Raftul Denisei

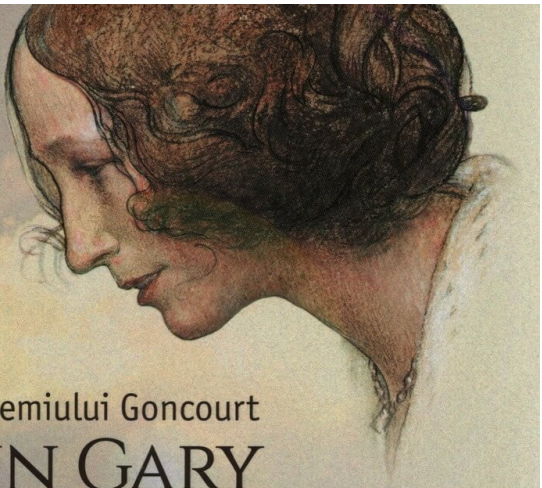

Câştigător al Premiului Goncourt

ROMAIN GARY

PROMISIUNEA ZORILOR

„Acest roman este considerat capodopera lui Romain Gary.“ — La Presse (Québec)

HUMANITAS fiction

Romain Gary
Promisiunea zorilor

Colecţie coordonată de DENISA COMĂNESCU
Traducere din franceză şi note de DANIEL NICOLESCU
Redactor: Raluca Popescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Florina Vasiliu, Carmen Petrescu
Tipărit la Artorint
ROMAIN GARY *LA PROMESSE DE LA UBE* e Éditions Gallimard,
Paris, 1960 All rights reserved.
© HUMANITAS FICTION, 2018,
pentru prezenta versiune românească
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GARY, ROMAIN
Promisiunea zorilor / Romain Gary;
trad. din franceză şi note de Daniel Nicolescu.
Bucureşti: Humanitas Fiction, 2018
ISBN 978 – 606 – 779 – 424 – 3
I. Nicolescu, Daniel (trad.; note)
821.133.1
EDITURA HUMANITAS FICTION

Scriitor (romancier, eseist, autor de memorii), aviator, diplomat, regizor, scenarist, Romain Gary, pe numele adevărat Roman Kacew, s-a născut pe 8 mai 1914 la Vilnius într-o familie evreiască şi a crescut la Varşovia, unde mama sa l-a botezat catolic. În 1928 s-a stabilit în Franţa. A studiat Dreptul la Aix-en-Provence şi Paris. În timpul războiului, când şi-a luat numele de Gary, a fost pilot în Forţele Aeriene Franceze Libere, primind ulterior multe medalii şi distincţii, printre care titlul de Comandor al Legiunii de Onoare. L-a întâlnit pe generalul de Gaulle

în 1940 la Londra şi a rămas toată viaţa un admirator al acestuia. După război, cariera de diplomat avea să-l poarte la Sofia, Berna, New York, Londra, Los Angeles. S-a căsătorit în 1945 cu jurnalista britanică Lesley Blanch. Numit consul general la Los Angeles, a întâlnit-o pe actriţa Jean Seberg, cu care s-a recăsătorit în 1963, a avut un fiu şi de care a divorţat în 1970. Pe 2 decembrie 1980, la un an după sinuciderea acesteia, Romain Gary s-a împuşcat. Este singurul scriitor care a primit de două ori Premiul Goncourt, mai întâi ca Gary, apoi ca Émile Ajar (identitatea lui Ajar s-a aflat abia după moartea autorului). Opera vastă, eterogenă semnată Gary se întinde pe mai mult de patru decenii. Primul lui roman, *Éducation européenne*, din 1945, s-a bucurat de mare succes. I-au urmat: *Tulipe* (1946), Les *couleurs du jour* (1952), *Les racines du ciel* (1956 – Premiul Goncourt), *Promisiunea zorilor* (*La promesse de Vaube*, 1960; Humanitas Fiction, 2018), *La fete coupable* (1968), *Europa* (1972), *Au de la de cette limite votre tichet n'est plus valable* (1975), *Clar de femeie* (*Clair de femme*, 1977; Humanitas Fiction, 2017), *Les cerfs-volants* (1980) etc. Sub pseudonimul Émile Ajar au apărut *Gros-Câlin* (1974), *La vie devant soi* (1975 – Premiul Goncourt), Pseudo– (1976), *Vangoisse du roi Salomon* (1979).

Roman autobiografic devenit celebru, publicat de Romain Gary în 1960, a cărui figură dominantă este Mina Kacew. Una dintre cele mai frumoase cărţi despre dragostea maternă şi, mai ales, despre relaţia mamă-fiu, cu toate ambiguităţile şi consecinţele care decurg din preaplinul acesteia. În 1970, *Promisiunea zorilor* a fost adaptat pentru marele ecran de Jules Dassin, cu Melina Mercouri în rolul principal. Ecranizarea din 2017, regizată de Eric Bărbier, îi are ca protagonişti pe Charlotte Gainsbourg şi Pierre Niney. Pentru interpretarea personajului Mina, Charlotte Gainsbourg a fost nominalizată la cel mai bun rol principal feminin în cadrul Premiilor César.

Cele trei părţi ale romanului retrasează copilăria lui Gary la Vilnius, exilul la Nisa şi odiseea războiului. Gary îşi extrage superbul său titlu metaforic *Promisiunea zorilor* din suma tuturor paradoxurilor relaţiei de iubire dintre mamă şi fiu, o relaţie de fuziune aproape magică, pe cât de galvanizantă, pe atât de sufocantă, pe cât de miraculoasă, pe atât de apăsătoare, pe cât de fierbinte, pe atât de ostenitoare. Un titlu pe care îl explică într-un pasaj faimos din roman: „Prin dragostea maternă, viaţa îşi face în zori o promisiune pe care nu o respectă nicicând".

„«S-a isprăvit» şi «Am trăit» sunt cele două propoziţii care încep şi termină o carte melancolică, îndoliată, dar unde nu există nicio urmă de amărăciune, de cinism sau de defetism. Poţi mai degrabă întâlni aici un elogiu al speranţei şi al dârzeniei, al toleranţei, dar şi al eroismului. Gary nu este niciodată moralizator sau lacrimogen. Distilează cu un umor necruţător o viziune a existenţei care exaltă tot ce poate fi mai bun în noi, care valorizează dorinţa de a transforma în realitate visurile şi ficţiunile pe care le purtăm înăuntrul nostru".

Eric Barbier

„Gary crezuse în literatura care era viaţa însăşi, care ajungea din urmă viaţa şi se confunda cu ea".

François-Henri Désérable, *Un anume domn Piekielny* în *Promisiunea zorilor*, bildungsroman autobiografic, Romain Gary îşi povesteşte copilăria în Polonia, adolescenţa de la Nisa, anii studenţiei de la Paris, luptele pe care le-a purtat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în Africa de Nord şi în Anglia, ca pilot al Franţei Libere. Însă personajul principal este, de fapt, mama scriitorului. Capabilă de o iubire copleşitoare, a ştiut mereu că fiul ei va deveni cineva. Şi-a închipuit pentru el cele mai fanteziste cariere: muzician, cântăreţ de operă, pictor. În faţa eşecurilor succesive ale copilului, Mina Kacew se hotărăşte pentru cariera diplomatică şi cea literară. Şi, culmea, Romain Gary ajunge în viaţa reală ambasador şi scriitor de mare succes. Ca să închidă în literatură împletirea propriului destin cu năzuinţele mamei

sale şi să facă dreptate celei pe care a adorat-o, Gary scrie o carte rară, povestea unui om hotărât să-şi transforme viaţa într-o operă de artă. Cu un stil de mare limpezime, Gary îi închină mamei o odă de o frumuseţe tulburătoare, în care strecoară iţele poveştilor lui de dragoste, istoriile prietenilor morţi pe câmpul de luptă şi păţaniile sale militare şi medicale. *Promisiunea zorilor* amestecă râsul cu plânsul, vorbeşte despre melancolia singurătăţii care l-a urmărit mereu, dincolo de relaţiile cu femeile, şi care, probabil, l-a împins la sinucidere.

Pentru René şi Sylvia Agid

PARTEA ÎNTÂI

CAPITOLUL I

Gata, s-a isprăvit. Plaja Big Sur e pustie şi rămân lungit în nisip, chiar în locul unde căzusem. Aburii mării îmblânzesc lucrurile: în zare, niciun catarg: pe o stâncă, înaintea mea, mii de păsări; pe o alta, o familie de foci: tatăl ţâşneşte neostenit din ape, lucios şi plin de abnegaţie, cu un peşte în gură. Rândunelele de mare aterizează uneori atât de aproape, încât îmi ţin răsuflarea şi mi se deşteaptă şi se-aţâţă vechea năzuinţă: cât pe ce să mi se-aşeze pe faţă, să mi se cuibărească pe gât şi pe braţe, acoperindu-mă cu totul… La patruzeci de ani, încă mai visez la semnele unei tandreţi nesfârşite. Stau de atât de multă vreme întins pe plajă, fără să mă mişc, încât pelicanii şi cormoranii au ajuns să alcătuiască împrejurul meu un cerc şi, adineaori, o focă s-a lăsat dusă de valuri

până la picioarele mele. A rămas acolo ceva timp, privindumă, ridicată pe înotătoare, şi apoi s-a întors în Ocean. I-am zâmbit, dar a rămas pe loc, gravă şi puţin tristă, de parcă ştia.

Maică-mea mersese cinci ore cu taxiul ca să vină săşi ia la revedere înainte de mobilizare, la Salon-de-Provence, unde eram sergent instructor la Şcoala de Aviaţie.

Taxiul era o veche rablă marca Renault: o vreme deţinuserăm o cotă-parte de cincizeci şi apoi de douăzeci şi cinci la sută din exploatarea comercială a vehiculului. De ani buni, taxiul ajunsese proprietatea exclusivă a fostului asociat, şoferul Rinaldi: cu toate astea, mama părea încredinţată că are în continuare drepturi morale asupra maşinii şi, cum Rinaldi era o persoană blajină, timidă şi impresionabilă, abuza oarecum de bunăvoinţa lui. Uite-aşa, ajunsese cu el la volan de la Nisa la Salon-de-Provence – trei sute de kilometri – fără să plătească, desigur, şi, mult timp după război, dragul de Rinaldi, scărpinându-se în cap, un cap complet încărunţit, încă îşi mai amintea cu un soi de pică admirativă cum îl „mobilizase” maică-mea.

— S-a suit în taxi şi mi-a spus, pur şi simplu: „Spre Salonde-Provence, mergem să ne luăm rămas-bun de la fiimiu”. Am încercat să mă împotrivesc: dus-întors, însemna o cursă de zece ceasuri. Imediat, m-a acuzat că nu sunt patriot şi m-a ameninţat că aduce poliţia ca să mă bage la puşcărie; pentru că dăduseră ordin de mobilizare şi eu încercam să mă eschivez. Se pusese la mine-n taxi, cu toate pachetele pentru dumneata – cârnaţi, şuncă, borcane cu dulceaţă – şi-mi tot repeta că feciorul ei e un erou, că voia să-l mai strângă o dată în braţe şi că să nu mă mai pun de-a curmezişul.

Apoi a plâns un pic. Bătrâna dumneavoastră doamnă a plâns dintotdeauna ca un copil, dar când am văzut-o acolo, la mine în taxi, după atâţia ani de când ne cunoşteam, plângând în tăcere, cu un aer de câine bătut – îmi cer scuze, domnule Romain, ştiţi prea bine cum era –, n-am putut s-o refuz. N-aveam copii, totul se ducea oricum

de râpă, ce mai conta o cursă în plus, fie şi una de cinci sute de kilometri. I-am zis: „Bun, mergem, dar plătiţi benzina”, ca principiu. Continua să considere că are drepturi asupra taxiului, doar pentru că fuseserăm asociaţi cu şapte ani înainte. Nu-i nimic, ştii că te iubea, că ar fi făcut orice pentru dumneata…

Am văzut-o coborând din taxi, în faţa popotei, cu bastonul în mână, cu o ţigară Gauloise între buze şi, sub privirea mistocară a trupeţilor, şi-a deschis braţele spre mine cu un gest teatral, aşteptând ca feciorul să i se repeadă la piept, potrivit bunelor uzanţe. M-am dus degajat spre ea, legănându-mi uşor umerii, cu cascheta pe ochi, cu mâinile în buzunarele acelei haine de piele care-i împinsese pe atâţia tineri să se lase recrutaţi în aviaţie, furios şi stânjenit de această năvală inadmisibilă a unei mame în universul viril în care mă bucuram de o reputaţie de „dur”, de „adevărat” şi de „barosan” cucerită cu greu. Am îmbrăţişat-o cu toată răceala voioasă de care eram în stare şi am încercat în zadar s-o mân cu dibăcie îndărătul taxiului, aşa încât s-o feresc de priviri, dar s-a dat un pas înapoi, ca să mă admire mai bine şi, cu o faţă radioasă, cu ochi plini de încântare, cu mâna pe inimă, trăgând zgomotos aerul pe nări, ceea ce, pentru ea, era întotdeauna un semn de mare satisfacţie, a exclamat, cu o voce pe care toţi au auzit-o, şi cu un puternic accent rusesc:

— Guynemer![1] O să fii un al doilea Guynemer! O să vezi, mama are întotdeauna dreptate!

Mi s-au aprins obrajii, am auzit râsete în spatele meu, în vreme ce ea, cu un gest ameninţător al bastonului îndreptat către soldăţimea hlizită împrăştiată în faţa cafenelei, proclama cu un aer pătruns:

— O să fii erou, o să ajungi general, Gabriele d’Annunzio, ambasador al Franţei – toţi golanii ăştia habar n-au cine eşti!

Cred că niciodată un fiu nu şi-a urât atât mama cum

1 Georges Guynemer (1894-1917), pilot de război şi erou militar francez din Primul Război Mondial.

am făcut-o eu în clipa aia. Însă, în timp ce mă străduiam să-i explic, şopotind zborşit, că mă compromitea iremediabil în ochii Armatei Aeriene, în timp ce făceam un nou efort ca s-o împing îndărătul taxiului, faţa ei a căpătat o expresie descumpănită, buzele au început să-i tremure şi am auzit încă o dată formula de nesuferit, devenită deja o obişnuinţă:

— Ţi-e ruşine cu bătrâna ta mamă?

Dintr-odată, toată spoiala de aşa-zisă bărbăţie, de orgoliu, de duritate cu care mă împopoţonasem cu atâta trudă, s-a destrămat. Am cuprins-o cu un braţ pe după umeri, în timp ce cu mâna rămasă liberă schiţam, pentru tovarăşii mei, gestul acela colorat, cu degetul mijlociu sprijinit de cel mare, şi însufleţit de o mişcare verticală de du-te-vino, al cărui înţeles, după cum am aflat ulterior, era cunoscut soldaţilor din întreaga lume, cu diferenţa că, în Anglia, era nevoie de două degete nu doar de unul ca în ţările latine – chestie de temperament. Nu le mai auzeam râsetele, nu le mai zăream privirile batjocoritoare, îi cuprindeam umerii cu braţul şi mă gândeam la toate luptele pe care aveam să le port pentru ea, la ce-mi făgăduisem, în zorii vieţii, anume că-i voi face dreptate, că voi da un sens sacrificiului ei şi că mă voi întoarce într-o bună zi acasă, după ce voi fi câştigat lupta pentru stăpânirea lumii cu aceia cărora învăţasem atât de bine să le cunosc, odată cu primii paşi, puterea şi cruzimea. Până şi azi, la mai bine de douăzeci de ani distanţă, când tot ce era de spus s-a spus, cum stau aşa întins pe stânca de la Big Sur, pe malul Oceanului, unde doar focile îşi fac auzit strigătul în uriaşa singurătate marină prin care uneori trec balenele cu jetul lor de apă minuscul şi derizoriu în toată nemărginirea – până şi azi, când totul pare pustiu, e de ajuns să ridic ochii ca să văd ceata duşmanilor cercetându-mă, în căutarea celui mai mărunt semn de supunere sau de smerenie. Eram copil atunci când, pentru întâia oară, mama mi-a dezvăluit existenţa lor; înainte de Albă-ca-Zăpada, înainte de Motanul încălţat, înainte de cei şapte pitici şi de Zâna cea Rea, s-au adunat în jurul meu şi nu m-

au mai părăsit nicicând; mama mi-i arăta pe rând, unul câte unul, şi le îngâna numele, strângându-mă în braţe; încă nu pricepeam, dar presimţeam că, odată, aveam să-i înfrunt în numele ei; an de an le desluşeam mai bine chipurile; după fiece lovitură pe care ne-o dădeau, simţeam cum creşte în mine chemarea spre nesupunere; astăzi, cu o viaţă în spate, la capătul drumului, încă îi mai văd limpede, în amurgul de la Big Sur, le aud vocile, în ciuda mugetului scos de Ocean; numele lor îmi revin automat pe buze, iar ochii mei de bărbat îmbătrânind îşi recapătă, ca să le poată sta împotrivă, privirea de la vârsta de opt ani. Primul e Totoche, zeul prostiei, cu dosul lui sângeriu de maimuţă, cu figura lui de intelectual rudimentar, cu dragostea lui înflăcărată pentru abstracţiuni; în 1940, era protejatul şi doctrinarul nemţilor; astăzi se refugiază din ce în ce mai mult în ştiinţa pură şi poate fi adesea văzut stând încovoiat peste umărul savanţilor noştri; după fiecare explozie nucleară, umbra lui se lăţeşte şi mai mult peste suprafaţa pământului; şiretlicul lui preferat e să dea o formă genială prostiei şi să-i recruteze dintre noi pe bărbaţii de seamă prin care să ne pregătească distrugerea.

Mai e Meryav, zeul adevărurilor absolute, un soi de cazac căţărat pe mormane de cadavre, cu cravaşa în mână, cu cuşma de blană lăsată pe ochi şi rânjet hlizit; ăsta e cel mai vârstnic domn şi stăpân al nostru; ne conduce de atâta vreme destinele, că a ajuns bogat şi slăvit; de fiecare dată când ucide, schingiuieşte sau urgiseşte în numele adevărurilor absolute, religioase, politice sau morale, jumătate din omenire îi linge cizmele cu duioşie; chestie care-l distrează peste poate, fiindcă ştie prea bine că adevărurile absolute nu există, că nu sunt decât o cale de a ne înrobi şi, chiar în clipa aceasta, în aerul lăptos de la Big Sur, deasupra lătratului focilor şi ţipetelor cormoranilor, ecoul râsului său triumfător gâlgâie înspre mine venind de departe, încât nici măcar glasul fratelui meu, Oceanul, nu izbuteşte să-l acopere.

Mai e şi Filoche, zeul meschinăriei, al prejudecăţilor, al dispreţului, al urii – aplecat în afara lojei lui de portar, la

intrarea în lumea locuită, în timp ce zbiară „american împuţit, arab împuţit, evreu împuţit, rus împuţit, chinez împuţit, negru împuţit” –, e un minunat organizator de mişcări de mase, de războaie, de linşări, de prigoane, dialectician priceput, părinte al tuturor formaţiunilor ideologice, mare inchizitor şi iubitor de războaie sfinte, în ciuda pielii lui râioase, a mutrei lui de hienă şi a labelor scurte şi strâmbe, e unul dintre cei mai puternici şi mai ascultaţi zei, pe care îl întâlnim mereu în toate taberele, unul dintre cei mai înfocaţi străjeri ai planetei noastre, a cărei dominaţie ne-o dispută cu o şiretenie şi o dibăcie duse pe cele mai înalte culmi.

Există şi alţi zei, mai enigmatici şi mai dubioşi, mai perfizi şi mai bine camuflaţi, anevoie de identificat; trupele lor sunt numeroase şi numeroşi le sunt complicii recrutaţi dintre noi, mama îi ştia prea bine; în camera mea de copil, venea adesea să-mi vorbească despre ei, cu voce scăzută şi strângându-mi faţa la piept; treptat, satrapii ăştia care călăreau lumea au devenit pentru mine mai reali şi mai vizibili decât obiectele cele mai familiare, iar umbrele lor urieşeşti au rămas răsfrânte asupra mea până azi; când ridic capul, am impresia că le văd armurile strălucitoare, iar suliţele lor par să ţintească spre mine, odată cu fiecare rază venită din cer.

Suntem duşmani vechi şi ceea ce vreau, aici, e să dau seamă despre lupta noastră; mama a fost una dintre marionetele lor preferate; încă din fragedă pruncie, îmi făgăduisem s-o scap de robia aceasta; am crescut aşteptând ziua când voi putea să întind mâna către vălul care întuneca universul şi să descopăr dintr-odată un chip al înţelepciunii şi al îndurării; am vrut să mă războiesc cu zeii cei absurzi şi îmbătaţi de putere pentru suveranitatea asupra lumii, ca să pot înapoia Pământul celor care îl umplu cu dârzenia şi dragostea lor.

CAPITOLUL II

La vârsta de treisprezece ani, mi-am presimţit pentru întâia oară, cred, menirea.

Pe-atunci, eram elev în penultima clasă gimnazială la

Nisa, iar mama deţinea, la Hotelul Négresco, una dintre „vitrinele” de culoar în care expunea articolele pe care i le cedau magazinele de lux; fiecare eşarfa, fiecare centură sau bluziţă îi aducea un comision de zece la sută. Uneori, aplica un mic spor ilicit la preţuri şi băga în buzunar diferenţa. Cât era ziua de lungă, pândea posibilii clienţi, fumând nervos nenumărate Gauloise, fiindcă pâinea noastră cea de toate zilele depindea integral de acest negoţ nesigur. Se făcuseră treisprezece ani de când, singură, fără soţ, fără amant, lupta cu hotărâre, ca să câştige lunar cele trebuincioase, ca să plătim untul, încălţările, chiria casei, hainele, biftecul de la prânz – biftecul acela pe care mi-l punea zilnic în faţă, în farfurie, cu o notă de solemnitate, ca un adevărat semn al triumfului ei asupra adversităţii. Mă întorceam de la liceu şi mă aşezam la masă. Stând în picioare, mama mă privea mâncând, cu aerul satisfăcut al căţelelor care-şi alăptează puii. Refuza să se atingă de friptură, asigurându-mă că nu-i plăceau decât legumele, şi că grăsimile şi carnea îi erau strict interzise. Într-o bună zi, ridicându-mă de la masă, m-am dus la bucătărie să beau un pahar cu apă. Mama stătea pe un taburet; ţinea în mână tigaia în care fripsese biftecul. Îi ştergea grijuliu fundul unsuros cu bucăţele de pâine, pe care apoi le înftdeca. În ciuda gestului rapid cu care a ascuns tigaia sub ştergar, mi-am dat dintr-odată seama, fulgerător, care erau adevăratele motive ale regimului ei vegetarian. Am rămas acolo o vreme, nemişcat, împietrit, privind cu groază spre tigaia stângaci dosită sub ştergar şi spre zâmbetul neliniştit, vinovat al mamei, apoi am izbucnit în plâns şi mi-am luat tălpăşiţa. La capătul bulevardului Shakespeare, unde locuiam pe atunci, se afla un terasament abrupt deasupra căii ferate; acolo am fugit să mă pitesc. Mi s-a năzărit să mă arunc sub tren, ca să scap de ruşine şi de neputinţă, dar, aproape imediat, hotărârea violentă de a vindeca lumea şi de a i-o pune cândva mamei la picioare, o lume a bucuriei, dreaptă, demnă de ea, mi-a îmboldit inima cu un ghimpe al cărui foc mi-a rămas în sânge până în ultima clipă. Cu faţa ascunsă

între braţe, m-am lăsat pradă durerii, dar lacrimile, care în atâtea rânduri mă ajutaseră, de data asta nu mi-au adus pic de alinare. Un insuportabil sentiment de mizerie, de lipsă de bărbăţie, aproape de infirmitate, m-a cuprins; pe măsură ce creşteam, frustrarea mea de copil şi nădejdea mea confuză, departe de a se veşteji, creşteau odată cu mine şi se transformau, puţin câte puţin, într-o nevoie pe care nici vreo femeie, nici arta nu aveau să mai fie vreodată în stare s-o ostoiască. Pe când boceam printre ierburi, am zărit-o pe mama ivindu-se în vârful taluzului. Nu ştiu cum descoperise locul cu pricina: nimeni nu trecea niciodată pe-acolo. Am văzut-o aplecându-se ca să treacă pe sub sârme, apoi coborând spre mine, cu părul ei cenuşiu doldora de lumină şi de azur. S-a aşezat lângă mine, cu nelipsita ţigară Gauloise în mână.

— Nu mai plânge.

— Lasă-mă.

— Nu mai plânge. Iartă-mă. De-acum eşti bărbat. Te-am necăjit.

— Ţi-am spus, lasă-mă!

Pe calea ferată a trecut un tren. Dintr-odată, mi s-a părut că tot acel vacarm era iscat de amărăciunea mea.

— Nu mai fac.

M-am mai liniştit puţin. Stăteam aşezaţi amândoi pe rambleu, cu braţele pe genunchi, privind în direcţii opuse. O capră fusese priponită de o tufă de mimoze. Mimozele erau înflorite, cerul era foarte albastru, iar soarele strălucea cât putea de tare. Pe neaşteptate, m-am gândit că lumea se pricepea să ne păcălească. E primul meu de gând de adult pe care-l ţin minte. Mama mi-a întins pachetul cu Gauloise.

— Vrei o ţigară?

— Nu.

Se străduia să mă trateze ca pe un bărbat. Poate că se grăbea. Avea de-acum cincizeci şi unu de ani. O vârstă problematică, atunci când n-ai drept sprijin în viaţă decât un singur copil.

— Azi ai scris?

De mai bine de un an, „scriam”. Înnegrisem mai multe caiete şcolăreşti cu poemele mele. Ca să-mi dau iluzia că sunt publicat, transcriam fiecare literă cu caractere de tipar.

— Da. Am început un mare poem filosofic despre reîncarnare şi despre migraţia sufletelor.

A dat din cap.

— Şi la liceu?

— Am primit un zero la mate.

Mama a căzut pe gânduri.

— Aia nu te înţeleg, a zis ea.

Eram cam de aceeaşi părere. Încăpăţânarea cu care profesorii mei de ştiinţe îmi dădeau nota zero îmi sugera că sunt cu desăvârşire ignoranţi.

— O să regrete, a spus mama. O să vadă ei. Într-o bună zi, numele tău va fi gravat cu litere de aur pe zidul liceului. Mă duc mâine să le-o spun…

M-am înfiorat.

— Mamă, îţi interzic! O să mă faci iar de râs.

— O să le citesc ultimele tale poeme. O să fii d’Annunzio! O să fii Victor Hugo, o să iei Premiul Nobel!

— Mamă, îţi interzic să le vorbeşti!

Nu m-asculta. Privirea i s-a pierdut în zare şi pe buze i-a apărut un zâmbet fericit, naiv şi totodată încrezător, de parcă ochii ei, străpungând ceţurile viitorului, şi-ar fi văzut dintr-odată fiul, la vârsta maturităţii, urcând lent treptele Panteonului[2], în ţinută de gală, copleşit de glorie, de succes şi de onoruri.

— Toate femeile o să-ţi cadă la picioare, a încheiat ea tranşant, despicând cerul cu ţigara.

Trenul de douăsprezece şi cincizeci dinspre Ventimiglia a trecut învăluit într-un nor de fum. La geamuri, călătorii se întrebau probabil la ce anume se uitau atât de stăruitor, înspre cer, doamna cu păr cărunt şi copilul acela trist care încă-şi mai ştergea lacrimile.

Mama mi s-a părut dintr-odată îngrijorată.

— Trebuie să găsim un pseudonim, a zis ea cu

2 Da, ştiu. (N. a.)

hotărâre. Un mare scriitor francez nu poate să poarte un nume rusesc. Dacă ai fi fost un ilustru violonist, ar fi mers, dar pentru un titan al literaturii franceze, nu se potriveşte…

De data asta, „titanul literaturii franceze” a încuviinţat pe de-a-ntregul. De şase luni încoace, tot „încercam” zilnic, ore în şir, pseudonime. Le caligrafiam cu cerneală roşie, într-un caiet special. Chiar în acea dimineaţă, mă oprisem la „Hubert de la Vallée”, dar după jumătate de ceas mă lăsam sedus de farmecul nostalgic al lui „Romain de Roncevaux”. Adevăratul meu prenume, Romain, mi se părea cât se poate de mulţumitor. Din păcate, Romain Rolland exista deja, şi n-aveam chef să-mi împart gloria cu nimeni. Anevoioasă treabă! Necazul cu un pseudonim e că nu poate nicicând exprima tot ce simţi înăuntrul tău. Cât pe ce să trag concluzia că un pseudonim nu era de ajuns, ca mijloc de expresie literară, şi că mai trebuia să scrii şi cărţi.

— Dacă ai fi fost un violonist de excepţie, numele Kacew s-ar fi potrivit foarte bine, a repetat mama, oftând.

Chestia asta cu „violonistul de excepţie” constituise o mare dezamăgire pentru ea, şi mă simţeam cât se poate de vinovat. Era vorba de un dezacord cu destinul, pe care mama nu-l putea pricepe. Aşteptând totul de la mine şi căutând mereu o scurtătură miraculoasă care să ne aducă amândurora „gloria şi adulaţia mulţimilor” – nu pregeta niciodată în faţa unui clişeu, lucru care se datora nu atât sărăciei vocabularului, cât unui soi de supunere faţă de societatea vremii, faţă de valorile şi de etaloanele ei de aur – există, între clişee, formulele de-a gata şi ordinea socială în vigoare, o punte de acceptare şi de conformism care depăşeşte limbajul – nădăjduise mai întâi că aveam să ajung un copil-minune, o combinaţie de Yascha Heifetz şi Yehudi Menuhin, care se aflau pe atunci pe culmile succesului. Mama năzuise dintotdeauna să fie o mare artistă; de-abia împlinisem şapte ani, când a cumpărat o vioară de ocazie dintr-un magazin din Vilnius, în estul Poloniei, pe unde ne aflam atunci în trecere, şi am fost

condus cu pompă la un bărbat ostenit, cu straie negre şi plete, căruia mama, murmurând respectuos, îi spunea „maestro”. Apoi m-am dus la el singur, plin de îndrăzneală, de două ori pe săptămână, doar cu vioara într-o cutie gălbuie, cu interiorul îmbrăcat în catifea violet. Din figura acelui „maestro” n-am păstrat decât amintirea bărbatului buimăcit arunci când puneam mâna pe arcuş; iar strigătul „Vai! Vai! Vai!” pe care-l slobozea, ducându-şi ambele mâini la urechi, îmi stăruie şi acum în minte. Cred că era o fiinţă care suferea nespus de pe urma lipsei de armonie universală din lumea noastră măruntă, o lipsă de armonie în sânul căreia am jucat probabil, în timpul celor trei săptămâni cât au durat lecţiile mele, un rol hotărâtor. La capătul celei de-a treia săptămâni, mi-a smuls brusc arcuşul şi vioara din mâini, mi-a zis că o să vorbească cu mama şi m-a dat afară. N-am aflat niciodată ce i-a spus mamei, dar ea a oftat mai multe zile la rând, privindu-mă dojenitor şi strângându-mă uneori în braţe, dintr-o pornire miloasă.

Un vis măreţ se destrămase.

CAPITOLUL III

Pe vremea aceea, mama făcea pălării pe comandă pentru nişte clienţi pe care îi atrăgea, la început, prin corespondenţă; fiecare prospect era scris de mână şi dădea de ştire că „pentru propriul divertisment, fosta directoare a unei mari case de modă pariziene consimţea să croiască pălării la domiciliu, pentru o clientelă restrânsă şi aleasă pe sprânceană”. A încercat să-şi reia aceeaşi îndeletnicire câţiva ani mai târziu, după sosirea noastră la Nisa, în 1928, în apartamentul de două camere de pe bulevardul Shakespeare şi, cum afacerii îi trebuia timp ca să se urnească – de fapt nu s-a urnit niciodată –, mama aplica tratamente de înfrumuseţare în încăperea din spate a unui coafor; după-amiaza oferea aceleaşi îngrijiri exemplarelor de rasă dintr-un adăpost pentru câini de pe Avenue de la Victoire. Mai târziu a venit rândul vitrinelor din hoteluri, al bijuteriilor prezentate din uşă-n uşă, în hotelurile de lux, contra comision, al parteneriatului la o

tarabă de legume în piaţa Buffa, al vânzării de imobile, de pensiuni – una peste alta, nu-mi lipsea niciodată nimic, biftecul de la prânz era la locul lui, şi nimeni din Nisa nu m-a văzut vreodată cu încălţările scâlciate sau prost îmbrăcat. Eram mânios pe mine că o dezumflasem pe mama cu lipsa mea totală de har muzical şi, până-n ziua de azi, nu pot să aud de Menuhin sau de Heifetz fără ca remuşcarea să-mi strângă inima. După vreo treizeci de ani, pe când eram consul general al Franţei la Los Angeles, soarta m-a pus în situaţia să-l decorez cu Marea Cruce a Legiunii de Onoare pe Yascha Heifetz, care locuia în aria mea administrativă. După ce am prins crucea pe pieptul violonistului şi am rostit formula consacrată: „Domnule Heifetz, în numele Preşedintelui Republicii şi în virtutea prerogativelor care ne-au fost conferite, vă acordăm ordinul Marii Cruci a Legiunii de Onoare”, m-am auzit spunând dintr-odată, cu voce tare şi desluşită, cu ochii ridicaţi spre cer:

— Asta da potrivеală, zău aşa!

Maestrul a părut uşor contrariat.

— Ce-aţi spus, domnule consul general?

Ca să isprăvesc ceremonia, m-am grăbit să-l sărut pe amândoi obrajii, potrivit uzanţelor.

Propriile ei ambiţii artistice nu se împliniseră nicicând, aşa încât se bizuia pe mine ca să le înfăptuiesc. Eram hotărât să fac tot ceea ce-mi stătea în putinţă ca ea să ajungă, prin mine, o artistă celebră şi aclamată, aşa încât, după ce am şovăit îndelung între pictură şi teatru, muzică şi dans, am optat într-o bună zi pentru literatură, care mi se părea ultimul refugiu de pe pământ al tuturor acelora care nu ştiau încotro s-o apuce.

Episodul cu vioara nu a mai fost prin urmare niciodată pomenit în discuţiile noastre şi am căutat o nouă cale care să ne ducă spre glorie.

De trei ori pe săptămână, îmi luam botoşeii de mătase şi mă lăsam dus de mână la studioul lui Sacha Jigloff unde, preţ de două ceasuri, îmi ridicam conştiincios piciorul la bară, în vreme ce mama, şezând într-un colţ, îşi

împreună uneori mâinile surâzând uluită şi exclamând:

— Nijiński! Nijiński! O să fii Nijiński! Ştiu eu ce spun!

Apoi mă însoţea la vestiar, unde rămânea cu ochii la pândă, în timp ce mă dezbrăcam, pentru că, potrivit explicaţiilor ei, „Sacha Jigloff avea nişte năravuri urâte”, acuzaţie care şi-a dovedit curând temeiul atunci când, în timp ce făceam un duş, Sacha Jigloff a intrat pe vârful picioarelor în cabină şi, după cum am crezut în desăvârşita mea inocenţă, a încercat să mă muşte, ceea ce m-a făcut să scap un urlet înfiorător, îl văd şi acum pe amărâtul de Jigloff fugind prin toată şcoala, urmărit de maică-mea, dezlănţuită, cu bastonul în mână – şi-aşa s-a încheiat cariera mea de mare dansator. Existau pe vremea aceea la Vilnius alte două şcoli de dans, dar mama, prevenită de-acum, n-a mai riscat. Nu suporta ideea că odrasla ei putea fi altceva decât un bărbat căruia îi plac femeile. Probabil că n-aveam mai mult de opt ani, când a început să-mi descrie „succesele” mele viitoare, să evoce oftaturile şi privirile, bileţelele de amor şi jurămintele; mâna strânsă pe furiş, sub clar de lună, pe vreo terasă; uniforma mea albă de ofiţer din regimentul de gardă şi, în depărtare, valsul; şoaptele şi implorările; era aşezată şi mă îmbrăţişa, cu ochii închişi, cu un surâs un pic vinovat şi miraculos de tineresc, atribuindu-mi toate omagiile şi veneraţia de care marea ei frumuseţe se bucurase, fără îndoială, pe vremuri, şi de a căror desfătare sau amintire nu se desprinsese poate cu totul; mă sprijineam uşor de ea; o ascultam cu un aer nepăsător, dar plin de interes, lingând într-o doară dulceaţa de pe-o felie de pâine; eram prea tânăr ca să pricep că se străduia să scape, în acest chip, de propria ei singurătate femeiască, de propria ei nevoie de tandreţe şi de bunăvoinţă.

Odată eliminate baletul şi vioara, iar nepriceperea mea totală la matematică interzicându-mi să fiu „un nou Einstein”, am încercat singur, de data asta, să-mi descopăr un talent ascuns care să prilejuiască împlinirea aspiraţiilor artistice ale mamei.

De câteva luni încoace, căpătasem obiceiul să-mi fac

de lucru cu o cutie de acuarele aflată în echipamentul meu şcolar. Petreceam ore în şir cu pensula în mână şi mă desfătam cu nuanţele de roşu, de galben, de verde şi de albastru. Într-o bună zi – împlinisem pe atunci zece ani – profesorul meu de desen a căutat-o pe mama şi i-a împărtăşit părerea: „Doamnă, fiul dumneavoastră are un talent la pictură care nu s-ar cădea să fie trecut cu vederea”.

Această dezvăluire a avut un efect neaşteptat asupra mamei. Fără îndoială că biata de ea era atât pătrunsă de legendele şi de prejudecăţile burgheze de început de secol, încât, dintr-un motiv sau altul, pictura şi viaţa irosită în zadar erau, în mintea sa, totuna. Ştia pesemne câte ceva despre carierele tragice ale lui Van Gogh şi Gauguin, îndeajuns cât să fie înspăimântată. Îmi amintesc cu ce expresie de groază întipărită pe chip a intrat la mine în cameră, cum s-a aşezat, părând complet descurajată, în faţa mea, cum m-a privit tulburată, într-o rugă fără cuvinte. Toate imaginile din *Boema* şi toate trimiterile la pictorii de doi bani loviţi de patima beţiei, de mizerie şi de tuberculoză, i se perindau probabil prin minte. Ajunsese să rezume toată situaţia printr-o formulă izbitoare şi, zău, nu întru totul lipsită de temei, dacă stai bine să te gândeşti:

— Dacă ai geniu, te lasă ăştia să crăpi de foame.

Nu ştiu exact ce înţelegea prin „ăştia”. Fără îndoială ca nici ea nu ştia. Însă, începând din ziua aceea, mi s-a interzis practic să mai ating cutia de acuarele. Nefiind în stare să-şi închipuie că am doar o simplă şi măruntă înzestrare copilărească, ceea ce, cu siguranţă, era cazul, entuziasmul ei se repezea îndată spre culmi şi, refuzând să mă vadă altfel decât în chip de erou, mă transforma acum în erou blestemat. Cutia mea de acuarele a căpătat supărătoarea tendinţă să devină de negăsit şi, atunci când, izbutind să dau de ea, mă apucam de pictat, mama ieşea din cameră, apoi intra la loc în scurt timp, învârtindu-se în jurul meu ca un animal neliniştit, privindu-mi pensula cu o nedumerire mâhnită, până în clipa când, sastisit cu desăvârşire, îmi lăsam culorile în pace, definitiv.

I-am purtat pică multă vreme şi mi se mai întâmplă şi azi să mi se năzare că mi-am ratat vocaţia.

Şi uite-aşa, canonit totuşi de-o pornire surdă şi nelămurită, dar de nestăvilit, m-am apucat de scris încă de la doisprezece ani şi am bombardat revistele literare cu poeme, povestiri şi tragedii cu vers alexandrin, în cinci acte.

Mama nu nutrea împotriva literaturii niciuna dintre prejudecăţile aproape superstiţioase pe care i le inspira pictura; dimpotrivă, o vedea cu ochi buni, ca pe o mare cucoană, primită în casele cele mai de soi. Goethe fusese copleşit de onoruri, Tolstoi era conte, Victor Hugo, Preşedinte al Republicii – nu ştiu de unde-i venise ideea, dar ţinea mult la ea –, apoi, dintr-odată, i s-a întunecat faţa:

— Însă e musai să ai grijă de sănătate, din pricina bolilor venerice. Guy de Maupassant a murit nebun, Heine paralitic…

Părea îngrijorată şi a fumat o vreme în tăcere, şezând pe taluz. Literatura avea în mod limpede primejdiile ei.

— La început apare o băşicuţă, mi-a zis.

— Ştiu.

— Promite-mi că o să fii cu băgare de seamă.

— Promit.

Viaţa mea amoroasă nu depăşise, la vremea aceea, stadiul privirilor pătimaşe pe care le aruncam pe sub fustele lui Mariette, menajera noastră, atunci când se urca pe scaunul de bucătărie.

— Poate c-ar fi mai bine să te însori de tânăr cu o fată plăcută şi de treabă, mi-a spus mama, cu vădită silă.

Ştiam însă bine, şi unul, şi altul, că nu aştepta câtuşi de puţin aşa ceva de la mine. Cele mai frumoase femei din lume, marile balerine, primadonele, alde Rachel, Duse şi Garbo – astea îmi erau, în opinia ei, sortite. În ceea ce mă priveşte, eram întru totul de acord. Doar blestematul ăla de scăunel să fi fost mai înalt sau, şi mai bine, să fi priceput Mariette cât de important era pentru mine să-mi încep de îndată cariera… Aveam treisprezece ani şi tare

multe de făcut.

Iată cum, după ce muzica, dansul şi pictura au fost pe rând date deoparte, ne-am mulţumit cu literatura, în ciuda primejdiilor venerice. Acum nu ne mai rămânea decât să începem să dăm chip viselor noastre, să găsim un pseudonim demn de capodoperele pe care lumea le aştepta de la noi. Stăteam zile întregi în cameră înnegrind hârtia cu nume mirobolante. Mama îşi strecura uneori capul înăuntru ca să se intereseze de nivelul meu de inspiraţie. Nu ne-a trecut niciodată prin cap ideea că aceste ore de trudă ar fi putut mai degrabă să fie dedicate elaborării capodoperelor respective.

— Deci?

Luam coala de hârtie şi îi dezvăluiam rezultatul muncii mele literare din ziua cu pricina. Nu eram niciodată mulţumit de strădaniile mele. Niciun nume, oricât de frumos şi de sonor ar fi fost, nu mi se părea la înălţimea a ceea ce mi-aş fi dorit să realizez pentru ea.

— Alexandre Natal. Armand de La Torre. Terral. Vasco de La Fernaye…

Şi tot aşa, pagină după pagină. După fiecare pomelnic de nume, ne priveam şi clătinam din cap. Nu mergea – chiar nu mergea deloc. De fapt, ştiam prea bine şi unul, şi celălalt că numele de care aveam nevoie erau, din păcate, adjudecate cu toatele. „Goethe” era luat, „Shakespeare44 de asemenea, şi tot aşa „Victor Hugo44. Asta aş fi dorit să fiu pentru ea, asta aş fi vrut să-i ofer. Uneori, când ridicam ochii spre ea, aşa cum stăteam îndărătul mesei, în pantaloni scurţi, mi se părea că lumea nu era îndeajuns de mare ca să cuprindă iubirea pe care i-o purtam.

— S-ar potrivi ceva gen Gabriele d’Annunzio, mi-a spus mama. A chinuit-o cumplit pe Duse.

Spunea asta cu o nuanţă de respect şi de admiraţie. Mamei i se părea cât se poate de firesc ca marii bărbaţi să le facă pe femei să sufere şi nădăjduia că, din punctul ăsta de vedere, aveam să dau şi eu ce era mai bun în mine. Ţinea enorm să am succes la femei. În mod limpede,

considera că acesta era unul dintre aspectele esenţiale ale izbânzii pe acest pământ. Pentru ea, era totuna cu onorurile oficiale, cu decoraţiile, cu uniformele de gală, cu şampania sau recepţiile la ambasade, iar atunci când îmi vorbea despre Vronski şi Anna Karenina, mă privea cu mândrie, îmi mângâia părul şi ofta zgomotos, cu un surâs de anticipaţie naivă. Poate că exista în subconştientul acestei femei, cândva foarte frumoasă, dar care trăia de mult fără vreun bărbat, o nevoie de revanşă fizică şi sentimentală, astfel încât îi cerea propriului fiu să-i ţină locul. Oricum, după ce îşi petrecea ziua umblând din uşă în uşă, cu valijoara în mână – se ducea să-i vadă pe englezii bogaţi, în hotelurile de lux, şi se prezenta ca fiind o doamnă scăpătată din aristocraţia rusă, silită să-şi vândă ultimele „bijuterii de familie44 – bijuteriile îi erau de fapt încredinţate de către negustori, care-i păstrau un comision de zece la sută – după o astfel de zi, cu atât mai umilitoare şi mai obositoare cu cât arareori i se întâmpla să încheie mai mult de o afacere pe lună, îşi scotea în grabă pălăria şi paltonul gri, îşi aprindea o ţigară şi venea, cu un zâmbet fericit pe chip, să se aşeze în faţa puştiului în pantaloni scurţi care, strivit de groaza de a nu putea face nimic pentru ea, stătea cât era ziua de lungă scormonindu-şi creierii în căutarea unui nume îndeajuns de frumos, de emfatic, de promiţător încât să poată exprima tot ghesul inimii, încât să răsune clar şi puternic în urechile mamei sale, cu ecoul grăitor şi deplin al acelei glorii viitoare pe care se străduia să i-o depună la picioare:

— Roland de Chantecler, Romain de Mysore…

— Poate c-ar fi mai potrivit să-ţi iei un nume fără particulă de nobleţe. Asta dacă mai vine vreo revoluţie, spunea mama.

Desfăşuram pomelnicul, înşirând unul după altul pseudonime sonore şi grandilocvente, menite să exprime tot ce simţeam, tot ce voiam să-i ofer. Mă asculta cu un soi de atenţie puţin îngrijorată şi simţeam că niciunul dintre aceste nume n-o mulţumea, că niciunul nu i se părea îndeajuns de frumos pentru mine. Poate că dorea, pur şi

simplu, să-mi insufle curaj şi încredere în propria-mi soartă. Ştia, neîndoios, cât de mult sufeream că sunt încă un copil, că nu pot face nimic pentru ea; poate că-mi zărise privirea neliniştită atunci când, stând în balcon, o vedeam îndepărtându-se în fiece dimineaţă pe bulevardul Shakespeare, cu bastonul, ţigara şi valiza doldora de „bijuterii de familie”, întrebându-ne amândoi dacă broşa, ceasul sau tabachera de aur aveau să-şi găsească de data asta cumpărător.

— Roland Campeador, Alain Brisard, Hubert de Longpré, Romain Cortés.

Îi citeam limpede în priviri că încă nu nimerisem şi ajungeam să mă întreb serios dacă aveam vreodată să reuşesc s-o mulţumesc. Mult mai târziu, atunci când am auzit pentru întâia oară la radio numele generalului de Gaulle, atunci când şi-a lansat renumitul apel, prima mea reacţie a fost o izbucnire de furie pentru că nu mă gândisem să născocesc acest nume frumos cu cincisprezece ani în urmă: Charles de Gaulle i-ar fi plăcut cu siguranţă mamei, mai ales dacă l-aş fi scris cu un singur „1”. Viaţa e plină de ocazii irosite.

CAPITOLUL IV

Tandreţea maternă cu care eram înconjurat în perioada aceea a avut o urmare neaşteptată şi nespus de fericită.

Atunci când afacerile mergeau bine şi vânzarea câte unei „bijuterii de familie” îi îngăduia mamei să ia în calcul o lună de relativă siguranţă materială, prima ei grijă era să meargă la coafor; apoi se ducea să asculte ansamblul de ţigani de pe terasa Hotelului Royal şi angaja o femeie de serviciu, însărcinată să îndeplinească diferite operaţiuni de curăţenie în apartament – mamei i-a fost întotdeauna groază să spele duşumelele şi, atunci când, odată, încercam să lustruiesc eu însumi parchetul şi m-a surprins în patru labe, cu cârpa în mână, buzele au prins să-i tremure, lacrimile i-au ţâşnit pe obraji, şi m-am văzut silit să stau o oră s-o consolez şi să-i explic că, într-o ţară democratică, aceste mărunte ocupaţii casnice erau

considerate perfect stimabile şi puteau fi îndeplinite fără să-ţi cadă rangul.

Mariette era o fată cu un pântec bine înfipt peste nişte coapse generoase, cu ochi mari plini de viclenie şi înzestrată cu un fund senzaţional pe care îl vedeam fără încetare, la şcoală, pe locul şi în locul pe care-l ocupa chipul profesorului meu de matematică. Această vedenie fascinantă era motivul foarte simplu pentru care scrutam fizionomia dascălului meu cu o concentrare atât de mare. Cu gura căscată, nu-l pierdeam din ochi cât era cursul de lung, fără să ascult, desigur, o boabă din ce spunea, iar atunci când destoinicul nostru institutor ne întorcea spatele prinzând să traseze simboluri algebrice pe tablă, îmi strămutam cu greu privirea nălucită asupra acesteia şi vedeam de îndată cum obiectul viselor mele se desenează pe fundalul întunecat – de-atunci, culoarea neagră a exercitat mereu asupra mea un efect cât se poate de fericit. Atunci când profesorul, măgulit de atenţia mea fascinată, îmi punea uneori vreo întrebare, mă scuturam, dădeam ochii peste cap şi aruncam o privire blând mustrătoare spre fundul Mariettei, până când vocea oţărâtă a domnului Valu' mă silea în cele din urmă să mă întorc cu picioarele pe pământ.

— Nu pricep! exclamă dascălul. Pari cel mai interesat dintre toţi elevii mei, ba chiar, uneori, ai zice că îmi sorbi pur şi simplu cuvintele. Şi cu toate astea eşti cu capul în nori!

Aşa era.

Îmi venea totuşi peste mână să-i explic acestui om minunat ce anume vedeam aievea pe locul şi în locul feţei sale.

Pe scurt, Mariette se insinua din ce în ce mai mult în viaţa mea – la început când mă trezeam şi apoi, treptat, cât era ziua de lungă. Atunci când această zeiţă mediteraneeană se ivea în zare, inima mea o pornea la galop spre ea, dar rămâneam încremenit în pat, stânjenit la culme. În cele din urmă mi-am dat seama că Mariette mă cerceta şi ea cu o oarecare curiozitate. Se întorcea

uneori spre mine, îşi punea mâinile-n şolduri, mă ţintuia cu un zâmbet vag, ofta, dădea din cap şi zicea:

— Orice-ar fi, fii sigur că mama ta chiar te iubeşte. Când nu eşti pe-aici, vorbeşte despre tine. Câte aventuri vrute şi nevrute te-aşteaptă, câte femei ochioase o să te iubească, tranca-fleanca… Până la urmă, mai s-o cred.

M-am simţit destul de surprins. Numai la mama nu aveam chef să mă gândesc în clipa aceea. Tolănit de-a curmezişul patului, într-o poziţie foarte incomodă, cu genunchii strânşi şi picioarele peste pătură, cu ceafa lipită de perete, nu îndrăzneam să mă clintesc.

— Îmi vorbeşte despre tine ca despre un Făt-Frumos, ce să mai… Romain în sus, Romain în jos… Ştiu că zice-aşa doar pentru că eşti fiu-său, dar tot mă simt aşa…

Vocea Mariettei avea un efect neobişnuit asupra mea. Nu era un glas precum toate celelalte. Întâi de toate, părea să nu-i iasă din gât. Habar n-am de unde ieşea. Şi nici nu se ducea acolo unde se duc de obicei glasurile. În orice caz, nu se îndrepta spre urechile mele. Foarte ciudat!

— E chiar sâcâitor, stai şi te-ntrebi de ce eşti tu mai cu moţ.

A aşteptat o clipă, apoi a oftat şi a continuat să frece parchetul. Eram complet paralizat, preschimbat din cap până-n picioare în stană de piatră. N-am mai scos o vorbă, niciunul, nici altul. Uneori, Mariette întorcea capul spre mine, ofta şi începea din nou să lustruiască parchetul. Priveam cu inima sfâşiată toată pierderea asta de vreme. Ştiam că trebuia să fac ceva, dar mă simţeam, literalmente, ţintuit locului. Mariette şi-a isprăvit treaba şi a plecat. Am văzut-o cum se duce, cu senzaţia că mi-a fost smulsă, pentru totdeauna, o halcă din mine. Mi se părea că tocmai mi-am ratat viaţa. Roland de Chantecler, Artémis Kohinore şi Hubert de La Roche Rouge zbierau cât îi ţinea gura, înşelându-se însă cât se poate de grosolan. Pe vremea aceea, nu ştiam faimoasa zicală: ce vrea muierea e şi vrerea lui Dumnezeu. Mariette a continuat să-mi arunce priviri ciudate, să-şi îndrepte spre mine curiozitatea feminină şi oarece gelozie ascunsă, zgândărite de cântul

duios al maică-mii şi de culorile de bâlci cu care-mi pictase viitorul triumfal. Până la urmă, minunea a avut loc. Îmi amintesc de chipul ghiduş aplecat peste mine şi de vocea cam răguşită, care mi-a spus după aceea, mângâindu-mi obrajii, în vreme ce eu pluteam undeva într-o lume mai bună, uşurat de orice povară:

— Nu cumva să-i spui, da… Nu mi-am putut pune frâu. Ştiu că-i maică-ta, dar o iubire ca asta nu-i de ici, de colo. N-are cum să nu te-aţâţe… în veci de veci n-o să te mai iubească aşa vreo altă femeie. Fără doar şi poate.

Fără doar şi poate. Dar pe-atunci nu ştiam. De-abia pe la patruzeci de ani am început să pricep. Nu e bine să fii iubit atât la tinereţe, aşa devreme. Te-nveţi cu năravuri. Crezi că e-n firea lucrurilor. Crezi că se-ntâmplă şi altundeva, că mai poţi să dai peste aşa ceva. Te bizui pe asta. Priveşti şi speri şi aştepţi. Prin iubirea de mamă, viaţa îţi face în zorii ei o promisiune pe care n-o respectă. După aceea, eşti silit să te îndestulezi cu hrană rece până la sfârşitul zilelor. După aceea, de fiecare dată când o femeie te ia în braţe şi te strânge la piept, îţi transmite doar condoleanţe. Te întorci mereu să jeleşti la mormântul propriei mame, ca un câine lăsat de izbelişte. Nicicând nu va mai fi aşa, nicicând, nicicând. Braţe fermecătoare îţi înlănţuie gâtul, buze dulci îţi vorbesc despre dragoste, dar tu ştii cum stă treaba. Ai fost la izvor de timpuriu şi l-ai sorbit pe tot. Iar când te-apucă din nou setea, degeaba cauţi, nu mai există nici urmă de fântână, doar năluciri. Încă de la prima geană a zorilor, ai învăţat temeinic ce-i aia iubire şi-ai păstrat îndeaproape documentaţia. Oriunde te-ai duce, porţi înăuntru otrava comparaţiilor şi nu faci decât s-aştepţi ceea ce ai mai primit.

Nu spun că mamele ar trebui să fie împiedicate să-şi iubească odraslele. Spun doar c-ar fi mai bine ca mamele să iubească şi pe altcineva. Dacă mama ar fi avut un iubit, nu mi-aş fi irosit viaţa murind de sete lângă fiecare fântână. Din păcate pentru mine, ştiu cum arată un diamant adevărat.

CAPITOLUL V

Episodul cu Mariette s-a isprăvit într-un chip neaşteptat. Într-o dimineaţă, plecat, chipurile, la liceu, cu ghiozdanul la subraţ, m-am întors în goană ca să-mi întâlnesc mândra, care sosea la noi către opt şi jumătate. Mama plecase şi ea, cu valiza-n mână, ca să ajungă la Cannes, unde năzuia să-şi plaseze „bijuteriile de familie” unor englezi de la Hotelul Martínez. Aparent n-aveam de ce ne teme, dar soarta, ticăloasă ca de obicei, pusese la cale o grevă a autobuzelor – aşa că mama s-a-ntors din drum. De-abia a deschis uşa apartamentului, că a şi auzit nişte urlete şi, convinsă fiind că eram pe cale să mă prăpădesc din pricina unei crize de apendicită – îi stăruia mereu în minte criza de apendicită, ca un soi de întrupare umilă şi degradată a tragediei greceşti – s-a repezit să-mi sară în ajutor. De-abia mă domolisem şi eram cufundat în acea stare de beatitudine şi de nesimţire aproape totală care constituie una dintre marile noastre izbânzi de pe lumea asta. La treisprezece ani şi jumătate, aveam sentimentul că am reuşit plenar în viaţă, că mi-am împlinit menirea şi, aflat în rând cu zeii, îmi contemplam nepăsător degetele de la picioare, singura legătură cu tărâmurile pământeşti prin care hălăduisem cândva. Era unul dintre acele momente de înaltă seninătate filosofică pe care sufletul meu, fascinat de elevaţie şi de detaşare, m-a îndemnat adesea să le caut de-a lungul tinereţii mele meditative; unul dintre acele momente în care toate doctrinele pesimiste şi disperate privind adversitatea şi slăbiciunea condiţiei umane se năruie aidoma unor construcţii precare în faţa văditei frumuseţi a existenţei, a luminoasei ei plenitudini, înţelepciuni şi bucurii fără cusur. Pradă acestei euforii, am întâmpinat brusca apariţie a mamei ca pe oricare altă manifestare a elementelor dezlănţuite: cu îngăduinţă. Am zâmbit binevoitor. Reacţia lui Mariette a fost un pic diferită. A ţâşnit din pat, cu un ţipăt strident. Scena care a urmat a fost destul de surprinzătoare şi, din înaltul meu olimpian, am privit-o cu interes scăzut. Mama avea încă bastonul în mână; după ce realizase, dintr-o ochire, întreaga anvergură a prăpădului,

şi-a ridicat braţul, trecând pe dată la fapte. Bastonul s-a prăvălit asupra feţei profesorului meu de matematică, cu o precizie zdravănă. Mariette s-a pus pe zbierat, căutând să-şi ferească acea fermecătoare parte a personalităţii sale. Cămăruţa s-a umplut de hărmălaie, iar vorba rusească din străbuni *kurva* s-a răspândit deasupra încăierării cu întreaga forţă tragică din glasul mamei.

Trebuie spus că mama deţinea, la cel mai înalt nivel, harul ocării; din câteva vorbe bine chitite, natura ei poetică şi nostalgică izbutea să reconstituie de minune atmosfera din

Azilul de noapte al lui Gorki, ori, mai modest, din *Edecarii de pe Volga*. Un te miri ce îi era îndeajuns acestei distinse doamne cu păr cărunt, care inspira atâta încredere cumpărătorilor de „bijuterii de familie", ca să înceapă dintr-odată să evoce, în faţa publicului uluit, Sfânta Rusie a grăjdarilor beţi, a mujicilor şi plutonierilor; deţinea, fără tăgadă, un mare talent al reconstituirii istorice, prin vorbe şi gesturi, iar aceste scene păreau să dovedească cu prisosinţă că fusese la vremea tinereţilor ei, aşa cum pretindea, o mare actriţă.

Totuşi, n-am izbutit nicicând să lămuresc pe de-a-ntregul acest ultim aspect. Am ştiut mereu, desigur, că mama fusese „artistă dramatica4 – vai, cât de mândră a fost, o viaţă întreagă, când pronunţa aceste cuvinte! – şi mă văd din nou lângă ea, la vârsta de cinci-şase ani, în singurătăţile podidite de zăpadă prin care rătăceam în timpul turneelor teatrale, în săniile cu zurgălăi melancolici care ne aduceau de la vreo uzină îngheţată, unde „jucase Cehov" pentru muncitorii câte unui soviet local, ori în vreo cazarmă, unde „le zisese poeme" soldaţilor şi matrozilor de la Revoluţie. Tot aşa, mă revăd din senin în micuţa ei lojă de teatru, la Moscova, aşezat pe podea, jucându-mă cu fâşii pestriţe de pânză, pe care încercam să le potrivesc după culoare: prima mea strădanie de exprimare artistică. Îmi amintesc până şi numele piesei în care juca pe-atunci: *Câinele grădinarului*. Primele mele amintiri din copilărie sunt un decor de teatru, un ademenitor miros de lemn şi

de vopsea, o scenă pustie, unde mă aventurez grijuliu printr-o pădure butaforică şi unde încremenesc de groază descoperind deodată în faţă o sală imensă, avidă şi întunecată; încă îmi stăruie în minte feţele fardate, ciudat de pământii, cu ochi purtând cearcăne albe şi negre, care se apleacă peste mine şi îmi surâd: bărbaţi şi femei îmbrăcaţi fistichiu care mă ţin pe genunchi, în timp ce mama e pe scenă, îmi mai amintesc şi de un matroz sovietic care mă ridică în braţe şi mă aşază pe umerii săi, ca să-mi îngăduie s-o văd mai bine pe mama interpretând personajul lui

Rose, din *Naufragiul speranţei*. Ba chiar şi numele ei de scenă, Nina Borisovskaia, îmi revine în memorie: au fost cele dintâi cuvinte ruseşti pe care am învăţat să le citesc de unul singur şi care erau scrise pe uşa cabinei sale. Se pare deci că situaţia ei în lumea mică a teatrului rus, din preajma anilor 1919 – 1920, era destul de statornică. Cu toate astea, Ivan Mosjoukine, marele actor de cinema, care o cunoscuse pe mama pe vremea debutului ei artistic, fusese mereu destul de evaziv în această privinţă. Pironindu-şi asupra mea ochii palizi de sub sprâncenele lui de Cagliostro, îmi spunea, pe terasa de la „Grande Bleue”, unde mă ducea uneori, atunci când turna vreun film la Nisa, ca să vadă „ce mai e de capul meu”: „Mama ta ar fi trebuit să urmeze Conservatorul, din păcate, evenimentele nu i-au permis să-şi dezvolte talentul. Ca să nu mai zic că, de când te-ai născut, tinere, în afară de propriul fiu n-a interesat-o nimic”. Mai ştiam şi că era fiica unui ceasornicar evreu din stepa rusească, mai precis din Kursk; că fusese nespus de frumoasă, că-şi părăsise familia la vârsta de şaisprezece ani; că fusese căsătorită, divorţată, recăsătorită şi iar divorţată – şi tot aşa; pentru mine rămăsese un obraz lipit de-al meu, o voce melodioasă, care şoptea, vorbea, cânta, râdea – un râs lipsit de griji, de o uimitoare veselie, pe care, de-atunci, îl tot pândesc, aştept şi caut zadarnic în jurul meu: o mireasmă de mărgăritare, nişte plete întunecate care mi se răsfiră în valuri pe chip şi, susurate în ureche, nişte poveşti

ciudate despre o ţară care, cândva, avea să fie a mea. Cu sau fără Conservator, probabil că avea talent, fiindcă, spre a-mi evoca Franţa, punea în joc întreaga artă a povestitorilor orientali şi o putere de convingere de sub vraja căreia nu m-am putut elibera niciodată. Până şi azi, mi se întâmplă să *aştept* Franţa, ţara captivantă despre care am auzit atâtea, pe care n-am cunoscut-o şi nu o voi cunoaşte vreodată – fiindcă Franţa zugrăvită de mama în descrierile ei lirice şi inspirate, începând cu frageda mea copilărie, ajunsese să devină în ochii mei un mit fabulos, departe de realitate, un soi de capodoperă poetică, pe care nicio experienţă omenească n-o putea egala şi nici dezvălui. Avea o cunoaştere remarcabilă a limbii noastre – e drept, cu un puternic accent rusesc, al cărui ecou l-am păstrat în propria mea voce până azi – şi n-a vrut niciodată să-mi explice unde, cum, de la cine şi când o învăţase.

„Am fost la Nisa şi la Paris” – e tot ce catadicsise să-mi mărturisească. În cabina ei îngheţată de la teatru, în apartamentul pe care-l împărţeam cu alte trei familii de actori, unde o tânără bonă, Aniela, avea grijă de mine, şi, mai târziu, în vagoanele pentru vite care ne duceau spre vest, având tifosul drept tovarăş de drum, îngenunchea în faţa mea, îmi freca degetele amorţite şi nu înceta să-mi vorbească despre tărâmul îndepărtat unde cele mai frumoase poveşti ale lumii chiar se întâmplau; toţi oamenii erau liberi şi egali; artiştii erau bine primiţi în familiile cele mai de soi; Victor Hugo fusese Preşedintele Republicii; mirosul şiragului de camfor pe care-l purtam în jurul gâtului, ca leac suprem, se pare, împotriva păduchilor purtători de tifos, îmi înţepa nările; aveam să devin un mare violonist, un mare actor, un mare poet: Gabriele D’Annunzio al Franţei, Nijiński; Émile Zola; ne ţineau în carantină în Lida, la graniţa poloneză; mergeam prin omăt, de-a lungul căii ferate, cu o mână în mâna mamei şi cu cealaltă ţinând o oliţă de noapte de care, de la Moscova încoace, refuzam să mă despart şi care-mi devenise prietenă: mă leg sufleteşte tare repede; mă tundeau chilug; întinsă pe o saltea de paie, cu privirea rătăcită în

depărtări, continua să zugrăvească viitorul meu luminos; mă luptam cu somnul şi holbam ochii, încercând să pricep ce vedea; Cavalerul Bayard; Dama cu camelii; găseai unt şi zahăr în toate prăvăliile; Napoleon Bonaparte; Sarah Bernhardt – în sfârşit adormeam, cu capul pe umărul ei şi cu ţucalul strâns în braţe. Mai târziu, mult mai târziu, după cincisprezece ani de contact cu realitatea franceză, la Nisa, unde ne stabiliserăm, cu faţa ridată de-acum, cu părul complet albit, îmbătrânită, iată că nu pot evita cuvântul, dar fără să fi aflat ceva, fără să fi remarcat ceva, continua să evoce, cu acelaşi surâs încrezător, ţara aceea fermecată pe care o adusese cu ea în bocceluţă; eu, în schimb, crescut în muzeul imaginar al tuturor formelor de nobleţe şi al tuturor virtuţilor, dar, neavând harul ieşit din comun al mamei de a nu vedea în tot locul doar culorile propriei inimi, am trăit, la început, privind în jur cu uimire şi frecându-mă la ochi, iar apoi, la maturitate, ducând împotriva realităţii o luptă homerică şi deznădăjduită, ca să îndrept lumea şi s-o fac să se potrivească întocmai cu visul naiv care-o bântuia pe cea pe care o iubeam cu atâta duioşie.

Da, mama avea talent – şi de-atunci încă am ieşit de sub vraja lui.

De cealaltă parte, sinistrul Agroff, cămătar de pe bulevardul Gambetta, un băgăreţ dezgustător din Odessa, veştejit, unsuros, puhav, mi-a spus într-o bună zi, pentru că i se refuzase dobânda lunară de zece la sută în contul sumei pe care ne-o împrumutase pentru achiziţionarea unei „participaţiuni” la un taxi Renault: „Maică-ta face pe marea cucoană, dar, când am cunoscut-o, cânta prin şantanuri şi la cafenele pentru răcani. De-aia vorbeşte aşa. Mă simt jignit. O femeie ca ea n-are voie să insulte un negustor de treabă”.

Cum, la vremea respectivă, nu aveam decât paisprezece ani şi nu puteam încă să pun umărul la rezolvarea nevoilor mamei, ceea ce reprezenta dorinţa mea cea mai fierbinte, m-am uşurat trântindu-i preacinstitului negustor o straşnică pereche de palme,

prima pe care o aplicam într-o lungă şi strălucită carieră de distribuitor de scatoalce, care avea în curând să mă facă celebru în tot cartierul. De-atunci încolo, într-adevăr, mama, uluită de această ispravă, s-a învăţat să vină să mi se plângă de fiecare dată când, pe drept sau pe nedrept, se simţea insultată şi îşi încheia invariabil versiunea, nu întotdeauna exactă, despre incident, prin următorul refren: „Crede că n-am pe nimeni să-mi ia apărarea, că mă poate măscări fără să păţească nimic. Mare greşeală! Du-te să-i dai două palme!” Ştiam că, în nouă cazuri din zece, insulta era o scorneală, că mama vedea jigniri peste tot, că era, uneori, cea dintâi care împroşca insulte, de pomană, din pricină că era cu nervii la pământ. Dar nu m-am fofilat niciodată. Eram sătul de scenele astea, scandalurile nesfârşite mi se păreau insuportabile, odioase, dar făceam ce mi se spunea. De paisprezece ani încoace, mama trăia şi lupta singură, şi nimic n-o bucura mai mult decât să se simtă „protejată”, decât să simtă alături o prezenţă bărbătească. Îmi luam prin urmare inima-n dinţi, îmi înăbuşeam stinghereala şi mă duceam după bijutierul, măcelarul, negustorul de ţigări sau anticarul care mi-era arătat cu degetul. Cel în cauză vedea atunci intrându-i în prăvălie un băietan aţâţat, care se proptea în faţa lui cu pumnii strânşi şi care-i spunea cu o voce tremurând de indignare – o indignare care îmbrăca mai degrabă forma de prost gust la care-l împingea smerenia filială: „Domnule, aţi jignit-o pe mama. Poftim!” în clipa aceea, îi trânteam o palmă bietului om. Am căpătat astfel, de timpuriu, prin zonele mărginaşe ale bulevardului Gambetta, o reputaţie de golan, dar nimeni nu-şi putea închipui cât de silă mi-era mie însumi de scenele alea, cât sufeream din pricina lor şi cât de tare mă simţeam înjosit. O dată sau de două ori, ştiind că acuzele mamei erau pe deplin neîntemeiate, am încercat să protestez, dar atunci bătrâna doamnă se aşeza lângă mine, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele de atâta nerecunoştinţă, lacrimile îi năpădeau ochii, şi rămânea acolo, privindu-mă amuţită, ca şi cum ar fi lăsat-o puterile şi curajul.

Mă ridicam atunci în tăcere şi mă duceam să mă bat. Niciodată n-am putut suporta să văd o făptură cotropită de ceea ce nu pot altfel descrie decât ca fiind un soi de neînţelegere lucidă a propriei condiţii. N-am putut nicicând să îndur spectacolul unei fiinţe părăsite şi, după cum se purta, mama avea darul insuportabil de a întruchipa întreaga muţenie tragică a acesteia, fie ea om sau animal. Aşa încât Agroff de-abia isprăvise să spună ce-avea de spus, că a şi primit o palmă, căreia i-a răspuns simplu: „Derbedeule. Nici nu mă miră aşa ceva din partea odraslei unei circărese şi a unui vântură-lume”. Aşa am fost lămurit asupra interesantelor mele origini, ceea ce m-a lăsat rece, pentru că nu dădeam două parale pe ceea ce puteam fi sau nu fi în chip provizoriu şi tranzitoriu, câtă vreme mă ştiam hărăzit unor culmi fabuloase, de unde aveam să-mi revărs laurii asupra mamei, drept reparaţie. Fiindcă am ştiut dintotdeauna că nu aveam vreo altă misiune; că existam, într-un anume sens, doar prin procură; că forţa misterioasă dar dreaptă care hotărăşte soarta oamenilor mă aruncase pe terezia balanţei ca să refacă echilibrul unei vieţi de sacrificii şi devotament. Credeam într-o logică tainică şi zâmbitoare, dosită în cotloanele cele mai întunecate ale vieţii. Credeam în onorabilitatea lumii. Nu puteam privi faţa descumpănită a mamei fără să simt cum îmi creşte în piept o nemaipomenită încredere în destinul meu. În clipele cele mai crunte ale războiului, am înfruntat mereu pericolul cu sentimentul că sunt de neînvins. Nu mi se putea întâmpla nimic, câtă vreme eram happy-end-ul ei. În sistemul acesta de măsuri şi greutăţi pe care omul se străduie cu disperare să-l impună universului, m-am considerat întotdeauna victoria *ei*.

Iar această convingere n-am dobândit-o din senin. Era, neîndoios, doar o reflectare a credinţei pe care mama, încă de când îl adusese pe lume, o sădise în cel care devenise singura sa raţiune de a exista şi de a spera. Aveam opt ani, cred, când viziunea ei grandioasă despre ce aveam să ajung a prilejuit o scenă de un comic şi o groază

care mi-au rămas pe veci în minte.

CAPITOLUL VI

Pe-atunci, locuiam provizoriu la Vilnius, în Polonia, „în trecere”, cum îi plăcea mamei să sublinieze, aşteptând să mergem să ne stabilim în Franţa, unde trebuia „să cresc, să studiez, să devin cineva”. Ea ne câştiga traiul producând pălării de damă, cu ajutorul unei lucrătoare, în apartamentul nostru preschimbat „în mare salon de modă pariziană”. O manevră iscusită cu etichete false le încredinţa pe cliente că pălăriile erau opera unui croitor celebru în epocă, Paul Poiret. Mergea, neostenită, din casă în casă, cărându-şi cutiile de carton, o femeie încă tânără, cu ochi mari şi verzi, cu faţa străluminată de o aprigă hotărâre maternă şi pe care nicio şovăială nu o putea atinge sau ştirbi. Rămâneam acasă cu Aniela, care ne urmase după plecarea de la Moscova, cu un an înainte. Ne aflam, pe vremea aceea, într-o situaţie materială jalnică, ultimele „bijuterii de familie” – cele adevărate – fuseseră de mult vândute, iar la Vilnius, unde zăpada creştea încet, de-a lungul zidurilor murdare şi cenuşii, era cumplit de frig.

Pălăriile se vindeau destul de greu. Când mama se întorcea din drumurile ei, proprietara imobilului o aştepta uneori pe scară ca s-o anunţe că, dacă nu ne plăteam chiria în douăzeci şi patru de ore, avea să ne zvârle-n stradă. Îndeobşte, chiria era plătită în douăzeci şi patru de ore. În ce fel, nu voi şti niciodată. Tot ce ştiu e că era întotdeauna plătită, că se aprindea soba şi că mama mă îmbrăţişa şi mă privea cu acel licăr de mândrie şi de biruinţă în ochi de care îmi aduc atât de bine aminte. Ne găseam, atunci, pe fundul gropii – nu spun al prăpastiei, pentru că, între timp, am aflat că prăpastia e nesfârşită, şi că puteam cu toţii să-i depăşim recordurile de adâncime fără să-i epuizăm vreodată posibilităţile. Mama se întorcea din periplurile ei prin oraşul înzăpezit, îşi lăsa cutiile cu pălării într-un colţ, se aşeza, îşi aprindea o ţigară şi mă privea cu un surâs de încântare.

— Ce s-a întâmplat, mamă?

— Nimic. Vino să mă-mbrăţişezi.

Mă duceam s-o îmbrăţişez. Obrajii îi miroseau a frig. Mă ţinea lipit de ea, scrutând, undeva deasupra umărului meu, ceva îndepărtat, cu un aer uluit. Apoi îmi spunea:

— O să fii ambasador al Franţei.

Habar n-aveam ce-nseamnă asta, dar eram de acord. Deşi nu aveam decât opt ani, hotărârea mea era luată: aveam să-i ofer mamei tot ce-şi dorea.

— Bine, îi spuneam eu senin.

Aniela, aşezată lângă sobă, mă privea cu preţuire. Mama îşi ştergea lacrimile de fericire. Şi mă strângea în braţe.

— O să ai maşină la scară.

Tocmai străbătuse oraşul pe jos, la minus zece grade.

— Trebuie doar să ai răbdare, atât.

Lemnele trosneau în soba de faianţă. Afară, zăpada conferea lumii o densitate ciudată şi o profunzime a tăcerii, pe care, uneori, o scoteau în evidenţă zurgălăii câte unei sănii. Aniela, cu fruntea plecată, tocmai cosea o etichetă „Paul Poiret, Paris” pe ultima pălărie din ziua aceea. Chipul mamei era de-acum fericit şi împăcat, fără urmă de griji. Semnele oboselii dispăruseră şi ele; privirea îi rătăcea printr-o ţară de basm, iar eu, fără să vreau, întorceam capul spre ea, încercând să descopăr acel tărâm ai dreptăţii şi al mamelor răsplătite cum se cuvine. Mama îmi vorbea despre Franţa aşa cum alte mame povestesc despre Albă-ca-Zăpada şi Motanul încălţat şi, în ciuda strădaniilor mele, n-am izbutit nicicând să mă descotorosesc de această imagine a unei Franţe a eroilor şi a virtuţilor fără egal. Sunt probabil unul dintre puţinii oameni de pe lumea asta care au rămas fideli unei poveşti de adormit copiii.

Din păcate, mama nu era o femeie care să ţină în ea acest vis consolator care nu-i dădea pace. Totul era pe dată exteriorizat, proclamat, declamat, trâmbiţat, zvârlit în afară, de obicei cu garnitură de lavă şi cenuşă. Aveam vecini, iar aceşti vecini n-o înghiţeau pe mama. Mica burghezie din Vilnius nu era mai cu moţ decât cea din alte

părţi, iar acel du-te-vino al veneticei, cu valizele şi cutiile ei, socotit misterios şi suspect, a fost degrabă semnalat poliţiei poloneze, foarte suspicioasă, la vremea aceea, când venea vorba de refugiaţi ruşi. Mama a fost acuzată de deţinerea unor obiecte furate. Nu i-a fost greu să-i dezarmeze pe detractori, dar jena, mâhnirea, mânia, au căpătat, ca întotdeauna în cazul ei, nişte forme teribil de agresive. După ce a bocit câteva ceasuri printre pălăriile răvăşite – pălăriile de damă au rămas până azi una dintre micile mele fobii – m-a luat de mână şi, înştiinţându-mă că „habar n-au ei cu cine se pun”, m-a târât afară din apartament, pe scară. Ce a urmat a rămas unul dintre cele mai penibile momente ale vieţii mele – şi am avut parte de multe. Mama mergea din uşă în uşă, sunând, ciocănind şi poftindu-i pe toţi locatarii să iasă pe palier. După cele dintâi schimburi de sudălmi – din acest punct de vedere, mama era mereu, fără doar şi poate, cea mai tare –, m-a tras spre ea şi, arătându-mă asistenţei, a anunţat sus, tare şi cu mândrie, cu o voce care încă îmi mai răsună în urechi:

— Ploşniţe nenorocite şi mic burgheze! Nici nu vă dă prin cap cu cine aveţi cinstea să vorbiţi! Fiu-meu va fi ambasador al Franţei, cavaler al Legiunii de Onoare, autor dramatic de seamă, Ibsen, Gabriele d’Annunzio! O să… Căută ceva complet strivitor, o ilustrare supremă şi definitivă a izbânzii pământeşti: O să se-mbrace cu haine de la Londra! încă îmi mai stăruie în urechi hohotele de râs ale „ploşniţelor mic burgheze”. Încă roşesc scriind aceste rânduri. Îi aud desluşit şi le văd feţele batjocoritoare, pline de duşmănie şi dispreţ – mi le amintesc fără ură: sunt feţe omeneşti, cum am tot văzut. Ar fi poate bine să spun chiar acum, că să fie totul limpede, că astăzi sunt consul general al Franţei, Luptător pentru Eliberare[3], ofiţer al Legiunii de Onoare şi că n-am ajuns nici Ibsen, nici d’Annunzio, dar am încercat.

---

3 Compagnon de la Liberation - titlu creat de generalul de Gaulle la 16 noiembrie 1940, pentru a recompensa persoanele, unităţile militare şi colectivităţile civile care s-au distins în lupta de eliberare a Franţei.

Şi ca să risipim orice îndoială: îmi comand hainele la Londra. Urăsc croiala englezească, dar n-am încotro. Cred că niciun alt eveniment n-a jucat un rol mai important în viaţa mea decât acest hohot de râs care s-a năpustit peste mine, pe scara unui vechi imobil din Vilnius, la nr. 16 de pe strada Wielka Pohulanka. Lui îi datorez ceea ce sunt: bun sau rău, acest râs a devenit propria mea persoană.

Mama stătea neclintită în vijelie, cu fruntea sus, ţinându-mă lipit de ea. Fără urmă de stânjeneală sau de ruşine. Ştia.

Viaţa mea, în săptămânile ce au urmat, n-a fost prea plăcută. Chiar dacă eram în vârstă de doar opt ani, aveam un simţ al ridicolului foarte dezvoltat – iar mama contribuise la asta, desigur. Treptat, am evoluat. Am învăţat încet, dar sigur, să-mi pierd nădragii în public, fără să mă simt câtuşi de puţin stânjenit. Acest lucru face parte din educaţia oricărui om de caracter. De mult nu îmi mai e teamă de ridicol; ştiu, acum, că omul e o fiinţă ce nu poate fi ridiculizată. În timpul minutelor acelora, când rămăseserăm pe palier, pradă batjocurilor, sarcasmelor şi ocărilor, pieptul mi s-a preschimbat într-o cuşcă de unde un animal cuprins de ruşine şi de spaimă încerca disperat să scape. Exista, pe-atunci, în curtea imobilului, un depozit de lemne, iar ascunzătoarea mea preferată se afla chiar în mijlocul acestei grămezi de buşteni, mă simţeam nespus de ferit atunci când, după câteva acrobaţii meseriaşe – buştenii se înălţau cât două etaje –, izbuteam să mă strecor înăuntru, apărat din toate părţile de zidurile de lemn reavăn şi înmiresmat. Îmi petreceam acolo ceasuri în şir, cu jucăriile mele favorite, pe deplin fericit şi inabordabil. Părinţii le interziceau copiilor să se apropie de acest edificiu fragil şi ameninţător: deplasarea unui vreasc, o atingere nefericită riscau să dărâme totul şi să te îngroape. Căpătasem o mare supleţe, atunci când era vorba să mă strecor prin coridoarele strâmte ale acelui univers unde domneam ca un stăpân absolut, unde cel mai mic pas greşit ameninţa să provoace o avalanşă, dar unde mă simţeam acasă. Mutând cu măiestrie buturugile, îmi

croisem galerii şi pasaje secrete, vizuini, o întreagă lume adăpostită de primejdii şi prietenoasă, atât de diferită de cealaltă, în care lunecam ca un dihor şi unde rămâneam pitit, în ciuda umezelii care-mi uda treptat turul pantalonilor şi-mi îngheţa noada. Ştiam cu exactitate ce bucăţi trebuiau scoase ca să-mi deschid o trecere, şi le puneam la loc întotdeauna cu grijă îndărătul meu ca să-mi sporesc şi mai mult sentimentul de inaccesibilitate.

Prin urmare, în acea zi am dat fuga spre moşia mea din lemne, de îndată ce am putut-o face într-un mod onorabil, adică fără să dau impresia că îmi abandonez mama în faţa duşmanului – noi doi am rămas până la capăt pe câmpul de luptă şi l-am părăsit cei din urmă.

Cu mişcări măiestre, regăsindu-mi galeriile secrete, punând la loc, una câte una, buturugile pe unde treceam, am răzbit în inima edificiului, având cinci sau şase metri de distanţă protectoare deasupra capului şi, acolo, înconjurat de această carapace, în sfârşit sigur că nu mă vede nimeni, am izbucnit în plâns. Am bocit îndelung. Apoi, am cercetat cu atenţie buştenii de deasupra şi dimprejurul meu, ca să-i aleg cu precizie pe cei potriviţi, astfel încât să o isprăvesc o dată pentru totdeauna, astfel încât fortăreaţa mea de lemne uscate să se prăvălească brusc peste mine, scăpându-mă de viaţă.

Îi atingeam pe rând, cu recunoştinţă. Îmi mai amintesc încă de atingerea lor prietenoasă şi liniştitoare, de nasul meu jilav şi de pacea care s-o pogorât deodată peste mine când m-am gândit că nu mai aveam în veci să fiu umilit sau obidit. Se cuvenea să fac o mişcare prin care să împing buştenii cu mâinile, cu picioarele şi cu spatele în acelaşi timp.

M-am potrivit în consecinţă.

Apoi mi-am amintit că aveam în buzunar o bucată de prăjitură cu mac, pe care o furasem dimineaţă din laboratorul unei patiserii aflate în imobil, pe care cofetarul îl lăsa nesupravegheat atunci când avea clienţi. Am mâncat prăjitura. Mi-am reluat ulterior poziţia şi, cu un oftat din rărunchi, m-am pregătit să împing. Am fost salvat de-o

pisică.

Botul i-a apărut brusc în faţa mea, printre buşteni, şi ne-am privit o clipă cu uimire. Era un neverosimil cotoi năpârlit, râios, de culoarea magiunului de portocale, cu urechile zdrelite şi cu expresia aia mustăcioasă, sinistră şi atotştiutoare pe care motanii bătrâni ajung să o capete după atâtea rodnice şi variate experienţe. M-a privit atent, după care, fără şovăială, s-a apucat să-mi lingă faţa.

Nu-mi făceam nicio iluzie în privinţa motivelor acestei subite afecţiuni. Încă mai păstram firimituri din prăjitura cu mac pe obraji şi pe bărbie, lipite cu lacrimi. Dezmierdările erau riguros interesate. Dar nu mă sinchiseam. Senzaţia acelei limbi aspre şi calde pe faţă m-a făcut să zâmbesc de încântare – am închis ochii şi m-am lăsat în voia sorţii – şi nici atunci, nici mai târziu, de-a lungul vieţii, n-am căutat să aflu ce se afla îndărătul semnelor de afecţiune cu care eram tratat. Important era că se aflau acolo un botic prietenos şi o limbă destoinică şi caldă, care mi se plimba pe chip având toate aparenţele tandreţii şi compasiunii. Nu-mi trebuia mai mult; atunci când cotoiul şi-a isprăvit efuziunile, m-am simţit mult mai bine. Lumea încă oferea oportunităţi şi prietenii pe care nu era chip să le ignori. Acum, pisica mi se freca de faţă, torcând. Încercam să-i imit torsul, şi-am petrecut straşnic ceva vreme, torcând, amândoi, pe întrecute. Am adunat firimiturile de prăjitură de pe fundul buzunarului şi i le-am oferit. S-a arătat interesat şi mi s-a proptit de nas, cu coada băţoasă. M-a muşcat de ureche. Ce s-o mai lungim, viaţa merita din nou să fie trăită. Cinci minute mai târziu, mă căţăram spre ieşirea din edificiul meu din lemne şi mă îndreptam spre casă, cu mâinile-n buzunare, fluierând, cu motanul pe urmele mele.

De-atunci, am fost mereu încredinţat că e bine ca, în viaţă, să ai la tine câteva firimituri de prăjitură, dacă vrei să fii iubit într-un mod complet dezinteresat.

E de la sine înţeles că vorbele *franţuskiposlannik* – ambasador al Franţei – m-au urmărit pretutindeni luni în şir şi că, atunci când cofetarul Mişka m-a surprins până la

urmă în timp ce mă pregăteam s-o tulesc, în vârful picioarelor, cu o uriaşă bucată de prăjitură cu mac în mână, toţi cei din curte au fost poftiţi să constate că imunitatea diplomatică nu privea şi o anumită parte, bănuiţi care, a persoanei mele.

CAPITOLUL VII

Dramatica dezvăluire a măreţiei mele viitoare, făcută de mama în faţa locatarilor de la numărul 16 de pe Wielka Pohulanka, nu a avut acelaşi efect comic asupra tuturor spectatorilor. Printre ei se afla un anume domn Piekielny – ceea ce, în polonă, înseamnă „Infernal”. Nu ştiu în ce împrejurări dobândiseră un nume atât de puţin obişnuit strămoşii acestui bărbat de ispravă, dar niciodată un nume nu s-a potrivit mai anapoda cu acela care îl purta. Domnul Piekielny semăna cu un şoarec trist, titirisit şi frământat de gânduri; avea aerul discret, şters şi, până la urmă, absent, al omului silit prin forţa împrejurărilor să plutească, fie şi doar foarte puţin, pe deasupra pământului. Avea o fire impresionabilă, aşa încât siguranţa desăvârşită cu care mama îşi trâmbiţase profeţia, punându-şi o mână pe creştetul meu, în cel mai curat stil biblic, îl tulburase adânc. De fiecare dată când mă întâlnea pe scări, se oprea şi mă scruta cu un aer grav şi respectuos. O dată sau de două ori, s-a încumetat să mă mângâie pe obraz. Apoi mi-a dăruit două duzine de soldăţei de plumb şi o fortăreaţă din carton. Ba chiar m-a poftit la el în apartament şi m-a umplut de bomboane şi de zaharicale turceşti. Pe când mă îndopam – nu ştii nicicând ce te-aşteaptă mâine –, micuţul domn stătea aşezat în faţa mea, trecându-şi degetele prin ţăcălia pârlită de tutun. Iar, într-o bună zi, a sosit în sfârşit şi rugămintea tulburătoare, venită din străfundul inimii sale, semn al unei ambiţii mistuitoare şi nemăsurate pe care acest cumsecade şoarec-om o dosea sub jiletcă.

— Când o să ajungi…

A privit de jur-împrejur oarecum stânjenit, conştient de bună seamă de propria naivitate, dar incapabil să se abţină.

— Când o să ajungi… tot ce a spus mama ta.

Îl priveam cu atenţie. De-abia începusem cutia cu rahat turcesc. Ghiceam instinctiv că n-aveam drepturi asupra ei decât datorită viitorului strălucit pe care mi-l hărăzise mama.

— Voi fi ambasador al Franţei, i-am zis cu hotărâre.

— Mai ia nişte rahat, mi-a zis domnul Piekielny, împingând cutia spre mine.

Am luat. A tuşit uşor.

— Mămicile simt chestiile astea, a spus el. Poate că o să ajungi o persoană importantă. Poate chiar o să scrii cărţi sau articole prin ziare…

S-a aplecat spre mine şi mi-a aşezat o mână pe genunchi. A coborât glasul.

— Păi, când o să întâlneşti personalităţi, oameni de vază, făgăduieşte-mi că o să le spui…

Dintr-odată, în ochii şoarecului s-a aprins flacăra unei ambiţii zănatece.

— Promite-mi că o să le spui: la numărul 16 de pe strada Wielka Pohulanka din Vilnius, locuia domnul Piekielny…

Mă privea în adâncul ochilor, într-o rugă mută. Mâna îi zăbovea pe genunchiul meu. Îmi înfulecam cofeturile, cercetându-l cu un aer grav.

La sfârşitul războiului, în Anglia, unde venisem ca să duc mai departe lupta începută în urmă cu patru ani, Maiestatea Sa Regina Elizabeta, mama actualei suverane, îmi trecea în revistă escadrila la Hartford Bridge. Încremenisem în poziţie de drepţi laolaltă cu echipajul, lângă avion. Regina s-a oprit în faţa mea şi m-a întrebat, cu acel zâmbet cumsecade care o făcuse pe bună dreptate atât de populară, din ce regiune a Franţei proveneam. I-am răspuns, cu tact, „de la Nisa”, ca să nu complic lucrurile pentru Maiestatea Sa. Pe urmă… Nu m-am putut abţine. Mi s-a părut chiar că-l văd aievea pe mărunţel cum se agită şi gesticulează, cum bate din picior şi-şi smulge peri din ţăcălie, încercând să-mi atragă atenţia. M-am străduit să-mi pun frâu, dar cuvintele mi-au ajuns singure pe buze, aşa încât, hotărât să împlinesc visul zurliu al unui şoarec, i-am

dat de ştire reginei, răspicat şi tare:

— La numărul 16 de pe strada Wielka Pohulanka, din Vilnius, locuia un anume domn Piekielny…

Maiestatea Sa şi-a înclinat amabil capul şi a continuat trecerea în revistă. Comandantul escadrilei Lorraine, dragul meu Henri de Rancourt, mi-a zvârlit în trecere o privire otrăvită.

Asta e, na: îmi câştigasem cubuleţele de rahat turcesc. Azi, blajinul şoarec din Vilnius îşi va fi încheiat de mult, în crematoriile naziste, mărunta existenţă, alături de alte câteva milioane de evrei din Europa.

Cu toate astea, continui să-mi îndeplinesc conştiincios promisiunea, în decursul întâlnirilor cu mai-marii acestei lumi. De la tribunele ONU la ambasada din Londra, de la Palatul Federal din Berna la Palatul Élysée, în faţa lui Charles de Gaulle şi a lui Vîşinski, în faţa înalţilor demnitari, n-am omis niciodată să pomenesc de existenţa omuleţului, ba chiar am avut bucuria să pot anunţa, nu doar o dată, pe marile reţele ale televiziunii americane, înaintea a zeci de milioane de telespectatori, că la numărul 16 de pe strada Wielka Pohulanka, din Vilnius, locuia un anume domn Piekielny, Dumnezeu să-l aibă în pază!

Ce-a fost a fost, iar rămăşiţele bietului om, transformate în săpun la ieşirea din cuptor, au satisfăcut nevoia de igienă a naziştilor.

Şi azi, rahatul turcesc îmi place la fel de mult. Cu toate astea, cum mama n-a încetat o clipă să mă vadă altfel decât ca pe un amestec de Lord Byron, Garibaldi, d’Annunzio, d’Artagnan, Robin Hood şi Richard Inimă de Leu, mă văd silit să fiu foarte atent la siluetă. N-am izbutit să împlinesc toate isprăvile pe care le aştepta de la mine, dar am binevoit totuşi să nu fac burtă. Mă dedic zilnic unor exerciţii de slăbit şi, de două ori pe săptămână, alerg. Alerg, alerg, o-ho ce mai alerg! Fac de asemenea scrimă, tir cu arcul şi cu pistolul, sărituri în înălţime, salturi în picioare din poziţia culcat, ridicări de greutăţi şi de haltere, şi încă mai ştiu să jonglez cu trei mingiuţe.

Desigur, la patruzeci şi cinci de ani, e cam naiv să crezi în tot ce ţi-a îndrugat mama, dar nu mă pot stăpâni. N-am izbutit să vindec lumea, să răzbesc prostia şi răutatea, să redau oamenilor demnitatea şi dreptatea, dar măcar am câştigat turneul de ping-pong de la Nisa, în 1932. Şi încă mai fac, în fiecare dimineaţă, douăsprezece flotări, aşa că n-are rost să plec steagul.

CAPITOLUL VIII

Cam în aceeaşi perioadă, afacerile noastre au prins să meargă mai bine. „Modelele de la Paris" au avut mult succes şi, ca să ţinem piept cererii, am angajat în scurtă vreme o nouă lucrătoare. Mama nu-şi mai irosea timpul fugind din poartă-n poartă: de-acum, clientela se îmbulzea în saloanele noastre. Într-o zi, mama a putut da de veste în ziare că, pe viitor, firma ei, „printr-o înţelegere specială cu dl Paul Poiret" avea să asigure reprezentarea exclusivă, „sub directa supraveghere a maestrului", nu doar a pălăriilor, ci şi a unor rochii. La intrare, a fost ţintuit un panou cu inscripţia „Maison Nouvelle, Haute Couture de Paris", gravată în franceză cu litere aurii. Mama nu făcea niciodată lucrurile pe jumătate, începutului acestei izbânzi îi lipsea un element transcendent, miraculos, un *deus ex machina* care să ne preschimbe cel dintâi succes într-o victorie definitivă şi zdrobitoare asupra împrejurărilor potrivnice. Aşezată pe micuţa canapea roz din salon, cu picioarele încrucişate, cu o ţigară uitată în colţul gurii, privea prin aer, pătrunsă de inspiraţie, un proiect îndrăzneţ, în vreme ce faţa ei căpăta treptat acea expresie pe care începeam s-o cunosc atât de bine, amestec de viclenie, de biruinţă şi de naivitate. Stăteam ghemuit într-un fotoliu din faţa ei, ţinând în mână prăjitura cu mac, dobândită licit de data asta. Uneori, întorceam capul spre ea, dar nu întrezăream niciodată nimic. Spectacolul mamei mele ţesând planuri mi se părea ceva fabulos şi răscolitor. Uitam de prăjitură şi rămâneam cu gura căscată, năpădit de mândrie şi de admiraţie.

Trebuie să spun că, până şi într-un orăşel ca Vilnius, din această provincie care nu era nici lituaniană, nici

poloneză, nici rusească, şi în care nu apăruseră încă fotografiile de presă, şiretlicul închipuit de mama ne-ar fi putut arunca pe drumuri, cu bocceluţa în spate.

Nu după multă vreme, un ferpar anunţa „lumea selectă" din Vilnius că dl Paul Poiret în persoană, descins special de la Paris, avea să inaugureze saloanele „Haute Couture Maison Nouvelle" de la nr. 16 din strada Wielka Pohulanka, la orele patru ale după-amiezii.

După cum am spus, mama, atunci când lua o hotărâre, o ducea mereu până la capăt şi, uneori, chiar un pic mai departe. În ziua stabilită, în timp ce o grămadă de cucoane durdulii se îmbulzeau în apartament, nu a anunţat că „Paul Poiret a fost reţinut şi ne roagă să-l scuzăm". Genul ăsta de şmecherie nu-i stătea în fire. Hotărâtă să dea o lovitură de răsunet, l-a înfăţişat pe dl Paul Poiret în carne şi oase.

Pe vremea „carierei sale teatrale" din Rusia, cunoscuse un actor-cântăreţ francez, unul dintre acei veşnici pribegi prin turnee provinciale, lipsit de talent şi de speranţă, pe numele lui Alex Gubernatis. Pe-atunci, lâncezea la Varşovia, unde se făcuse peruchier de teatru, după ce-şi strânsese cu câteva găuri cureaua năzuinţelor personale, trecând de la o sticlă de coniac pe zi la una de vodcă. Mama i-a trimis un bilet de tren şi, opt zile mai târziu, Alex Gubernatis îl întrupa în saloanele de la „Maison Nouvelle" pe marele maestru al croitoriei pariziene de lux, Paul Poiret. Cu acest prilej, s-a depăşit pe sine. îmbrăcat cu o nemaipomenită pelerină scoţiană, cu nişte pantaloni în pătrăţele groaznic de strâmţi care, atunci când se apleca să sărute mâna doamnelor, îi scoteau în evidenţă nişte fese mici şi ososase, cu o lavalieră strânsă sub un măr al lui Adam proeminent, îşi întindea, cum stătea tolănit în fotoliu, nişte picioare interminabile pe parchetul proaspăt cernit şi, ţinând în mână un pahar de vin spumant, zugrăvea cu o voce piţigăiată splendoarea şi extazul vieţii pariziene, pomenind nume ale unor glorii care părăsiseră scena cu douăzeci de ani în urmă, trecându-şi frenetic degetele prin perucă, ca un soi de

Paganini de coafor. Din păcate, spre sfârşitul după-amiezii, când vinul spumant începuse să lucreze, a cerut să se facă linişte, şi s-a apucat să le recite celor de faţă al doilea act din *LArglon*[4], după care, pierzându-şi controlul, s-a apucat să hămăie cu voce de chefliu fragmente din repertoriul său de café concert, al căror refren neobişnuit şi oarecum enigmatic mi-a rămas în minte: „Vai, asta-i vrut, asta-i vrut, asta-i vrut – Asta ai avut, Pomponette!”, subliniat de-o pocnitură din tocuri şi din degetele lui uscăţive, precum şi de-o ocheadă fără perdea îndreptată către soţia dirijorului orchestrei orăşeneşti. În clipa aceea, mama a socotit că-i mai prudent să-l ducă în camera Anielei, unde a fost trântit în pat şi zăvorât bine; chiar în seara respectivă, cu pelerina scoţiană pe umeri şi cu sufletul lui de artist batjocorit, lua înapoi trenul spre Varşovia, protestând vehement împotriva lipsei de recunoştinţă şi de înţelegere faţă de harurile cu care-l înzestrase cerul.

Încliftat într-un costum de catifea neagră, luam şi eu parte la inaugurare; nu-l scăpăm din ochi pe dl Gubernatis iar, după vreo douăzeci şi cinci de ani, îl luam drept model pentru personajul Sacha Darlington, în romanul meu *Le* grand vestiaire.

Nu cred că această măruntă înşelătorie să fi avut doar motive publicitare. Mama avea nevoie de minuni. A visat o viaţă întreagă la o demonstraţie suverană şi absolută, la o scamatorie a unei nuieluşe vrăjite, care să-i năucească pe increduli şi pe zeflemitori şi să instaureze pretutindeni dreptatea pentru cei necăjiţi şi pricăjiţi. Atunci când, în săptămânile dinaintea inaugurării saloanelor noastre, rămânea cu privirea pironită în aer, cu chipul transfigurat şi fermecat, de-abia acum îmi dau seama ce vedea: îl vedea pe domnul Paul Poiret făcându-şi apariţia în faţa întregii ei clientele, ridicând mâna, ca să facă linişte, arătând-o pe mama asistenţei şi lăudând îndelung gustul, talentul şi inspiraţia artistică a unicului său reprezentant din Vilnius. Ea ştia prea bine însă că

4 Piesă în şase acte, despre Napoleon II, scrisă în 1900 de Edmond Rostand şi apărută în româneşte sub titlul Puiul de vultur.

miracolele se întâmplau arareori şi că pronia avea alte treburi de rezolvat. Aşa încât, arborând unul dintre zâmbetele sale uşor vinovate, construise miracolul bucată cu bucată, forţând un pic mâna destinului. Trebuie să recunoaştem, totuşi, că destinul ăsta era mai vinovat decât mama şi că avea mai multe motive decât ea să-şi ceară iertare.

În orice caz, cacealmaua nu a fost niciodată dată în vileag, după ştiinţa mea, iar firma „Maison Nouvelle, Grand Salon de Haute Couture" a fost lansată cu mare pompă. În câteva luni, toată clientela bogată din oraş a venit să se îmbrace de la noi. Paralele au început să curgă gârlă. Ne-am înzestrat apartamentul; covoare moi au acoperit duşumelele; eu mă ghiftuiam cu rahat turcesc privind, aşezat cuminte într-un fotoliu, cum nişte doamne arătoase se dezbracă în faţa mea. Mama ţinea morţiş să fiu prezent, înţolit în catifea şi mătăsuri; eram prezentat tuturor, condus la fereastră şi poftit să ridic ochii spre cer, astfel încât cucoanele să poată admira cum se cuvine cât de albaştri sunt; eram mângâiat pe cap, mă întrebau câţi ani am, se minunau, în timp ce eu lingeam zahărul de pe cofeturi, urmărind cu atenţie toate acele amănunte noi, pentru mine, cu care era înzestrat trupul femeiesc.

Încă îmi amintesc de o cântăreaţă de la Opera din Vilnius, al cărei nume sau pseudonim era Domnişoara La Rare. Aveam, pe-atunci, ceva mai mult de opt ani. Mama şi croitoreasa ieşiseră din salon, luând cu ele „modelul de la Paris", ca să-i aplice cine ştie ce finisare decisivă. Am rămas singur cu Domnişoara La Rare, dezbrăcată foarte. O contemplam în amănunţime, lingând rahatul turcesc. Probabil că Domnişoarei La Rare i s-a părut că desluşeşte ceva cunoscut în privirile mele, aşa încât şi-a înşfăcat iute rochia, acoperindu-se cu ea. Cum nu încetam s-o inspectez, s-a repezit să se ascundă îndărătul oglinzii de pe masa de toaletă. M-a cuprins furia, aşa că, dând roată pe lângă masă, m-am proţăpit cu hotărâre în faţa Domnişoarei La Rare, cu picioarele depărtate şi burta scoasă la înaintare, şi m-am pus să ling visător bucăţica de rahat. Când s-a

întors mama, ne-a găsit aşa, încremeniţi unul în faţa celuilalt, într-o linişte crispată.

Îmi amintesc că mama, după ce m-a dat afară din salon, m-a strâns în braţe şi m-a sărutat, nespus de mândră, de parcă începusem în sfârşit să îndreptăţesc speranţele pe care le sădise în mine.

Din păcate, pătrunderea în salon mi-a fost de-atunci interzisă. Îmi spun adesea că, dacă aş fi fost un strop mai dibaci şi aş fi avut mai puţină îndrăzneală în priviri, aş fi putut să câştig cel puţin încă şase luni.

CAPITOLUL IX

Roadele bunăstării au început să se reverse asupra noastră. Am primit o guvernantă franceză şi am fost îmbrăcat în costume elegante de catifea, special croite pentru mine, cu jabouri de dantelă şi mătase. Ca să înfrunt vremea rea, am fost gătit cu o bizară pelerină din blănuri de veveriţă, ale cărei sute de codiţe cenuşii, îndreptate spre exterior, stârneau râsul printre trecători. Mi s-au dat lecţii de bună-cuviinţă. Am fost învăţat să sărut mâna doamnelor, să le salut executând un soi de salt înainte, lipindu-mi simultan picioarele unul de altul, şi să le ofer flori: în aceste două privinţe, sărutatul mâinii şi florile, mama era neiertătoare.

— Fără aşa ceva, n-ajungi nicăieri, îmi spunea ea, cu un aer destul de enigmatic.

O dată sau de două ori pe săptămână, atunci când nişte cliente de seamă ne vizitau saloanele, guvernanta mea, după ce mă ţesălaşe şi mă pomădase, după ce îmi ridicase şosetele şi îmi înnodase cu grijă la baza gâtului jaboul uriaş de mătase, mă punea să îmi fac intrarea în lume.

Luam la rând toate cucoanele, executând plecăciuni, lipindu-mi călcâiele, sărutând mâini şi ridicând ochii cât mai sus spre lumină, aşa cum mă dăscălise mama. Doamnele se minunau politicos, iar cele care ştiau să se arate din cale-afară de entuziaste în exclamaţii, obţineau îndeobşte reduceri considerabile de preţ la „ultimul model de la Paris”. Eu, cum nu aveam încă altă aspiraţie decât de

a-i face pe plac celei pe care atât o iubeam, ridicam la fiece pas ochii spre lumină, fără chiar să mai aştept să mi se ceară – îmi îngăduiam, cel mult, spre satisfacţia personală, să mişc din urechi, mic talent căruia îi dobândisem tainele de la camarazii din curte. Apoi, după ce sărutam din nou la mâini, făceam plecăciuni şi pocneam din călcâie, o zbugheam voios îndărătul depozitului de lemne unde, cu o şleapcă de hârtie pe cap şi cu un băţ în mână, apăram Alsacia şi Lorena, mărşăluiam spre Berlin şi, până la ora gustării de după-amiază, duceam la bun sfârşit cucerirea întregii lumi.

Adesea, înainte să adorm, o vedeam pe mama cum intră în cameră. Se apleca asupra mea şi zâmbea trist. Apoi spunea:

— Ridică-ţi ochii…

Îi ridicam. Mama rămânea aplecată o bună bucată de vreme. Apoi mă cuprindea în braţe şi mă strângea la piept, îi simţeam lacrimile pe obrajii mei. Până la urmă am ajuns să bănuiesc că e ceva ciudat la mijloc şi că nu eu eram pricina acelor lacrimi tulburătoare. Într-o bună zi, am descusut-o pe Aniela. De când cu belşugul nostru material, Aniela fusese avansată la rangul de „director de personal. Şi plătită cu mărinimie. N-o putea suferi pe guvernantă, care o înstrăina de mine, şi se dădea peste cap ca să-i facă „domnişoricăi” – după cum îi spunea – viaţa cât mai anevoioasă. Prin urmare, într-o zi, m-am aruncat în braţele ei şi am întrebat-o:

— Aniela, de ce plânge mama când se uită în ochii mei?

Aniela a părut stânjenită. Stătea împreună cu noi de când mă născusem, aşa încât nu prea existau lucruri pe care să nu le ştie.

— Din pricina culorii lor.

— Poftim? Ce e în neregulă cu ochii mei?

Aniela scăpă un oftat adânc.

— O fac să viseze, zise ea în doi peri.

Mi-au trebuit mulţi ani ca să pot desluşi acest răspuns. La un moment dat, am priceput. Mama avea de-

acum şaizeci de ani şi eu douăzeci şi patru, dar privirea ei îmi căuta uneori ochii cu o tristeţe nesfârşită, şi îmi dădeam seama că, în oftatul care-i umfla pieptul, nu era vorba despre mine. O lăsam în plata Domnului. Şi, să mă ierte Dumnezeu, mi s-a întâmplat chiar ca, om în toată firea, să ridic înadins ochii spre lumină şi să rămân aşa, doar ca s-o ajut să-şi amintească: întotdeauna am făcut pentru ea tot ce mi-a stat în putinţă.

Educaţia pe care mama înţelegea să mi-o ofere ca să mă facă un om de lume a fost fără greş. Mi-a dat ea însăşi lecţii ele polcă şi de vals. Singurele dansuri pe care le ştia.

După ce plecau clientele, salonul era luminat ca ziua, covorul înfăşurat, se aşeza un gramofon pe masă şi mama lua loc într-unul dintre fotoliile Ludovic XVI, proaspăt achiziţionate. Mă apropiam de ea, făceam o reverenţă, o luam de mână şi un-doi-trei! un-doi-trei! ne avântam pe parchet, sub privirile mustrătoare ale Anielei.

— Stai drept! Ţine ritmul! Ridică bărbia, uită-te cu mândrie la doamna ta şi zâmbeşte-i respectuos!

Ridicam ţanţoş bărbia, zâmbeam respectuos şi un-doitrei! un-doi-trei! – ţopăiam pe parchetul lucios. Apoi o însoţeam pe mama până la fotoliu, îi sărutam mâna şi mă înclinam în faţa ei, iar mama îmi mulţumea cu o mişcare graţioasă a capului, făcându-şi vânt cu evantaiul. Ofta şi spunea uneori, răspicat, încercând să-şi tragă sufletul:

— O să câştigi trofee la Concursul Hipic.

Mă vedea, fără doar şi poate, în uniforma albă a ofiţerilor din Garda Imperială, sărind peste vreun obstacol, sub ochii topiţi de dragoste ai Annei Karenina. Exista, în avânturile închipuirii ei, ceva surprinzător de demodat, de-un sentimentalism răsuflat; cred că se străduia, în acest fel, să reconstituie în jurul ei o lume pe care nu o cunoscuse niciodată altfel decât prin intermediul romanelor ruseşti de dinainte de 1900, dată la care, pentru ea, se încheia adevărata literatură.

De trei ori pe săptămână, mama mă lua de mână şi mă ducea la manejul locotenentului Sverdlovski, unde eram instruit, chiar de către locotenent, în tainele

echitaţiei, ale scrimei şi ale tirului cu pistolul. Locotenentul era un bărbat înalt şi slab, cu înfăţişare tinerească, cu chip uscăţiv, înzestrat cu o straşnică mustaţă albă, precum aceea a mareşalului Lyautey. La cei opt ani ai mei, eram neîndoios cel mai tânăr elev al său şi ridicam anevoie pistolul uriaş pe care mi-l întindea. După o jumătate de ceas de floretă, o jumătate de ceas de tir, o jumătate de ceas de călărie – gimnastică şi exerciţii de respiraţie. Mama stătea aşezată într-un colţişor, trăgând din ţigară şi supraveghindu-mi cu satisfacţie progresele.

Locotenentul Sverdlovski, care vorbea cu un glas lugubru şi care părea să nu aibă altă pasiune pe lume decât aceea de a „nimeri ţinta” şi de a trage „fix la mir”, după cum el însuşi spunea, nutrea pentru mama o admiraţie fără margini. Sosirea noastră la standul de tir isca mereu un val de simpatie. Mă aşezam îndărătul liniei de demarcaţie laolaltă cu ceilalţi trăgători, ofiţeri în rezervă, generali în retragere, tineri pierde-vară eleganţi, îmi propteam o mână în şold, sprijineam ditamai pistolul pe braţul locotenentului, trăgeam aer în piept, îmi ţineam apoi respiraţia, ocheam. După aceea, ţinta îi era arătată mamei ca s-o cerceteze. Se uita la găurica făcută de glonţ, compara rezultatul cu cel de la sesiunea precedentă şi fornăia încântată. După o tragere din cale-afară de reuşită, vâra ţinta de carton în geantă şi o lua acasă. Adesea, îmi spunea:

— O să mă aperi, nu-i aşa? încă vreo câţiva ani şi…

Făcea un gest larg şi nelămurit, un gest rusesc. Iar locotenentul Sverdlovski îşi dezmierda mustăţile lungi şi zdravene, săruta mâna mamei, pocnea din călcâie şi spunea:

— Cavalerist scoatem din el.

Mi-a dat lecţii de scrimă şi m-a pus să fac marşuri lungi pe coclauri, cu raniţa în spinare. Învăţam de asemenea latina, germana – engleza încă nu exista în vremea aceea sau, oricum, era considerată de mama drept o unealtă comercială la îndemâna oamenilor din popor. Mai studiam acum, cu o oarecare domnişoară Gladys, paşii

de shimmy şi de foxtrot, iar când mama avea oaspeţi, eram adesea scos din pat, îmbrăcat, târât în salon şi poftit să recit din fabulele lui La Fontaine, iar apoi, după ce-mi ridicam conştiincios ochii spre lustră, sărutam mâinile doamnelor prezente şi-mi pocneam călcâiele, căpătăm permisiunea să mă retrag. Cu aşa program, nu aveam răgaz să merg la şcoală unde, de altfel, redarea, nefăcându-se în franceză, ci în polonă, era complet lipsită de interes pentru noi. În schimb făceam lecţii de aritmetică, de istorie, de geografie şi de literatură, cu o serie de profesori ale căror nume şi chipuri mi-au lăsat la fel de puţine urme în memorie ca şi materiile pe care fuseseră însărcinaţi să mi le predea.

Uneori, se-ntâmpla ca mama să mă înştiinţeze:

— Diseară mergem la cinematograf.

Iar seara, încotoşmănat cu pelerina din veveriţă sau, dacă vremea era îngăduitoare, cu un impermeabil alb şi cu o beretă de marinar, o apucam pe trotuarele de lemn ale oraşului, cu mama la braţ. Controla, autoritar, felul în care respectam bunele maniere. Întotdeauna, se cuvenea să mă reped să-i deschid uşa şi s-o ţin deschisă în timp ce trecea. Cândva, la Varşovia, amintindu-mi că doamnele trebuiau să treacă mereu primele, m-am retras curtenitor din faţa ei în timp ce cobora din tramvai. Mama mi-a făcut imediat o scenă în faţa celor douăzeci de persoane care se buluceau în staţie: am fost înştiinţat că un cavaler se cade să coboare cel dintâi şi apoi să ofere mâna doamnei, ca s-o ajute. Cât priveşte sărutatul mâinii, nici azi n-am izbutit să mă descotorosesc de el. În Statele Unite, e un motiv continuu de neînţelegeri. În nouă situaţii din zece, atunci când, după o mică luptă fizică, reuşesc să duc spre buze mâna vreunei americance, aceasta îmi zvârle un *Thank you*! uluit, ori, luând gestul ca pe un semn foarte personal de atenţie, îşi smulge neliniştită mâna sau, şi mai stânjenitor, mai ales atunci când doamna e mai trecută, îmi strecoară un scurt zâmbet zburdalnic. Cum să le explic că nu fac decât ce m-a învăţat mama!

Nu ştiu dacă această amintire atât de ciudată şi de

stăruitoare mi-a fost lăsată de unul dintre filmele pe care le-am văzut împreună, ori de atitudinea mamei după spectacol: îl văd şi-acum pe actorul principal, în uniforma neagră a cerchezilor, purtând căciulă de blană şi sfredelindu-mă de pe ecran cu ochii lui deschişi la culoare, de sub sprâncenele deschise ca nişte aripi, în timp ce pianistul din sală îşi cânta, împiedicat, mica melodie nostalgică. După ce am ieşit de la cinematograf, am colidant prin oraşul pustiu, ţinându-ne de mână. Din când în când degetele mamei le strângeau, aproape dureros peale mele. Şi când mă întorceam spre ea, vedeam că plânge. Acasă, după ce m-a ajutat să mă dezbrac şi mi-a făcut patul, mi-a poruncit:

— Ridică ochii!

Am ridicat privirea spre lampă. A rămas ceva vreme încovoiată asupra mea, apoi, cu un mic surâs de izbândă, triumfal şi posesiv, m-a tras spre ea şi m-a strâns în braţe. Şi iată că, la câtăva vreme după ce-am mers la cinematograf, a fost organizat un bal mascat pentru copiii din înalta societate a oraşului. Am fost, desigur, poftit: peatunci mama domnea autoritar asupra modei locale, aşa că eram foarte căutaţi. De îndată ce ne-a sosit invitaţia, atelierul de croitorie a fost în întregime dedicat pregătirii costumului meu.

E aproape de la sine înţeles că m-am dus la bal deghizat în ofiţer cerchez, cu căciulă de blană, bandulieră şi tot tacâmul.

CAPITOLUL X

Într-o bună zi, am primit un cadou neaşteptat, căzut parcă din cer. O bicicletă de copii, numai bună pentru mine. Nu mi-a fost dezvăluit numele misteriosului binefăcător, şi toate întrebările mele legate de el au rămas fără răspuns. După ce a privit îndelung obiectul, Aniela mi-a spus de-a dreptul şi cu ţâfnă:

— Vine de departe.

Mama şi Aniela au tot cântărit dacă ploconul trebuia acceptat ori trimis înapoi expeditorului. Nu mi-au îngăduit să iau parte la discuţii, dar, cu inima strânsă şi năduşit de

groaza că minunata maşinărie avea, poate, să-mi scape printre degete, am crăpat uşa salonului şi am prins câteva frânturi dintr-un dialog enigmatic:

— Nu mai avem nevoie de el.

Aniela spusese asta. Mama plângea într-un colţ. Şi-atunci, Aniela a plusat:

— Şi-a amintit cam târziu că existăm.

Apoi vocea mamei, ciudat de rugătoare – nu-i stătea în obicei să implore –, care zice, aproape sfielnic:

— Drăguţ, totuşi, din partea lui.

La care Aniela încheie:

— Ar fi putut să-şi amintească de noi mai curând.

Singurul lucru care mă interesa în acel moment era să aflu dacă voi putea să păstrez bicicleta. În cele din urmă, mama a încuviinţat. Şi, cum avea obiceiul să mă sufoce cu „profesoriw – profesorul de caligrafie – să-l ierte Dumnezeu! dacă ar putea să-mi vadă scrisul, s-ar răsuci, bietul de el, în mormânt – profesorul de dicţie, profesorul de conduită – nici în privinţa asta n-am dat dovadă de prea mari înclinaţii, iar tot ce-am păstrat din învăţămintele lui e că nu se cuvine să îndepărtezi degetul mic atunci când ţii ceaşca de ceai – profesorul de scrimă, de tir, de călărie, de gimnastică, de… Un tată s-ar fi descurcat mult mai bine. Pe scurt, cum căpătasem o bicicletă, am căpătat curând şi un profesor de ciclism şi, după câteva căderi şi alte inevitabile necazuri, am putut fi văzut pedalând fălos pe bicicleta mea miniaturală, peste pietrele masive ale caldarâmului din Vilnius, îndărătul unui tânăr înalt şi trist cu pălărie de pai, care era un „sportiv” celebru în tot cartierul. Îmi era strict interzis să pedalez singur pe străzi.

Într-o dimineaţă frumoasă, întorcându-mă de la plimbarea cu instructorul, am dat peste un mic grup strâns la intrarea în imobilul nostru, salivând de admiraţie în faţa unui imens automobil galben decapotabil, parcat în dreptul porţii. La volan se afla un şofer în livrea. Am rămas cu gura peste măsură de căscată, ochii mi-au ieşit din orbite şi am încremenit în faţa minunăţiei. Automobilele erau încă destul de rare pe străzile din Vilnius, iar cele care circulau

nu aveau decât o legătură foarte îndepărtată cu acea uluitoare creaţie a geniul uman pe care o aveam în faţa ochilor. Un micuţ tovarăş de joacă, fiul cizmarului, mi-a strecurat cu glas plin de respect: „A venit la voi”. Lăsând baltă bicicleta, am dat buzna să mă lămuresc.

Uşa mi-a fost deschisă de Aniela, care, fără nicio explicaţie, m-a luat de mână şi m-a târât la mine în cameră. Aici s-a pus să opereze asupră-mi o straşnică muncă de igienizare. Atelierul de croitorie i-a venit în ajutor şi toate fetele, cu Aniela în frunte, s-au apucat să mă frece, să mă săpunească, să mă clătească, să mă împarfumeze, să mă îmbrace, să mă dezbrace, să mă îmbrace la loc, să mă încalţe, să mă ferchezuiască şi să mă pieptene cu o grabă pe care n-aveam să o mai întâlnesc, dar pe care continui să o aştept din partea celor împreună cu care trăiesc. Adesea, când mă întorc de la birou, aprind un trabuc, mă aşez într-un fotoliu şi aştept să vină cineva să aibă grijă de mine. Aştept de pomană. Degeaba mă consolez la gândul că niciun tron nu e îndeajuns de zdravăn în zilele noastre, micul prinţ din mine continuă să fie contrariat. Până la urmă mă duc să fac baie. Mă văd silit să mă descalţ şi să mă dezbrac singur şi nu mai e nimeni prin preajmă ca măcar să mă frece pe spate. Sunt un mare neînţeles.

Vreme de vreo jumătate de ceas, Aniela, Maria, Stefka şi Halinka au forfotit în jurul meu. Apoi, cu urechile stacojii şi hârjâite de atâtea perii, cu o uriaşă fundă de mătase albă la gât, cu cămaşă albă, pantaloni albaştri, pantofi cu panglici albe şi albastre, am fost băgat în salon.

Oaspetele şedea într-un fotoliu, cu picioarele lungite. M-a izbit privirea lui stranie, de o limpezime şi o imobilitate uşor neliniştitoare, oarecum animalică, sub nişte sprâncene care îi făceau ochii să pară înaripaţi. Pe buzele strânse i se răzleţea un surâs vag ironic. Îl văzusem de două sau trei ori la cinema, aşa că l-am recunoscut îndată. M-a studiat îndelung, rece, cu un soi de curiozitate distantă. Eram nespus de tulburat, îmi ţiuiau urechile şi îmi ardeau, iar apa de colonie în care mă scăldam mă făcea

să strănut. Simţeam nelămurit că avea să se întâmple ceva important, dar nu ştiam ce anume. Încă îmi făceam ucenicia ca om de lume. Una peste alta, cu desăvârşire năucit şi debusolat de pregătirile de dinaintea pătrunderii în salon, descumpănit de privirea fixă şi de zâmbetul misterios al oaspetelui, dar, mai presus de orice, de liniştea care m-a întâmpinat şi de atitudinea ciudată a mamei, pe care n-a văzusem nicicând atât de palidă, atât de încordată, cu chipul atât de împietrit şi de asemănător unei măşti, am făcut o gafă ireparabilă. Precum un câine bine dresat, care nu se mai poate opri să-şi facă numărul, am înaintat către doamna care-l însoţea pe străin, am făcut o plecăciune, am pocnit din călcâie, i-am sărutat mâna şi apoi, apropiindu-mă de oaspete, mi-am pierdut complet capul şi i-am pupat şi lui mâna.

Consecinţele stângăciei mele au fost fericite. Atmosfera constrângătoare şi rece care domnea în salon s-a risipit pe dată. Mama m-a luat în braţe. Frumoasa doamnă roşcată, purtând o rochie de culoarea caisei, a venit şi ea să mă îmbrăţişeze. Oaspetele m-a luat pe genunchi şi, în timp ce boceam, conştient de grozăvia boacănei mele, mi-a propus să facem o plimbare cu automobilul, ceea ce mi-a secat numaidecât lacrimile.

Pe Ivan Mosjoukine aveam să-l revăd adeseori, pe Coasta de Azur, la restaurantul „La Grande Bleue”, unde mă duceam să beau câte o cafea cu el. Până la apariţia filmului sonor, a fost o vedetă de cinema celebră. La vremea aceea, accentul lui rusesc foarte puternic de care, de altfel, n-a încercat niciodată să scape, i-a făcut anevoioasă cariera şi, treptat, l-a condamnat la uitare. M-a sprijinit, în mai multe rânduri, să fac figuraţie în filmele lui, ultima oară în 1935 sau 1936, într-o poveste cu contrabandişti şi submarine, în care îşi dădea sufletul, la sfârşit, într-un nor de fum, în timp ce vaporul lui era bombardat şi apoi scufundat de către Harry Baur. Filmul se numea *Nitchevo*. Eram plătit cu cincizeci de franci pe zi: o avere. Rolul meu era să mă sprijin de bastingaj şi să privesc marea. A fost cel mai frumos rol al vieţii mele.

Mosjoukine a murit la scurt timp după război, uitat şi strâmtorat. Până în ultima clipă, şi-a păstrat uluitoarea căutătură şi acea demnitate fizică atât de specifică, tăcută, uşor semeaţă, ironică şi discret dezabuzată.

Câteodată, mă duc să-i revăd vechile filme la cinemateci.

Interpretează mereu roluri de erou romantic şi de aventurier plin de nobleţe; salvează imperii, triumfa în luptele cu spada sau cu pistolul, călăreşte îmbrăcat în uniforma albă de ofiţer al Gărzii Imperiale; răpeşte în goana calului frumoase înrobite; îndură fără să crâcnească tortura, ca slujitor al ţarului, iar femeile se topesc de dragoste pe unde trece… Ies din sală înfiorat, gândindu-mă la cât de mult aştepta mama de la mine. De altfel, încă mai fac puţină gimnastică dimineaţa, ca să mă păstrez în formă.

Oaspetele ne-a părăsit chiar în seara aceea, dar a făcut un gest generos pentru noi. Timp de o săptămână, automobilul Packard galben ca un canar şi şoferul în uniformă ne-au rămas la dispoziţie. Era o vreme foarte frumoasă şi ar fi fost plăcut să părăsim caldarâmul apăsător al oraşului şi să mergem la plimbare prin pădurea lituaniană.

Mama nu era însă genul de femeie care să se piardă cu firea şi să se lase ameţită de suflul primăverii. Avea simţul lucrurilor importante, bucuria revanşei şi o voinţă neclintită de a-şi zdrobi duşmanii. Prin urmare, automobilul a fost folosit în acest scop unic şi exclusiv. În fiecare dimineaţă, spre orele unsprezece, mama mă punea să îmbrac hainele cele mai frumoase pe care le aveam – ea, în schimb, se înveşmânta cu o discreţie exemplară –, şoferul deschidea portiera, urcam şi, timp de două ceasuri, maşina decapotată înainta lin prin oraş, ducându-ne prin toate locurile publice frecventate de „înalta societate”: la cafeneaua Rudnicki, la grădina botanică, iar mama nu pierdea niciodată ocazia să-i salute cu un zâmbet blând pe cei care o întâmpinaseră nepotrivit, o răniseră sau o trataseră cu superioritate pe vremea când mergea din

casă-n casă, ţinând cutiile de carton în braţe.

Aş vrea să dau aici câteva sfaturi practice copiilor în vârstă de opt ani care au ajuns până în acest punct al povestirii mele şi care şi-au trăit prematur, ca şi mine, prima dragoste. Presupun că toţi suferă de frig, ca şi mine, şi că stau ore bune la soare, încercând să regăsească frânturi din căldura întâlnită cândva. Tot aşa de bune ar fi şi nişte vacanţe la tropice. Nu e de neglijat niciun foc zdravăn în şemineu; iar alcoolul poate fi şi el de folos. Le recomand de asemenea soluţia unui alt copil de opt ani, fiu unic al unor prieteni, devenit ambasador al ţării sale undeva prin lume. Şi-a comandat o pijama încălzită electric şi doarme sub o plapumă şi pe o saltea încălzite la fel. E de încercat. Nu zic că în felul ăsta poţi da uitării dragostea maternă, dar nici rău nu e.

Poate că a venit şi momentul să lămuresc sincer o problemă delicată, cu riscul să şochez şi să-i dezamăgesc pe unii dintre cititorii mei, părând un fiu denaturat în ochii anumitor susţinători ai şcolilor psihanalitice la modă: nu am nutrit nicicând faţă de mama vreun sentiment incestuos. Ştiu că acest refuz de a privi lucrurile în faţă îi va face iute pe cei avizaţi să zâmbească şi mai ştiu că nimeni nu e stăpân pe inconştientul lui. Tot aşa, mă grăbesc să adaug că până şi un necioplit ca mine se înclină plin de respect în faţa complexului lui Oedip, a cărui descoperire şi glorificare onorează Occidentul şi constituie, cu siguranţă, laolaltă cu petrolul din Sahara, una dintre cele mai rodnice prospectări ale bogăţiilor naturale din subsolul nostru. Mai mult: conştient de originile mele oarecum asiatice şi ca să mă arăt demn de comunitatea occidentală evoluată care m-a acceptat atât de generos, m-am străduit adesea să evoc imaginea mamei mele dintr-un unghi libidinos, astfel încât să-mi eliberez complexul, pe care nu-mi îngăduiam să-l pun la îndoială, să-l înfăţişez în plină lumină culturală şi, la modul general, să dovedesc că nu mă temeam şi că, dacă se punea problema să fiu la înălţime printre călăuzele noastre spirituale, civilizaţia atlantică putea să se bizuie pe mine

până la capăt.

Degeaba! Cu toate acestea, am cu siguranţă printre strămunii mei tătari nişte călăreţi destoinici care nu s-au dat în lături, dacă reputaţia lor e îndreptăţită, nici de la violuri, nici de la incesturi, nici de la vreunul dintre renumitele noastre tabuuri. Şi asupra acestui punct, fără să caut să-mi aflu scuze, cred totuşi că pot găsi explicaţii. Chiar dacă e adevărat că n-am ajuns niciodată s-o doresc fizic pe mama, asta nu s-a întâmplat atât din pricina legăturii de sânge care ne unea, cât mai degrabă pentru că era o persoană de-acum în vârstă şi că, pentru mine, actul sexual a fost mereu legat de o anumită idee de tinereţe şi de prospeţime fizică. Ba chiar, mărturisesc, sângele meu oriental m-a făcut deosebit de sensibil faţă de vârsta fragedă şi, odată cu trecerea anilor, această înclinaţie, îmi pare rău s-o spun, n-a făcut decât să se intensifice, ceea ce, mi se spune, e o regulă aproape generală printre satrapii din Asia. Nu cred, prin urmare, că am nutrit faţă de mama, pe care nu am cunoscut-o cu adevărat tânără, decât sentimente platonice şi tandre. Fără să fie mai stupidă decât altele, ştiu că o asemenea afirmaţie nu va fi scutită de o interpretare ca la carte, adică pe dos, din partea paraziţilor neobosiţi care ne sug sufletul, respectiv mai bine de trei sferturi dintre psihoterapeuţii noştri aflaţi în activitate. Subtilii de ei mi-au explicat că dacă, de pildă, umbli prea mult după femei, înseamnă că, de fapt, eşti un homosexual ascuns; dacă vă face silă contactul intim cu trupul bărbătesc – să mai mărturisesc că e cazul meu? – înseamnă că vă cam place şi, ca să ducem această logică de fier până la capăt, dacă atingerea unui cadavru vă dezgustă profund, înseamnă că v-aţi molipsit de necrofilie şi că vă simţiţi atras irezistibil, că sunteţi bărbat ori femeie, de această superbă rigiditate mortală. Psihanaliza îmbracă azi, aidoma tuturor ideilor noastre, o aberantă formă totalitară; caută să ne înhame la jugul propriilor sale perversiuni. A ocupat terenul lăsat liber de superstiţii, se drapează iscusit într-un jargon al sensurilor care îşi fabrică propriile elemente de analiză şi care îşi atrage clientela

prin mijloace de intimidare şi de şantaj psihice, cumva ca racketii americani care te silesc să te protejeze. Aşadar, le las de bunăvoie pungaşilor şi smintiţilor care ne comandă în atâtea domenii grija de a explica sentimentele mele pentru mama prin cine ştie ce anomalie de ordin patologic: luând seama la cum au ajuns, în mâinile lor, libertatea, fraternitatea şi cele mai nobile aspiraţii umane, nu văd de ce simplitatea iubirii filiale nu s-ar deforma, în creierul lor bolnav, după chipul acestora.

Cu atât mai abitir mă voi deprinde cu diagnosticul lor, cu cât n-am privit nicicând incestul în lumina acestei groaznice palori mormântale şi de osândă veşnică pe care o morală închipuită s-a străduit s-o arunce deliberat asupra unei forme de exuberanţă sexuală care, în opinia mea, nu ocupă decât un loc tare modest pe scara monumentală a degenerărilor noastre. Dezlănţuirile incestuoase, luate la grămadă, mi se par infinit mai acceptabile decât ce s-a întâmplat la Hiroshima, la Buchenwald, decât plutoanele de execuţie, decât teroarea şi torturile poliţiei, de o mie de ori mai suportabile decât leucemiile şi alte frumoase consecinţe probabile ale strădaniilor depuse de savanţii noştri. Nimeni nu mă va putea sili să desluşesc în comportamentul sexual al oamenilor criteriul binelui şi al răului. Fizionomia sinistră a unui anume fizician ilustru, care recomanda lumii civilizate să continue cu exploziile nucleare, îmi pare incomparabil mai detestabilă decât ideea unui fiu care se culcă cu maică-sa. În comparaţie cu aberaţiile intelectuale, ştiinţifice, ideologice din secolul nostru, toate acelea ale sexualităţii îmi deşteaptă în suflet cele mai duioase indulgenţe. O fată care se lasă plătită ca să-şi desfacă picioarele pentru toţi mi se pare o soră de caritate şi o bună samariteancă atunci când îi compari modesta lipsă de scrupule cu prostituţia savanţilor care îşi întrebuinţează creierele pentru a pune la punct monstruozităţi genetice şi terori atomice. În comparaţie cu pervertirea sufletului, a spiritului şi idealurilor la care se dedau aceşti trădători ai speciei umane, rătăcirile noastre sexuale, venale au ba, incestuoase au ba, capătă, din

unghiul celor trei biete sfinctere de care dispune anatomia noastră, întreaga inocenţă angelică a unui zâmbet de copil.

În fine, ca să închid complet acest cerc vicios, voi adăuga că nu nesocotesc câtuşi de puţin felul în care această manieră de a minimaliza incestul poate cu uşurinţă şi interpretată drept un şiretlic al unui subconştient care încearcă să bagatelizeze ceea ce îl îngrozeşte şi, deopotrivă, îl atrage cu desfătările sale; aşa că, după toate aceste reverenţe, după tot acest balet în paşi de dans vienez, mă întorc la umila mea dragoste.

Abia de mai e nevoie să amintesc că ceea ce m-a îndemnat să scriu această poveste este tocmai latura obişnuită, fraternă şi identificabilă a duioşiei mele: nu mi-am iubit mama nici mai mult, nici mai puţin, nici în alt chip decât muritorii de rând. Şi mai cred, cu sinceritate, că încercarea mea juvenilă de a-i pune lumea la picioare a fost, în mare măsură, impersonală şi că, oricare va fi fost – fiecare va judeca asta după bunul-plac, după chipul şi inima sa – natura, complexă sau elementară, a legăturii care ne unea, cel puţin un lucru mi se pare limpede azi, atunci când arunc o ultimă privire asupra vieţii mele: pentru mine, toată această istorie însemna mai mult dorinţa disperată de a pune în evidenţă, triumfal, soarta omului decât pe aceea a unei singure fiinţe iubite.

CAPITOLUL XI

Aveam aproape nouă ani când m-am îndrăgostit prima oară. M-am simţit pe de-a-ntregul absorbit de o patimă violentă, totală, care mi-a otrăvit complet existenţa şi care a fost la un pas să-mi pună viaţa în primejdie.

Avea opt ani şi o chema Valentina. Aş putea s-o descriu pe îndelete, până la sfârşeală, iar dac-aş avea voce bună, n-aş înceta să-i cânt frumuseţea şi gingăşia. Era o brunetă cu ochi deschişi la culoare, încântător modelată, purta o rochie albă şi ţinea în mână o minge. Am văzut-o ivindu-mi-se în faţă la depozitul de lemne, în locul unde începeau urzicile, care apoi se lăţeau până la zidul livezii din vecinătate. Nu pot descrie emoţia care m-a cuprins: tot ce ştiu e că mi s-au înmuiat picioarele şi că inima a prins

să-mi zvâcnească atât de tare că mi s-a tulburat vederea. Hotărât nevoie mare s-o cuceresc pe dată şi pentru totdeauna, în aşa fel încât să nu mai existe în veci loc pentru un alt bărbat în viaţa ei, am procedat după cum îmi spusese mama şi m-am sprijinit nepăsător de buşteni, am ridicat ochii spre cer ca s-o farmec. Valentina nu era însă o fată care să se lase impresionată. Am rămas aşa, cu ochii în soare, până ce faţa a început să-mi fie scăldată de lacrimi, dar neîndurătoarea, în tot acest răgaz, a continuat să se joace cu mingea, fără să pară câtuşi de puţin interesată. Mie-mi ieşeau ochii din cap, împrejurul meu totul se preschimba în foc şi pară, dar Valentina nu binevoia să-mi arunce nicio privire. Zăpăcit rău de atâta nepăsare, câtă vreme multe dame arătoase din salonul mamei se extaziaseră pe bună dreptate în faţa ochilor mei albaştri, pe jumătate orbit şi, ca să zic aşa, cu muniţia isprăvită din prima, mi-am şters lacrimile şi, capitulând necondiţionat, i-am întins cele trei mere verzi pe care le şterpelisem din livadă. Le-a acceptat, dându-mi de ştire, parcă într-o doară:

— Janek şi-a mâncat de dragul meu toată colecţia de timbre.

Aşa mi-a început supliciul. În zilele următoare, am mâncat pentru Valentina mai mulţi pumni de râme, un număr însemnat de fluturi, un kil de cireşe cu sâmburi, un şoricel şi, ca să isprăvesc, pot spune că, la nouă ani, adică la o vârstă mult mai fragedă decât a lui Casanova, m-am rânduit printre cei mai straşnici amanţi din toate timpurile, săvârşind o ispravă din dragoste pe care nimeni, după ştiinţa mea, n-a egalat-o vreodată: am mâncat de dragul alesei mele un pantof de cauciuc.

Aici, se cuvine să deschid o paranteză.

Ştiu prea bine că, atunci când e vorba de aventurile lor amoroase, bărbaţii sunt degrabă ispitiţi să se umfle-n pene. Dacă stai să-i asculţi, biruinţele lor virile nu cunosc zăgaz şi nu te scutesc de niciun amănunt.

Nu cer deci nimănui să mă creadă atunci când afirm că, pentru iubita mea, am mai înghiţit un evantai japonez,

zece metri de fir de bumbac, un kil de sâmburi de cireşe – Valentina îmi înlesnea, că să zic aşa, munca, mâncând pulpa şi întinzându-mi sâmburii – şi trei peştişori roşii, pe care ne duseserăm să-i prindem în acvariul profesorului ei de muzică.

Dumnezeu ştie prea bine câte m-au silit femeile să înghit în viaţa asta, dar niciodată n-am cunoscut o fire atât de nesăţioasă. Era o Messalină asociată cu Teodora din Bizanţ. Pot spune că, după această experienţă, ştiam totul despre dragoste. Educaţia mea se încheiase. De-atunci, nu am făcut altceva decât să duc mai departe avântul începutului.

Adorabila mea Messalină nu avea decât opt ani, însă pretenţiile ei fizice depăşeau tot ce mi-a fost dat să cunosc în cursul vieţii. Alerga înaintea mea, prin curte, arătându-mi cu degetul când un morman de frunze, când nişte nisip ori vreun dop vechi, iar eu mă achitam fără să crâcnesc. Ba chiar bucuros la culme că putusem fi de folos. Odată, s-a pus să culeagă un buchet de margarete, şi vedeam cu teamă cum îi sporeşte în mâini – am mâncat însă şi margaretele, sub ochii ei iscoditori – ştia încă de-atunci că bărbaţii încearcă mereu să trişeze la jocurile astea –, ochi în care căutam zadarnic o lucire admirativă. Fără să-mi dea vreun semn de stimă sau de gratitudine, s-a îndepărtat ţopăind, apoi s-a întors după câteva clipe cu nişte melci pe care mi i-a întins în căuşul palmei. Am mâncat supus melcii, cu tot cu cochilie.

În acele timpuri, copiilor încă nu li se vorbea deloc despre misterul sexului, iar eu eram convins că aşa se făcea dragoste. Probabil că aveam dreptate.

Cel mai trist e că nu izbuteam s-o impresionez. De-abia isprăvisem melcii, că m-a anunţat nepăsătoare:

— Josek a mâncat zece păianjeni pentru mine şi s-a oprit doar pentru că ne-a chemat mama la ceai.

M-am înfiorat. Când nu eram de faţă, mă înşela cu cel mai bun prieten al meu. Dar am înghiţit-o şi pe-asta. Începeam să mă deprind.

— Pot să te sărut?

— Da, dar să nu mă mozoleşti pe obraz, nu-mi place.

Am sărutat-o, încercând să nu-i umezesc obrazul. Stăteam amândoi în genunchi îndărătul urzicilor şi îi dădeam sărut după sărut. Absentă, îşi rotea cercul în jurul unui deget. Povestea vieţii mele.

— Câte au fost până acum?

— Optzeci şi şapte. Pot să ajung la o mie?

— Cât înseamnă o mie?

— Habar n-am. Pot să te sărut şi pe umăr?

— Da.

Am sărutat-o şi pe umăr. Nu era în regulă. Simţeam că trebuie să mai fie ceva, ceva care-mi scăpase şi care era esenţial. Inima îmi bubuia şi am sărutat-o pe nas şi pe păr şi pe gât şi tot îmi lipsea ceva, mereu mai tare, simţeam că nu e îndeajuns, că trebuia să duc lucrurile mai departe, mult mai departe, aşa că, în cele din urmă, răvăşit de iubire şi în culmea elanului erotic, m-am aşezat în iarbă şi mi-am scos unul din pantofii de cauciuc.

— O să-l mănânc de dragul tău, dacă ai chef.

Chef? Haida de! Sigur că avea chef! Era o femeie în toată puterea cuvântului.

A pus cercul pe jos şi s-a ciucit. Mi s-a părut că-i văd în ochi un licăr de respect. Mai mult nici că-mi trebuia. Mi-am luat briceagul şi am despicat cauciucul. Mă privea cum trudesc.

— Îl mănânci crud?

— Da.

Am înghiţit o bucată, apoi alta. Sub privirea ei în sfârşit admirativă, simţeam cum devin bărbat în toată puterea cuvântului. Şi-aveam dreptate. Îmi făcusem ucenicia. Despicam cauciucul din ce în ce mai adânc, gâfâind uşor între îmbucături şi am ţinut-o tot aşa ceva vreme, până când o năduşeală rece mi-a acoperit fruntea. Am mai continuat puţin şi după aceea, strângând din dinţi, luptând cu greaţa, adunându-mi vlaga ca să rămân în joc, aşa cum, apoi, a trebuit s-o mai fac de atâtea ori în meseria mea de bărbat.

Mi s-a făcut foarte rău, m-au dus la spital, mama

bocea, Aniela zbiera, fetele de la atelier se văitau, în timp ce mă puneau pe o targă în ambulanţă. Eram mândru de mine nevoie mare!

Douăzeci de ani mai târziu, iubirea mea din copilărie mi-a inspirat primul roman, *Education européenne* precum şi anumite pasaje din *Le grand vestiaire*.

Multă vreme am cărat după mine în călătorii un pantofior de cauciuc, spintecat cu cuţitul. Aveam douăzeci şi cinci de ani, apoi treizeci, apoi patruzeci, dar pantofiorul era mereu acolo, la îndemână. Iar eu eram mereu pregătit să mă pun pe înfulecat şi să dau, încă o dată, ce e mai bun din mine. Nu mi s-a ivit prilejul. Până la urmă, m-am descotorosit de pantofior. Nu trăieşti decât o dată.

Relaţia mea cu Valentina a durat aproape un an. M-a schimbat cu desăvârşire. A trebuit să lupt fără încetare împotriva rivalilor, să-mi afirm şi să-mi fac remarcată superioritatea, să merg în mâini, să fur de prin dughene, să mă încaier, să mă apăr în fel şi chip. Ghimpele meu cel mai dureros era un băiat al cărui nume îmi scapă şi care ştia să jongleze cu cinci mere deodată – şi erau clipe când, şezând pe o piatră, cu capul plecat, după ore întregi de încercări neizbutite, cu merele împrăştiate în jurul meu, simţeam că viaţa nu merită trăită. Cu toate astea, mă descurcam şi, până şi azi, ştiu să jonglez cu trei mere, iar pe colina mea de la Big Sur, în faţa Oceanului şi a nesfârşirii cerului, pun adesea un picior înainte şi înfăptuiesc această ispravă, ca să arăt că sunt într-adevăr cineva.

Iarna, când ne năpusteam cu sania din vârful dealurilor, mi-am luxat umărul sărind în zăpadă de la o înălţime de cinci metri, sub privirile Valentinei, doar pentru că nu eram în stare să cobor pe derdeluş stând în picioare pe sanie, aşa cum făcea haimanaua aia de Jan. Cât l-am urât şi cât îl urăsc încă pe Jan ăsta! N-am ştiut niciodată precis ce era între el şi Valentina şi, până şi-n clipa de faţă, prefer să nu mă gândesc la asta. Era cu un an mai mare ca mine, mergea pe zece ani, era mult mai deprins cu femeile decât mine şi făcea tot ceea ce ştiam să

fac şi eu, dar mult mai bine. Avea o faţă sinistră de cotoi vagabond, era incredibil de îndemânatic şi nimerea ţinta cu un scuipat de la cinci metri distanţă.

Ştia să fluiere într-un fel absolut aiuritor, vârându-şi două degete în gură, năzdrăvănie pe care n-am reuşit s-o deprind nici până azi şi pe care n-am mai pomenit-o împlinită de-atunci, cu aceeaşi stridenţă, decât de către prietenul meu ambasadorul Jaime de Castro şi de către contesa Nelly de Vogüé. Am înţeles, graţie Valentinei, că dragostea mamei şi tandreţea cu care eram înconjurat acasă n-aveau nicio legătură cu ceea ce mă aştepta afară şi, de asemenea, că nimic nu era dobândit, câştigat, asigurat şi păstrat pentru totdeauna. Jan, care avea un simţ înnăscut al insultei, mă poreclise „albăstrea”; ca să scap de această poreclă, pe care o socoteam foarte ofensatoare, deşi n-aş fi fost în stare să zic de ce, a trebuit să sporesc dovezile de curaj şi de bărbăţie, aşa că am devenit foarte curând spaima negustorilor din cartier. Pot spune, fără să mă laud, că am spart mai multe geamuri, că am furat mai multe cutii de curmale şi de halva şi că am sunat la mai multe uşi decât oricare alt puşti din curtea noastră;

am mai învăţat şi să-mi pun viaţa în primejdie, cu o nepăsare care mi-a fost de mare folos, peste ani, în timpul războiului, atunci când asemenea chestii deveniseră îngăduite şi încurajate oficial.

Îmi amintesc îndeosebi de „jocul de-a moartea” pe care eu şi Jan îl practicam pe pervazul unei ferestre de la etajul al patrulea din imobil, sub privirea înmărmurită a tovarăşilor noştri de joacă.

Puţin ne păsa că Valentina nu era de faţă – niciunul din noi nu se amăgea: în duelul ăsta, despre ea era vorba.

Jocul era foarte simplu şi cred că, în comparaţie cu el, faimoasa „ruletă rusească” nu reprezintă decât o drăgălaşă îndeletnicire de tocilari.

Ne suiam până la ultimul etaj din clădire, în casa scărilor, deschideam o fereastră ce dădea spre curte şi ne aşezam cât mai aproape de hău, cu picioarele atârnate

afară. Fereastra se prelungea în exterior cu un glaf de tablă care n-avea mai mult de douăzeci şi cinci de centimetri lăţime. Jocul consta în împingerea din spate a partenerului printr-o lovitură fulgerătoare, socotită în aşa fel încât acesta să lunece de pe fereastră pe glaf şi să se trezească cu fundul pe tabla îngustă, cu picioarele în gol.

Ne-am prins în jocul ăsta ucigaş de nenumărate ori.

De îndată ce ajungeam să ne ciorovăim prin curte, sau uneori chiar fără niciun motiv evident, urcam, într-un paroxism al vrăjmăşiei, fără să ne spunem o vorbă, la etajul al patrulea ca să „jucăm jocul”.

Natura ciudat de disperată şi în acelaşi timp de loaială a acestui duel decurgea din faptul că te puneai pe de-a-ntregul la dispoziţia celui mai înverşunat duşman al tău, fiindcă un brânci oricât de puţin greşit sau de rău intenţionat îţi condamna partenerul la o moarte sigură, patru etaje mai jos.

Încă îmi amintesc foarte bine picioarele mele spânzurate în gol, glaful metalic şi mâinile rivalului meu proptite de spatele meu, gata să-mi facă vânt.

Jan este astăzi o figură de seamă a partidului comunist polonez. L-am întâlnit, cu vreo zece ani în urmă, la Paris, în saloanele Ambasadei Poloniei, în timpul unei recepţii oficiale. L-am recunoscut îndată. Uimitor cât de puţin se schimbase puştiul! La treizeci şi cinci de ani, era la fel de jigărit şi de slab, avea acelaşi mers suplu, ochii la fel de înguşti, de înverşunaţi şi de şireţi. Pentru că ne aflam acolo, şi unul, şi celălalt, în calitate oficială, ca reprezentanţi ai ţărilor noastre, am fost politicoşi şi plini de bunăvoinţă. Nu s-a rostit numele Valentinei. Am băut vodcă. El a evocat luptele duse în Rezistenţă, iar eu i-am spus câteva vorbe despre bătăliile mele aviatice. Am mai băut un pahar.

— Am fost torturat de Gestapo, mi-a zis.

— Am fost rănit de trei ori, i-am răspuns.

Ne-am privit. Apoi, la unison, ne-am pus jos paharele şi ne-am îndreptat către scară. Am urcat la etajul al doilea şi Jan a deschis fereastra: la urma urmei ne aflam la

Ambasada Poloniei iar eu eram oaspete. Încălecasem de-acum fereastra, când ambasadoarea, o doamnă încântătoare, demnă de cele mai frumoase poeme de dragoste din ţara ei, a ieşit pe neaşteptate din salon. Mi-am retras iute piciorul şi am făcut o reverenţă, surâzând curtenitor. Ne-a luat pe amândoi de braţ şi ne-a însoţit până la bufet.

Mi se întâmplă să mă gândesc cu oarecare curiozitate la ce ar fi spus presa mondială dacă s-ar fi descoperit pe trotuar, în plin Război Rece, un înalt funcţionar polonez sau un diplomat francez, împins de la una din ferestrele Ambasadei Poloniei la Paris.

CAPITOLUL XII

Curtea de la nr. 16 de pe strada Wielka Pohulanka mi-a rămas în amintire ca o imensă arenă în care îmi desăvârşeam ucenicia de gladiator, în vederea luptelor viitoare. Se intra pe o poartă veche şi mare; în mijloc se afla un morman uriaş de cărămizi de la o fabrică de armament pe care partizanii o aruncaseră în aer în timpul confruntărilor patriotice dintre armata lituaniană şi cea poloneză; mai încolo, depozitul de lemne deja pomenit; un teren viran, năpădit de urzici, împotriva cărora am dus singurele lupte cu adevărat victorioase din viaţa mea; în fund se ridica zăplazul livezilor vecine. Imobilele celor două străzi aveau calcanul spre curte. În dreapta se întindeau nişte hambare în care pătrundeam adesea prin acoperiş, ridicând câteva scânduri. Hambarele, pe care locatarii le foloseau ca depozite pentru mobile, erau pline de valize şi de sipete pe care le deschideam cu băgare de seamă, forţându-le încuietoarea; revărsau pe jos, în miros de naftalină, palpitul straniu al unor vechituri prăfuite, printre care îmi petreceam multe ceasuri magice, cu aer de comori dezgropate şi de naufragii; fiecare pălărie, fiecare pantof, fiecare casetă cu nasturi şi medalii îmi vorbea despre o lume neştiută şi greu de înţeles, lumea celorlalţi. Un guler de blană, gablonzuri, costume de teatru – o pălărioară de toreador, un joben, un tutu de balerină, îngălbenit şi ros de molii, oglinzi crăpate, de unde păreau

să se întoarcă spre mine mii de priviri dispărute, un frac, nişte pantalonaşi de dantelă, şaluri destrămate, o uniformă din armata ţaristă, cu panglicile roşii ale decoraţiilor, albume de fotografii în sepia, ilustrate, păpuşi, căluţi de lemn – tot acest mărunt bazar pe care omenirea îl lasă îndărăt pe ţărmuri, atunci când se scufundă, când moare, urme sărăcăcioase şi extravagante ale trecerii prin mii de bivuacuri înghiţite de timp. Stăteam, aşezat direct pe pământ, cu fundul sloi, visând în faţa bătrânelor atlasuri, ceasurilor stricate, obrăzarelor negre, obiectelor de igienă personală, violetelor de tafta, veşmintelor de seară, mănuşilor străvechi ca nişte mâini abandonate.

Într-o după-amiază, după ce mă suisem pe acoperiş şi scosesem o scândură ca să cobor în regatul meu, am văzut, întins printre comori, între frac, eşarfa şi manechinul din lemn, un ai piu foarte preocupat. Am recunoscut fără preget natura exactă a fenomenului pe care-l priveam, deşi era întâia oară când asistam la acest gen de zbenguială. Am aşezat la loc cu sfială scândura, lăsând doar o crăpătură, îndeajuns de mare cât să mă pot informa. Bărbatul era cofetarul Mişka, iar fata, Antonia, una dintre slujnicele imobilului. Se cuvine să spun că m-am instruit pe deplin, dar şi că am rămas foarte uimit. Ceea ce făceau împreună depăşea de departe noţiunile cam rudimentare care circulau printre tovarăşii mei de joacă. În mai multe rânduri, era cât pe ce să cad de pe acoperiş, încercând să-mi lămuresc ce se-ntâmpla. Atunci când le-am povestit mai târziu tinerilor mei prieteni, m-au considerat cu toţii mincinos; cei mai îngăduitori mi-au explicat că, privind de sus în jos, văzusem totul de-a-ndărătelea, şi că de-aici mi se trăgea amăgirea. Eu însă ştiam prea bine ce văzusem şi mi-am apărat punctul de vedere cu tărie şi convingere. În cele din urmă, am instituit pe acoperişul hangarului un serviciu de permanenţă, dotat cu un drapel polonez, împrumutat de la portar: s-a stabilit că, atunci când ibovnicii aveau să revină pe-acolo, va fi agitat steagul, se va da de veste găştii şi, la acest semnal, ne vom repezi către postul de observaţie, întâia oară când iscoada

noastră a văzut ce se întâmplă – era vorba despre micuţul Marek Luka, un puşti şchiop şi cu părul bălai ca spicul grâului –, a fost atât de absorbit de tulburătorul spectacol încât a uitat cu desăvârşire să mai fâlfâie steagul, spre disperarea tuturor. În schimb, a confirmat punct cu punct felul în care descrisesem acel proces extraordinar – şi a făcut-o cu o mimică elocventă, cu atât avânt şi atâta voinţă de a-şi comunica experienţa, că şi-a muşcat adânc degetul, într-un exces de realism – lucru ce mi-a crescut sensibil acţiunile în spaţiul curţii. Ne-am sfătuit îndelung ca să încercăm să ne explicăm motivele unui comportament atât de ciudat şi, în cele din urmă, chiar Marek a dat glas ipotezei care ni s-a părut cea mai plauzibilă:

— Poate că habar nu au cum s-o facă, aşa că încearcă pe toate părţile…

A doua zi a venit rândul fiului farmacistului să fie de veghe. Era ora trei după-amiaza atunci când puştii care-şi lipiseră nasurile de ferestre sau care se jucau prin curte au văzut cum se lăţeşte şi fâlfâie drapelul polonez pe acoperişul hangarului. După câteva clipe, şase sau şapte ştrengari nestăpâniţi se buluceau spre locul de adunare. Scândura a fost înlăturată cu discreţie şi am avut cu toţii parte de o lecţie despre nişte chestii înalt educative. Mişka, patiserul, s-a depăşit pe sine în ziua aceea, de parcă felul lui generos de a fi ghicise prezenţa celor şase căpşoare angelice aplecate asupra trudei sale. Mi-au plăcut mereu cofeturile de soi, dar, de-atunci, n-am mai privit niciodată prăjiturile cu aceiaşi ochi. Cofetarul nostru era un mare artist. Pons, Rumpelmayer şi celebrul Lours, din Varşovia, pot să-şi scoată pălăria în faţa lui. De bună seamă, la vârsta noastră fragedă, nu aveam la îndemână niciun element de comparaţie, dar azi, după ce-am călătorit atâta, după ce-am văzut şi auzit atâtea, după ce i-am ascultat cu atenţie pe cei care au avut prilejul să guste cele mai bune îngheţate americane, care au degustat fursecurile celebrului Florian de la Veneţia, care au savurat delicioasele *ştrudels* şi *sachertorten* vieneze şi după ce eu însumi am frecventat cele mai alese cofetării de

pe cele două continente, sunt convins că Mişka era cu siguranţă un foarte mare cofetar. În ziua aceea, ne-a oferit o pildă de răzbătătoare forţă morală, a făcut din noi nişte oameni cumpătaţi, care nu vor mai susţine în veci că au inventat roata. Dacă Mişka, în loc să se fi stabilit într-un orăşel pierdut din răsăritul Europei, şi-ar fi deschis propria patiserie la Paris, astăzi ar fi fost un tip celebru, bogat şi plin de decoraţii. Cele mai frumoase doamne din Paris ar fi venit să se înfrupte din prăjiturile lui. În domeniul lui, n-avea a se teme de nimeni, şi mi se pare întristător că produsele lui n-au întâlnit pieţe de desfacere mai generoase. Nu ştiu dacă mai e în viaţă – am bănuiala că a murit de tânăr –, dar fie-mi îngăduit să mă înclin aici în faţa memoriei acestui mare artist, cu întreg respectul unui umil scriitor.

Spectacolul la care am fost martori era într-atât de impresionant, dar şi de neliniştitor, pe alocuri, încât prâslea grupului, micuţul Kazik, care nu cred să fi avut mai mult de şase ani, a fost cuprins de spaimă şi s-a pus pe plâns. Mărturisesc că avea motive, dar, mai presus de orice, noi ne temeam să nu-l tulburăm pe cofetar şi să ne dezvăluim prezenţa, aşa încât, pe rând, fiecare dintre noi a fost silit să irosească minute preţioase, punându-i mâna la gură inocentului, ca să-l împiedice să urle.

Atunci când, în cele din urmă, Mişka a fost părăsit de elan, iar pe jos nu a mai rămas decât ţilindrul, eşarfa de pene turtită şi un manechin de lemn încremenit, de pe acoperiş a coborât un grup restrâns de puşti osteniţi şi tăcuţi. Circula pe-atunci povestea prichindelului Stas, care, după ce se trântise între şinele de cale ferată sub un tren care tocmai trecea, s-a trezit că i-au ieşit peri albi. Cum niciunul dintre noi n-a albit după trecerea lui Mişka, socotesc că istoria lui Stas e apocrifa. După ce-am coborât de pe acoperiş, am rămas vreme îndelungată fără să ne vorbim, gânditori şi oarecum nedumeriţi, părăsiţi de toate scălâmbăielile, giumbuşlucurile şi şotiile care reprezentau mijloacele noastre preferate de expresie. Aveam chipuri serioase şi, adunaţi într-un cerc în mijlocul curţii, stând în

capul oaselor, ne priveam păstrând o tăcere neobişnuită şi cuviincioasă, ca la ieşirea dintr-un locaş sfânt. Cred că eram pătrunşi de un sentiment aproape supranatural de mister şi de revelaţie în faţa erupţiei acestei forţe uimitoare pe care bărbaţii o poartă în pântec: fără s-o ştim, trăiserăm prima noastră experienţă religioasă.

Micuţul Kazik nu a fost cel mai puţin atras de mister.

A doua zi dimineaţă, l-am găsit aşezat pe vine îndărătul maldărului de lemne. Îşi lăsase jos pantalonii şi era pierdut în contemplarea propriului sex, cu sprâncenele încruntate şi chipul profund preocupat. Din când în când, îşi lua cu delicateţe obiectul între policar şi arătător şi trăgea de el, cu degetul mic depărtat, exact aşa cum îmi interzisese profesorul meu de bune maniere să fac atunci când îmi ridicam ceaşca de ceai. Nu mă zărise venind, aşa că i-am trântit un „Bau!” în ureche; şi-a luat pur şi simplu zborul, ţinându-şi nădragii cu ambele mâini; încă mi se pare că-l văd luând-o la sănătoasa prin curte, ca un iepure cu gonacii pe urme.

Amintirea marelui virtuoz în plină lucrare mi-a rămas pe veci întipărită în memorie. Mă gândesc adesea la el. Privind, de curând, un film despre Picasso, în care se zăreşte pensula maestrului alergând pe pânză în urmărirea imposibilului, imaginea cofetarului din Vilnius mi-a revenit irezistibil în minte. E greu să fii artist, să-ţi păstrezi neştirbită inspiraţia, să crezi în capodopera accesibilă. Cucerirea lumii, mereu luată de la capăt, gustul pentru aventură, pentru stil, pentru perfecţiune, dorinţa de ajunge în vârf şi de a rămâne acolo pentru totdeauna, pe deplin mulţumit – priveam pensula maestrului îndârjindu-se să urmărească absolutul şi m-a cuprins o mare tristeţe în faţa torsului acelui etern gladiator pe care nicio nouă victorie nu-l putea pune la adăpost de înfrângere.

E însă şi mai anevoie să te resemnezi. De câte ori nu m-am trezit, încă de la începuturile carierei mele artistice, cu condeiul în mână, cu trupul îndoit, agăţat de trapezul zburător, cu picioarele-n sus şi capul în jos, străbătând aerul, cu dinţii înclqtaţi, cu muşchii încordaţi, cu fruntea

lac de sudoare, ajuns la capătul imaginaţiei şi al voinţei, atingându-mi propria limită, deşi încă trebuia să fiu grijuliu cu stilul, să las impresia de uşurinţă, de dezinvoltură, să par detaşat în clipa celei mai intense sforţări, fără griji în momentul celei mai violente crispări, să surâd amabil, să întârzii saltul şi inevitabila cădere, să prelungesc zborul, aşa încât cuvântul „sfârşit” să nu apară, prea devreme, ca o lipsă de suflu, de îndrăzneală sau de talent; şi apoi, revenit în cele din urmă la sol, cu toate membrele în mod miraculos intacte, trapezul e din nou zvârlit spre tine, pagina devine din nou albă şi ţi se cere s-o iei de la început.

Aplecarea către artă, această obsesivă fugă după capodoperă, în ciuda tuturor muzeelor pe care le-am vizitat, a tuturor cărţilor pe care le-am citit şi a tuturor strădaniilor mele personale la trapez, rămâne pentru mine, şi azi, un mister la fel de nedesluşit ca acum treizeci şi cinci de ani, atunci când mă cocârjam pe acoperiş asupra operei pline de avânt a celui mai mare cofetar de pe pământul acesta.

CAPITOLUL XIII

Cam aşa îmi împlinisem eu, pe de o parte, primele contacte cu arta, în vreme ce mama, pe de altă parte, se ocupa cu o prospectare metodică menită să dea la iveală grăuntele de aur tainic al unui talent ascuns în mine. După ce vioara şi baletul au fost date deoparte, după ce pictura a ieşit din joc, am primit lecţii de canto, iar marii maeştri ai Operei locale au fost poftiţi să-mi evalueze corzile vocale, astfel încât să hotărască dacă nu cumva aveam în mine un sâmbure de viitor Şaliapin, hărăzit ovaţiilor publicului pe fundal de lumină, purpură şi aur. Spre marele meu regret, mă văd silit să recunosc azi, după treizeci de ani de şovăieli, că între mine şi corzile mele vocale există o totală neînţelegere. Nu am nici ureche muzicală, nici voce. Habar n-am cum de s-a întâmplat asta, dar trebuie să recunosc starea de fapt. Şi, mai ales, n-am vocea de bas care mi-ar şedea atât de bine: din motive care-mi scapă, ieri Şaliapin, iar azi Boris Christoff s-au

trezit blagosloviţi cu vocea mea. Nu e singura nepotrivire din viaţa mea, dar e cea mai mare. Nu sunt în stare să zic când anume, în urma cărei odioase manipulări a avut loc substituirea, dar lucrurile aşa stau, iar cei care vor să aibă ştiinţă de adevărata mea voce sunt poftiţi să-şi cumpere un disc de-al lui Şaliapin. N-au decât să asculte, întâi de toate, *Balada puricelui*, de Musorgski: acolo sunt eu pe de-a-ntregul. N-au decât să mă imagineze cocoţat pe scenă, rostind „Ha! Ha! Ha! *Bloha*[5]\ „cu vocea mea de bas, şi sunt convins că-mi vor da dreptate. Din păcate, ceea ce-mi iese pe gură atunci când, cu mâna ridicată la piept, cu piciorul înainte şi capul dat pe spate, dau frâu liber avântului meu vocal, constituie pentru mine un constant prilej de uimire şi de amărăciune. Şi nici că mi-ar păsa, dacă n-aş avea o adevărată vocaţie. Or, o am. N-am mărturisit nimănui, nici măcar mamei, dar ce rost are s-o mai dau cotită? Eu sunt adevăratul Şaliapin. Sunt un uriaş bas tragic neînţeles şi aşa o să rămân până la sfârşitul zilelor mele. Îmi amintesc că, în timpul unei reprezentaţii cu *Faust* la Metropolitan din New York, am stat lângă Rudolf Bing în loja lui directorială, cu braţele încrucişate, cu sprânceana ridicată mefistofelic şi cu un zâmbet misterios pe buze, în vreme ce dublura mea de pe scenă se străduia cât putea de bine în rolul meu, iar eu socoteam cât se poate nostimă ideea că lângă mine se afla unul dintre cei mai importanţi impresari din lume şi că el *nu ştia*. Dacă în acea seară, Bing a fost mirat de aerul meu diabolic şi misterios, să binevoiască dar să-i găsească acum şi aici explicaţia.

Mama era împătimită după operă, nutrea pentru Şaliapin

O admiraţie aproape religioasă, aşa că n-am nicio scuză. De nenumărate ori, la vârsta de opt, nouă ani, citind cum se cuvenea privirile duioase şi visătoare cu care mă învăluia, m-am retras grăbit în depozitul de lemne unde, după ce trăgeam aer în piept şi luam o poză, slobozeam un ha! ha! ha! *bloha*\ de se cutremura pământul… Vai şi-amar! Vocea mea a preferat pe altcineva.

5 Purice, în lb. rusă.

Nimeni n-a invocat vreodată duhul vocal cu mai multă înfocare, cu lacrimi mai fierbinţi decât mine în copilărie.

Dacă mi-ar fi fost dat să apar o dată, o singură dată, în faţa mamei, aşezată triumfal în loja ei de la Opera din Paris, sau chiar, mai modest, la Scala din Milano, în faţa unei galerii strălucitoare, în marele meu rol din *Boris Godunov*, cred că aş fi dat un sens jertfei sale şi vieţii ei întregi. Ghinion! Singura ispravă pe care am dus-o până la capăt de dragul ei a fost câştigarea campionatului de tenis de masă de la Nisa, în 1932. Am fost campion o singură dată, după aceea am avut parte doar de înfrângeri.

Prin urmare, lecţiile de canto au fost iute abandonate. Unul dintre profesorii mei m-a numit chiar, cu destulă perfidie, „copil-minune”: susţinea că nu întâlnise vreodată, în cariera lui, un tânăr atât de lipsit de ureche muzicală şi de talent.

Îmi pun adesea la pick-up *Balada puricelui*, cu Şaliapin, şi-mi ascult vocea cu o reală emoţie.

Silită, aşadar, să admită că nu făceam dovada nici unei înclinaţii speciale, nici a vreunui talent ascuns, mama a ajuns să tragă concluzia, aidoma multor alte mame înaintea ei, că nu-mi rămânea decât o soluţie: diplomaţia. Odată ce această idee i-a prins rădăcini în minte, s-a bine dispus considerabil. Totuşi, fiindcă mi se cuvenea mereu tot ce era mai frumos pe lume, trebuia să devin ambasador al Franţei – nici vorbă să se mulţumească cu mai puţin.

Dragostea, sau adoraţia, mai bine spus, pe care mama o nutrea faţă de Franţa a fost dintotdeauna un izvor de nedumerire pentru mine. Să fiu bine înţeles! Eu însumi am fost mereu un mare francofil. Dar nu am niciun merit: aşa am fost crescut. Încearcă prin urmare să asculţi, copil fiind, prin pădurile lituaniene, legende franţuzeşti; priveşte o ţară necunoscută prin ochii mamei tale, cunoaşte-o prin zâmbetul şi vocea ei plină de încântare; ascultă, seara, la gura sobei, când vreascurile îşi îngână melodia, iar afară zăpada aşterne linişte în jur, ascultă deci povestea Franţei de parcă ar fi *Motanul încălţat*; fa ochii mari de cum

zăreşti o păstoriţă şi ascultă vocile din înalt; dă-le de veste soldăţeilor tăi de plumb că din vârful acestor piramide îi privesc patruzeci de veacuri de istorie; pune-ţi pe cap un coif de hârtie şi cucereşte Bastilia; eliberează lumea, nimicind cu sabia ta lemn ciulinii şi urzicile; învaţă să citeşti fabulele lui La Fontaine şi străduieşte-te, mai apoi, la maturitate, să te descotoroseşti de ele. Nici măcar o şedere mai lungă în Franţa nu îţi va fi de ajutor.

E de la sine înţeles că a venit o zi când această imagine cât se poate de teoretică a Franţei văzută dinspre pădurea lituaniană s-a izbit năprasnic de realitatea zbuciumată şi contradictorie a ţării mele; era însă prea târziu, mult prea târziu: mă născusem.

Toată viaţa mea, n-am auzit decât două persoane vorbind despre Franţa cu acelaşi ton: pe mama şi pe generalul de Gaulle. Erau nespus de diferiţi, atât fizic, cât şi în ale privinţe. Atunci însă când am auzit apelul din 18 iunie, am răspuns fără şovăială atât vocii bătrânei doamne care vindea pălării la nr. 16 de pe strada Wielka Pohulanka, din Vilnius, cât şi vocii Generalului.

Încă de la vârsta de opt ani, mai ales când lucrurile mergeau anapoda – şi au început să meargă anapoda foarte curând – mama se aşeza în faţa mea, cu chipul ostenit, cu ochi neliniştiţi, mă privea îndelung, cu o admiraţie şi o mulţumire nemăsurate, apoi se ridica în picioare, îmi lua capul între mâini, de parcă ar fi vrut să vadă mai desluşit fiecare amănunt de pe faţa mea, şi îmi spunea:

— O să fii ambasador al Franţei, să ştii de la mine!

Totuşi, ceva mă nedumereşte. Dacă tot n-o costa nimic, de ce nu mă făcuse Preşedintele Republicii? Poate că, una peste alta, era mai reţinută, mai stăpânită decât o credeam. Ori poate socotea că, în lumea Annei Karenina şi a ofiţerilor din Garda Imperială, un preşedinte de republică nu prea făcea parte din „lumea bună”, în vreme ce un ambasador, în ţinută de gală, era mult mai distins.

Mă duceam uneori să mă tupilez în ascunzişul de buturugi înmiresmate, mă gândeam la tot ceea ce aştepta

mama de la mine şi mă puneam pe plâns, îndelung, în tăcere: nu vedeam cu niciun chip dezlegarea.

Mă întorceam apoi acasă, cu sufletul greu, şi mai învăţam o fabulă de La Fontaine: era tot ce puteam să fac pentru ea.

Nu ştiu ce părere avea despre cariera diplomatică şi despre diplomaţi, dar, într-o zi, a intrat la mine în cameră şi a început să-mi turuie îndelung despre ceea ce aş putea numi „arta de a oferi cadouri femeilor”.

— Ţine minte că e mult mai de efect să vii tu însuţi cu un buchet în mână, decât să-l expediezi prin intermediar. Fereşte-te de femeile care au mai multe mantouri de blană, pentru că aşteaptă mereu unul nou, nu le frecventa decât dacă ţii morţiş. Alege întotdeauna cadourile cu discernământ, ţinând seamă de gusturile persoanei căreia i-l oferi. Dacă nu e educată, dacă nu gustă literatura, fă-i cadou o carte frumoasă. Dacă ai de-a face cu o femeie la locul ei, cultivată, serioasă, dă-i un obiect de lux, un parfum, un batic. Nu uita, înainte să oferi o podoabă sau ceva de îmbrăcat, fii atent la culoarea părului şi a ochilor. Obiectele micuţe precum broşele, inelele, cerceii trebuie să fie asortate cu nuanţa ochilor, în vreme ce rochiile, mantourile, eşarfele, cu aceea a părului. Femeile care au părul şi ochii de aceeaşi culoare sunt cel mai lesne de îmbrăcat şi, prin urmare, sunt mai puţin costisitoare. Dar, mai ales, mai ales…

M-a privit cu îngrijorare, frângându-şi mâinile:

— Mai ales, puiule, mai ales, aminteşte-ţi un lucru: să nu primeşti niciodată bani de la o femeie. Niciodată. Aş muri. Jură. Jură pe sănătatea mamei tale…

Am jurat. Revenea fără încetare asupra acestui subiect, cumplit de tulburată.

— Poţi să accepţi cadouri, obiecte, stilouri, de pildă, sau portofele, ba chiar şi-un Rolls-Royce poţi să accepţi, dar bani, niciodată!

Cultura mea generală de om de lume nu era lăsată deoparte. Mama mi-a oferit o lectură cu voce tare din *Dama cu camelii*, iar atunci când i se umezeau ochii, când

îi tremura vocea şi trebuia să se întrerupă, ştiu prea bine, azi, cine era, în închipuirea ei, Armand. Printre celelalte lecturi pilduitoare care mi-au fost oferite în acest chip, întotdeauna cu accent rusesc, îmi amintesc cu precădere de cele din Déroulède[6], Béranger şi Victor Hugo; nu se mărginea doar să-mi citească poemele, ci, credincioasă trecutului ei de „artistădramatica[7], mi le declama stând în picioare, în salon, sub candelabrul strălucitor, cu patos şi gesticulând; îmi aduc aminte, mai ales, de un anume *Waterloo*, *Waterloo*, *mome plaine*[89], care m-a înspăimântat de-a dreptul: şezând pe marginea scaunului, o ascultam pe mama cum recita, în picioare înaintea mea, cu volumul de versuri în mână şi cu un braţ ridicat; mă treceau fiori pe şira spinării în faţa unei asemenea puteri de evocare; cu ochii măriţi, genunchii strânşi, priveam şesul posac şi sunt convins că însuşi Napoleon s-ar fi simţit adânc impresionat, dacă ar fi fost acolo.

O altă latură importantă a educaţiei mele franceze a fost, de bună seamă, *Marseilleza*. O cântam împreună, mama şezând la pian şi eu, în picioare în faţa ei, cu o mână pe inimă şi cealaltă întinsă spre baricadă, privindu-ne în ochi; atunci când ajungeam la *„Aux armes*, *citoyens*/”[10], mama îşi prăvălea violent mâinile pe claviatură, iar eu ridicam pumnul în aer ameninţător; ajunşi la *„Qu’un sang impur abreuve nos sillons*” *A*, mama, după o ultimă lovitură pe clape, încremenea, cu mâinile în sus, în timp ce eu, bătând din picior, cu un aer neîndurător şi categoric, îi imitam gestul, cu pumnii strânşi, ca capul dat pe spate – şi rămâneam aşa împietriţi preţ de câteva clipe, până ce ultimele acorduri îşi isprăveau vibraţia prin salon.

---

6 Rădăcinile cerului.

7 Sângele ticălos să ne stropească brazda.

8 Paul Déroulède (1846-1914), poet, autor dramatic, romancier şi militant politic francez. Fondator al Ligii Patrioţilor şi actor important al dreptei naţionaliste în Franţa.

9 „Waterloo, Waterloo, şes posac“, vers din poemul Expiation al lui Victor Hugo.

10 La arme, cetăţeni!

CAPITOLUL XIV

Tatăl meu o părăsise pe mama la scurtă vreme după naşterea mea şi de fiecare dată când îi pomeneam numele, lucru care se-ntâmpla foarte rar, mama şi Aniela schimbau repede nişte priviri şi se trecea de îndată la alt subiect. Cu toate astea, ştiam prea bine, pornind de la nişte crâmpeie de conversaţie, surprinse uneori, că exista ceva stânjenitor acolo, ba chiar uşor dureros, şi am băgat iute la cap că era mai bine să-l evit.

Mai ştiam şi că bărbatul care-mi dăduse numele lui avea o soţie, copii, că umbla mult prin lume, că mergea în America. L-am întâlnit de mai multe ori. Era un om cu înfăţişare plăcută, avea nişte ochi mari şi blânzi, iar atunci când mă privea trist, cu o nuanţă – aşa mi se părea – de reproş, îmi plecam întotdeauna ochii şi aveam, fără să ştiu de ce, impresia că i-am jucat un renghi.

Nu a pătruns cu adevărat în viaţa mea decât după ce a murit, într-un fel pe care nu-l voi uita niciodată. Am aflat că se prăpădise în timpul războiului, într-o cameră de gazare, executat ca fiind evreu, împreună cu soţia şi cei doi copii, pe-atunci în vârstă, cred, de cincisprezece şi şaisprezece ani. De-abia în 1956 însă mi-a ajuns la cunoştinţă un amănunt deosebit de revoltător legat de sfârşitul său tragic. În acea vreme, venind din Bolivia, unde eram însărcinat cu afaceri, mă dusesem la Paris ca să primesc Premiul Goncourt, pentru un roman pe care tocmai îl publicasem, *Les Racines du Cielx*. Printre scrisorile care-mi sosiseră cu acest prilej, se afla 1

una care-mi oferea detalii asupra morţii celui pe care-l cunoscusem atât de puţin.

Nici vorbă să fi murit în camera de gazare, după cum mi se spusese. Murise de frică, pe drumul supliciului, la câţiva paşi de intrare.

Cel care-mi trimitea scrisoarea fusese funcţionarul de la poartă, recepţionerul – nu ştiu cum să-i zic şi nici ce funcţie oficială îndeplinea.

În acea misivă, fără îndoială ca să-mi facă plăcere, îmi scria că tata nu ajunsese până la camera de gazare şi

că picase secerat de spaimă, înainte să intre.

Am rămas multă vreme cu scrisoarea în mână; am ieşit apoi pe scările de la N.R.F.[11], m-am sprijinit de balustradă şi am rămas acolo, nu mai ştiu cât timp, cu hainele mele croite la Londra, cu titlul meu de însărcinat cu afaceri al Franţei, cu ordinul Croix de la Libération, cu cocarda Legiunii de Onoare şi cu Premiul Goncourt.

Am avut noroc: Albert Camus trecea pe-acolo şi, văzându-mă întors pe dos, m-a luat la el în birou.

Bărbatul care murise aşa cum murise fusese un străin pentru mine, însă în ziua aceea a devenit tatăl meu pentru totdeauna.

Continuam să recit fabulele lui La Fontaine, poemele lui Dérouléde şi ale lui Béranger, şi să citesc o lucrare intitulată *Scenes édifiantes de la vie des grands hommes*[12], o carte groasă cu coperţi albastre, împodobită cu o gravură aurită reprezentând naufragiul lui Paul şi Virginie[13]. Mama era topită după povestea lui Paul şi Virginie, pe care o considera deosebit de pilduitoare. Îmi citea adesea fragmentul emoţionant în care Virginie preferă să se înece decât să-şi scoată rochia. Mamei i se dilatau mereu nările de satisfacţie de fiecare dată când isprăvea lectura. Ascultam cu atenţie, dar aveam îndoieli serioase în privinţa lui Paul: cred că nu ştiuse cum să se descurce în situaţia aia, ce mai tura-vura.

Ca să deprind un comportament demn, am fost de asemenea poftit să studiez un volum masiv intitulat *Vies des Français illustres*[14]; mama îmi citea din el cu voce tare şi, după ce era pomenită nu ştiu ce măreaţă ispravă a lui Pasteur, a Ioanei d'Arc sau a lui Roland de Roncevaux, îmi arunca o privire plină de încredere şi de duioşie, cu cartea lăsată pe genunchi. O singură dată am văzut-o răzvrătindu-

---

11 Abreviere curentă pentru La Nouvelle Revue Frangaise, revistă literară fondată în 1909.

12 Scene pilduitoare din viaţa oamenilor de seamă.

13 Personajele principale ale romanului Paul et Virginie, publicat In 1788, al lui Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre.

14 Viaţa francezilor de seamă.

se – sufletul rus i se dăduse în vileag – în faţa modificărilor neaşteptate pe care autorii le aduceau istoriei. În speţă, aceştia descriau bătălia de la Borodino ca pe o victorie franceză, iar mama, după ce a citit paragraful, a rămas o clipă descumpănită, după care, închizând cartea, a zis cu un ton scandalizat:

— Nu-i adevărat. La Borodino a fost o mare victorie rusească. Să nu exagerăm!

În schimb, nimic nu mă împiedica să-i admir pe Ioana d'Arc şi pe Pasteur, pe Victor Hugo şi pe Ludovic cel Sfânt, pe Regele Soare şi Revoluţia Franceză – trebuie să spun că, în acest univers pe de-a-ntregul stimabil pe care Franţa îl reprezenta în ochii mamei, totul era încuviinţat de-a valma şi că, aşezând în acelaşi coş capul Mariei-Antoaneta şi pe cel al lui Robespierre, pe Charlotte Corday şi pe Marat, pe Napoleon şi pe ducele d'Enghien, ea îmi înfăţişă ansamblul cu un surâs radios.

Mi-a luat mult timp să mă dezbar de aceste clişee şi să aleg dintre cele o sută de chipuri ale Franţei pe acela care mi se părea cu adevărat demn de iubire; această respingere a discriminării, faptul că eram lipsit de ură, de mânie, de pizmă, de aducere-aminte au reprezentat vreme îndelungată tot ce era mai specific ne-francez în mine; a fost nevoie să ajung la maturitate ca să izbutesc să mă lepăd de francofilie; de-abia în jurul anului 1935 şi, cu precădere, în momentul Acordului de la München1, m-am simţit cuprins treptat de năduf, de exasperare, de silă, de credinţă, de cinism, de încredere şi de pornirea de-a da cu totul de pământ, aşa că m-am descotorosit, definitiv, de scornelile copilăriei, şi am început să mă confrunt cu o realitate fraternă şi spinoasă.

Pe lângă înalta instrucţie morală şi spirituală primită şi de care avea să-mi fie mai târziu atât de greu să scap, nimic din ceea ce putea completa experienţa unui om de lume nu era dat deoparte sau neglijat.

De îndată ce sosea pe la noi vreun turneu teatral din Varşovia, era comandată o trăsură, iar mama, dichisită şi zâmbitoare, cu o uriaşă pălărie nouă-nouţă, mă ducea la

câte-un spectacol cu *Văduva veselă*, *La Dame de chez Maxim1* sau cu vreun cancan parizian, unde eu, purtând cămaşă de mătase, costum negru de catifea şi având lornionul lipit de nas, priveam fermecat scene din viaţa mea viitoare, atunci când, diplomat strălucit, aveam să beau şampanie din pantofiorii frumoaselor doamne, în saloane rezervate, pe malul Dunării, sau când guvernul avea să-mi încredinţeze misiunea de a o seduce pe soţia prinţului regent, ca să pun beţe-n roate alianţei militare ce se pregătea împotriva noastră.

Ca să mă ajute să-mi întrevăd viitorul, mama se întorcea adesea din drumurile ei pe la anticari cu vechi cărţi poştale reprezentând spaţiile fără seamăn care mă aşteptau.

M-am familiarizat astfel de foarte devreme cu interiorul de la Maxim's şi am stabilit între noi că o voi duce acolo cu prima ocazie. Îşi dorea foarte mult asta. Luase cândva masa acolo, în bună rânduială, cu tot dichisul, după cum mi-a[15]

explicat în mai multe rânduri, în timpul unei călătorii pe care o făcuse la Paris înainte de războiul din 1914.

Mama alegea mai ales vederile ce înfăţişau parade militare, cu chipeşi ofiţeri călare, cu sabia scoasă, în plină defilare; cele cu ambasadori faimoşi, în uniformă de gală, cele cu mari personalităţi feminine ale vremii, Cléo de Mérode, Sarah Bernhardt, Yvette Guilbert – îmi amintesc că, în faţa cărţii poştale în care apărea un episcop oarecare, cu mitră pe cap şi purtând odăjdii purpurii, a spus, aprobator: „Tipii ăştia se îmbracă foarte elegant" – şi, desigur, toate acele ilustrate care reproduceau chipurile „francezilor de seamă" – cu excepţia, bineînţeles, a celor care, deşi atinseseră gloria postumă, nu izbutiseră mare lucru în timpul vieţii. Iată de ce cartea poştală cu l'Aiglon, după ce a nimerit în album, a fost scoasă fără întârziere, cu observaţia simplă că „era tuberculos" – nu ştiu dacă mama se temea să nu mă molipsesc, ori dacă

15 Doamna de la Maxim, comedie muzicală semnată de Georges Feydeau.

exemplul Regelui Romei nu-i părea demn de urmat. Pictorii geniali, dar care trăiseră în lipsuri, poeţii blestemaţi – Baudelaire, în mod special – şi muzicienii cu destin tragic erau grijuliu alungaţi din antologie fiindcă, aşa cum spune cunoscuta expresie englezească, mama *would stand no nonsense*: succesul era ceva ce trebuia să ţi se-ntâmple în timpul vieţii. Cartea poştală pe care o aducea cel mai adesea acasă şi pe care o descopeream mereu prin toate colţurile era aceea cu Victor Hugo. Accepta, orice s-ar zice, că şi Puşkin a fost un poet la fel de important, dar fusese ucis în duel la treizeci şi şase de ani, în timp ce Victor Hugo a trăit până la adânci bătrâneţi, înconjurat de onoruri. Oriunde mă duceam prin apartament, dădeam peste faţa lui Victor Hugo care mă contempla; şi când spun *oriunde* nu exagerez: marele om, în orice loc mă voi fi aflat, îşi cobora asupra strădaniilor mele privirea sa gravă, deşi îndeobşte dedulcită la alte orizonturi. Îi izgonise categoric din micul nostru Panteon de ilustrate îngălbenite pe Mozart – „a murit tânăr” –, pe Baudelaire – „o să pricepi mai târziu de ce” –, pe Berlioz, Bizet, Chopin – „au fost nefericiţi” dar, lucru ciudat şi în răspăr cu frica ei că m-aş putea îmbolnăvi, în mod special de tuberculoză sau de sifilis, Guy de Maupassant îşi găsise o oarece scuză în ochii ei şi a fost admis în album, cu oarecare stânjeneală, e drept, şi după o scurtă ezitare. Mama nutrea faţă de el o tandreţe foarte puternică, aşa încât am fost mereu tare fericit că Guy de Maupassant n-o întâlnise înainte să mă nasc – ba uneori am chiar sentimentul că am scăpat ca prin urechile acului.

Aşadar, ilustrata reprezentându-l pe fercheşul Guy, cu cămaşă albă şi mustaţă atent răsucită, a fost acceptată în colecţia mea, unde a fost rânduită la loc de cinste, între tânărul Bonaparte şi doamna de Récamier. Când răsfoiam albumul, mama se apleca adesea peste umărul meu şi atingea cu mâna imaginea lui Maupassant. Se cufunda în contemplaţie şi ofta uşor.

— Era foarte iubit de femei, spunea.

Apoi adăuga, aparent fără nicio legătură, cu o nuanţă

de remuşcare:

— A fi însă mai bine să te căsătoreşti cu o fată de familie bună, la locul ei.

Poate că tot privind imaginea bietului Guy din albumul nostru, mamei i s-a năzărit că venise vremea să-mi atragă serios atenţia cu privire la capcanele care-l pândesc în viaţă pe un om de lume. Într-o după-amiază am fost poftit să urc într-o birjă şi apoi condus într-un loc înfiorător numit „Panopticului un soi de muzeu al ororilor medicale, unde specimenele din ceară îi avertizau pe liceeni în legătură cu urmările anumitor rătăciri. Trebuie să spun că am fost cât se poate de impresionat. Toate nasurile acelea necrozate, descompuse, roase de beteşug, pe care autorităţile le ofereau spre pildă tineretului şcolar într-o lumină sepulcrală, m-au îmbolnăvit de frică. Nasul, după cât se pare, era cel care avea de tras de pe urma acestor desfrâuri funeste.

Severa înştiinţare preventivă care mi-a fost adresată în acel loc sinistru a avut o înrâurire salvatoare asupra firii mele sensibile: toată viaţa am acordat foarte multă atenţie nasului personal. Am înţeles că boxul reprezenta un sport pe care ierarhii bisericeşti din Vilnius mă sfătuiau cu străşnicie să nu-l practic, ceea ce explică de ce ringul a rămas unul dintre rarele locuri unde nu m-am încumetat să urc în cariera mea de campion. M-am străduit întruna să ocolesc încăierările şi pumnii şi pot spune că în această privinţă, măcar, dascălii pe care i-am avut pot fi mândri de mine.

Nasul meu nu mai e ce-a fost pe vremuri. A trebuit să mi-l reconstruiască integral într-un spital al R.A.F.[16] în timpul războiului, ca urmare a unui teribil accident de avion, dar na! e în continuare la locul lui, am continuat să respir cu el prin mai multe republici şi, până şi acum, culcat între cer şi pământ, îmboldit iar de vechea mea nevoie de prietenie şi gândindu-mă la motanul meu Mortimer, îngropat într-o grădină din Chelsea, la pisicile mele Nicolas, Humphrey, Gaucho şi la Gaston, câinele

16 Aviaţia britanică militară (Royal Air Forces).

vagabond, care m-au părăsit cu toţii de vreme îndelungată, îmi e de ajuns să ridic mâna şi să-mi ating vârful nasului ca să-mi închipui că n-am fost cu totul părăsit.

CAPITOLUL XV

Pe lângă lecturile pilduitoare care-mi erau recomandate de mama, devoram toate cărţile care-mi cădeau în mână sau, mai precis, pe care puneam discret mâna la anticarii din cartierul nostru. Îmi căram prada în hambar şi, acolo, aşezat pe jos, mă cufundam în universurile fabuloase ale lui Walter Scott, Karl May, Mayn Reid şi Ârsene Lupin. Acesta din urmă mă încânta în mod deosebit şi mă străduiam cât puteam mai bine să-mi întipăresc pe faţă expresia caustică, ameninţătoare şi superioară cu care artistul înzestrase chipul eroului pe coperta cărţii. Punând la lucru talentul natural pentru imitaţie al copiilor, izbuteam mulţumitor şi, până şi azi, regăsesc uneori în expresia, în trăsăturile, în fizionomia mea o palidă umbră a desenului pe care un ilustrator de mâna treia îl imprimase cândva pe coperta unei cărţi ieftine. Walter Scott îmi plăcea mult şi încă mi se întâmplă să mă lungesc în pat şi să mă avânt în urmărirea câte unui ideal nobil, apărând văduvele şi salvând orfanii – văduvele erau întotdeauna nespus de frumoase şi de dispuse să-mi arate recunoştinţă, după ce-i zăvoram pe orfani într-o încăpere lăturalnică. Între cărţile mele preferate se număra şi *Comoara din insulă* de R.L. Stevenson, a cărei lectură încă mă urmăreşte. Imaginea unui sipet doldora de dubloni, rubine, smaralde şi peruzele – nu ştiu de ce, diamantele nu m-au tentat niciodată – reprezintă pentru mine o continuă sursă de fascinaţie. Am rămas convins că se ascunde pe undeva şi că trebuie doar să cauţi cum se cuvine. Încă mai sper, încă mai aştept, sunt chinuit de convingerea că se află acolo, şi că trebuie doar să afli formula, calea, locul. Câte decepţii şi amărăciune poate să-ţi procure o asemenea iluzie, doar mâncătorii de stele[17] pot

17 Formulă care se regăseşte şi în titlul romanului din 1966 al autorului, Les mangeurs d’étoiles (Mâncătorii de stele), care trimite explicit la indienii cujon, cei care mestecă frunze de mastala ca să le

şti cu adevărat! N-am încetat niciodată să fiu bântuit de presimţirea unui secret miraculos şi am păşit mereu pe suprafaţa pământului având sentimentul că trec pe lângă o comoară îngropată. Atunci când rătăcesc uneori pe colinele din San Francisco, pe Nob Hill, pe Russian Hill, pe Telegraph Hill, puţină lume bănuieşte că domnul acela cu păr grizonant se află în căutarea unui „Sesam, deschide-te!”, că zâmbetul lui dezabuzat ascunde nostalgia după cuvântul-cheie, că e o persoană care crede în mister, în înţelesurile ascunse, într-o formulă magică, într-un şperaclu; cercetez îndelung cu privirea cerul şi pământul, întreb, chem şi aştept. Ştiu desigur să tăinuiesc toate astea sub o înfăţişare politicoasă şi rece; am devenit prudent, fac pe adultul, dar, pe ascuns, pândesc mereu scarabeul de aur şi aştept să mi se aşeze pe umăr o pasăre, să-mi vorbească cu glas de om şi să-mi dezvăluie în sfârşit ce şi cum.

Cu toate astea, n-aş putea pretinde că prima mea întâlnire cu magia a fost încurajatoare.

Iniţierea s-a produs în curte, prin intermediul unuia dintre puştii mai mici decât mine, supranumit Bostan din pricina obiceiului pe care-l avea de a privi lumea pe deasupra feliei roşii a unui pepene, în care-şi cufunda dinţii şi nasul, în aşa fel încât i se mai zăreau doar ochii gânditori. Părinţii lui ţineau în imobil o prăvălie de fructe şi legume, iar puştiul nu urca niciodată din subsolul unde locuiau fără o felie zdravănă din fructul său preferat. Felul în care se năpustea hulpav în pulpa suculentă ne făcea să salivăm, iar în acest timp ochii lui atenţi ne scrutau curioşi pe deasupra obiectului poftei noastre. Pepenele verde era unul dintre fructele cel mai des întâlnite din regiune, dar cum, când îi venea vremea, apăreau câteva cazuri de holeră prin oraş, părinţii ne interziceau cu străşnicie să punem gura pe aşa ceva. Sunt convins că frustrările trăite în copilărie lasă urme adânci şi de neşters şi că nu pot fi în veci tămăduite; la patruzeci şi patru de ani, de fiecare dată

---

producă o iluzorie stare de bine. Prin extensie, mâncătorii de stele sunt cei dispuşi să facă orice ca să-şi atingă idealul.

când îmi înfig dinţii într-un pepene, trăiesc un sentiment de răsplată şi de biruinţă nespus de întăritor, iar ochii mei par întotdeauna să caute pe deasupra feliei căscate şi înmiresmate feţişoara micului meu tovarăş, spre a-i spune că suntem în sfârşit chit şi că am izbândit şi eu în viaţă. Totuşi, oricât m-aş îndopa cu fructul meu preferat, e zadarnic să neg că voi simţi mereu ghimpele regretului în inimă şi că toţi pepenii din lume nu mi-i vor şterge din cap pe cei pe care nu i-am mâncat la vârsta de opt ani, atunci când pofteam cel mai tare la ei, şi că pepenele absolut nu va înceta să mă sfideze până-n ultima clipă a vieţii, mereu prezent, mereu presimţit, dar întotdeauna imposibil de atins.

Bostan exercitase asupra mea şi o altă influenţă importantă, nu doar prin felul în care ne sfida, savurându-şi supremaţia lumească. Avea probabil un an sau doi mai puţin decât mine, iar eu am fost mereu foarte influenţat de cei mai tineri. Oamenii în vârstă n-au avut niciodată vreun ascendent asupra mea, i-am considerat mereu depăşiţi, iar sfaturile lor înţelepte îmi par că se desprind de ei precum frunzele uscate din vârful unui copac fără îndoială maiestuos, dar până la care nu mai urcă seva. Adevărul moare tânăr. Tot ceea ce bătrâneţea „a învăţat” reprezintă de fapt tot ce a uitat, deplina seninătate a vârstnicilor cu barbă colilie şi privire îngăduitoare mi se pare la fel de puţin convingătoare ca tandreţea pisicilor scopite şi, atunci când vârsta prinde să mă apese cu sfârşelile şi ridurile ei, nu trişez niciodată cu mine însumi, ştiind că, în fond, am fost şi nu voi mai fi nicicând. Aşadar micuţul Bostan a fost cel care m-a iniţiat în magie. Îmi amintesc de uimirea care m-a cuprins atunci când m-a înştiinţat că toate dorinţele mi se pot împlini, dacă ştiam cum să procedez. Era de ajuns să faci rost de o sticlă în care mai întâi să urinezi şi în care, mai apoi, să pui, în ordine: mustăţi de pisică, cozi de şobolan, furnici vii, urechi de lilieci, alături de alte douăzeci şi patru de ingrediente anevoie de găsit în comerţ, şi pe care azi le-am uitat cu desăvârşire, ceea ce mă face să mă tem că dorinţele mele nu vor mai fi

niciodată îndeplinite. M-am apucat îndată să caut elementele magice trebuincioase. Muşte se găseau pretutindeni, prin curte nu era lipsă de pisici şi de stârvuri de şobolani, liliecii cuibăreau prin hambare, iar urinatul în sticlă nu constituia vreo problemă. Dar cum să faci nişte furnici vii să pătrundă în sticlă? Nu poţi nici să le apuci, nici să le ţii, scapă de îndată ce-ai pus mâna pe ele, iar la asta se adaugă cele pe care le mai ai de prins, iar când una se îndreaptă cuviincios spre gâtul sticlei, în timpul cât o convingi pe următoarea, cea dinainte a apucat-o hăis şi totul trebuie luat de la capăt. Cazne de Don Juan în infern! A venit însă momentul când Bostan, sastisit de spectacolul trudei mele şi nerăbdător să guste din prăjitura pe care urma să i-o dau în schimbul formulei sale magice, a declarat că talismanul era complet şi gata să funcţioneze. Nu-mi rămânea decât să-mi pun o dorinţă. Aşezat pe jos, cu sticla între picioare, o copleşeam pe mama cu giuvaieruri, îi ofeream automobile Packard galbene cu şoferi în livrea, îi construiam palate de marmură unde toţi oamenii de vază din Vilnius erau poftiţi să se ducă în genunchi. Dar nu era de-ajuns. Întotdeauna lipsea ceva. Între aceste biete crâmpeie şi nemaipomenita năzuinţă care se trezise în mine nu exista vreo punte de legătură. Nelămurit şi sfredelitor, tiranic şi nerostit, un vis ciudat s-a iţit în mine, un vis fără chip, fără conţinut, lipsit de contur, freamătul dintâi al acelei aspiraţii spre o luare în posesie totală cu care omenirea şi-a hrănit atât cele mai mari crime cât şi muzeele, poemele şi imperiile, şi al cărei izvor se află poate în genele noastre, ca un fel de amintire şi de nostalgie biologică pe care vremelnicul o păstrează din scurgerea veşnică a timpului şi din viaţa de care s-a îndepărtat. Aşa am făcut cunoştinţă cu absolutul, un absolut a cărui arsură o voi simţi în inimă până-n ultima clipă, sub forma absenţei cuiva. Nu aveam decât nouă ani şi nu puteam nicidecum să bănuiesc că resimţisem pentru întâia oară îmbrăţişarea a ceea ce, peste treizeci de ani, aveam să numesc „rădăcinile cerului”, în romanul cu acest titlu. Absolutul îmi vestea dintr-odată prezenţa lui

inaccesibilă şi, încă de-atunci, nu ştiam cum să-mi astâmpăr setea năvalnică. Probabil că în ziua aceea m-am născut ca artist; graţie eşecului suprem care este întotdeauna arta, omul, mereu pornit să se păcălească, se străduieşte să ofere în chip de răspuns ceea ce e condamnat să rămână o tragică somaţie. Mi se pare că încă mă aflu acolo, stând pe jos, în pantaloni scurţi, printre urzici, cu sticla magică în mână. Făceam eforturi de imaginaţie aproape înspăimântate, fiindcă presimţeam încă de-atunci că timpul îmi era sever drămuit, dar nu izbuteam să găsesc nimic care să se potrivească cu dorinţa mea nelalocul ei, nimic care să fie demn de mama mea, de dragostea mea, de tot ceea ce aş fi vrut să-i ofer. Mă încercase gustul pentru capodoperă şi nu avea nicicând să mă mai părăsească. Încet-încet, buzele au prins să-mi tremure, pe faţă mi-a apărut o strâmbătură dezamăgită şi am început să urlu de furie, de frică şi de uimire. De-atunci m-am obişnuit cu ideea şi, în loc să urlu, scriu cărţi.

De altfel, uneori mi se întâmplă să doresc ceva concret, cât se poate de terestru, dar cum nu mai am sticla la îndemână, nici nu mai are rost să deschid discuţia. Mi-am îngropat talismanul în hambar, i-am pus jobenul moţ, ca să recunosc locul, dar m-a cuprins un soi de lehamite şi n-am mai încercat niciodată să-l recuperez.

CAPITOLUL XVI

Cu toate astea, împrejurările au făcut ca mama şi cu mine să avem curând nevoie de toate energiile magice pe care le-am fi putut descoperi în jurul nostru.

Mai întâi m-am îmbolnăvit. De-abia scăpăm de scarlatină că mă şi lovea o nefrită, aşa încât medicii veniţi la căpătâiul meu m-au declarat pierdut. Am fost considerat terminat în mai multe rânduri la viaţa mea şi, la un moment dat, după ce mi s-a dat ultima împărtăşanie, au ajuns până şi să-mi pună gardă de onoare, în ţinută de aparat, cu pumnal şi mănuşi albe.

În clipele când eram conştient, mă cuprindea neliniştea.

Aveam un ridicat simţ al răspunderii, aşa că nu

puteam suporta ideea de a o lăsa pe mama singură pe lume, fără niciun sprijin. Ştiam tot ce aştepta de la mine şi, în timp ce stăteam lungit acolo, vomitând sânge cu cheaguri, gândul că mă eschivez mă chinuia mai tare decât rinichiul bolnav. Mergeam de-acum pe zece ani şi simţeam acut că nu sunt decât un neică nimeni. Nu eram Yascha Heifetz, nu eram ambasador, n-aveam ureche muzicală şi nici voce şi, başca, eram sortit să mor prosteşte, fără să fi cucerit vreo femeie şi fără măcar să fi devenit francez. Şi azi mă mai cutremur la gândul că aş fi putut să mor atunci, fără să fi câştigat campionatul de ping-pong de la Nisa, în 1932.

Cred că refuzul meu de a mă sustrage obligaţiilor pe care le aveam faţă de mama a avut un rol hotărâtor. De fiecare dată când îi vedeam aplecat asupra mea chipul îndurerat, îmbătrânit, măcinat, încercam să zâmbesc şi să spun câteva vorbe legate, ca să arăt că mă descurc şi că nu-mi mergea chiar aşa de rău.

M-am străduit cât am putut de bine. Îi chemam în ajutor pe d'Artagnan şi pe Arsene Lupin, mă adresam medicului în franceză, bălmăjeam din fabulele lui La Fontaine şi, cu o sabie imaginară în mână, executam o fandare şi „înainte! înainte", strigam aşa cum mă învăţase locotenentul Sverdlovski. Locotenentul Sverdlovski a venit personal să mă vadă şi a rămas îndelung la căpătâiul meu, cu palma lui cea grea lăsată pe mâna mea, agitându-şi puternic mustăţile. Cu această prezenţă militară în preajmă, simţeam cum prind curaj în lupta cu boala. Mă străduiam să-mi ridic braţul şi să nimeresc ţinta, cu pistolul în mână; îngânam *Marseilleza* şi furnizam cu mare precizie data de naştere a Regelui Soare, câştigam concursuri de călărie, ba chiar am avut lipsa de bună-cuviinţă să mă închipui cocoţat pe o scenă, îmbrăcat în costumul de catifea, cu un uriaş jabou de mătase albă la gât, cântând la vioară în faţa unui public fermecat, în vreme ce mama, stând în lojă, cu lacrimi de recunoştinţă pe faţă, primea flori. Cu monoclul la ochi şi jobenul pe cap,

ajutat, trebuie să mărturisesc, de către Rouletabille[18], salvam Franţa de planurile diabolice ale Kaizerului şi dădeam imediat fuga la Londra ca să recuperez bijuteriile reginei, apoi mă întorceam în ultima clipă ca să interpretez *Boris Godunov* la Opera din Vilnius.

Toată lumea ştie povestea cameleonului cel cumsecade. L-au aşezat pe un covor verde şi s-a înverzit. L-au pus pe un covor roşu şi s-a făcut roşu. L-au pus pe un covor alb şi s-a făcut alb. Pe unul galben, s-a făcut galben. Atunci l-au aşezat pe un covor ecosez şi bietul cameleon a plesnit. Eu n-am plesnit, dar am bolit tare.

Cu toate astea, m-am luptat cu bărbăţie, aşa cum îi şade bine unui francez, şi am câştigat bătălia.

Am câştigat multe bătălii la viaţa mea, dar mi-a luat o groază de vreme să mă obişnuiesc cu ideea că degeaba câştigi bătălii, războiul tot n-o să poţi să-l câştigi. Pentru ca oamenii să izbutească asta într-o zi, am avea nevoie de-un ajutor din afară, iar acest ajutor nu se-arată nicicum.

Pot prin urmare să spun că m-am luptat potrivit celor mai respectabile tradiţii din ţara mea, cu o dăruire totală, fără să mă gândesc la mine, ci doar la salvarea văduvei şi a orfanului.

A fost cât pe ce să dau în primire, lăsând altora grija să reprezinte Franţa peste hotare.

Cea mai stânjenitoare amintire e legată de momentul când, sub privirile a trei medici, am fost înfăşat într-un cearşaf rece, păţanie pe care am mai îndurat-o şi la Damasc, în 1941, când trăgeam să mor, lovit de nişte hemoragii intestinale cauzate de o oribilă febră tifoidă, şi când doctorii, în păr, au hotărât că poate încerca, la fel de bine, să-mi mai facă o dată pe plac.

Cum acest tratament nu a dat niciun rezultat, s-a hotărât în unanimitate să-mi fie „decapsulat” – habar n-am ce însemna asta – rinichiul. Însă atunci mama a avut o reacţie pe măsura a ceea ce ea însăşi aştepta de la mine. A

18 Joseph Joséphin, supranumit Rouletabille, este personajul principal al unei serii de romane poliţiste semnate de Gaston Leroux, începând cu 1907.

refuzat operaţia. S-a împotrivit, categoric, cu mânie, în ciuda opiniei marelui specialist german în rinichi, pe care-l adusese cu mari cheltuieli de la Berlin. Am aflat mai apoi că, în mintea ei, exista o legătură directă între rinichi şi activitatea sexuală. De pomană i-au explicat doctorii că puteai prea bine fi operat şi să ai ulterior activităţi sexuale normale, sunt convins că vorba „normale” i-a pus capac şi i-a întărit convingerea. Se vede că nu râvnea o activitate sexuală „normală” pentru mine. Biata mama! Nu cred că am fost un fiu bun.

Mi-am păstrat însă rinichiul, iar specialistul neamţ a luat trenul înapoi, după ce îmi prevăzuse o moarte iminentă. N-am murit însă, în ciuda tuturor specialiştilor nemţi cu care am mai avut de-a face de-atunci încolo.

Rinichiul mi s-a vindecat. De îndată ce mi-a scăzut febra, m-au aşezat pe o brancardă şi m-au dus într-o rezervă specială la Bordighera, în Italia, unde soarele Mediteranei a fost poftit să-şi reverse binefacerile asupra mea.

Cel dintâi contact cu marea a avut un efect tulburător. Dormeam liniştit în cuşetă, când am simţit pe faţă un suflu de prospeţime înmiresmată. Trenul se oprise la Alassio şi mama coborâse geamul. M-am ridicat în coate şi mama mi-a urmărit zâmbitoare privirea. Aruncând un ochi pe fereastră, am ştiut dintr-odată, desluşit, că *ajunsesem*. Se zărea marea albastră, o plajă cu pietre şi nişte bărci pescăreşti, aplecate într-o rână. Am privit marea. Iar în mine s-a petrecut ceva. Ceva nelămurit: o pace fără margini, sentimentul că am ajuns la destinaţie. De-atunci, marea a constituit mereu pentru mine o umilă, dar îndestulătoare metafizică. Nu ştiu să vorbesc despre mare. Tot ce ştiu e că mă scapă brusc de toate obligaţiile. De fiecare dată când o privesc, mă preschimb într-un înecat fericit.

În timp ce mă înzdrăveneam sub lămâii şi mimozele din Bordighera, mama a făcut un scurt drum până la Nisa. Îi venise ideea să vândă atelierul de croitorie din Vilnius şi să-şi deschidă altul la Nisa. Până la urmă, simţul ei practic

îi sugera că nu aveam decât slabe şanse să devin ambasador al Franţei, locuind într-un orăşel din Polonia orientală.

Însă atunci când, după şase săptămâni, ne-am reîntors la Vilnius, ne-am lămurit că „marele salon de modă parizianã Maison Nouvelle" nu mai putea fi vândut şi nici măcar salvat. Boala mea ne dărâmase financiar. Preţ de două sau trei luni, fuseseră convocaţi la căpătâiul meu cei mai buni specialişti din Europa, iar mama era plină de datorii. Chiar şi înainte să cad bolnav, în ciuda faptului că salonul ei era, fără doar şi poate, cel dintâi din oraş, prestigiul îi era mai viu decât cifra de afaceri, iar nivelul nostru de trai mai ridicat decât ne permiteam; afacerea nu supravieţuia decât graţie cercului infernal al poliţelor, iar cuvântul nemţesc *Wechsel*, poliţă, cambie, devenise un refren pe care-l auzeam fără încetare. Se cuvine de asemenea să pomenesc totala lipsă de măsură a mamei când venea vorba de mine, uluitoarea trupă de profesori de care eram înconjurat şi, mai ales, îndârjirea cu care ţinea să-şi păstreze cu orice preţ pospaiul de bunăstare şi cu care împiedica să se răspândească zvonul că afacerea era în pericol, fiindcă, în virtutea snobismului cu toane care împinge clientela să fie prielnică unei case de modă, succesul îndeplineşte un rol esenţial: la cel mai mărunt semn de apăsare financiară, cucoanele strâmbă din nas, se reorientează sau se străduiesc să-ţi smulgă preţuri din ce în ce mai mici, grăbind declinul până la faliment. Mama cunoştea acest mecanism şi a luptat până la capăt ca să păstreze aparenţele. Ştia la perfecţie cum să le dea clientelor senzaţia că erau „admise4, sau chiar „tolerate4, că nu aveam *de fapt* nevoie de ele, că, acceptându-le comenzile, li se făcea o favoare. Cucoanele cu pricina nu ştiau cum să se mai bage în seamă în faţa ei, nu comentau niciodată preţurile, tremurau la gândul că rochia cea nouă putea să nu fie isprăvită pentru bal, pentru premieră, pentru gală – asta în vreme ce mama avea lunar cuţitul scadenţelor la gât, trebuia să împrumute bani de la cămătari şi emitea noi poliţe ca să înlocuiască poliţele

expirate, trebuind în acelaşi timp să fie la curent cu ultimul răcnet în materie de modă, să nu rămână în urma concurenţei, să joace teatru în faţa cumpărătorilor, să recurgă la nesfârşite şedinţe de probe, fără să lase vreo clipă amabilei clientele impresia că e la mâna ei, şi să asiste la suita de „cumpăr – nu cumpăr" aceloraşi cucoane cu un zâmbet vesel, fără să le lase bănuiala că soarta acestui balet al şovăielilor era pentru ea o chestiune de viaţă şi de moarte.

O vedeam adesea pe mama ieşind din salon în timpul câte unei şedinţe de probe cu multe mofturi, venind apoi la mine în cameră, luând loc în faţa mea şi privindu-mă în tăcere, surâzând, de parcă ar fi vrut să se întremeze sorbind direct de la izvorul curajului şi vieţii sale. Nu-mi spunea o vorbă, fuma o ţigară, apoi se ridică şi pleca la luptă.

Aşadar nu e de mirare că boala mea şi cele două luni de absenţă, în care treburile fuseseră lăsate în grija Anielei, dăduseră salonului Maison Nouvelle lovitura de graţie din care nu avea să-şi mai revină. La scurt timp după întoarcerea noastră la Vilnius, în urma unor eforturi disperate de a reînsufleţi afacerea, bătălia a fost definitiv pierdută şi ni s-a declarat falimentul, spre încântarea concurenţei. Ni s-a pus sechestru pe mobilă şi-mi amintesc de un polonez durduliu şi chel, cu mustăţi de gândac, care se afla într-o continuă agitaţie prin saloane, cu servieta subsuoară, însoţit de doi complici care păreau scoşi din Gogol, pipăind îndelung rochiile de prin dulapuri, fotoliile, mângâind maşinile de cusut, pânzeturile şi manechinele de răchită. Mama avusese totuşi prudenţa să-şi pună la adăpost de creditori şi de comisari avuţia ei cea mai de preţ, un serviciu complet de veche argintărie imperială pe care îl cărase cu ea din Rusia, piese rare de colecţie a căror valoare era, în opinia ei, considerabilă; refuzase mereu să se atingă de această comoară care constituia, într-un fel, zestrea mea; urma să ne asigure, pe mai mulţi ani, viitorul în Franţa, atunci când aveam să ne stabilim în sfârşit acolo şi să-mi îngăduie „să cresc, să studiez, să

devin cineva”.

Pentru întâia oară de când mă adusese pe lume, mama s-a arătat disperată şi s-a întors spre mine cu un aer de feminitate înfrântă şi descurajată, ca să-mi ceară sprijin şi protecţie. Aveam de-acum aproape zece ani şi eram aşadar gata să-mi asum acest rol. Am priceput că datoria mea dintâi era să mă prefac netulburat, calm, puternic, stăpân pe mine, viril şi detaşat. Venise clipa să mă arăt tuturor în postura de cavaler, cea pentru care locotenentul Sverdlovski mă pregătise cu atâta râvnă. Portăreii îmi luaseră pantalonii de călărie şi cravaşa, aşa încât a fost nevoie să mă înfăţişez în pantaloni scurţi şi cu mâinile goale. Mă plimbam pe sub nasul lor cu un aer semeţ, străbătând apartamentul care se golea treptat de obiectele cele mai familiare. Mă proţăpeam în faţa dulapului sau a comodei pe care o ridicau zbirii, îmi vâram mâinile în buzunare, scoteam burta în faţă şi fluieram a dispreţ, contemplându-le în băşcălie eforturile stângace, înfruntându-i din priviri, bărbat în toată regula, tare ca piatra, capabil să aibă grija de maică-sa şi să te scuipe-n ochi dacă-l întărâtai. Această gesticulaţie nu era hărăzită portăreilor, ci mamei, ca să priceapă că n-avea rost să se învinovăţească şi că era protejată, că aveam să-i înapoiez totul însutit, covoare, măsuţa Ludovic XVI, candelabrul şi oglinda în ramă de mahon. Aşezată în ultimul fotoliu rămas, urmărindu-mă fascinată cu privirea, mama părea întremată. Atunci când au ridicat covorul, am început să fluier un tangou şi m-am avântat pe parchet, cu o parteneră imaginară, executând câţiva dintre paşii de dans complicaţi pe care-i învăţasem de la domnişoara Gladys. Lunecam pe duşumea, strângând cu putere mijlocelul partenerei mele nevăzute, fluierând „Tango Milonga, tangoul viselor mele vrăjite”, şi mama, cu ţigara în mână, îşi legăna capul dintr-o parte în alta şi bătea măsura, iar când s-a văzut silită să se ridice din fotoliu ca să-l lase pe mâna cărăuşilor, a făcut-o aproape cu voioşie şi fără să mă piardă din ochi, în timp ce îmi continuam evoluţiile sofisticate pe parchetul prăfuit, ca să subliniez că eram în

continuare acolo şi că, de fapt, bunul ei cel mai de preţ scăpase de sechestru.

Am purtat apoi o lungă consfătuire, ca să hotărâm ce-i de făcut, încotro s-o apucăm. Am vorbit în franţuzeşte, ca să nu priceapă mitocanii, şi am stat în picioare în salonul pustiu, în timp ce lustra era coborâtă din tavan.

Nu se punea problema să rămânem la Vilnius, unde cele mai bune cliente ale mamei, cele care o periau şi o implorau pe vremuri să fie primele la rând, acum strâmbau din nas şi întorceau capul când o întâlneau pe stradă, atitudine cu atât mai comodă şi mai explicabilă cu cât, adesea, cele mai multe dintre ele ne datorau bani: asta le îngăduia, cum ar veni, să împuşte doi iepuri dintr-o lovitură.

Nu mai ţin minte numele acestor nobile făpturi, dar sper cu tărie că se află încă în viaţă, că n-au avut răgazul să-şi pună slănina-n pod şi că regimul comunist le-a învăţat ce-nseamnă să fii cât de cât omenos. Nu ţin duşmănie, aşa că mă opresc aici.

Mi se întâmplă uneori să intru în marile saloane pariziene, să mă aşez într-un colţ şi să asist la defilarea de modă; toţi prietenii mei cred că-mi fac veacul prin acele locuri îmbietoare pentru că sunt obsedat şi că mă dedau micului meu năravde a-mi clăti ochii cu puştoaice frumoase. Se înşală.

Mă duc în locurile acelea în pelerinaj, ca să-mi amintesc de patroana de la Maison Nouvelle.

Nu aveam îndeajuns de mulţi bani ca să ne stabilim la Nisa, iar mama refuza să-şi vândă preţioasa argintărie pe care se întemeia întreg viitorul meu. Cu cele câteva sute de zloţi pe care reuşiserăm să-i salvăm din dezastru, ne-am hotărât aşadar să ne ducem mai întâi la Varşovia, ceea ce constituia, orice s-ar zice, un pas pe drumul cel bun. Mama avea acolo rude şi prieteni dar, dincolo de aceştia, deţinea un argument hotărâtor.

— La Varşovia există un liceu francez, m-a înştiinţat ea, cu nările tremurând de încântare.

Nu mai era nimic de discutat. Trebuia doar să ne

facem valizele, ceea ce era doar un fel de-a spune, câtă vreme şi valizele ne fuseseră sechestrate. Aşa că, odată pusă argintăria la fereală, am fost siliţi să împachetăm ce ne mai rămăsese într-o boccea, potrivit unei tradiţii străvechi.

Aniela nu ne-a însoţit. S-a dus la logodnicul ei, slujbaş la căile ferate, care locuia într-un vagon fără roţi, în preajma gării; am lăsat-o acolo, după o scenă sfâşietoare, în care am bocit de ne-am rupt, aruncându-ne unii în braţele celorlalţi, mimând plecări şi întorcându-ne ca să ne mai îmbrăţişăm o dată: de-atunci, n-am mai hohotit niciodată în asemenea hal.

Am încercat în mai multe rânduri să aflu veşti de la ea, dar un vagon fără roţi reprezintă, într-o lume cu susul în jos, o adresă cam vagă. Mi-ar fi plăcut să o îmbărbătez, să-i spun că am izbutit să mă feresc de tuberculoză, adică de temerea ei cea mai mare legată de mine. Era o tânără frumoasă, cu trup împlinit, cu ochi mari şi negri, cu plete ca pana corbului, dar asta se-ntâmpla în urmă cu treizeci şi trei de ani.

Am plecat din Vilnius fără păreri de rău. Mi-am strecurat în bocceluţă fabulele lui La Fontaine, o carte cu Arsene Lupin şi volumul *Vie des Français illustres*. Aniela salvase de la pierzanie uniforma de cerchez pe care o purtasem cândva la balul mascat, aşa că am luat-o şi pe aceasta. Mi-era prea mică şi, de-atunci încolo, n-am mai avut prilejul să îmbrac o uniformă de cerchez.

La Varşovia am trăit anevoie, prin nişte camere gata mobilate. Cineva din străinătate i-a venit mamei în ajutor, trimiţându-i cu regularitate nişte sume de bani care ne îngăduiau să supravieţuim. Mergeam la şcoală, unde, în fiecare dimineaţă, în recreaţia mare, mama îmi aducea ciocolată la termos şi tartine cu unt. S-a dat peste cap ca să ne menţinem pe linia de plutire. A făcut pe samsarul de bijuterii, a cumpărat şi a vândut mai departe blănuri şi antichităţi şi a fost, cred, cea dintâi căreia i-a trecut prin cap o idee de negoţ cât de cât rentabil: prin intermediul unor anunţuri, înştiinţa publicul că achiziţionează dinţi, pe

care, în lipsa unui termen mai potrivit, nu-i pot numi decât dinţi de ocazie; aceştia aveau plombe din aur sau platină, iar mama îi revindea obţinând profit. Cerceta dinţii cu lupa după ce-i cufunda într-un acid special, ca să fie sigură că era vorba de un metal nobil. S-a ocupat şi de administrarea de imobile, a fost intermediar în domeniul publicitar şi s-a înhămat la o mie de alte munci de care nici nu-mi mai aduc aminte; în fiecare dimineaţă, însă, la orele zece, era acolo, cu termosul plin de ciocolată caldă şi cu tartinele unse.

Şi aici însă am îndurat un eşec usturător: n-am putut intra la liceul francez din Varşovia. Studiile costau mult şi ne depăşeau mijloacele. Am urmat deci şcoala poloneză timp de doi ani şi, până şi azi, vorbesc şi scriu curent în limba polonă. E o limbă foarte frumoasă. Mickiewicz a rămas unul dintre poeţii mei preferaţi şi, precum tuturor francezilor, îmi place mult Polonia.

De cinci ori pe săptămână luam tramvaiul şi mă duceam la un om de ispravă numit Lucien Dieuleveut-Kaulek, care mă învăţa limba mea maternă.

În acest punct, trebuie să fac o mărturisire. Mint destul de puţin, fiindcă minciuna îmi lasă gustul dulceag al neputinţei: mă abandonează prea departe de ţintă. Când sunt însă întrebat unde anume mi-am făcut studiile la Varşovia, răspund mereu: la liceul francez. E o chestiune de principiu. Mama se străduise cât au ţinut-o puterile, aşa că nu văd de ce-aş lipsi-o de roadele trudei sale.

Să nu-şi închipuie nimeni însă că asistam la luptele ei fără să încerc să-i sar în ajutor. După ce dădusem chix în atâtea domenii, credeam în sfârşit că mi-am descoperit adevărata vocaţie. Începusem să jonglez la Vilnius, pe vremea Valentinei şi de dragul ochilor ei frumoşi. Mai apoi continuasem mai ales cu gândul la mama, dar şi ca să-mi fac iertată lipsa altor haruri. Pe coridoarele şcolii, sub privirile colegilor mei înmărmuriţi, jonglam acum cu câte cinci sau şase portocale şi, undeva în străfundurile sufletului meu, se aprinsese ambiţia nebună să ajung la şapte ori chiar opt, precum marele Rastelli, ba poate, cine ştie, la nouă şi să devin astfel cel mai mare jongler din

toate timpurile. Mama o merita cu prisosinţă, aşa că-mi petreceam tot timpul liber antrenându-mă.

Jonglam cu portocale, cu farfurii, cu mături, cu tot ce-mi cădea în mână; nevoia mea de artă, de perfecţiune, atracţia faţă de isprăvile uimitoare, ieşite din comun, pe scurt, setea mea de măiestrie întâlnea astfel un modest dar pătimaş mijloc de exprimare. Mă simţeam în faţa unui teritoriu fantastic la care năzuiam cu toată fiinţa să ajung: cel al imposibilului atins şi devenit realitate. A fost primul meu mod conştient de exprimare artistică, cea dintâi presimţire a unei perfecţiuni posibile, în care m-am aruncat cu capul înainte. Jonglam la şcoală, pe străzi, când urcam scările, intram în cameră jonglând, cu cele şase portocale plutind prin aer, zvârlite mereu şi întotdeauna prinse. Din păcate, şi aici, deşi mă vedeam hărăzit unei soarte strălucite şi oferindu-i mamei o viaţă de lux graţie talentului meu, m-am izbit de un adevăr necruţător: nu reuşeam să trec de cea de-a şasea minge. Cu toate astea, m-am străduit, Dumnezeu mi-e martor cât m-am străduit. În vremea aceea, mi se întâmpla să jonglez câte şapte, opt ore pe zi. Simţeam nelămurit că miza era importantă, chiar decisivă, că toată viaţa mea, toate visele mele, întreaga mea natură profundă erau în joc, că la mijloc stătea toată perfecţiunea posibilă sau imposibilă. De pomană mă străduiam, cea de-a şaptea minge refuza să mă asculte. Capodopera rămânea inaccesibilă, veşnic latentă, veşnic presimţită, dar mereu de neatins. Măiestria mă respingea. Îmi încordam întreaga voinţă, făceam apel la toată îndemânarea de care eram în stare, la toată sprinteneala, iar mingile, zvârlite în aer, se succedau cu precizie, în schimb cea de-a şaptea, de-abia aruncată, năruia întreg edificiul şi rămâneam acolo, contrariat, incapabil de resemnare, incapabil să renunţ. Şi o luam de la capăt. Dar ultima minge îmi scăpa mereu printre degete. Niciodată, nici măcar o singură dată, mâna mea n-a reuşit s-o apuce. Am încercat în continuare toată viaţa. De-abia când mă îndreptam spre patruzeci de ani, după ce am rătăcit îndelung printre capodopere, adevărul mi s-a arătat încetul

cu încetul şi am înţeles că ultima minge nu exista.

E un adevăr trist, care nu trebuie dezvăluit celor mici. Iată de ce această carte nu se cuvine să ajungă în mâinile oricui.

Azi nu mă mai miră că lui Paganini i se întâmpla să-şi arunce vioara şi s-o lase ani în şir, cu o privire oarbă, fără să o atingă. Nu mă miră, *ştia*.

Atunci când îl văd pe Malraux, cel mai mare dintre noi toţi, jonglând cu mingile aşa cum puţini oameni au făcut-o înainte de el, mi se strânge inima în faţa tragediei lui, cea pe care o poartă înscrisă pe chip, chiar şi în timpul celor mai strălucite isprăvi: ultima minge îi scapă şi întreaga lui operă se ţese din această certitudine a neliniştii.

A sosit vremea, iată, să rostim adevărul despre subiectul Faust. Toată lumea a minţit cu neruşinare pe tema asta. Iar Goethe a făcut-o mai mult decât alţii, cu cel mai mult geniu, ca să disimuleze istoria şi să îngroape cruda realitate. Nici asta n-ar trebui s-o spun, pentru că, dacă există ceva ce nu-mi place, apoi asta e să le iau oamenilor speranţa. În sfârşit…

Adevărata tragedie a lui Faust nu e că şi-a vândut sufletul diavolului. Adevărata tragedie e că nu există un diavol care să-ţi cumpere sufletul. Nu găseşti client. Nimeni n-o să vină să te ajute să înhaţi ultima minge, oricât ai oferi. Există o întreagă liotă de pungaşi care se umflă-n pene, care anunţă că se bagă, şi nici măcar n-aş zice că nu e rost de o învoială cu ei, cu oarece profit. E rost. Îţi pun pe tavă succesul, paralele, elogiile mulţimilor. Dar astea-s ouă răscoapte, aşa încât, atunci te numeşti Michelangelo, Goya, Mozart, Tolstoi, Dostoievski sau Malraux, te vezi sortit să mori cu sentimentul că te-ai străduit zadarnic.

Acestea fiind spuse, am continuat, desigur, să mă antrenez.

Încă mi se întâmplă să ies din casă, pe colina mea de deasupra golfului San Francisco şi acolo, în văzul tuturor, la lumină, jonglez cu trei portocale. E tot ce-mi mai iese în

ziua de azi.

Nu e o provocare. Ci o simplă declaraţie de demnitate.

L-am văzut pe marele Rastelli, cu un picior pe gâtul unei sticle, rotind două cercuri pe celălalt picior, cu un baston în echilibru pe nas, iar în vârful bastonului având o minge pe care se afla un pahar cu apă, în timp ce jongla cu şapte mingiuţe.

Mi s-a părut că întrezăresc aici o secvenţă de virtuozitate desăvârşită şi incontestabilă, o clipă de vârf a supremaţiei omului asupra condiţiei sale, dar Rastelli a murit câteva luni mai târziu, deznădăjduit, după ce abandonase arena fără să fi izbutit să prindă cea de-a opta minge, ultima, singura care conta pentru el.

Cred că dacă aş fi avut prilejul să-i stau la căpătâi m-ar fi lămurit o dată pentru totdeauna cum stau lucrurile şi, cum pe atunci nu aveam decât şaisprezece ani, poate că aş fi fost scutit să îndur o viaţă întreagă de eforturi şi eşecuri.

Mi-ar părea rău să se înţeleagă din toate cele de mai sus că nu am fost un om fericit. Ar fi o greşeală absolut regretabilă. Am trăit şi încă mai trăiesc momente de extraordinară fericire. Încă din copilărie, bunăoară, mi-au plăcut castraveţii muraţi, nu castraveciorii, ci castraveţii, adevăraţii, singurii şi unicii, cei cărora li se spune castraveţi *à la russe*.

În toate locurile pe unde am fost, n-am dus lipsă de ei. Adesea, îmi cumpăr câte o carte, mă aşez undeva la soare, la marginea mării, sau oriunde altundeva, pe un trotuar sau pe o bancă, muşc din castravete şi mă simt în culmea fericirii. Stau acolo, la soare, cu inima împăcată, privind cu prietenie lucrurile şi oamenii şi sunt convins că viaţa merită cu adevărat trăită, că mulţumirea sufletească e la îndemână, că e îndeajuns să-ţi descoperi vocaţia profundă şi să te dăruieşti lucrurilor la care ţii, uitând complet de tine.

Mama privea cu recunoştinţă şi emoţie eforturile mele de a-i sări în ajutor. Când se întorcea acasă, târând la subraţ câte un covor tocit sau vreo lampă de ocazie pe

care-şi propunea să le vândă mai departe, şi mă găsea la mine în cameră jonglând cu mingile, n-avea nicio îndoială cu privire la motivul pentru care mă îndârjeam atâta. Lua loc, îmi privea strădaniile şi mă înştiinţa:

— O să fii un mare artist! Ia aminte de la mama ta!

Profeţia ei a fost cât pe ce să se înfăptuiască. La şcoală, clasa noastră organizase un spectacol teatral şi, după nişte probe de selecţie foarte riguroase, rolul principal din *Konrad Wallenrod*, poemul dramatic al lui Mickiewicz, mi-a fost repartizat mie, în ciuda puternicului accent rusesc pe care-l aveam vorbind polona. N-am câştigat însă probele eliminatorii din întâmplare.

Seară de seară, după ce făcea cumpărăturile şi termina de pregătit cina, mama mă punea să-mi repet rolul, timp de un ceas sau două. Ca să mă îmboldească, îl învăţase ea însăşi pe dinafară şi mi-l interpreta. Recita cât putea de bine, apoi eram poftit să repet textul, imitându-i gesturile, atitudinile şi intonaţia. Rolul era zguduitor cât se poate, aşa că, pe la unsprezece noaptea, vecinii, scoşi din ţâţâni, începeau să se răstească, pretinzând linişte. Mama nu se lăsa mai prejos şi dădea loc unor scene memorabile pe coridoare când, prelungind avântul nobilului text tragic al marelui poet, se depăşea pe sine în invective, provocări şi tirade pătimaşe. Roadele nu s-au lăsat aşteptate şi, cu doar câteva zile înainte de reprezentaţie, am fost poftiţi să declamăm în altă parte. Ne-am dus să locuim la o rubedenie a mamei, într-un apartament ocupat de un avocat şi de sora lui, care era dentistă: pentru început am dormit în sala de aşteptare, apoi în cabinet şi, în fiecare dimineaţă, trebuia să părăsim incinta înainte de sosirea clienţilor şi a pacienţilor.

Reprezentaţia a avut în cele din urmă loc şi, în seara respectivă, am repurtat primul meu succes de scenă. După spectacol, mama, încă tulburată de aplauze, cu lacrimile şiroind pe chip, m-a dus să mâncăm prăjituri la o cofetărie. Încă mai păstra obiceiul să mă ţină de mână când mergeam pe stradă şi, cum împlinisem unsprezece ani şi jumătate, asta mi se părea teribil de stânjenitor. Încercam

mereu să-mi eliberez politicos mâna, sub câte un pretext plauzibil, apoi uitam să i-o dau înapoi, dar mama mi-o lua iar în primire, cu vigoare.

Străzile care se învecinau cu Poznańska erau, imediat după prânz, invadate de prostituate. Umblau ciopor, mai cu seamă pe strada Chmielna, iar eu şi mama deveniserăm în ochii acestor fete de treabă un spectacol familiar. Când mergeam aşa printre ele, ţinându-ne de mână, se dădeau mereu la o parte, politicos, şi o felicitau pe mama pentru felul cum arăt. Când treceam singur, mă opreau adesea, mă descoseau în legătură cu mama, mă întrebau de ce nu se recăsătoreşte, îmi dădeau bomboane, iar una dintre ele, o roşcată micuţă şi slabă, crăcănată, mă săruta meu pe obraji, după care-mi cerea o batistă şi mă ştergea grijulie pe faţă. Nu ştiu cum se răspândise pe trotuare vestea că aveam să deţin un rol important în spectacolul nostru şcolar – bănuiesc că mama nu era străină de asta –, dar, pe drumul spre cofetărie, fetele ne-au înconjurat ca să ne întrebe nerăbdătoare cum fusesem întâmpinat de public. Mama n-a făcut pe modesta, aşa încât, în zilele următoare, de fiecare dată când am trecut pe strada Chmielna, s-a abătut peste mine o ploaie de cadouri. Am primit cruciuliţe şi medalioane religioase, mătănii, bricege, tablete de ciocolată şi statuete cu Sfânta Fecioară, şi am fost dus de fete într-o carmangerie micuţă din vecinătate unde, sub privirile lor admirative, m-am ghiftuit cu castraveţi muraţi.

Când am ajuns în cele din urmă la cofetărie, după ce-am terminat şi a cincea prăjitură, am început să gâfâi, iar mama mi-a înşirat rapid proiectele ei de viitor. Ne puteam, în sfârşit, bizui pe ceva concret, talentul meu era neîndoios, calea de urmat era limpede, trebuia doar mers înainte. Aveam să devin un mare actor, femeile aveau să plângă după mine, urma să-mi iau o uriaşă maşină galbenă decapotabilă, aveam să capăt un contract cu studiourile U.F.A. De data asta, gata, ne-am scos. Încă o prăjitură pentru mine şi-un ceai pentru mama: cred că bea circa cincisprezece, douăzeci de pahare de ceai pe zi. O ascultam – cum să zic? –, o ascultam circumspect. Trebuie

să spun, fără să mă laud, că nu-mi pierdusem capul. Nu aveam decât unsprezece ani şi jumătate, dar mă hotărâsem să fiu elementul cumpătat, socotit, francez al familiei. Deocamdată, singurul lucru concret pe care-l întrezăream erau prăjiturile de pe tavă; nu mi-a scăpat niciuna. M-am orientat cum trebuie, pentru că marea mea carieră teatrală şi cinematografică nu s-a materializat în veci. Şi nu pentru că n-am încercat. Preţ de mai multe luni, mama le-a tot trimis poza mea directorilor de teatru din Varşovia şi le-a scris şi celor de la studiourile U.F.A. din Berlin, făcând o lungă descriere a marelui succes dramatic pe care-l repurtasem în rolul principal din *Konrad Wallenrod*. Mi-a obţinut chiar şi o audiţie la directorul teatrului Polski, un domn distins şi civilizat, care m-a ascultat cuviincios, în timp ce eu, cu piciorul flexat înainte, cu braţul ridicat şi aerul lui Rouget de Lisle cântând *Marseilleza*, declamam hotărât, la el în birou, cu un apăsat accent rusesc, nemuritoarele versuri ale bardului polonez. Aveam un trac înfiorător, pe care încercam să-l ascund zbierând şi mai tare; în birou se aflau mai multe persoane care mă studiau şi care păreau serios marcate; probabil că, în această atmosferă, trebuie s-o spun, lipsită de căldură, nu mi-am controlat cum se cuvine mijloacele de expresie, pentru că fabulosul contract nu mi-a fost oferit. Cu toate astea, m-au ascultat până la capăt şi, după ce mi-am înghiţit otrava, aşa cum cerea rolul, le-am căzut lat la picioare, agonizând în spasme cumplite, în vreme ce mama mătura asistenţa cu o privire triumfală; directorul m-a ajutat să mă ridic şi, după ce s-a asigurat că nu păţisem nimic, a dispărut aşa de iute, încât mă întreb şi azi cum a procedat şi pe unde a luat-o.

N-aveam să mai urc pe scenă decât peste şaisprezece ani, în faţa unui public complet diferit, în rândurile căruia cel mai interesant personaj a fost generalul de Gaulle. Asta s-a întâmplat în inima Africii Ecuatoriale, la Bangui, în Oubangui-Chari, în anul 1941. Mă aflam acolo de ceva timp, alături de alte două echipaje din escadrila mea, când ne-a fost anunţată vizita generalului de Gaulle, aflat în

turneu de inspecţie.

Ne-am hotărât să-l onorăm pe conducătorul Franţei Libere printr-o reprezentaţie de teatru, aşa că ne-am pus pe treabă. A fost compus pe dată un spectacol de revistă, spiritual nevoie mare, după părerea autorilor, menit să descreţească fruntea ilustrului nostru oaspete. Textul era vesel şi uşurel, scânteind de spirit şi veselie, fiindcă ne aflam în perioada marilor dezastre militare din 1941 şi eram hotărâţi să-i arătăm şefului nostru că aveam un moral de beton şi o bună dispoziţie de zile mari.

Am dat prima reprezentaţie înainte de sosirea generalului, ca s-o punem la punct, şi ne-am bucurat de un succes foarte încurajator. Publicul aplauda înfierbântat şi, cu toate că mai cădea din când în când câte-un fruct de mango în capul vreunui spectator, totul a decurs de minune.

Generalul a ajuns a doua zi dimineaţă şi, seara, a asistat la spectacol alături de comandanţii trupelor şi de înaltele personalităţi care-l însoţiseră.

A fost un dezastru total – mi-am jurat, după aceea, că n-o să mai joc teatru şi nici n-o să mai cânt şansonete în faţa generalului de Gaulle, oricare vor fi împrejurările dramatice pe care ţara mea le va avea de îndurat. Franţa poate să-mi ceară orice, dar nu asta.

Recunosc că ideea de a juca mici scenete şugubeţe în faţa celui care înfrunta singur furtuna şi ale cărui voinţă şi curaj aveau să aducă sprijin atâtor inimi deznădăjduite nu reprezenta cea mai fericită soluţie găsită de tineretul nostru.

N-aş fi crezut însă niciodată că un singur spectator din sală, cu desăvârşire corect şi mut, ar fi putut să îndemne publicul şi actorii la o asemenea seriozitate.

Generalul de Gaulle, în costumul lui alb, a stat ţeapăn în primul rând al sălii, cu chipiul pe genunchi şi mâinile încrucişate.

Nu s-a mişcat, n-a tresărit, n-a avut nicio reacţie de-a lungul întregii reprezentaţii.

Îmi amintesc doar că, la un moment dat, când,

ridicând foarte sus piciorul, am schiţat un pas de french-cancan, în timp ce alt actor exclamă: „Mi-a pus coarne! M-a înşelat!”, aşa cum scria în partitură, cred că am simţit, uitându-mă pieziş, un uşor freamăt al mustăţilor pe faţa conducătorului Franţei Libere. Poate însă că m-am înşelat. Stătea acolo, băţos, cu braţele încrucişate, şi ne cerceta cu un soi de atenţie nemiloasă.

Ochiul se afla în sală şi îl privea pe Cain.

Cel mai uimitor lucru a fost însă atitudinea celor două sute de spectatori. Deşi în ajun întreaga sală râdea, izbucnea în aplauze şi se amuza copios, acum niciun râset din public n-a urcat spre scenă.

Cu toate astea, generalul şedea în primul rând, iar spectatorii nu-i puteau vedea expresia feţei. Celor care susţin că generalul de Gaulle nu ştia să stabilească o legătură cu mulţimile şi să-şi comunice sentimentele le ofer spre luare-aminte acest exemplu.

La ceva vreme după război, Louis Jouvet punea în scenă *Don Juan*. Asistam la repetiţii. În momentul în care statuia Comandorului, venită cu punctualitate la întâlnire, îl ţâra pe desfrânat în Infern, am avut dintr-odată uimitoarea senzaţie că am trăit eu însumi, cândva, această experienţă şi mi-a răsărit în minte Bangui, 1941, şi generalul de Gaulle pironindu-mă cu privirea.

Sper că m-a iertat.

CAPITOLUL XVII

Triumful meu teatral în *Konrad Wallenrod* a fost, prin urmare, de scurtă durată şi n-a rezolvat niciuna dintre dificultăţile materiale în care mama şi cu mine ne zbăteam. Nu mai aveam un sfanţ. Mama alerga ziua întreagă prin oraş în căutarea unor posibile afaceri şi se întorcea sleită. Mie nu mi-a fost însă niciodată nici foame, nici frig, iar ea nu s-a plâns vreodată.

O spun din nou: n-ar trebui, totuşi, să se creadă că nu făceam nimic ca s-o ajut. Dimpotrivă, mă întreceam pe mine când era vorba să-i sar în ajutor. Scriam poeme şi i le recitam cu glas tare: versurile astea aveau să ne aducă glorie, avere şi adoraţia mulţimilor. Trudeam cinci, şase

ore pe zi ca să-mi cizelez poemele şi umpleam caiete întregi cu stanţe, alexandrini şi sonete. Am început chiar să compun o tragedie în cinci acte, cu prolog şi epilog, intitulată *Alcyméne*. De fiecare dată când mama se întorcea din drumurile ei prin oraş şi se aşeza pe un scaun – îi apăruseră de-acum primele semne de bătrâneţe pe chip –, îi citeam nepieritoarele strofe care aveau să-i arunce lumea la picioare. Le asculta întotdeauna cu atenţie. Încet-încet, privirea i se lumina, urmele ostenelii îi dispăreau de pe faţă şi exclama, cu o convingere de fier:

— Lordul Byron! Puşkin! Victor Hugo!

Mă pregăteam, de asemenea, şi la lupte greco-romane, cu speranţa că voi câştiga, odată şi-odată, campionatul mondial, iar la şcoală am ajuns să fiu curând cunoscut drept „Gentleman Jim”. Nu eram nici pe departe cel mai puternic, dar ştiam mai bine decât oricine să-mi construiesc atitudini nobile şi elegante, dând impresia de forţă stăpânită şi de demnitate. Aveam stil. Şi eram aproape întotdeauna pus la pământ.

Domnul Lucien Dieuleveut-Kaulek zăbovea foarte atent asupra creaţiilor mele poetice. Fiindcă e de la sine înţeles că nu scriam în rusă sau în polonă. Scriam în franceză. Nu eram decât în trecere prin Varşovia, ţara mea mă aştepta, nici nu se punea problema să mă sustrag. îl admiram mult pe Puşkin, care scria în ruseşte, şi pe Mickiewicz, care scria în polonă, dar nu înţelesesem niciodată prea bine de ce nu-şi compuseseră capodoperele în franceză. Deşi aveau, şi unul, şi celălalt, o educaţie solidă şi ne cunoşteau limba. Această lipsă de patriotism mi se părea greu de explicat.

Nu le tăinuiam niciodată micuţilor mei colegi polonezi faptul că mă aflam printre ei doar în trecere şi că aveam de gând să ne ducem acasă cu prima ocazie. Candoarea asta îndărătnică nu-mi înlesnea deloc viaţa la şcoală. În timpul recreaţiilor, când mă plimbam pe culoare cu un aer important, se forma uneori în jurul meu un mic cerc de elevi. Mă priveau cu gravitate. Apoi unul dintre ei făcea un pas înainte şi, adresându-mi-se la persoana a

treia, potrivit obiceiului polonez, mă întreba cu un ton plin de respect:

— Colegul şi-a amânat din nou călătoria în Franţa, nu-i aşa?

Le făceam jocul mereu.

— N-are niciun rost să ajungi la jumătatea anului şcolar, le explicam. Trebuie să soseşti la început.

Colegul făcea un gest aprobator. Apoi sublinia:

— Sper că au fost preveniţi de colegul nostru, ca să nu se îngrijoreze…

Îşi dădeau coate şi îmi dădeam seama că mă luau peste picior, dar eram mai presus de zeflemeaua lor. Nu mă putea atinge. Visul meu era mai însemnat decât amorul propriu şi jocul în care mă împingeau să intru, deşi mă umplea de ridicol, mă ajuta să-mi hrănesc speranţa şi iluziile. Prin urmare îi înfruntam şi le răspundeam tacticos la toate întrebările. După părerea mea, studiile sunt mai anevoioase în Franţa? Da, sunt foarte dificile, mult mai dificile decât *aici*. Se face mult sport şi intenţionez să mă specializez mai ales în scrimă şi în lupte greco-romane. Uniformele sunt oare obligatorii în licee? Da, sunt obligatorii. Cam cum arată uniformele alea? Păi, sunt albastre, cu nasturi de aur şi şepci azurii, iar duminica se poartă pantaloni roşii şi o pană albă la chipiu. Dar sabie se poartă? Doar duminica şi în ultimul an de studii. La şcoală, încep ziua cântând *Marseilleza*? Da, normal, cântă *Marseilleza* în fiecare dimineaţă. N-aş vrea să le cânt şi lor *Marseilleza*:? Păi cum să nu, Doamne iartă-mă… Propteam piciorul în faţă, puneam mâna pe inimă şi ridicam pumnul în sus, după care îmi intonam imnul naţional, cu voce înflăcărată.

Da, făceam ca ei, cum se zice, şi, cu toate astea, nu mă amăgeam, vedeam multe feţe hâtre care abia se ţineau să nu pufnească în râs, dar, în mod ciudat, nu mă sinchiseam, nu mă clinteam dintre *banderilleros*, şi, cu desăvârşire senin, simţeam că am în spate o ţară măreaţă, aşa că nu mă temeam nici de sarcasm, nici de zeflemea. Joaca ar fi putut continua la nesfârşit, dacă micul meu

grup de provocatori nu m-ar fi atins brusc într-un punct delicat. Deşi întrunirea începuse ca de obicei, deodată m-au înconjurat, cu mult respect, cinci sau şase elevi mai mari.

— Ia te uită, colegul încă mai e printre noi? Credeam că a plecat în Franţa, unde e aşteptat cu nerăbdare.

Mă pregăteam să dau drumul explicaţiilor obişnuite, când cel mai în vârstă din grup a intervenit:

— Acolo nu-s primite fostele paţachine.

Nu-mi mai amintesc cine era băiatul cu pricina şi nu ştiu de unde avea informaţia aia ciudată. Mai e oare nevoie să precizez că nimic din trecutul mamei nu îndrituia o asemenea calomnie? Poate că mama nu fusese o „mare actriţă”, aşa cum pretindea uneori, dar jucase într-unul din teatrele serioase din Moscova, iar cei care o cunoscuseră în vremea aceea, martori cu toţii ai tinereţii sale, îmi vorbeau mereu ca despre

O fiinţă mândră, căreia frumuseţea ieşită din comun nu-i rătăcise nici minţile, nici drumul în viaţă.

Uluirea mea a fost însă atât de profundă, încât a părut laşitate. Inima mi s-a cufundat deodată într-un abis, ochii mi-au fost podiditi de lacrimi şi am întors spatele duşmanului pentru prima şi ultima oară în viaţă.

De-atunci n-am întors niciodată spatele nimănui, dar în ziua aceea am făcut-o, ar fi zadarnic s-o neg. Pentru o clipă am fost descumpănit.

Când s-a întors mama acasă, m-am repezit spre ea şi i-am spus tot. Mă aşteptam să mă ia în braţe şi să mă aline, cum doar ea ştia s-o facă. Dar ce s-a întâmplat atunci m-a surprins cu desăvârşire. Brusc, orice urmă de duioşie, de iubire

I s-a şters de pe chip. Nu m-a copleşit cu potopul de milă şi de afecţiune pe care-l aşteptam. N-a zis o vorbă, m-a privit lung, aproape cu nepăsare. Apoi s-a îndepărtat, s-a dus să ia o ţigară de pe masă şi a aprins-o. Pe urmă a plecat la bucătărie, pe care o împărţeam cu proprietarii apartamentului, şi s-a apucat să-mi pregătească cina. Faţa îi era indiferentă, impenetrabilă şi, din când în când, îmi

arunca o privire aproape dușmănoasă. Nu pricepeam ce mi se întâmplă. M-a năpădit o nesfârşită milă de mine însumi. Mă simţeam depăşit, trădat, părăsit. Mi-a făcut patul, continuând să nu-mi vorbească. În noaptea aceea nu s-a dus la culcare. Când m-am trezit de dimineaţă, am găsit-o şezând în acelaşi vechi fotoliu de piele verzuie, întoarsă spre fereastră, cu o ţigară între degete. Duşumeaua era plină de chiştoace. Le zvârlea mereu pe unde-i venea. Mi-a aruncat o privire albă şi s-a întors din nou spre fereastră. Acum cred că ştiu la ce se gândea – sau, măcar, îmi închipui. Probabil că se întreba dacă meritam osteneala, dacă toate sacrificiile, strădaniile şi speranţele ei aveau vreo noimă – dacă nu cumva aveam să mă dovedesc un bărbat ca toţi ceilalţi – dacă n-aveam să mă port cu ea aşa cum se purtase un alt bărbat. Mi-a pregătit trei ouă fierte şi ceaşca de ciocolată caldă. M-a privit cum mănânc. Pentru întâia oară i s-a întors în priviri un strop de tandreţe. Îşi spunea, poate, că la urma urmei n-aveam decât doisprezece ani. Când mi-am strâns cărţile şi caietele ca să mă duc la şcoală, faţa i s-a înăsprit din nou.

— Gata, nu te mai duci acolo. S-a isprăvit.

— Bine, dar…

— O să mergi să înveţi în Franţa. Doar că… Ia loc!

M-am aşezat.

— Ascultă la mine, Romain.

Mi-am ridicat privirea, uimit.

Adio „Romancik-Romuşka”. Renunţase pentru prima dată la diminutive. M-a cuprins îngrijorarea.

— Ascultă-mă cu atenţie. Data viitoare când mai păţeşti aşa ceva, când maică-ta va fi făcută de ocară în faţa ta, data viitoare vreau să fii adus acasă pe targă. Ai băgat la cap?

Am rămas cu gura căscată. Faţa îi era întunecată, severă. Ochii nu îi vădeau nici urmă de îngăduinţă. Nu-mi venea să cred că-mi vorbea propria mamă. Cum de izbutea? Nu eram eu oare Romuşka, prinţişorul ei, comoara vieţii ei?

— Vreau să mi te-aducă acasă plin de sânge, m-auzi?

Glasul îi era din ce în ce mai ridicat, se apleca peste mine, aproape că se răstea.

— Dacă nu, nici nu mai are rost să plecăm. Nu mai are niciun rost să mergem acolo.

M-a cuprins un adânc sentiment de nedreptate. Buzele au prins să mi se schimonosească, ochii mi s-au umplut de lacrimi, am deschis gura… Mai mult n-am izbutit. M-a lovit o scatoalcă straşnică şi apoi alta şi pe urmă alta. Am fost atât de năucit, încât lacrimile mi-au secat ca prin farmec. Era prima oară când mama ridica mâna asupra mea. Şi, ca toate lucrurile pe care le făcea, şi ăsta a fost temeinic. Am rămas nemişcat, încremenit sub ploaia de lovituri. Nici măcar n-am mai ţipat.

— Ţine minte ce-ţi spun. De-acum înainte, o să-mi iei apărarea. Nu-mi pasă câţi pumni o să-ţi care. Restul e mult mai dureros. La nevoie, va trebui să-ţi dai viaţa.

Continuam să mă prefac că nu pricep, că am doisprezece ani, că mă feresc, dar pricepeam prea bine. Obrajii îmi ardeau, încă vedeam stele verzi, dar pricepeam. Mama m-a citit şi s-a înseninat. A tras cu putere aer în piept, în semn de mulţumire, şi s-a dus să-şi toarne un pahar de ceai. A băut ceaiul, cu bucăţica de zahăr în gură, cu privirea frământată, scormonind, punând lucrurile cap la cap, socotind. Apoi a scuipat în farfurioară ce mai rămăsese din zahăr, şi-a luat geanta şi a plecat. S-a dus drept la Consulatul Franţei şi s-a apucat să facă demersuri susţinute ca să fim acceptaţi ca rezidenţi în acea ţară unde, după cum scrisese în solicitarea pe care i-o dăduse spre redactare domnului Lucien Dieuleveut-Kaulek, „fiul meu are intenţia să se stabilească, să studieze, să devină bărbat adevărat”. Sunt însă convins că expresia respectivă îi ieşise de pe orbita gândurilor şi că nu-şi dădea prea limpede seama ce anume voia de la mine.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL XIX

Din primul meu contact cu Franţa am păstrat amintirea unui hamal de la gara din Nisa, care avea o salopetă albastră şi lungă, o caschetă, curele de piele şi un

ten sănătos, întreţinut de soare, de briză şi de câte-un vin bun.

Uniforma hamalilor francezi e aproape la fel şi azi, aşa încât, la fiecare întoarcere în Sud, regăsesc această figură familiară a tinereţilor mele.

I-am încredinţat aşadar geamantanul în care se afla întreg viitorul nostru, adică faimosul serviciu rusesc de argint, a cărui vânzare avea să ne garanteze bunăstarea de-a lungul celor câţiva ani care-mi mai trebuiau ca să schimb macazul şi să iau hăţurile în mână. Ne-am instalat într-o pensiune de familie, pe strada Buffa, iar mama, după ce a tras în grabă prima sa ţigară franţuzească – o Gauloise albastră –, a deschis geamantanul, a luat câteva piese mai de soi din „comoară", le-a aşezat la ea în valijoară şi, cu un aer neabătut, a plecat prin Nisa în căutarea unui cumpărător. Iar eu, arzând tot de nerăbdare, m-am repezit să-mi reînnod prietenia cu marea. M-a recunoscut pe dată şi s-a târât să-mi lingă degetele de la picioare.

Când m-am întors acasă, mama mă aştepta. Şedea pe pat, fumând nervos. Pe faţă îi era întipărită o confuzie totală, o tulburare fără margini. M-a chemat din priviri, de parcă ar fi aşteptat tocmai de la mine lămurirea misterului. În toate prăvăliile pe unde arătase mostrele din comoara noastră, fusese întâmpinată cu multă reticenţă. Preţurile ce-i fuseseră propuse erau de tot râsul. Desigur, le spusese verde-n faţă ce credea despre ei. Giuvaiergiii ăştia erau nişte bandiţi în toată regula, care încercaseră s-o jefuiască. De altfel, niciunul dintre ei nu era francez. Ci armeni, ruşi, ba chiar nemţi. Mâine, avea să se îndrepte spre nişte magazine *franţuzeştit* conduse de nişte *francezi* sadea, iar nu de către nişte refugiaţi dubioşi veniţi din Est, pe care Franţa, întâi de toate, nu s-ar fi cuvenit nicicând să-i lase să se stabilească pe teritoriul ei. N-avea rost să fiu îngrijorat, totul urma să se aranjeze, argintăria imperială valora o avere şi, de altfel, aveam îndeajuns de mulţi bani ca să rezistăm câteva săptămâni; între timp aveam să găsim un cumpărător şi viitorul nostru era asigurat mulţi

ani de-acum încolo. Am tăcut mâlc, dar neliniştea, tulburarea pe care le desluşeam în ochii ei măriţi şi cam ficşi mi s-au transmis de îndată în stomac, restabilind legătura noastră cea mai nemijlocită. Îmi dădeam seama că argintăria nu o să-şi găsească cumpărător şi că, în două săptămâni, aveam să ne trezim din nou fără un chior într-o ţară străină. Era prim oară când mă gândeam la Franţa ca la o ţară străină, ceea ce dovedea încă o dată că eram acasă.

În răstimpul celor două săptămâni, a dus şi a pierdut o luptă eroică pentru apărarea şi preamărirea vechii colecţii de argintărie rusească. A recurs la o adevărată lecţie de educare a giuvaiergiilor şi orfevrilor din Nisa. Am văzut-o jucând, în faţa unui armean cumsecade de pe Avenue de la Victoire, care ulterior avea să ne devină prieten, o scenă de veritabil extaz artistic prilejuit de frumuseţea, raritatea şi perfecţiunea zaharniţei pe care o ţinea în mână, scenă pe care o întrerupea doar că să ridice imnuri de slavă în onoarea samovarului, a supierei şi a recipientului pentru muştar. Armeanul, ridicând din sprânceană, cu fruntea uriaşă, nemărginită de stavila vreunui fir de păr şi încreţită a mirare, urmărea cu o privire siderată mişcarea pe care o desena prin aer polonicul, sau pe care o schiţa solniţa, şi apoi o asigura pe mama de stima nesfârşită pe care o nutrea pentru articolul cu pricina, singura lui măruntă reţinere referindu-se doar la preţ, care i se părea de zece sau de douăsprezece ori mai umflat decât valora obiectul. În faţa unei asemenea ignoranţe, mama a vârât piesa la loc în valiză şi a părăsit prăvălia fără să-şi ia rămas-bun. N-a avut mai mult noroc nici în următorul magazin, al unui cuplu de francezi de viţă, de astă dată, unde, strecurându-i sub nas bătrânului negustor micul samovar armonios proporţionat, a început să evoce, cu o elocinţă demnă de Vergilius, imaginea unei fericite familii franţuzeşti strânsă în jurul samovarului casei, la care fermecătorul domn Sérusier, cel ce, mai târziu, avea să o folosească adesea pe mama încredinţându-i spre vânzare obiecte contra comision, a

răspuns clătinând din cap şi ducându-şi spre ochi un lornion legat cu panglică, pe care nu-l aşeza niciodată cum se cuvine pe şaua nasului:

— Doamnă, samovarul nu s-a putut nicicând adapta pe aceste meridiane.

Vorbele au fost rostite cu o asemenea dezolare, încât aproape că mi s-a arătat aievea ultima turmă de samovare dându-şi sfârşitul în inima unei păduri franceze.

Când era întâmpinată atât de politicos, mama părea derutată – curtoazia şi amabilitatea o dezarmau imediat –, îşi zăvora gura, nu mai stăruia, îşi pleca ochii şi începea să-şi împacheteze tăcută fiecare obiect în hârtie, după care-l aşeza în valiză – cu excepţia samovarului, care era prea voluminos şi pe care trebuia să-l car de unul singur, ţinându-l în mână ca pe o comoară, în timp ce mergeam în urma ei, sub privirile nedumerite ale trecătorilor.

Nu ne mai rămăseseră decât foarte puţini bani şi, la gândul a ceea ce avea să ni se întâmple când se vor isprăvi de tot, mi se făcea rău de panică. La căderea nopţii, ne prefăceam şi unul, şi celălalt că dormim, dar zăream multă vreme cum i se mişcă vârful roşu al ţigării prin întuneric. O urmăream din priviri cu o disperare fără leac, neputincios precum un cărăbuş întors cu picioruşele-n sus. Nici în ziua de azi nu mă pot uita la minunatul serviciu din argint fără să-mi vină să vărs.

Tot domnul Sérusier ne-a scos din încurcătură, a doua zi de dimineaţă. Negustor încercat cum era, a ghicit talentul neîndoielnic al mamei, atunci când ridica în slăvi pentru posibilii muşterii frumuseţea şi raritatea „obiectelor ei de familie”, şi a socotit că poate folosi acest har în beneficiul nostru reciproc. Cred însă că acest colecţionar priceput fusese puternic impresionat şi de imaginea celor două specimene în viaţă, dar destul de rare, pe care avusese prilejul să le contemple în prăvălia lui, printre atâtea alte curiozităţi. împins de firea lui îndatoritoare, hotărâse să ne dea o mână de ajutor. Ne-a dat nişte bani în avans şi mama a început să ia la rând hotelurile de pe faleză, oferind clientelei de la Winter-Palace, de la

Hermitage şi de la Négresco, „bijuteriile de familie” pe care le adusese cu ea când a emigrat, sau de care un Mare Duce rus, prieten de-al ei, sub presiunea unor „împrejurări deosebite”, se văzuse silit să se despartă cu discreţie.

Eram salvaţi, şi nu oricum, ci de către un francez – ceea ce era cu atât mai încurajator cu cât, în Franţa fiind patruzeci de milioane de locuitori, toate speranţele ne erau astfel îngăduite.

Şi alţi negustori i-au încredinţat obiecte, aşa că, treptat, tot bătând fără răgaz oraşul, mama a izbutit să ne acopere toate nevoile.

Cât priveşte celebra colecţie de argintărie, mama, pentru că fusese indignată de preţul de nimic pe care-l primise, a dosit-o în geamantan, făcând observaţia că acest serviciu de douăzeci şi patru de persoane, marcat cu semnul vulturului imperial, ar putea să-mi fie de folos într-o bună zi, atunci când voi avea „recepţii” – iar acest ultim cuvânt era pronunţat întrucâtva solemn şi cu un ton misterios.

Puţin câte puţin, mama şi-a extins aria activităţilor. A deschis buticuri cu articole de lux prin hoteluri, a intermediat vânzări de apartamente şi de terenuri, a fost asociat într-o afacere cu un taxi, a deţinut douăzeci şi cinci la sută din acţiunile pentru un camion care livra cereale crescătorilor de pui din zonă, ne-a instalat într-un apartament mai mare din care a subînchiriat două camere, s-a ocupat de o afacere cu tricotaje – pe scurt, m-a copleşit cu grija ei. Planurile sale, în ceea ce mă privea, erau de mult croite. Bacalaureatul, cetăţenia, licenţa în drept, serviciul militar – ca ofiţer de cavalerie, bineînţeles –, Ştiinţele Politice şi intrarea în „diplomaţiei când pronunţa aceste vorbe, vocea îi cobora respectuos şi pe chip îi răsărea un zâmbet timid, plin de încântare. Ca să ne atingem scopul – eram în ultima clasă de gimnaziu – aveam nevoie, potrivit unor calcule adesea luate de la capăt, de un fleac de opt sau nouă ani, şi mama se simţea în stare să nu cedeze până atunci. I se umflau nările de satisfacţie, măsurându-mă cu o admiraţie anticipată. Secretar de

ambasadă, spunea ea cu voce tare, de parcă ar fi vrut să se împărtăşească din aceste cuvinte minunate. Era nevoie doar de un pic de răbdare. împlinisem paisprezece ani. Eram pe-aproape. Îşi îmbrăca paltonul gri, îşi lua valijoara şi o vedeam cum porneşte hotărâtă spre acest viitor strălucit, cu bastonul în mână. Începuse de-acum să se sprijine în baston.

Eu, în schimb, eram mai cu picioarele pe pământ. Nici prin gând nu-mi trecea să mai tropăi încă nouă ani – nu ştii niciodată ce-ţi aduce ziua de mâine. Voiam să izbândesc fără păsuire, numaidecât. Mai întâi am încercat să devin campion mondial de natataţie, la juniori – mă antrenam zilnic în bazinul de la „Grande Bleue", un aşezământ balnear astăzi dispărut –, dar n-am reuşit să mă clasez decât al unsprezecelea la traversarea Baie des Anges[19] – aşa că, încă o dată, a fost nevoie să mă întorc la literatură, precum aţâţi alţi rataţi. Caietele mi se stivuiau pe masă, încărcate cu pseudonime din ce în ce mai elocvente, din ce în ce mai semeţe, din ce în ce mai disperate şi, tot dorind să nimeresc ţinta din prima, să fur neîntârziat focul sacru şi, triumfal, să luminez cu el lumea, citeam numele, toate noi pentru mine, de pe coperţile cărţilor, Saint-Exupéry, André Malraux, Paul Valéry, Mallarmé, Montherlant, Apollinaire, şi, cum toate păreau să-ţi ia ochii prin vitrine, mă simţeam prădat şi mă înfuriam că n-am fost eu cel dintâi care să se împopoţoneze cu ele.

Am mai făcut câteva eforturi timide ca să biruiesc pe mare, pe pământ şi în văzduh, am continuat să practic înotul, alergarea şi săritura la înălţime, însă doar la ping-pong am izbutit să dau ce era mai bun în mine şi să aduc acasă laurii succesului. A fost singura victorie pe care am putut să i-o ofer mamei, iar medalia de argint, inscripţionată cu numele meu şi aşezată într-un sipeţel cu căptuşeală de catifea violet, şi-a păstrat până la capăt un loc de onoare pe noptiera ei.

---

19 „Golful îngerilor44 se întinde, de-a lungul Proménade des Anglais, de la Nisa până la Saint-Laurent-du-Var.

Mi-am dat într-un fel silinţa şi la tenis, pentru că primisem în dar o rachetă de la părinţii unui prieten. Ca să devii însă membru al Clubului din Parcul Imperial, trebuia să plăteşti o sumă care ne depăşea posibilităţile. Iar aici se deschide un episod deosebit de penibil din viaţa mea de campion. Văzând că, din lipsă de bani, accesul la Parcul Imperial avea să-mi fie închis, mama a fost cuprinsă de o îndreptăţită indignare. A strivit ţigara într-o farfurioară, şi-a înşfăcat bastonul şi mantoul. Lucrurile n-aveau să rămână aşa! Am fost invitat să-mi iau racheta şi s-o însoţesc pe mama la Clubul din Parcul Imperial. Acolo, secretarul clubului a fost somat să se prezinte în faţa noastră şi, cum răbufnirile vocale ale mamei erau pătrunzătoare, s-a înfăţişat pe dată, urmat de preşedintele clubului, admirabil numit Garibaldi, şi care a dat fuga la fel de grăbit. Mama, aflată în picioare în mijlocul încăperii, cu pălăria uşor într-o rână şi agitându-şi bastonul, nu i-a scutit de niciuna dintre părerile sale despre ei. Cum adică! Cu un strop de antrenament, puteam să devin campion al Franţei, să apăr victorios culorile patriei în faţa străinilor, iar mie mi-era interzisă pătrunderea pe terenuri din pricina unei mărunte şi vulgare probleme băneşti? Tot ce voia mama să le spună acelor domni e că nu le păsa de interesul patriei – şi ţinea s-o facă în gura mare, ca mamă a unui francez – eu nu căpătasem încă cetăţenie la vremea aceea, dar asta nu era, desigur, decât un amănunt nesemnificativ – şi cerea să fiu admis zor-nevoie pe terenurile clubului. Nu ţinusem în mână o rachetă de tenis decât de vreo trei sau patru ori, aşa că tremuram la gândul că unul dintre aceşti domni m-ar fi putut pofti brusc să merg pe un teren şi să le arăt ce ştiu. Cele două distinse personalităţi care ne stăteau în faţă erau însă prea uimite ca să se gândească la talentele mele sportive. Cred că domnul Garibaldi a fost cel care a avut în momentul respectiv ideea fatală, menită, în capul lui, s-o domolească pe mama, dar care a dus, dimpotrivă, la o scenă a cărei amintire mă năuceşte şi azi.

— Doamnă, a spus el, vă rog să vă controlaţi vocea.

Maiestatea Sa Regele Gustav al Suediei se află la câţiva paşi de-aici, aşa că vă rog să încetaţi cu scandalul.

Această frază a avut asupra mamei un efect fulgerător. Zâmbetul ei deopotrivă candid şi uimit, pe care i-l ştiam atât de bine, a început să i se deseneze pe buze şi a dat năvală.

Un domn în vârstă tocmai îşi lua ceaiul pe gazon, sub o umbrelă albă de soare. Purta pantaloni albi de flanel, un sacou albastru cu negru şi o pălărie de pai, aşezată uşor într-o parte. Regele Gustav V al Suediei era un obişnuit al Coastei de Azur şi al terenurilor de tenis, iar celebra lui pălărie de pai apărea regulat pe prima pagină a ziarelor locale.

Mama n-a pregetat o clipă. A făcut o reverenţă şi, îndreptându-şi bastonul spre secretarul şi preşedintele clubului, a strigat:

— Vă cer să-mi faceţi dreptate, Maiestate! Fiul meu, care va împlini paisprezece ani, are un talent deosebit pentru tenis, iar francezii ăştia lipsiţi de patriotism vor să-l împiedice să se antreneze aici! întreaga noastră avere a fost confiscată de bolşevici şi nu putem plăti abonamentul! Cerem sprijinul şi protecţia Maiestăţii Voastre!

Totul a fost rostit şi împlinit în buna tradiţie a legendelor populare ruseşti, din vremea lui Ivan cel Groaznic la aceea a lui Petru cel Mare. Apoi, mama şi-a plimbat privirea triumfătoare asupra asistenţei numeroase şi pline de curiozitate. Dacă aş fi putut să mă topesc în aer sau să mă fac totuna cu pământul, cel de pe urmă sentiment al meu ar fi fost unul de eliberare. Dar nu mi-a fost dat să mă descurc atât de lesne. A trebuit să stau acolo, sub privirile ironice ale frumoaselor doamne şi ale chipeşilor domni care le însoţeau.

Maiestatea sa Gustav V era în epoca aceea un bărbat foarte vârstnic, ceea ce, adăugat fără îndoială la răceala suedeză, l-a făcut să nu pară câtuşi de puţin mirat. Şi-a scos trabucul dintre buze, a contemplat-o pe mama cu seriozitate şi s-a întors către antrenorul lui.

— Schimbă nişte mingi cu el, a zis regele cu vocea lui

dogită. Să vedem ce ştie.

Faţa mamei s-a înseninat. Gândul că nu ţinusem racheta de tenis în mână decât de trei sau patru ori nu-i dădea nicicum bătaie de cap. Avea încredere în mine. Ştia cine sunt. Micile amănunte cotidiene, măruntele dificultăţi practice nu intrau în calcul. Am şovăit o clipă şi apoi, mângâiat de această privire drăgăstoasă şi încrezătoare, mi-am înghiţit ruşinea şi teama şi, cu capul în pământ, m-am îndreptat spre locul execuţiei.

S-a isprăvit repede – dar mi se pare uneori că încă mai sunt acolo. Am făcut, de bună seamă, tot ce-mi stătea în putinţă. Am sărit, am plonjat, am ţopăit, m-am rotit, am alergat, am căzut, am sărit din nou, am zburat, ca într-un soi de dans de marionetă dezarticulată, dar abia de am reuşit să ating din când în când mingea şi asta doar cu lemnul ramei – totul sub ochiul imperturbabil al regelui Suediei, care mă cerceta cu indiferenţă, de sub faimoasa lui pălărie de pai. Vă veţi întreba, desigur, de ce am acceptat să mă las dus astfel la abator, de ce m-am încumetat să intru pe teren. Pentru că nu-mi uitasem lecţia de la Varşovia, nici palma pe care o primisem, nici vocea mamei spunând: „Data viitoare vreau să fii adus acasă pe targă. Ai băgat la cap?” Nici nu se punea problema să mă fofilez.

De asemenea, aş minţi dacă n-aş mărturisi că, în ciuda celor paisprezece ani ai mei, încă mai credeam puţin în miracole. Credeam în nuieluşa fermecată şi, riscând intrarea pe teren, nu eram deloc convins că o forţă a dreptăţii, o forţă a binelui n-avea să intervină de partea mea, că o mână atotputernică şi nevăzută n-avea să-mi călăuzească racheta şi că mingile n-aveau să-i asculte ordinele tainice. N-a fost aşa. Mă văd silit să recunosc că această sincopă a miracolului a lăsat în mine urme adânci, într-atât încât ajung uneori să mă întreb dacă povestea *Motanului încălţat* n-a fost scornită de la cap la coadă şi dacă şoarecii chiar veneau noaptea să coasă nasturii la surtucul croitorului din Gloucester. Pe scurt, la patruzeci şi patru de ani, încep să-mi pun nişte întrebări. Am trăit însă

mult şi nu trebuie să daţi prea multă atenţie slăbiciunilor mele trecătoare.

Când antrenorului i s-a făcut în sfârşit milă de mine şi m-am întors pe gazon, mama m-a întâmpinat de parcă nu mi-aş fi terfelit onoarea. M-a ajutat să-mi trag puloverul, şi-a scos batista şi mi-a şters faţa şi gâtul. Apoi s-a întors spre asistenţă şi – cum să exprim oare tăcerea, atenţia aia încordată, prelungă, cu care i-a înfruntat pe toţi, ca un pândaci? Cei puşi pe râs au părut uşor cam încurcaţi, preafrumoasele doamne s-au întors la paiele lor, şi-au plecat pleoapele şi şi-au sorbit voioase limonadele. Să le fi trecut prin minte vreun clişeu nelămurit privind femela care-şi apără puiul? Însă mama n-a fost nevoită să iasă la luptă. Ne-a scos din încurcătură regele Suediei. Bătrânul domn şi-a dus mâna la pălărie şi a spus, cu infinită curtoazie şi blândeţe – deşi se vorbea că n-are o fire comodă:

— Cred că aceşti domni vor fi de acord cu mine: am asistat la ceva foarte emoţionant… Domnule Garibaldi – îmi amintesc că vorba „domnule” i-a ieşit pe gură cu un ton cavernos voi plăti eu abonamentul acestui tânăr: are curaj şi vigoare.

De-atunci, am iubit mereu Suedia.

Dar n-am mai călcat niciodată prin Parcul Imperial.

CAPITOLUL XX

Toate aceste întâmplări neplăcute m-au făcut să mă închid din ce în ce mai des în camera mea şi să mă pun serios pe scris. Asaltat de real pe toate fronturile, respins din toate direcţiile, izbindu-mă pretutindeni de propriile limite, m-am deprins să mă refugiez într-o lume imaginară şi să trăiesc acolo, graţie personajelor pe care le plăsmuiam, o viaţă plină de înţeles, de dreptate şi de compasiune. Instinctiv, fără vreo influenţă literară aparentă, am descoperit umorul, adică acest mod iscusit şi pe deplin satisfăcător de a neutraliza realul chiar în clipa când se repede peste tine. Umorul a reprezentat, de-a lungul întregului meu drum, o întovărăşire fraternă; lui îi datorez singurele mele adevărate momente de biruinţă

asupra adversităţii. Nimeni n-a izbutit vreodată să-mi smulgă această armă, pe care o întorc cu atât mai bucuros spre mine însumi, cu cât, vorbind de „mine”, de „eu”, înţeleg să pun în cauză condiţia noastră umană profundă. Umorul este o declaraţie de demnitate, o afirmare a superiorităţii omului în raport cu ceea ce i se întâmplă. Unii dintre „prietenii” mei, complet lipsiţi de umor, se amărăsc văzând cum, în ceea ce scriu, în vorbele mele, întorc spre mine această armă fundamentală; atotştiutorii ăştia vorbesc despre masochism, despre ură de sine sau chiar, atunci când îi amestec în aceste exerciţii eliberatoare pe apropiaţi de-ai mei, despre exhibiţionism şi mojicie. Îi deplâng. Adevărul este că „eu” nu există, că „eul” nu este niciodată atacat, ci doar depăşit ca un obstacol, atunci când întorc asupra lui arma mea preferată; eu am treabă cu condiţia umană, cu toate întruchipările ei trecătoare, cu o condiţie care ne-a fost impusă din afară, cu o lege care ne-a fost dictată de nişte forţe obscure, o lege precum cele rasiale de la Nürnberg. În relaţiile dintre oameni, această neînţelegere a reprezentat pentru mine un izvor constant de însingurare, fiindcă nimic nu te izolează mai tare decât să întinzi mâna frăţească a umorului către cei care, în mod vădit, au aripile mai scurte decât decât pinguinii.

Am început de asemenea să fiu interesat, în cele din urmă, şi de problemele sociale, am început să doresc o lume în care femeile singure să nu mai fie nevoite să-şi care copiii în cârcă. Ştiam însă de-atunci că dreptatea socială nu înseamnă decât un prim pas, o gângăveală de nou-născut şi că, de fapt, le ceream semenilor mei să-şi ia în mâini propriul destin. Am început să concep omul ca pe o încercare revoluţionară în lupta împotriva propriei condiţii biologice, morale şi intelectuale. Fiindcă, pe măsură ce priveam chipul îmbătrânit, ostenit al mamei, îmi sporeau sentimentul de nedreptate şi voinţa de a izbăvi lumea. Scriam până noaptea târziu.

În acea perioadă, situaţia noastră financiară se înrăutăţise şi mai mult. Criza economică din 1929 îşi făcea

de-acum resimţite urmările şi pe Coasta de Azur, şi am cunoscut din nou zile negre.

Mama a transformat una din camerele apartamentului nostru în adăpost pentru animale, a luat în pensiune câini, pisici şi păsări, a ghicit în palmă, a primit chiriaşi, şi-a luat asupra sa administrarea imobilului, s-a băgat ca intermediar într-una sau două vânzări de terenuri. O ajutam cât puteam, adică încercând să scriu o capodoperă nemuritoare. Uneori, îi citeam câte un pasaj de care eram deosebit de mândru, iar ea nu pierdea niciodată ocazia să-mi mărturisească toată admiraţia la care tânjeam; cu toate astea, într-o zi, după ce mi-a ascultat unul dintre poeme, mi-a spus, cu un soi de sfială:

— Cred că n-o să ai prea mult simţ practic în viaţă. Nu înţeleg de ce.

Într-adevăr, la liceu, la ştiinţele exacte, notele mi-au rămas dezastruoase până la bacalaureat. La examenul oral de chimie, în prima parte a bacalaureatului, cel care mă examina, dl Passac, m-a întrebat despre ghips, iar tot ce-am găsit să-i răspund a fost, citez:

— Ghipsul se foloseşte la fabricarea pereţilor.

Examinatorul a aşteptat răbdător. Cum nu mai spuneam nimic, m-a întrebat:

— Asta-i tot?

I-am aruncat o privire trufaşă şi, întorcându-mă spre public, l-am luat drept martor.

— Cum adică asta-i tot? Păi, e mai mult decât copleşitor! Domnule profesor, dacă n-ar exista ziduri, nouăzeci şi nouă la sută din civilizaţia noastră ar fi la pământ!

Afacerile erau din ce în ce mai rare şi mama, într-o seară, după ce a plâns pe rupte, s-a aşezat la masă şi i-a scris cuiva o lungă misivă. A doua zi am fost poftit să mă duc la fotograf, unde am fost pozat din semiprofil, îmbrăcat cu o jachetă albastră şi ţinând privirea în sus. Fotografia a fost pusă alături de scrisoare, iar mama, după ce s-a codit câteva zile, punând deoparte plicul într-un sertar încuiat, s-a dus până la urmă să-l lase la cutia

poştală.

Apoi şi-a petrecut seara aplecată peste geamantan, recitind un vraf de corespondenţă, care fusese legat cu o panglică albăstrie.

Mama trebuie să fi avut pe-atunci vreo cincizeci şi doi de ani. Scrisorile erau vechi şi mototolite. Le-am regăsit în pivniţă în 1947, le-am citit şi le recitesc adesea.

O săptămână mai târziu, ne sosea un mandat de cinci sute de franci. Efectul lui asupra mamei a fost pur şi simplu extraordinar: *m-a privit cu recunoştinţă*. De parcă, dintr-odată, aş fi făcut ceva nemaipomenit pentru ea. S-a apropiat de mine, mi-a luat faţa între mâini, contemplându-mi fiecare trăsătură cu o atenţie uimitoare şi lacrimile au început să-i sticlească în ochi. M-a cuprins un ciudat sentiment de stânjeneală: căpătasem brusc senzaţia că sunt altcineva.

Vreme de optsprezece luni, mandatele au continuat să ne sosească, mai mult sau mai puţin neregulat. Am primit o bicicletă Thommann de curse, de culoare portocalie. Am străbătut o perioadă binecuvântată de pace şi prosperitate. Am primit ca bani de buzunar doi franci pe zi şi, astfel, am putut, pe drumul de întoarcere de la liceu, să mă opresc uneori la piaţa de flori şi să cumpăr, cu cincizeci de centime, un buchet înmiresmat, pe care i-l ofeream mamei. Seara, mergeam să ascultăm ansamblul de ţigani de la Royal: stăteam în picioare pe trotuar, ocolind terasa, unde consumaţia era obligatorie. Mama adora orchestrele ţigăneşti; dimpreună cu ofiţerii din Garda Imperială, cu moartea lui Puşkin în duel şi cu şampania băută direct din pantofiori, reprezentau o culme a depravării romantice. Mă prevenea mereu în legătură cu tinerele ţigănci care, dacă era să te iei după ea, constituiau una dintre cele mai mari ameninţări care aveau să mă pândească, distrugându-mă fizic, moral şi material, dacă nu eram cu băgare de seamă, şi care aveau să mă îmbolnăvească direct de tuberculoză.

Eram plăcut gâdilat de aceste perspective, care însă nu s-au împlinit. Singura ţigăncuşă care mi-a atras atenţia

în tinereţe, tocmai datorită descrierilor atât de ademenitoare pe care mama mi le făcuse cu câţiva ani înainte, s-a mulţumit să-mi şterpelească portofelul, fularul şi ceasul de mână, nelăsându-mi timp nici măcar să mă-ntorc după ea, darămite să mai iau şi tuberculoză.

Dintotdeauna am visat să fiu distrus moral, fizic şi material de o femeie: e totuşi minunat să poţi face ceva cu viaţa ta. Încă pot, desigur, să mă molipsesc de tuberculoză, dar, la vârsta mea, nu prea cred că aş putea-o lua pe calea asta. Are şi natura limitele ei! De altfel, ceva îmi spune că nici ţigăncuşele şi nici măcar ofiţerii din Gardă nu mai sunt ce erau odată.

După spectacol, îi dădeam mamei braţul şi mergeam să ne aşezăm undeva pe Promenade des Anglais. Scaunele erau cu plată şi acolo, dar era un lux pe care acum ni-l puteam permite.

Dacă-ţi alegeai cum se cuvine scaunul, puteai sta în aşa fel încât să auzi fie orchestra de la Lido, fie pe cea de la Casino, fără să dai un ban. De obicei, mama lua cu ea, discret ascunse în fundul genţii, nişte pâine neagră şi castraveţi muraţi, desfătarea noastră supremă. Prin urmare, pe la orele nouă seara, puteau fi văzuţi, în perioada aceea, contemplând mulţimea trecătorilor de pe Promenade des Anglais, o doamnă distinsă cu păr alb şi un adolescent cu sacou albastru, şezând retraşi cu spatele la balustradă şi savurându-şi castraveţii muraţi à la *russe* cu pâine neagră, pe o foaie de ziar întinsă pe genunchi. Erau tare buni.

Dar nu îndestulători. Mariette deşteptase în mine o foame pe care niciun castravete din lume, oricât de bine murat, nu putea s-o ostoiască. Mariette ne părăsise cu vreo doi ani în urmă, dar amintirea ei continua să-mi curgă prin sânge şi să mă ţină treaz noaptea. Până în ziua de azi, i-am păstrat acestei franţuzoaice mărinimoase, care mi-a deschis porţile unei lumi mai bune, o adâncă recunoştinţă. S-au scurs treizeci de ani de-atunci, dar pot spune, cu mai multă îndreptăţire decât cei din casa de Bourbon, că, de-

atunci, n-am învăţat nimic şi nimic n-am uitat[20]. Fie-i bătrâneţile uşoare şi fericite, şi să ţină minte că a folosit cum nu se poate mai bine darurile cu care a lăsat-o bunul Dumnezeu. Simt că mă cuprinde înduioşarea dacă mai continui mult acest subiect, aşa că mă opresc.

Prin urmare, trecuse o bună bucată de vreme de când Mariette nu mai era prin preajmă ca să-mi întindă mâna şi să mă scoată din impas. Sângele mi se răzvrătea în vene şi dădea năvală cu o violenţă, cu o stăruinţă pe care cei trei kilometri străbătuţi de mine înot, în fiecare dimineaţă, nu izbuteau să le domolească. Şezând alături de mama pe Promenade des Anglais, le pândeam pe toate încântătoarele slujnice care cărau pâine, defilând prin faţa mea, oftam adânc şi rămâneam buimac, cu castravetele în mână.

Dar cea mai veche civilizaţie a lumii, cu vesela ei bunăvoinţă faţă de firea omenească şi de slăbiciunile ei, cu instinctul ei pentru compromis şi mişmaşuri, mi-a sărit în ajutor. Mediterana trăia de prea multă vreme în compania soarelui ca să-l considere duşman, aşa că şi-a plecat asupră-mi faţa cea milostivă.

Liceul din Nisa nu era singura instituţie educativă aflată între piaţa Masséna şi esplanada Paillon. Colegii mei şi cu mine aveam parte, pe strada Saint-Michel, de-o primire cel puţin simplă şi călduroasă, atunci când escadrila americană nu făcea escală la Villefranche. Iar când făcea, erau momente de mare necaz, când se lăsa mâhnirea peste toate clasele, iar rabla de scris, neagră, se preschimba în drapelul melancoliei noastre.

Cu doi-trei franci însă, banii de buzunar pe-o zi, e greu să *frecventezi*, cum se zice-n Sud.

Aşa că la noi acasă au început să se petreacă lucruri ciudate. A dispărut un covor, apoi altul şi, într-o zi, întorcându-se de la cazinoul municipal, unde se juca

20 Aluzie la vorbele atribuite lui Talleyrand referitoare la nobilii care părăsiseră Franţa în timpul Revoluţiei si care se întorceau după căderea lui Napoleon, în 1814: „De treizeci de ani nu au uitat nimic ţi n-au învăţat nimic“.

Madama Butterfly, mama a fost uluită să constate că oglinjoara pe care pusese mâna în ajun de la un mic negustor de mărunţişuri, cu intenţia de a o vinde mai departe, se evaporase pur şi simplu în văzduh, deşi toate uşile şi ferestrele erau închise. O uimire nemăsurată i s-a înscris pe chip. S-a pus să cerceteze în amănunţime apartamentul, ca să vadă dacă mai lipsea ceva. Şi uite că mai lipsea: aparatul meu de fotografiat, racheta de tenis, ceasul meu de mână, pardesiul meu de iarnă, colecţia mea de timbre poştale şi operele lui Balzac, primite în chip de premiu întâi la limba franceză, urmaseră toate acelaşi drum. Reuşisem să vând chiar şi faimosul samovar, pe care i-l strecurasem unui anticar din vechiul centru al Nişei, contra unei sume neîndoios derizorii, dar care mă scosese temporar din nevoie. Mama a stat o clipă pe gânduri, apoi s-a aşezat într-un fotoliu şi m-a privit. M-a privit îndelung, cu preocupare, şi apoi, spre marea mea nedumerire, în locul scenei dramatice la care m-aşteptam, am văzut cum pe chip i se lăţeşte o expresie de mândrie şi de triumf aproape ceremonios. A fornăit zgomotos, cu o uriaşă satisfacţie, şi m-a privit încă o dată plină de recunoştinţă, admiraţie şi duioşie: devenisem în sfârşit bărbat. Nu luptase în zadar.

În seara aceea, a ticluit o lungă depeşă, cu scrisul ei mare şi nervos, având acelaşi aer de triumf şi de încântare, de parcă s-a fi zorit să dea de veste că fusesem un copil cuminte. La scurtă vreme, a sosit un mandat de cincizeci de franci pe numele meu şi apoi am mai primit multe altele, în cursul anului. Vremelnic eram salvat. În schimb, am fost invitat să mă duc la un doctor bătrân de pe rue de France, care, după multe ocoluri, mi-a explicat că viaţa unui tânăr e plină de oprelişti, că eram deosebit de vulnerabili, că ne ţiuiau pe la ureche săgeţile otrăvite şi că nici măcar străbunii noştri, galii, nu se duceau vreodată la luptă fără scut. Apoi mi-a dat un pacheţel. L-am ascultat politicos, aşa cum se cuvine să faci cu un om mai în vârstă. Vizita la Panopticum, în Vilnius, mă lămurise însă definitiv asupra acestor aspecte şi eram de mult hotărât să-mi

păstrez nasul intact. Aş fi putut să-i mai spun că subaprecia serios onorabilitatea şi scrupulele darnicelor făpturi pe care le frecventam. Mare parte dintre ele erau mame devotate şi niciodată, dar chiar niciodată, nu ne era îngăduit să ne avântăm pe urmele tuturor marinarilor din lume fără să cunoaştem regulile de prudenţă necesare oricărui navigator cu teamă de urgiile naturii.

Scumpă Mediterană! Cât de milostivă şi de prietenoasă a fost cu mine înţelepciunea ta latină, atât de prielnică vieţii, cu câtă indulgenţă s-a oprit străvechea şi vesela ta privire pe fruntea mea de adolescent! Mă întorc mereu la ţărmurile tale, odată cu bărcile care aduc asfinţitul în năvoade. Am fost fericit pe aceste limanuri.

CAPITOLUL XXI

Traiul nostru a început să se îmbunătăţească. Îmi amintesc chiar că, odată, în luna august, mama a plecat să se odihnească trei zile la munte. Am însoţit-o la autocar, cu un buchet în mână. Ceremonia de rămas-bun a fost sfâşietoare. Era prima oară când o apucam pe drumuri diferite şi mama plângea, presimţind despărţirile noastre viitoare. După ce a privit îndelung scena, şoferul autobuzului a sfârşit prin a mă întreba, cu acel accent atât de sentimental, specific zonei:

— Pentru multă vreme?

— Trei zile, i-am răspuns.

A părut mişcat şi ne-a cercetat, pe mama şi pe mine, cu stimă. Apoi ne-a zis:

— Da’ ştiu că vă iubiţi!

Mama s-a întors din vacanţă plină de energie şi de planuri. Afacerile se urniseră din nou, la Nisa, şi de acum avea să-şi prezinte „bijuteriile de familie” stimabililor turişti, însoţită de un autentic Mare Duce rus. Marele Duce era începător în meserie şi mama îşi pierdea o groază de vreme ca să-l îmbărbăteze. Nisa încă mai număra pe vremea aceea circa zece mii de familii ruseşti, o nobilă amestecătură de generali, de cazaci, *atamani* ucraineni, colonei din Garda imperială, prinţi, conţi şi tot soiul de scăpătaţi – care reuşeau să recompună la ţărmurile

Mediteranei o atmosferă de Dostoievski, minus geniul acestuia. În timpul războiului s-au divizat, unii au fost de partea nemţilor şi au lucrat pentru Gestapo, ceilalţi s-au angajat activ în Rezistenţă. Primii au fost lichidaţi la Eliberare, ceilalţi au fost complet asimilaţi şi s-au topit pentru totdeauna în conglomeratul fratern al maşinilor Renault de patru cai-putere, al concediilor plătite, al cafelelor cu frişcă şi al absenteismului electoral.

Mama se purta cu Marele Duce şi cu bărbuţa lui cea albă cu o amabilitate ironică, dar se simţea flatată în sinea ei de asocierea cu el şi nu scăpa niciun prilej să-l tratarisească, pe ruseşte, cu câte-un „serenissime prinţ”, întinzându-i în acelaşi timp valiza pe care trebuia s-o care. „Serenissimul prinţ”, pus în faţa eventualilor muşterii, devenea atât de stingher, de posac, şi amuţea cu un aer atât de vinovat, atunci când mama se-apuca să înfăţişeze pe larg gradul lui exact de rudenie cu ţarul, numărul de palate pe care le deţinea în Rusia şi legăturile strânse pe care le-avea cu Coroana britanică, încât clienţii nutreau cu toţii sentimentul că profită de un om lipsit de apărare, că fac o afacere pe cinste şi băteau palma aproape de fiecare dată. În ochii mamei, reprezenta o unealtă de soi şi avea mare grijă de el. Omul era bolnav de inimă şi mama, înainte de orice drum, îi turna douăzeci de picături de medicament într-un pahar cu apă. Puteau fi văzuţi la terasa cafenelei Buffa, croind împreună planuri de viitor, cu mama expunându-şi ideile legate de misia mea de ambasador al Franţei, iar serenissimul prinţ vorbind despre viaţa pe care intenţiona s-o ducă după căderea regimului comunist şi întoarcerea Romanovilor pe tronul Rusiei.

— Am de gând să trăiesc liniştit pe domeniile mele, departe de Curte şi de treburile publice, zicea Marele Duce.

— Fiul meu va urma o carieră diplomatică, spunea mama, sorbindu-şi ceaiul.

Nu ştiu ce s-a mai întâmplat cu Alteţa sa Serenissimă. Există mormântul unui Mare Duce undeva la

Roquebrunevillage, nu departe de proprietatea mea, dar nu ştiu dacă e vorba despre aceeaşi persoană; de altfel, cred că nici nu l-aş recunoaşte fără barbişonul lui cel alb.

În această perioadă, mama a făcut cea mai bună afacere a ei, vânzarea unui imobil de şapte etaje pe fostul bulevard Carlonne, azi bulevardul Grosso. Trecuseră de-acum câteva luni de când tot bătea neodihnită oraşul, în căutarea unui cumpărător, ştiind fără greş că se afla în faţa unui moment-cheie şi că, dacă se perfecta vânzarea, primul meu an de studii la Universitatea din Aix-en-Provence era asigurat. Cumpărătorul s-a ivit din pură întâmplare. Într-o zi, în faţa casei noastre s-a oprit un Rolls-Royce, şoferul a deschis portiera, dinăuntru a coborât un domn scund şi durduliu, pe urma unei frumoase doamne, de două ori mai înaltă ca el şi având jumătate din anii lui. Era vorba de o fostă clientă de la salonul de croitorie din Vilnius al mamei şi de soţul ei, achiziţie de dată recentă, un bărbat foarte bogat şi care se îmbogăţea în continuare pe zi ce trecea. După cum aveam să descoperim, coborâseră direct din cer. Nu doar că micul domn Jedwabnikas a cumpărat clădirea, dar, mai mult, impresionat, ca aţâţi alţii înaintea lui, de spiritul antreprenorial al mamei, i-a încredinţat administrarea, acceptând pe dată sugestia de a transforma o parte din ea în hotel-restaurant. Uite-aşa, hotelul-pensiune Mermonts – „Mer” adică mare şi „Monts”, munţi –, cu faţada proaspăt vopsită şi cu temelia consolidată, şi-a deschis porţile unei „înalte clientele internaţionale, într-o atmosferă de linişte, confort şi bun-gust” –, am citat din primul prospect de prezentare, cu mare exactitate: nu de alta, dar eu am fost autorul. Mama n-avea nicio cunoştinţă despre domeniul hotelier, dar s-a ridicat iute la nivelul cerut. De-atunci, mi-am petrecut viaţa prin hoteluri din lumea întreagă; şi, în lumina acestei experienţe, pot spune că, dispunând de mijloace materiale foarte limitate, mama a realizat un adevărat tur de forţă. Treizeci şi şase de camere, două etaje de apartamente şi un restaurant – cu doar două cameriste, un chelner, un bucătar şi un spălător de vase,

afacerea a mers ca unsă încă de la deschidere. În ceea ce mă priveşte, am fost funcţionar la recepţie, ghid de autocar, şef de sală şi, în general, însărcinat să las o bună impresie clienţilor. împlinisem şaisprezece ani, dar era întâia oară când mă aflam expus unor contacte atât de susţinute cu oamenii. Clienţii noştri veneau din toate colţurile lumii, dar erau cu precădere englezi. De obicei, descindeau în grupuri, organizate de agenţii şi, astfel diluaţi în democraţia numărului, se topeau de recunoştinţă la cel mai mic semn de atenţie. Ne aflam pe-atunci la începuturile „micului turisni care, după război, avea să devină regulă generală. Cu câteva excepţii, era o clientelă paşnică, supusă, cam nesigură pe ea şi uşor de mulţumit. Predominau femeile.

Mama se trezea la şase dimineaţa, fuma trei sau patru ţigări, bea o cană de ceai, se îmbrăca, îşi lua bastonul şi se ducea în piaţa Buffa, unde era stăpâna categorică a locului. Piaţa Buffa, mai mică decât cea din oraşul vechi, unde mergeau să se aprovizioneze marile hoteluri, deservea cu precădere pensiunile din zona bulevardului Gambetta. Era un loc al accentelor, al miresmelor şi al culorilor, unde blesteme graţioase pluteau pe deasupra escalopurilor, cotletelor, prazului şi ochilor de peşti morţi, dintre care, prin cine ştie ce minune mediteraneeană, găseau mereu o cale se iţească buchete enorme de garoafe şi de mimoze. Mama preţăluia un escalop, pica pe gânduri în faţa unui miez de pepene, respingea în silă o fleică de vacă al cărei „pleosc” leşinat pe marmura tarabei căpăta un ton ofensator, îşi îndrepta bastonul spre nişte lăptuci pe care zarzavagiul le ferea de îndată cu propriul trup, cu un „Vă rog să n-atingeţi marfa! „disperat, amuşina o bucată de *bries* îşi vâra degetul în mijlocul cremos al unui *camembert* ca să-l guste – când ducea la nas brânza, un muşchiuleţ ori un peşte, dezvolta o artă *suspansului* care-i împingea pe negustori la exasperare –, iar atunci când, îndepărtând articolul cu un gest fără drept de apel, pleca în sfârşit, ţanţoşă, somaţiile lor, ocările, invectivele şi strigătele lor de indignare

reclădeau îndărătul nostru corul antic al Mediteranei. Eram în mijlocul unei curţi orientale de justiţie unde mama, cu o mişcare din sceptru, împărţea deodată iertare ciozvârtelor de berbec, salatelor, mazării, calităţii lor îndoielnice şi preţului lor exagerat, făcându-le astfel să se ridice de la stadiul de marfa de doi bani la acela de „bucătărie franţuzească de mâna-ntâi”, potrivit formulărilor din prospectul deja pomenit. Timp de mai multe luni, s-a oprit dimineaţă de dimineaţă la taraba domnului Renucci, ca să pipăie îndelung jamboanele, fără să cumpere ceva vreodată, din pur spirit provocator, urmare a vreunui scandal neştiut, a vreunei râci personale, şi doar ca să-i amintească negustorului ce muşteriu de soi a pierdut. De îndată ce măcelarul o zărea pe mama apropiindu-se, vocea i se învârtoşa precum o sirenă de alarmă, se zbuciuma, se apleca cu burdihanul peste tejghea, ridica pumnul, părea să-şi apere marfa cu trupul, cerându-i să-şi vadă de drum şi, în timp ce nemiloasa îşi băga nasul veninos în câte-un jambon, cu o strâmbătură de neîncredere la început şi apoi de groază, nuanţând printr-o mimică variată faptul că o duhoare cumplită îi rănise nările, Renucci, cu ochii aţintiţi spre cer, cu mâinile împreunate, o implora pe Maica Domnului să-l ţină în frâu, să-l împiedice să facă o crimă, dar mama, îndepărtând scârbită jambonul, cu un zâmbet sfidător pe buze, se ducea de-acum să-şi exercite domnia altundeva, printre râsete, repetate „Santa Madonna!” şi înjurături.

Cred că şi-a trăit acolo unele dintre cele mai strălucite momente din viaţă.

De fiecare dată când revin la Nisa, mă duc în piaţa Buffa. Rătăcesc îndelung printre praz, sparanghel, cantalupi, hălci de vită, fructe, flori şi peşti. Zgomotele, vocile, mirosurile şi parfumurile nu s-au schimbat şi puţin mai lipseşte, nici cât o fărâmă, ca iluzia să fie totală. Rămân acolo ore în şir, şi morcovii, cicoarea şi andivele îşi dau întreaga silinţă pentru mine.

Mama se întorcea întotdeauna acasă cu braţele încărcate de flori şi de fructe. Credea cu străşnicie în

efectul binefăcător al fructelor asupra organismului şi avea grijă să mănânc cel puţin un kilogram pe zi. De-atunci sufăr de colită cronică. Apoi cobora în bucătărie, hotăra meniul, îi primea pe furnizori, supraveghea servirea micului dejun la etaje, îi asculta pe clienţi, asigura pregătirea pachetelor cu hrană rece pentru excursionişti, inspecta pivniţa, făcea socotelile, veghea la toate amănuntele afacerii.

Într-o zi, după ce urcase de vreo douăzeci de ori scara blestemată care ducea din restaurant la bucătărie, s-a aşezat dintr-odată pe un scaun, iar faţa şi buzele i-au devenit pământii; şi-a plecat puţin capul într-o parte, a închis ochii şi şi-a dus mâna la piept; tot trupul i-a fost prins de tremurături. Am avut noroc că diagnosticul medicului a fost rapid şi sigur: era vorba despre o criză hipoglicemică, cauzată de o doză prea mare de insulină.

Aşa am aflat ceea ce îmi ascundea de doi încoace: mama era diabetică şi, în fiecare dimineaţă, înainte să-şi înceapă ziua, îşi făcea o injecţie cu insulină.

M-a cuprins o spaimă cumplită. Amintirea chipului pământiu, a capului într-o rână, a ochilor închişi, a mâinii crispate pe piept, nu m-a mai părăsit nicicând. Gândul că ar fi putut muri înainte ca eu să fi realizat tot ce-şi dorea de la mine, că ar fi putut părăsi pământul înainte să fi aflat *dreptatea*, această proiecţie pe bolta cerească a sistemului uman de măsuri şi greutăţi, mi se părea o batjocură la adresa bunului simţ, a bunelor moravuri, a rânduielilor, un soi de atitudine de gangster metafizic, ceva care te-ar împinge să chemi poliţia, să invoci morala, dreptul şi legea.

Am simţit că trebuie să mă grăbesc, că trebuie să scriu cât se poate de iute nemuritoarea capodoperă care, făcând din mine cel mai tânăr Tolstoi al tuturor timpurilor, mi-ar îngădui să-i aduc mamei pe dată răsplata pentru caznele îndurate şi, în acelaşi timp, să-i încoronez întreaga viaţă.

M-am înhămat la treabă fără să mai stau pe gânduri.

Cu încuviinţarea mamei, am întrerupt cursurile de

liceu şi, ferecându-mă din nou în cameră, am pornit la atac. Mi-am aşezat în faţă trei mii de foi albe de hârtie, ceea ce însemna, adunat, după calculele mele, cam cât *Război şi pace*, iar mama mi-a oferit un halat de casă foarte larg, croit după modelul celui care îl făcuse faimos pe Balzac. Crăpa uşa de cinci ori pe zi, îmi punea pe masă o tavă cu mâncare şi ieşea apoi în vârful picioarelor. Pe-atunci, scriam sub pseudonimul François Mermont. Totuşi, cum operele mi-erau constant returnate de editori, ne-am hotărât că pseudonimul era de vină, aşa că am iscălit următorul volum Lucien Briilard. Nici acest nume nu părea să-i mulţumească pe editori. Mi-aduc aminte că unul dintre tartorii ăştia, care tăia şi spânzura pe-atunci la N.R.F., în timp ce eu făceam foamea la Paris, mi-a înapoiat un manuscris însoţit de aceste cuvinte: „Luaţi-vă o amantă, şi reveniţi peste zece ani”. Când m-am întors, chiar zece ani mai târziu, nu mai era din păcate acolo: fusese împuşcat.

Pentru mine, lumea se îngustase la dimensiunile unei coli de hârtie, asupra căreia mă năpusteam cu tot lirismul disperat al tinereţii. Totuşi, în ciuda acestor naivităţi, atunci am descoperit pe de-a-ntregul gravitatea mizei şi natura ei profundă. M-a cuprins setea de dreptate pentru om, cu toate ale lui, oricare ar fi fost întrupările sale, detestabile sau criminale, şi ea m-a împins în sfârşit, pentru prima oară, la poalele operei mele viitoare; chiar dacă această năzuinţă îşi afla rădăcinile dureroase în tandreţea mea filială, întreaga mea făptură a fost încolăcită treptat de prelungirile lor până când creaţia literară a devenit pentru mine ceea ce este dintotdeauna, în marile sale momente de adevăr, adică o eschivă în încercarea de a scăpa de ceea ce nu poate fi răbdat, un mod de a-ţi da sufletul ca să rămâi în viaţă.

Văzând întâia oară acea faţă pământie cu ochii închişi, aplecată într-o parte, mâna aceea pe piept, am simţit brusc nevoia să aflu dacă viaţa este o ispită onorabilă. Răspunsul meu a fost imediat, poate pentru că îmi era dictat de instinctul de conservare, şi am scris înfrigurat o povestire intitulată *Adevărul despre Prometeu*,

care până şi azi închide pentru mine adevărul despre Prometeu.

Fiindcă e dincolo de orice îndoială că am fost induşi în eroare în privinţa veritabilei aventuri a lui Prometeu. Sau, mai precis, ni s-a ascuns sfârşitul poveştii. Neîndoios, pentru că a furat focul zeilor, Prometeu a fost înlănţuit de-o stâncă şi un vultur a început să-i sfâşie ficatul. După câtva timp, însă, atunci când zeii au aruncat o privire pe pământ ca să vadă ce se mai întâmplă, au observat nu doar că Prometeu se descătuşase, ci şi că înhăţase vulturul şi-i devora ficaţii, ca să se întremeze şi să urce din nou la cer.

Astăzi, sufăr totuşi de o boală de ficat. Am şi de ce: am ajuns la al zece miilea vultur. Iar stomacul meu nu mai e ce era pe vremuri.

Dar mă străduiesc cât pot de bine. În ziua când lovitura finală de clonţ mă va alunga de pe stâncă, îi poftesc pe astrologi să pândească apariţia unui nou semn zodiacal: cel înfăţişând o cotarlă umană, cu toţi colţii înfipţi într-un vultur ceresc.

Bulevardul Dante, care duce de la hotelul-pensiune Mermonts la piaţa Buffa, se deschidea în dreptul ferestrei mele. De la masa de lucru, o zăream încă din depărtare venind pe mama. Într-o dimineaţă, am simţit nevoia imperioasă să-i cer părerea despre toate astea, s-o întreb ce crede. Intrase în camera mea fără niciun motiv, aşa cum făcea adesea, doar ca să tragă o ţigară în tăcere, alături de mine. Tocmai învăţam pentru bacalaureat, era vorba de o năzbâtie ceţoasă legată de structura universului.

— Mamă, i-am zis. Mamă. Ascultă.

M-a ascultat.

— Trei ani pentru licenţă, doi ani de stagiu militar…

— O să fii ofiţer, m-a întrerupt ea.

— Da, dar tot cinci ani înseamnă. Eşti bolnavă.

A încercat imediat să mă potolească.

— Ai timp să-ţi termini studiile. N-o să duci lipsă de nimic, fii pe pace…

— Doamne, iartă-mă, nu-i vorba de asta… Mi-e teamă că n-o să izbutesc… că nu o să izbutesc la timp…

Până la urmă, cuvintele mele i-au dat de gândit. A chibzuit îndelung, cu calm. Apoi mi-a spus, trăgând zgomotos aer pe nări, cu mâinile aşezate pe genunchi.

— Există dreptate pe lume.

Şi s-a dus în treburile ei la restaurant.

Mama credea într-o structură mai logică a universului, mai suverană şi mai coerentă decât aş fi putut-o afla din cartea mea de fizică.

În ziua aceea, purta o rochie cenuşie, o eşarfă mov, un colier de perle şi un mantou gri aruncat pe umeri. Se mai împlinise. Doctorul îmi spusese că avea să o mai ducă nişte ani. Mi-am afundat faţa în mâini.

Chiar dacă n-o să ajung în veci ambasador al Franţei şi nici n-o să iau Premiul Nobel pentru literatură, dacă va apuca să mă vadă în uniforma de ofiţer francez, măcar unul dintre cele mai îndrăzneţe vise ale ei s-ar împlini. În toamna aceea, aveam să-mi încep studiile de drept şi, cu un pic de noroc… Feste trei ani puteam să-mi fac intrarea triumfală la hotelulpensiune Mermonts, în uniformă de sublocotenent de aviaţie. Mama şi cu mine aleseserăm aviaţia de o bună bucată de vreme: traversarea Atlanticului de către Lindbergh o impresionase puternic, şi până şi aici îmi reproşam că nu fusesem primul căruia să-i fi trecut prin cap o asemenea ispravă.

Aveam s-o însoţesc la piaţa Buffa, în costum albastru cu aurituri, plin de însemne cu aripi, spre admiraţia morcovilor şi a prazului, a negustorilor Pantaleoni, Renucci, Buppi, Cesari şi Fasoli, defilând cu mama la braţetă, pe sub arcul de triumf al salamurilor şi cepelor şi căutând aprecierea până şi în ochii rotunzi ai merlanilor.

Adoraţia candidă a mamei pentru Franţa nu înceta să fie pentru mine o sursă de uimire. Când vreun furnizor scos din răbdări o făcea „pripăşita naibii”, ea zâmbea şi, cu o mişcare a bastonului prin care lua întreaga piaţă Buffa drept martor, spunea:

— Fiul meu e ofiţer în rezervă şi vă zice ciocu’ mic!

Nu făcea nicio deosebire între „este” şi „va fi”. Galonul de sublocotenent a căpătat dintr-odată în ochii mei

o însemnătate enormă, şi toate visele mele s-au redus pentru moment la acela, mult mai modest, de a defila în uniformă de sublocotenent de aviaţie prin piaţa Buffa, braţ la braţ cu mama.

CAPITOLUL XXII

Domnul Zaremba era un polonez cu ţinută impunătoare, predispus spre melancolie, scump la vorbă şi a cărui privire părea să descoasă lumea cu un aer un pic mustrător, de parcă ar fi vrut s-o întrebe: „De ce mi-ai făcut asta?” Într-o bună zi, a coborât din taxi în faţa hotelului, cu mustaţa lui blondă, înspicată cu fire albe şi atârnând în jos ca pe vremuri, îmbrăcat colonial, în alb, cu o pălărie de panama crem şi echipat cu numeroase valize pline de etichete pe care le-am contemplat îndelung: Calcutta, Malacca, Singapore, Surabaya… Iată în sfârşit ceva care dovedea într-un mod material, ca să zic aşa, şi de necombătut, realitatea unor ţări de vis, despre care primisem până acum semne de existenţă doar din mărturiile pe care binevoiseră să mi le ofere Somerset Maugham şi De

Vere Stackpoole în romanele lor. Dl Zaremba şi-a luat o cameră „pentru câteva zile” şi a rămas un an întreg.

Nimic în înfăţişarea lui cam sastisită, în comportamentul lui de om de lume, nu te lăsa să-l bănuieşti pe băieţelul în pantaloni scurţi care se ascundea în el, îngropat sub nisipurile timpului; există adesea aparenţe de maturitate, aşa cum există anumite feluri de a te îmbrăca, iar vârsta este, din acest punct de vedere, cel mai dibaci croitor. Deşi împlinisem şaptesprezece ani, nu ştiam încă nimic despre mine; eram prin urmare departe de a bănui că oamenilor li se întâmplă să treacă prin viaţă, să ocupe funcţii importante şi să moară, fără să izbutească vreodată să scape de copilul tupilat în umbră, însetat de atenţie, aşteptând până la cel din urmă rid o mână blajină care să-i mângâie creştetul şi o voce care să-i şoptească: „Da, dragul meu. Da. Mama te iubeşte mult, aşa cum nimeni n-a mai ştiut vreodată să te iubească”.

La început, domnul Zaremba i-a lăsat o bună

impresie directoarei hotelului-pensiune Mermonts, care l-a crezut un gentleman. Atunci însă când s-a aplecat asupra registrului de la hotel şi şi-a trecut profesia, mama, după ce a aruncat o privire peste cuvintele *artist pictor*, s-a grăbit să-i ceară, cam fără menajamente, chiria pe o săptămână înainte. Cât priveşte distincţia noului client, comportamentul său exemplar şi tot ceea ce pe vremuri se numea „cumsecădeniei ele păreau să contravină opiniei pe care nu încetasem s-o aud încă din copilărie, potrivit căreia pictorii erau sortiţi alcoolului şi degradării fizice şi morale. Nu rămânea decât o explicaţie, iar mama a oferit-o cu mult înainte să fi găsit de cuviinţă să arunce o privire asupra tablourilor artistului: era probabil complet lipsit de talent.

Această opinie şi-a aflat confirmarea în ochii ei atunci când s-a dovedit că reuşita materială a dl Zaremba îi îngăduia să fie posesorul unei case în Florida şi al unei pisici în Elveţia. Mama a început să-i arate locatarului nostru o milă amestecată cu ironie. Fără îndoială, se temea ca pilda unui pictor căruia-i mergea bine să nu aibă asupra mea o influenţă nefastă; asta ar fi putut, Doamne fereşte, nu doar să mă deturneze de la cariera în diplomaţie care mă aştepta cu braţele deschise, ci şi să mă îndemne să pun din nou mâna pe pensule.

Nu era o îngrijorare lipsită de temei. Încă mă bântuia demonul secret şi nu avea nicicând să-mi dea pace. Mă încerca adesea o nostalgie nedesluşită, o nevoie aproape fizică de forme şi de culori. Atunci când în sfârşit m-am hotărât – trei decenii mai târziu – să dau frâu liber acestei „vocaţii”, rezultatul a fost jalnic. Mă năpusteam asupra pânzelor într-un soi de dans înflăcărat, golind direct pe „tablou” cele mai groase tuburi de ulei de care puteam face rost; cum pensulele nu îmi ofereau un contact îndeajuns de direct, foloseam degetele. Lucram şi în stilul „aruncat”. Peste tot numai ulei. Nimeni nu putea intra în camera unde făceam ravagii, fără să-şi mânjească hainele şi faţa: zidurile, mobilele şi tavanul păstrau stropi din geniul meu. Chiar dacă inspiraţia îmi era cât se poate de autentică, rezultatul comunica o înspăimântătoare nerozie.

N-aveam pic de talent la pictură. Cu fiecare nouă dâră lăsată de pensulă, această artă supremă mă trimitea dispreţuitoare înapoi la romanele mele dragi. De-atunci, îi înţeleg pe grafomani: am învăţat pe pielea mea că o chemare, o inspiraţie profundă şi de neînfrânat pot fi însoţite de o lipsă totală de har. Nicicând nu trăisem o asemenea beţie creatoare şi, cu toate acestea, nicicând evidenţa eşecului nu mi-a părut mai neiertătoare. Am mai continuat ceva vreme să golesc sute de tuburi de culoare, cumva ca să mă golesc pe mine însumi. Însă nu reuşeam să ating golul decât pe pânză. În doi ani, am izbutit să termin doar un singur „tablou". L-am agăţat pe perete, alături de altele, iar atunci când marele critic american Grinberg a venit să mă viziteze, s-a oprit multă vreme în faţa operei, vădit interesat. „Şi ăsta de cine e?" Am răspuns cu dibăcie: „Ah, e al unui tânăr pictor pe care l-am descoperit la Milano" Faţa îi devenise şi mai admirativă. „Ei bine, dragule, rahatul ăsta chiar e un mare rahat. *For a plece ofshit, it's a realpiece ofshitF* Aveam eu o bănuială, dar continuam să sper într-o minune. Care putea să apară când nici cu gândul nu gândeai. În orice clipă, cerul putea încă să-şi pogoare geniul asupra mea. Treptat, frustrarea a atins asemenea cote, încât am ajuns în pragul unei căderi nervoase: cred că sunt singurul om de pe lumea asta căruia medicul i-a interzis să picteze. Pe „tablourile44 mele se suprapuneau straturi atât de groase, încât era nevoie de mai multe persoane ca să le care la gunoi. Una dintre vecine s-a dus să salveze de la coş una dintre „operele44 mele şi a luat-o acasă. „Nu poţi să ştii niciodată…44, mi-a explicat.

Cu toate astea, deşi vizitam adesea atelierul pe care dl Zaremba îl închiriase pe bulevardul Tsarevitch, nu gustul pentru artă mă mâna într-acolo. Pictorul era de altfel specializat în portrete de copii angelici, care mă lăsau nepăsător. Cu totul altceva îmi trezea interesul. Băgasem de seamă, într-adevăr, că acest personaj uşor nevrotic începuse să caute compania mamei cu o insistenţă discretă, dar de netăgăduit. Mânuită cu tact, cu iscusinţă,

această situaţie se putea dovedi plină de posibilităţi şi capabilă să producă o schimbare cât se poate fericită în viaţa noastră. Cum şi până atunci mă dovedisem temerar şi imprudent, precum toţi cei care nu-şi pot dezvolta gustul pentru acţiune şi fapte de vitejie, ideea că aş putea s-o „cazez44 pe mama, punând-o astfel la adăpost de grijile materiale, era însoţită în capul meu şi de o altă speranţă: aceea că mă voi putea în sfârşit năpusti într-o viaţă aventuroasă, fără să-mi reproşez că am lăsat-o lipsită de sprijin pe cea care îmi oferise totul.

Dl Zaremba nu se căsătorise niciodată. Fusese la fel de singur în copilărie pe cât era acum la maturitate. Părinţii îi muriseră de tineri, seceraţi romantic de tuberculoză. Erau îngropaţi la cimitirul din Menton, unde el se ducea adesea să le depună flori pe mormânt. Fusese crescut, cu deplină răceală, de către un unchi celibatar, pe o moşie bogată din estul Poloniei.

Nu a întârziat să se dedice, cu nesfârşită chibzuinţă, unor prudente operaţiuni de seducţie.

— Eşti foarte tânăr, dragul meu Romain.

Mi se adresa ca în polonă, cu *panie* Românie, domnule Romain.

— Eşti foarte tânăr. Ai toată viaţa înainte. O să găseşti o femeie care-ţi va fi credincioasă. O altă femeie, s-ar cuveni să spun, fiindcă văd clipă de clipă cu câtă tandră solicitudine te înconjoară mama dumitale. Eu n-am avut norocul ăsta. Mărturisesc că m-aş bucura să întâlnesc o persoană pe care s-o pot iubi şi căreia să-i pese un pic de mine. Zic bine: un pic. Nu sunt o persoană cu pretenţii. M-aş mulţumi să nu ocup decât locul al doilea în sufletul unei femei.

Mi-am înăbuşit un zâmbet la gândul că altcineva decât mine ar fi putut ocupa primul loc în sufletul mamei. Dar nu se cădea să-l înspăimânt.

— Mi se pare că sunteţi îndreptăţit să fiţi preocupat de viitorul dumneavoastră, m-am încumetat eu, cu prudenţă. Pe de altă parte, asta v-ar putea crea anumite responsabilităţi. Financiare, bunăoară. Nu ştiu dacă un

pictor are mijloacele necesare ca să satisfacă nevoile unei familii.

— Din punct de vedere material, nu duc lipsă de nimic, te asigur.

Şi-a netezit mustaţa.

— Aş fi încântat, de altfel, să-mi împart bunăstarea cu cineva. Nu sunt egoist.

De data asta, m-a cuprins entuziasmul. Începusem să visez că învăţ să pilotez. Din punct de vedere bănesc, s-ar fi cuvenit să-mi iau gândul: era nevoie de cel puţin cinci mii de franci. Ar fi trebuit poate să-i cer să ne dea un zălog, ca semn că are intenţii serioase. Mi-a trecut prin cap, cu o viteză de o sută de kilometri la oră, şi ideea unei maşini, cu mine la volan. Mai observasem şi că pictorul avea un superb halat din mătase de Damasc, brodat cu fir de aur.

Râdeam în sinea mea. Încă de-atunci, umorul reprezenta pentru mine ceea ce avea să rămână de-a lungul întregii mele vieţi: un sprijin necesar, cel mai straşnic dintre toate. Mai târziu, mult mai târziu, în particular şi în public, la televizor şi în „lume”, partizanii seriozităţii n-au încetat să mă întrebe: „De ce spuneţi mereu, domnule Romain Gary, poveşti care vă dezavantajează?” Nu e vorba însă doar de mine. Ci de *eul* nostru al tuturor. De micul nostru regat al lui Eu, atât de hazliu cu incinta lui încercuită de metereze şi cu sala tronului. Poate că, într-o zi, le voi răspunde mai pe îndelete.[21]

Gândul de a-l avea tată vitreg pe dl Zaremba stârnea în mine tot soiul de tulburări. Uneori, dragostea neostenită care mă copleşea era mai mult decât puteam duce. Văzându-mă fără încetare în oglinda unor ochi pătimaşi, înnebuniţi de dragoste, drept unic, fără seamăn, binecuvântat cu toate virtuţile şi sortit triumfului, nu simţeam decât că îmi sporesc frustrările şi conştiinţa cât se poate de lucidă şi dureroasă a hăului dintre această imagine măreaţă şi amărâta mea realitate. Nu că mi-ar fi

21 Vezi La nuit sera calme, Gallimard, 1974. (N. ed. orig.)

trecut prin cap să mă dau în lături de la responsabilităţile pe care mi le dictau, în acel proces de „devenire”, devotamentul şi sacrificiile cu care eram înconjurat. Eram hotărât să înfăptuiesc toate aşteptările mamei şi o iubeam prea mult ca să mă-mpiedic de naivităţile şi exagerările din visele sale. Mi-era cu atât mai greu să recunosc această fantasmă cu cât, legănat încă din copilărie de promisiunile şi de poveştile despre măreţia mea viitoare, mă rătăceam în ea uneori, nemaiştiind cât era visul ei şi cât eram eu. Şi mai ales nu mai puteam îndura să fiu atât de răzgâiat. Dacă dl Zaremba ar fi izbutit să atragă spre el o parte din povara acestei iubiri care mă strivea, aş fi putut în sfârşit respira neîngrădit.

Mi-am dat în curând seama că mama începuse să miroasă ceva. A prins să-l trateze pe polonez cu o răceală vecină cu duşmănia. Intrase în cel de-al cincizeci şi treilea an de viaţă şi, în ciuda părului ei complet albit şi a urmelor de uzură pe care câinoşenia luptelor – duse de una singură în trei ţări, ca să supravieţuiască – o imprimase pe trăsăturile ei mai mult decât vârsta în sine, feminitatea sa păstra un fel de strălucire călduroasă şi veselă care îi putea face pe bărbaţi să viseze. Am priceput totuşi destul de repede că timidul şi distinsul meu prieten nu se îndrăgostise de ea, aşa cum se întâmplă de obicei când unui bărbat îi cade cu tronc o femeie. Sub aparenţa lui de mare domn în puterea vârstei, dl Zaremba ascundea un orfan care nu-şi primise niciodată porţia de tandreţe şi de dragoste şi care a fost cuprins de speranţă şi poate de râvnă a inimii la vederea acestei iubiri materne care ardea în faţa lui precum o flacără. În mod limpede, hotărâse că era loc pentru doi.

Adesea, când mama, în ceea ce numeam elanurile de „expresionism14, mă strângea în braţe sau venea să-mi aducă ceaiul, prăjiturile şi fructele de ora cinci în grădiniţa din faţa hotelului, desluşeam pe faţa osoasă a domnului Zaremba o umbră de amărăciune, de nu chiar de iritare. Năzuia să fie şi el admis. Şedea într-un fotoliu de răchită, punând elegant picior peste picior, cu bastonul cu măciulie

de fildeş aşezat pe genunchi; îşi netezea mustaţa şi ne privea întunecat, precum un surghiunit care contemplă porţile regatului interzis. Trebuie să mărturisesc că eram destul de necopt şi că nu prea ştiam ce m-aşteaptă la capătul drumului, ca să mă pot bucura de iritarea lui. Totuşi, deşi nu bănuia, departe de a avea un rival, găsise în mine un aliat de nădejde. Dacă aveam capacitatea să urc cândva treptele diplomaţiei, venise clipa s-o dovedesc. Prin urmare, mă feream să-l încurajez.

Dl Zaremba îşi dregea uneori vocea, cu un aer contrariat, atunci când mama îmi depunea în faţă ofrandele, dar tăcea mâlc şi nu-şi îngăduia nici cea mai mică observaţie de tipul: „Nina, vă cam răsfăţaţi feciorul şi îi pregătiţi un viitor anevoios în relaţiile cu femeile. Ce-o să facă mai târziu? Nu-l condamnaţi oare să caute o ţintă de neatins?” Nu, dl Zaremba nu se angaja niciodată în astfel de imixtiuni; stătea şi el acolo, pur şi simplu, în costumul lui tropical, uşor abătut; câteodată ofta şi-şi întorcea privirea, cam prost dispus din pricina efuziunilor noastre. Eram convins că mama îşi dădea perfect seama că îl încearcă o uşoară invidie, fie şi pentru că îşi îngroşa mereu manifestările de tandreţe atunci când sfiosul său curtezan se afla în preajma ei; ba chiar cred că îi plăcea să se poarte aşa, în primul rând pentru că artista ratată din ea dorea să aibă public şi apoi pentru că „urgisitul” nostru sublinia, prin felul cum se purta, complicitatea noastră şi le arăta tuturor soliditatea şi siguranţa absolută a regatului nostru invincibil. Într-o zi, după ce mi-a fost aşezat în faţă platoul de ora cinci, pe o masă din grădină, dl Zaremba şi-a îngăduit un gest care, venind din partea unui om atât de timid şi de stăpânit, echivala cu o demonstraţie de mare curaj şi reprezenta un soi de proclamaţie mută, dar vehementă a simţămintelor sale. S-a ridicat din fotoliu, a venit să se aşeze la masa mea fără să fie poftit, a întins mâna şi a luat din coş unul dintre merele mele, pe care s-a apucat să-l ronţăie fără şovăială, privind-o în acelaşi timp ţintă în ochi pe mama, cu aer sfidător. Am rămas cu gura căscată. Niciodată nu l-am fi crezut în stare pe dl Zaremba

de o asemenea îndrăzneală. Am schimbat nişte priviri indignate, după care l-am contemplat pe pictor cu o asemenea răceală, încât bietul om, după câteva eforturi de a mesteca mărul, l-a aşezat la loc pe platou, s-a ridicat în picioare şi a plecat, cu capul în jos şi umerii lăsaţi.

La scurtă vreme, dl Zaremba a făcut o tentativă mai directă.

Stăteam aşezat la mine în cameră, la parterul hotelului, în faţa ferestrei deschise, preocupat să cizelez ultimul capitol; îl romanului la care lucram. Era un ultim capitol superb, şi încă mai regret şi azi că n-am izbutit niciodată să le scriu pe cele care ar fi trebuit să-l preceadă. În epoca aceea, strânsesem cel puţin douăzeci de ultime capitole.

Mama îşi lua ceaiul în grădină. Stând în picioare lângă ea, uşor încovoiat, cu o mână sprijinită de spătarul scaunului, dl Zaremba aştepta să fie poftit să ia loc, dar invitaţia nu venea. Cum discuţia avea o temă care nu o lăsa niciodată nepăsătoare pe mama, nu i-a fost deloc greu să-i deştepte atenţia.

— Există ceva, Nina, despre care voiam să vă pomenesc de mai multă vreme. E vorba despre fiul dumneavoastră.

Îşi bea mereu ceaiul cât încă era prea fierbinte şi, după ce-şi ardea buzele, avea ciudatul obicei să sufle în ceaşcă, să-l răcorească.

— Vă ascult.

— Nu e niciodată bine – aş spune chiar că e primejdios – să fii copil unic. Capeţi obiceiul să te simţi buricul pământului, iar dragostea asta neîmpărtăşită te condamnă mai târziu la numeroase dezamăgiri.

Mama şi-a strivit ţigara Gauloise.

— Nici nu-mi trece prin cap să adopt un alt copil, i-a răspuns ea sec.

— Nu mă gândeam la nimic de felul ăsta, să fim serioşi! a şoptit dl Zaremba, fără să-şi dezlipească privirea de pe scaun.

— Luaţi loc.

Pictorul s-a înclinat ca să-i mulţumească şi s-a aşezat.

— Voiam să vă spun, pur şi simplu, că pentru Romain e important să se se simtă mai puţin… unic. Nu-i prinde bine să fie singurul bărbat din viaţa dumneavoastră. O asemenea exclusivitate afectivă l-ar putea face foarte pretenţios în raporturile cu femeile.

Mama a împins înapoi ceaşca de ceai şi a luat altă Gauloise. Dl Zaremba s-a grăbit să-i ofere foc.

— Unde bateţi mai exact, *panie*] *ame*? Vouă, polonezilor, vă place să vă învârtiţi în gol şi să mai şi faceţi figuri de dans; ca balerini sunteţi excelenţi, dar lumea vă înţelege greu.

— Voiam doar să vă spun că pe Romain l-ar ajuta să aveţi şi un alt bărbat prin preajmă. Cu condiţia, desigur, să fie o persoană înţelegătoare, fără multe pretenţii.

Îl privea foarte atent, cu un ochi pe jumătate închis, dindărătul fumului de ţigară, cu o faţă pe care aş categorisi-o drept mucalit binevoitoare.

— Vă rog să înţelegeţi, a continuat dl Zaremba, privind în jos, că nu mi-ar trece prin minte să consider „excesivă” iubirea unei mame. Eu, personal, n-am avut parte de o asemenea iubire şi nu încetez să preţuiesc ce mi-a lipsit. După cum ştiţi, sunt orfan.

— Sunteţi cu siguranţă cel mai în vârstă orfan pe care l-am cunoscut, a zis mama.

— Vârsta nu are de-a face cu asta, Nina. Inima nu îmbătrâneşte niciodată, iar pustiul, absenţa care şi-au pus pecetea asupra ei, rămân şi nu fac altceva decât să sporească. Desigur, sunt conştient de vârsta mea, dar relaţiile dintre oameni pot înflori la maturitate într-un mod… Cum să-i spun? Luminos şi tihnit. Şi dacă aţi putea să împărtăşiţi şi cu altcineva această tandreţe cu care vă înconjuraţi fiul, îndrăznesc să spun că Romain ar deveni un bărbat cu mai multă încredere în sine. N-ar mai fi chinuit toată viaţa de năzuinţa fierbinte după o imanentă şi, fie-mi îngăduit să mă exprim aşa, atotputernică feminitate. Dacă aş putea să vă ajut şi, prin asta, să-l ajut pe fiul dumneavoastră să…

S-a întrerupt şi a tăcut, complet fâstâcit, sub privirea care-l fulgera. Mama a tras adânc aer pe nas, cu o uşoară fluierătură, precum ţăranii ruşi când îşi exprimă mulţumirea. Stătea aşezată, cu spatele foarte drept şi cu palmele sprijinite pe coapse. Apoi s-a ridicat.

— Sunteţi tulburat rău, bietul meu prieten, a zis ea, iar pentru mine, care ştiam ce resurse de vocabular avea în clipele de furie, felul cum îşi alesese acum vorbele constituia un semn de cumpătare, care nu zăgăzuia chiar orice speranţă. După care s-a îndepărtat, cu capul ridicat şi cu un aer semeţ.

Privirea dezamăgită a domnului Zaremba s-a încrucişat brusc cu privirea mea. Nu-mi simţise prezenţa îndărătul ferestrei şi a devenit parcă mai stânjenit decât înainte, de ca şi cum l-aş fi surprins şterpelindu-mi bilele. Voiam să-l încurajez. Cel mai potrivit mod era să-i arăt că-l tratez ca pe un viitor tată vitreg. Însă trebuia să ştiu dacă se va dovedi demn de asemenea onoare şi dacă era dispus să-şi asume obligaţiile faţă de noi.

M-am ridicat şi m-am aplecat pe fereastră.

— Aţi putea să-mi împrumutaţi cincizeci de franci, *panie* Janie? l-am întrebat.

Mâna domnului Zaremba s-a îndreptat îndată spre portofel. Moda testelor psihologice la care sunt astăzi supuşi candidaţii pentru un post nu exista la vremea respectivă; pot aşadar spune că sunt un precursor.

După acest atac frontal asupra regatului nostru, prietenul meu a admis cu înţelepciune că modul cel mai potrivit de a o curta pe mama era să-mi intre mie în graţii.

Aşa am primit un superb portofel din piele de crocodil, cu cincisprezece dolari strecuraţi înăuntru, apoi un Kodak şi un ceas de mână, cadouri pe care le consideram nişte garanţii, fiindcă atunci când e vorba de viitorul unei familii, nu eşti niciodată îndeajuns de prevăzător. Dl Zaremba pricepea prea bine asta. În curând am devenit posesorul unui stilou Waterman, iar modesta mea bibliotecă a intrat într-o etapă de prosperitate nebună. Aveam mereu la dispoziţie bilete la teatru şi la

cinematograf, şi m-am trezit că le descriu tovarăşilor mei de la Grande Bleue proprietatea noastră din Florida, recent achiziţionată.

Curând, dl. Zaremba a hotărât că nu-mi dăduse suficiente chezăşii şi uite-aşa a sosit clipa când mi-a cerut ce mi-a cerut.

Eram la pat, din pricina unei gripe uşoare, când peţitorul nostru a ciocănit la uşă şi şi-a făcut apariţia la orele patru şi jumătate, luându-i-o astfel înainte mamei, şi aducând tava rituală cu fructe, cu ceai, cu miere şi cu prăjiturelele mele preferate. Îi purtam pijamaua şi frumosul halat din damasc. A aşezat tava pe pat, mi-a turnat o ceaşcă de ceai, s-a interesat dacă am febră, a luat un scaun şi s-a aşezat, cu batista în mână – o siluetă înaltă din tweed gri. Şi-a tamponat fruntea cu batista. Îi împărtăşeam nervozitatea. O cerere în căsătorie este întotdeauna un moment dificil. Mi-am amintit deodată, cu oarecare nelinişte, că părinţii lui muriseră de tuberculoză. Poate că s-ar fi cuvenit să-i cerem un certificat de sănătate.

— Dragă Romain, a început el, nu fără o oarecare solemnitate, îmi cunoşti, desigur, sentimentele faţă de dumneata.

Am luat un ciorchine de struguri.

— Nutrim o mare prietenie pentru dumneavoastră, domnule Zaremba!

Aşteptam, cu inima bubuind, dar străduindu-mă să par nepăsător. Nu va mai fi nevoie ca mama să urce şi să coboare de o sută de ori pe zi scara care duce de la restaurant la bucătărie. Putea să meargă an de an să-şi petreacă o lună la Veneţia, pe care o iubea atât. În loc să alerge în fiecare dimineaţă, la ora şase, spre piaţa Buffa, avea să străbată Promenade des Anglais în trăsură, privind cu un aer distant pe cei care-i nu-i arătaseră stimă. Aveam în sfârşit să plec să cuceresc lumea şi să mă întorc la vreme, copleşit de glorie, astfel încât viaţa ei să capete un sens luminos şi să-i fie făcută dreptate. Mai vedeam şi feţele amicilor de pe plajă când aveau să mă zărească la cârma iahtului meu cu vele azurii – ţineam morţiş la

culoarea asta. Pe vremea aceea mă uitam după o micuţă peruviană, Lucită, iar rivalul meu era nici mai mult nici mai puţin decât Rex Ingram, celebrul regizor care-l descoperise pe Rudof Valentino. Peruviana avea paisprezece ani, Rex Ingram bătea în cincizeci, eu aveam un pic mai mult de şaptesprezece; prin urmare, era obligatoriu ca velele să fie azurii.

Mă închipuiam prea bine şi în Florida; o casă mare şi albă, marea călâie, plaje imaculate – viaţă, ce mai încoace şi-ncolo! Acolo vom merge să ne petrecem luna de miere.

Domnul Zaremba îşi tampona fruntea. Îi vedeam pe deget şevaliera purtând blazonul străvechii noastre stirpe, herbul neamului Zaremba. Avea, cu siguranţă, să-mi dea numele lui. Şi aveam să mă aleg nu doar cu un frate mai mic, ci şi cu nişte strămoşi.

— Nu mai sunt tânăr, *panie* România. Trebuie să recunosc că cer mai mult decât pot să ofer. Îţi promit însă că mă voi ocupa de mama dumitale pe cât îmi va sta în putinţă, ceea îţi va îngădui să te dedici în exclusivitate vocaţiei dumitale literare. Un scriitor trebuie să aibă parte, înainte de orice, de linişte interioară, ca să poată oferi ce are mai bun în el. O să am grijă de asta.

— Sunt sigur că am putea fi foarte fericiţi împreună, *panie* Janie.

Începeam să-mi cam pierd răbdarea. S-ar fi cuvenit să ne facă cererea în căsătorie fără ocolişuri, în loc să-şi şteargă nevricos fruntea.

— Prin urmare? l-am întrebat.

Ciudat. Aşteptam momentul acesta de câteva luni bune, dar acum, când bărbatul se pregătea să-mi ceară mâna mamei, simţeam că mi se strânge inima.

— Mi-aş dori ca Nina să mă accepte de soţ, a spus dl Zaremba cu o voce palidă, de parcă s-ar fi pregătit să facă un salt mortal, cum se zice la circ. Crezi că am vreo şansă?

M-am încruntat.

— Nu ştiu. Am mai primit câteva propuneri până acum.

Mi-am dat seama că jucam cam tare, şi dl Zaremba,

atins în punctul sensibil, a sărit ca ars.

— De la cine? a întrebat el indignat.

— Nu mi se pare corect să dau nume.

Nu fără eforturi, dl Zaremba a redevenit stăpân pe sine.

— Desigur, îmi cer scuze. Aş vrea măcar să ştiu dacă mă preferi celorlalţi. Ţinând seamă că mama dumitale te adoră, ştiu ce rol îţi va reveni în hotărârea ei.

L-am privit prieteneşte.

— Noi vă simpatizăm *în\At*, *panie* Janie, dar, cu siguranţă, înţelegeţi că e vorba despre o hotărâre foarte importantă. Vom chibzui.

— O să pui o vorbă bună pentru mine?

— Când va fi cazul, da… Mă rog, cred că da. Lăsaţi-ne ceva timp de gândire. Căsătoria e o problemă serioasă. Ce vârstă aveţi, mai precis?

— Cincizeci şi cinci, din păcate…

— Eu încă n-am împlinit optsprezece, i-am răspuns. Nu-mi pot îndrepta viaţa într-o direcţie atât de neaşteptată, fără să ştiu precis unde merg. Nu-mi puteţi cere să iau o asemenea hotărâre aşa, pe nepusă masă.

— Îmi dau perfect seama de asta, a spus dl Zaremba. Voiam doar să ştiu dacă, *a priori*, intenţiile mele vor fi întâmpinate cu simpatie. Nu m-am însurat până acum, tocmai pentru că nu sunt un tip care să se sustragă de la responsabilităţile pe care le impune o familie. Prin urmare, trebuia să nu am îndoieli. Nu cred că îţi vei regreta alegerea.

— Vă promit că voi chibzui, asta-i tot.

Dl Zaremba s-a ridicat, vizibil uşurat.

— Mama dumitale este o femeie excepţională, a spus el. N-am mai întâlnit un asemenea devotament. Sper că vei găsi cuvintele potrivite ca s-o convingi. O să aştept răspunsul dumitale.

Am hotărât să abordez subiectul de îndată ce se va întoarce mama. Se întorcea mereu bine dispusă de la piaţă, după ce împărăţea timp de două ceasuri peste tarabe şi-şi exercita autoritatea asupra precupeţilor. M-am

îmbrăcat cu grijă, m-am tuns, mi-am legat la gât o foarte frumoasă cravată de mătase bleumarin cu muşchetari brodaţi în fir de argint, pe care mi-o făcuse cadou pictorul, am cumpărat un buchet de trandafiri roşii – din soiul „catifeaua zorilor” – şi, către orele zece şi jumătate, a doua zi, aşteptam în hol, pradă unui neastâmpăr pe care doar dl Zaremba, care se frământa la el în cameră, la etajul şapte, îl putea pricepe. Ştiam prea bine că pretendentul nostru cu mustăţi pe oală căuta mai degrabă o mamă decât o soaţă, dar era un bărbat nespus de curtenitor, care i-ar arăta mamei mai multă consideraţie decât îi arătase până atunci viaţa. Desigur, te puteai îndoi de talentul lui la pictură, dar, la urma urmei, e de ajuns un singur creator autentic într-o familie.

Mama a dat peste mine în salon, ţinând cu stângăcie la subraţ buchetul de flori. I l-am întins în tăcere, pentru că mi se pusese un nod în gât. Şi-a băgat faţa printre trandafiri, apoi mi-a aruncat o privire dojenitoare.

— Nu era nevoie!

— Trebuie să-ţi vorbesc.

I-am făcut semn să ia loc. S-a aşezat pe micuţa sofa uşor tocită de la intrare.

— Ascultă, i-am zis.

Nu-mi era însă deloc uşor să găsesc cuvintele potrivite.

— Eu… Hmm… E un bărbat foarte de treabă, am îngânat.

A fost de ajuns. A înţeles îndată. Înşfăcând buchetul, l-a zvârlit de-a lungul holului cu un gest larg, dispreţuitor şi irevocabil. Buchetul s-a izbit de-o vază care s-a făcut ţăndări pe jos, cu un puternic efect dramatic. Lina, camerista italiană, a intrat în grabă şi, văzând expresia de pe chipul mamei, a ieşit la fel de grăbită.

— Hei, ce-ai păţit? am strigat. Are o moşie superbă în Florida!

Plângea. M-am străduit să rămân calm dar, aşa cum se întâmpla mereu între noi, m-a năpădit propria ei emoţie, care apoi s-a răsfrânt din nou asupra sa, şi tot aşa, a urcat

câte-o treaptă la fiecare du-te-vino, în buna tradiţie a scenelor de dragoste. Voiam să-i strig că era ultima ei şansă, că avea nevoie de un bărbat să-i fie alături, că nu puteam fi eu acel bărbat pentru că, mai devreme sau mai târziu, aveam să plec, lăsând-o singură. Voiam să-i spun, mai ales, că nu exista nimic care să nu poată fi împlinit de dragostea ce-i purtam, cu o singură excepţie: să renunţ la viaţa mea de bărbat, la dreptul meu de a face ce poftesc cu ea. Pe măsură însă ce emoţia şi gândurile contradictorii mi se buluceau în cap, mi s-a vădit că, într-un anume sens, mă străduiam să scap de mama, de dragostea ei cotropitoare, de greaua povară a duioşiei sale. Aveam tot dreptul din lume să mă răzvrătesc şi să lupt pentru independenţa mea, dar nu prea mai ştiam unde se isprăvea legitima apărare şi unde începea cruzimea.

— Ascultă, mamă, pentru moment nu pot să te ajut. El poate.

— Nici nu-mi trece prin cap să adopt un fiu cincantenar!

— E un domn foarte distins, am răcnit eu. Cu maniere, îşi croieşte hainele la Londra! Şi…

Şi-atunci am comis greşeala ultimă şi fatală. Niciodată n-am să înţeleg cum de am putut, chiar dacă aveam optsprezece ani, să mă arăt atât de neştiutor într-ale feminităţii.

— Te respectă şi te va respecta mereu, te va trata ca pe o mare doamnă…

Ochii i s-au umplut de lacrimi şi mi-a surâs.

— Îţi mulţumesc, a spus ea. Ştiu că sunt bătrână. Ştiu că există câteva lucruri care mi-au dispărut pe veci din viaţă. Atâta doar că, Romuşka, mi s-a întâmplat o dată, doar o singură dată, să iubesc pătimaş un bărbat. Asta se petrecea cu multă vreme în urmă şi încă îl mai iubesc. Nu mă respecta şi nu s-a purtat niciodată cu mine ca un gentleman. Dar era un bărbat, nu un puşti. Iar eu sunt femeie, îmbătrânită, desigur, dar care are ţinere de minte. Cât despre pictorul ăsta fără har… Am un fiu şi-mi ajunge. Refuz să mai adopt unul. Ducă-se *k ciortu*… ducă-se la

dracu'.

Am rămas acolo tăcuţi o lungă, o foarte lungă bucată de vreme. Mă privea surâzând. Ştia ce gândesc. Ştia că năzuiesc să evadez.

Evadarea mea era însă imposibilă. Am rămas prizonierul amintirii. Al unei feminităţi nemaiîntâlnite…

Nu-mi rămânea decât să-i împărtăşesc refuzul amorezului. Ceea ce nu era tocmai uşor. E penibil să trebuiască să anunţi un bărbat că nu este dorit de o femeie, dar mai rău încă e să fii nevoit să-i dai de ştire unui băieţel că şi-a pierdut şi ultima speranţă de a-şi mai găsi o mamă. Am stat o oră întreagă la mine în cameră, aşezat pe pat şi privind posac spre perete.

Întotdeauna mi-a displăcut profund să-i necăjesc pe ceilalţi, ceea ce probabil că este un semn de slăbiciune şi o lipsă de caracter. Ştiam că, în timp ce stăteam acolo şi mă frământam, încercând să găsesc cea mai bună cale de a-i aduce la cunoştinţă, cu menajamente, trista veste, prietenul meu aştepta cu sufletul la gură în camera lui. În cele din urmă, am găsit o soluţie ce mi s-a părut că are delicateţea şi elocvenţa necesare. Mi-am deschis dulapul. Am luat halatul şi cravata brodată cu siluete de muşchetari, aparatul Kodak, pijamaua, stilouri şi celelalte „zăloguri" pe care le primisem de la viitorul meu tată adoptiv. Mi-am scos ceasul de la încheietură. Apoi am luat liftul. I-am bătut la uşă şi am fost poftit să intru. Dl Zaremba aştepta într-un fotoliu. Avea chipul palid şi mi s-a părut că îmbătrânise dintr-odată. S-a mulţumit să mă privească trist, în timp ce aşezam pe pat obiectele, unul după altul. Am rămas apoi tăcuţi şi ne-am despărţit fără să fi rostit un cuvânt.

A luat trenul de Ventimiglia a doua zi în zori, fără să-şi ia la revedere. A lăsat în urmă, cu grijă rânduite pe pat, cadourile pe care venisem să i le înapoiez, şi printre ele, la vedere, cravata brodată cu muşchetari. Încă o mai am pe undeva, dar n-o port niciodată. Muşchetarului D'Artagnan din mine i-a trecut timpul.

Mi se întâmplă să mă gândesc la dl Zaremba atunci

când mă văd în câte o oglindă. Mi se pare că îi semăn, ceea ce nu pot spune că nu mă mândreşte un pic, fiindcă, ce naiba! încă am nişte ani mai puţin ca el la vremea aceea, când era deja un om în vârstă.

CAPITOLUL XXIII

M-am înscris la Facultatea de Drept din Aix en Provence, şi am părăsit Nisa în octombrie 1933. De la Nisa la Aix se fac cinci ore cu autocarul; despărţirea a fost sfâşietoare. M-am străduit cât am putut de bine să-mi construiesc, de ochii pasagerilor, o atitudine bărbătească şi uşor ironică, în timp ce mama, încovoiată brusc şi parcă împuţinată la jumătate, stătea acolo, cu ochii pironiţi pe faţa mea, cu gura căscată într-o expresie dureroasă, de parcă nu înţelegea ce se-ntâmplă.

Când a pornit autocarul, a făcut câţiva paşi pe trotuar, apoi s-a oprit locului şi a început să plângă. Mai văd şi acum bucheţelul de violete pe care i-l dădusem şi pe care-l ţinea în mână. M-am preschimbat aşadar în statuie, sprijinit în eforturile mele, trebuie s-o mărturisesc, de o fată drăguţă care stătea cu ochii pe mine. Am întotdeauna nevoie de public ca să funcţionez optim. Ne-am cunoscut în timpul drumului: era mezelăreasă în Aix; mi-a mărturisit că îi venise şi ei să plângă în timpul scenei noastre de adio şi am auzit încă o dată refrenul pe care începusem să-l ştiu pe dinafară: „Mama dumitale chiar te iubeşte, nimic de zis”, însoţit de un oftat, de o căutătură visătoare şi de un strop de curiozitate.

Camera mea din Aix, de pe strada Roux-Alphéran, costa şaizeci de franci pe lună. Pe vremea aceea, mama câştiga cinci sute de franci: o sută se ducea pe insulină şi îngrijiri medicale, o sută pe ţigări şi cheltuieli diverse, iar restul era pentru mine. Mai existau şi „învoieli”, aşa cum, cu delicateţe, le numea mama. Aproape zilnic, autocarul de la Nisa îmi aducea de-ale gurii, din cămara hotelului-pensiune Mermonts, aşa că, treptat, acoperişul din jurul ferestrei de la mansarda mea a început să semene cu o tarabă din piaţa Buffa. Vântul legăna cârnaţii, ouăle se înşirau în streaşină, spre marea uimire a porumbeilor;

brânzeturile se umflau în ploaie, şuncile, bucăţile de pulpă, fripturile păreau nişte naturi moarte pe fundal de ţigle. Nu lipsea nimic: nici castraveţii muraţi, nici muştarul cu tarhon, nici halvaua grecească, nici curmalele, smochinele, portocalele şi nucile, nici improvizaţiile adăugate uneori de furnizorii de la Buffa: pizza cu caşcaval şi anşoa a domnului Pantaleoni, celebrii „căţei de usturoi" ai domnului Peppi, o specialitate delicioasă, prezentată sub simplul acoperământ al unei foi de plăcintă, care ţi se topea în gură într-o succesiune de arome neaşteptate: brânză, anşoa, ciuperci, isprăvită cu o apoteoză a usturoiului, cum de atunci n-am mai întâlnit – şi ciozvârte de carne de vacă, trimise personal de către domnul Jean, care constituiau singura şi adevărata „vacă pe acoperiş" 1, să nu-i fie cu supărare celebrului local parizian cu acest nume. Reputaţia depozitului meu de alimente s-a răspândit pe Cours Mirabeau[22] şi aşa am putut să leg nişte prietenii: un chitarist-poet numit Sainthomme, un tânăr student-scriitor neamţ care se ambiţionase să fecundeze Sudul cu ajutorul Nordului, sau invers, nu mai ţin minte, doi studenţi de la cursul de filosofie al profesorului Segond – şi, desigur, fata cu mezelurile, pe care am revăzut-o în 1952, când era mamă a nouă copii, ceea ce dovedeşte că Pronia cerească a avut grijă de mine, pentru că respectiva nu mi-a pricinuit deloc neajunsuri.

Îmi petreceam timpul liber la cafeneaua Deux Garons, unde am scris un roman, pe sub platanii de pe Cours Mirabeau. Mama îmi trimitea adesea bilete succinte, cu fraze bine simţite, pline de îndemnuri la îndrăzneală şi dârzenie; semănau cu proclamaţiile pe care generalii le adresează trupelor în ajunul unei înfrângeri, cu vibrante promisiuni de triumf şi de faimă, şi atunci când am citit pe ziduri, în 1940, celebrul „vom învinge, pentru că suntem cei mai puternici" al guvernului Reynaud[23], m-am gândit la

22 Le Bæuf sur le toit, restaurant-cabaret parizian, pe Champs-Elysées.

23 Ultimul guvern al Franţei Libere, înainte de armistiţiul cu Germania nazistă.

comandantul meu suprem cu o duioasă ironie. Mi-o închipuiam, în repetate rânduri, trezindu-se la şase dimineaţa, aprinzându-şi prima ţigară, fierbând apă pentru injecţie, înfigându-şi seringa cu insulină în coapsă, aşa cum o văzusem de multe ori că face, apoi luând creionul şi mâzgălind ordinul de zi pe care se ducea să-l arunce în cutia de scrisori, înainte să dea fuga la piaţă. „Curaj, fiul meu, te vei întoarce acasă cu fruntea încununată de lauri…” Uite-aşa, dintr-un condei, refolosea cât se poate de firesc cele mai vechi şi mai naive clişee ale omenirii. Cred că biletele astea îi erau necesare, că nu le scria atât pentru mine, cât mai degrabă ca să se convingă pe sine şi să-şi dea curaj. Mă ruga, de asemenea, să nu mă lupt în duel, fiindcă fusese dintotdeauna obsedată de moartea lui Puşkin şi a lui Lermontov pe câmpul de onoare, şi, cum geniul meu literar i se părea cel puţin egal cu al lor, se temea să nu fiu al treilea răpus. Nu-mi nesocoteam deloc munca literară, nici vorbă! Un nou roman a fost curând terminat şi trimis editorilor şi, pentru întâia oară, unul dintre ei, Robert Denoël, s-a ostenit şi mi-a răspuns personal. Considera, mi-a scris el, că m-ar interesa să am cunoştinţă de referatul unuia dintre redactorii săi. Se pare că, după ce a parcurs câteva pagini din opera mea, acesta o încredinţase unui psihanalist de renume, respectiv prinţesei Maria Bonaparte, iar acum îmi comunica studiul ei de douăzeci de pagini asupra celui care scrisese *Vin des morts*[24]. Era cât se poate de limpede. Sufeream de complexul castrării, de complexul fecal, aveam tendinţe necrofile şi nu ştiu câte alte mărunte toane, cu excepţia, mă întreb de ce oare? a complexului lui Oedip. Am simţit pentru prima dată că „ajunsesem cineva” şi că începusem să îndreptăţesc speranţele şi încrederea pe care mama le investise în mine.

Cu toate că volumul a fost respins de editor, am fost totuşi foarte măgulit de documentul psihanalitic al cărui

24 Le Vin des morts (Vinul morţilor) este cel dintâi roman scris de Gary. Rămas multă vreme inedit, a fost publicat la Gallimard în mai 2014, într-o ediţie stabilită si prezentată de Philippe Brenot.

obiect eram şi am adoptat numaidecât expresii şi atitudini pe care mi se părea că, de-acum înainte, lumea le aştepta de la mine. Am arătat studiul în dreapta şi-n stânga, iar prietenii mei au fost pe bună dreptate impresionaţi, mai cu seamă de complexul meu fecal, care, fiind cu adevărat semnul unui suflet tenebros şi chinuit, li se părea o culme a rafinamentului. La cafeneaua Deux Garons devenisem, fără doar şi poate, cineva şi pot afirma că, pentru întâia oară, licărul izbânzii a poposit pe fruntea-mi tânără. Doar mezelăreasa a reacţionat într-un fel neaşteptat la lectura documentului. Latura diavolească, supraomenească a firii mele, pe care n-o bănuise niciodată până atunci, dar care era astfel dezvăluită lumii, a îndemnat-o dintr-odată să manifeste nişte pretenţii care-mi depăşeau cu mult posibilităţile, diavoleşti au ba; aşa că, mâhnită, m-a acuzat de cruzime atunci când eu, înzestrat fiind cu un temperament foarte sănătos, dar destul de simplu, m-am arătat uimit de anumite sugestii ale sale. Pe scurt, mă tem că nu m-am ridicat la înălţimea reputaţiei mele. M-am apucat, totuşi, să cultiv un gen sumbru, în acord cu ceea ce credeam că înseamnă un om cu porniri necrofile şi suferind de complexul castrării; nu apăream niciodată în public fără

O forfecuţă pe care o deschideam şi o închideam cu un aer ademenitor; când eram întrebat ce fac acolo cu forfecuţă, spuneam: „Nu ştiu, nu mă pot abţine” şi colegii mei schimbau priviri în tăcere. Pe Cours Mirabeau, etalam un rictus foarte reuşit, iar la Facultatea de Drept mi s-a dus repede vestea că sunt discipol al lui Freud, autor despre care nu vorbeam niciodată, dar din opera căruia aveam mereu un volum la mine. Am bătut eu însumi la maşină referatul în douăzeci de exemplare şi l-am distribuit cu largheţe fetelor din universitate; i-am trimis şi mamei două copii, iar reacţia ei a fost întru totul asemănătoare cu a mea: în sfârşit, ajunsesem celebru, fusesem considerat demn de un document de douăzeci de pagini, care, culmea, mai şi era opera unei prinţese. Le-a dat spre lectură acest document clienţilor de la hotelul-

pensiune Mermonts şi, când m-am întors la Nisa, după cel dintâi an de drept, am fost primit cu mult interes şi am petrecut o vacanţă agreabilă. Singurul lucru care a neliniştit-o oarecum pe mama a fost complexul castrării, pentru că se temea să nu-mi fac singur rău.

Hotelul-pensiune Mermonts făcea nişte afaceri straşnice, mama câştiga aproape şapte sute de franci pe lună, şi s-a luat hotărârea să merg să-mi termin studiile la Paris, ca să-mi fac relaţii. Mama cunoştea un colonel în retragere, un fost administrator colonial dat afară din slujbă şi un viceconsul al Franţei în China, opioman, venit la Nisa pentru o cură de dezintoxicare. S-au arătat binevoitori faţă de mine şi mama simţea că avem în sfârşit o bază solidă pentru lansarea noastră în viaţă şi că viitorul ne era asigurat. În schimb, diabetul

I se agrava, iar dozele de insulină, din ce în ce mai puternice, îi provocau crize de hipoglicemie. De mai multe ori, când se întorcea de la piaţă, i s-a întâmplat să cadă într-o stare de comă insulinică în plină stradă. Găsise totuşi un mod foarte simplu de a remedia această ameninţare, fiindcă un leşin hipoglicemic, dacă nu era diagnosticat îndată, ducea aproape întotdeauna la deces. Prin urmare, avea grijă să nu iasă niciodată din casă fără un bilet prins în ace, la vedere, pe sub mantou. „Sunt diabetică. Dacă mă găsiţi leşinată, sunteţi rugaţi să mă faceţi să înghit plicurile de zahăr pe care le am în geantă. Mulţumesc4. A fost o idee excelentă, care ne-a scutit de multă bătaie de cap şi care i-a îngăduit mamei să părăsească în siguranţă locuinţa, în fiecare dimineaţă, cu bastonul în mână. Uneori, când o vedeam ieşind din casă şi mergând pe stradă, mă năpădea o angoasă cumplită, un sentiment de neputinţă, de ruşine, o panică înspăimântătoare şi sudoarea îmi inunda fruntea. Odată, am sugerat timid c-ar fi mai bine să-mi întrerup studiile, să-mi găsesc de lucru, să câştig bani. N-a zis nimic, m-a privit mustrător şi a început să se tânguie. N-am mai deschis niciodată subiectul.

N-am auzit-o plângându-se cu adevărat decât de

scara circulară care ducea de la restaurant la bucătărie şi pe care era silită s-o urce şi s-o coboare de douăzeci de ori pe zi. M-a anunţat totuşi că doctorul a socotit că avea o inimă „tare” şi că nu se cădea să fim îngrijoraţi.

Aveam de-acum nouăsprezece ani. Nu-mi plăcea să fiu întreţinut. Sufeream cumplit. Sentimentul că-mi pierd bărbăţia mă stăpânea din ce în ce mai obsesiv şi luptam împotriva lui aidoma tuturor celorlalţi bărbaţi dinaintea mea, care voiau să se asigure că sunt virili. Dar nu-mi era de ajuns. Trăiam de pe urma muncii şi sănătăţii ei. Cel puţin doi ani mă despărţeau de momentul când aveam în sfârşit să pot începe să-mi ţin promisiunea, când aveam să mă întorc acasă cu tresele de sublocotenent pe mânecă, aducându-i astfel prima victorie din viaţă. N-aveam dreptul să mă sustrag şi să-i refuz sprijinul. Amorul-propriu, virilitatea şi demnitatea mea, toate laolaltă nu aveau nicio însemnătate. Ce o ţinea în viaţă era credinţa în viitorul meu. N-avea rost să mă indignez sau să mă prefac scârbit. Fiţele şi nazurile, falsele pudori şi figurile de scenă trebuiau lăsate pe mai târziu. Şi tot pe mai târziu trebuiau lăsate concluziile filosofice şi politice, pildele şi învăţămintele, câtă vreme ştiam că demonstraţia nemiloasă făcută pe pielea mea încă din copilărie mă condamna să lupt pentru o lume fără năpăstuiţi. Până atunci, trebuia să-mi stăpânesc ruşinea şi să continui lupta contra cronometru, încercând să-mi respect cuvântul dat şi să ţin în viaţă un vis iraţional şi tandru.

Mai aveam de făcut doi ani la drept şi încă doi de stagiu militar, plus… îmi petreceam chiar şi unsprezece ore pe zi la masa de scris.

O dată, domnii Pantaleoni şi Bucci o aduseseră de la piaţă într-un taxi, cu faţa încă pământie şi părul răvăşit, dar având ţigara în gură şi un zâmbet menit să mă liniştească.

Nu mă simt vinovat. Însă toate cărţile mele sunt pline de chemări la demnitate, la dreptate, vorbesc mult şi zgomotos despre mândria de a fi om, poate tocmai pentru că am trăit până la douăzeci şi doi de ani de pe urma

muncii unei femei bătrâne, bolnave şi istovite. De-aia am necaz pe ea.

CAPITOLUL XXIV

Vara a fost tulburată de un eveniment neaşteptat. Într-o bună dimineaţă, în faţa hotelului-pensiune Mermonts s-a oprit un taxi şi din el a coborât mezelăreasa mea. S-a dus glonţ la mama şi i-a făcut o scenă de toată frumuseţea, cu lacrimi şi sughiţuri, cu ameninţări de sinucidere şi de autodafé. Mama s-a simţit foarte măgulită: exact asta aştepta de la mine. Devenisem în sfârşit un om de lume. Chiar în aceeaşi zi, întreaga piaţă Buffa a fost informată. Din punctul de vedere al mezelăresei, lucrurile era foarte simple: trebuia s-o iau de nevastă. Şi-a sprijinit somaţia cu unul dintre cele mai ciudate argumente pe care mi-a fost dat să le aud vreodată, luat din recuzita personajului fată-mamă părăsită:

— M-a pus să citesc din Proust, din Tolstoi şi din Dostoievski, a declarat nefericita, cu o privire care-ţi frângea inima. Ce-o să mă fac?

Trebuie să spun că mama a fost foarte mişcată de această dovadă izbitoare a intenţiilor mele şi mi-a aruncat o privire mâhnită. În mod limpede, întinsesem prea mult coarda. Mă simţeam eu însumi destul de stânjenit, fiindcă era adevărat că o pusesem pe Adele să înghită toate volumele lui Proust, unul după altul, iar pentru ea, asta era totuna cu un avans pentru rochia de mireasă. Iartă-mă, Doamne! Ba chiar o pusesem să înveţe pe de rost pasaje întregi din *Aşa grăit-a Zarathustra*, aşa că, de-acum, nici gând s-o şterg pe furiş… La drept vorbind, nu rămăsese cu burta la gură din pricina operelor mele, dar operele astea o aduseseră într-o stare interesantă.

Ce m-a înspăimântat a fost că am simţit-o pe mama cum o lasă mai moale. A devenit dintr-odată de-o blândeţe neobişnuită cu Adele şi între cele două proaspete prietene s-a stabilit o uimitoare solidaritate feminină. M-au măsurat mustrător. Au oftat laolaltă. Au şopotit. Mama i-a oferit ceai lui Adele şi, în semn de bunăvoinţă aparte, i-a dat să guste din dulceaţa de căpşuni pe care o pregătise chiar ea.

Delicatesa asta îi era, desigur, interzisă mamei, dar îi îndopa cu ea pe câţiva aleşi, după care îi punea să descrie cum li se părea. Mezelăreasa mea, dibace, a ştiut să găsească vorbele potrivite. M-am simţit pierdut. După ceai, mama m-a dus la ea în birou.

— O iubeşti din tot sufletul?

— Nu. O iubesc. Dar nu din tot sufletul.

— Şi-atunci de ce i-ai făcut promisiuni?

— Nu i-am făcut promisiuni.

Mama m-a privit cu dojană.

— Câte volume are Proust?

— Zău, mamă…

A clătinat din cap.

— Nu-i bine, mi-a spus ea. Nu, nu-i bine.

Dintr-odată, vocea i-a căpătat un tremur şi, spre surprinderea mea, am văzut că plângea. Se uita ţintă la mine, într-un fel pe care-l cunoşteam cu prisosinţă, zăbovea pe fiecare trăsătură a chipului – am ştiut brusc că era în căutarea unei asemănări şi mi-a fost aproape teamă că îmi va cere să mă apropii de fereastră şi să ridic ochii.

Nu mi-a cerut totuşi s-o iau de nevastă pe frumoasa mea mezelăreasă, ferind-o pe aceasta din urmă de o soartă crudă, şi atunci când, după douăzeci de ani, Adele m-a prezentat triumfătoare celor nouă copii ai săi, nu m-a surprins deloc recunoştinţa fierbinte pe care întreaga ei familie mi-a arătat-o: îmi datorau totul. Bine informat, soţul lui Adele mi-a strâns mâna îndelung şi cu elan. Am privit cele nouă feţişoare serafice ridicate spre mine, am simţit în jur bunăstarea tihnită a acestui cămin minunat, am aruncat o privire discretă spre bibliotecă, unde se aflau doar *Les Aventures des Pieds Nickelés*[25], am avut sentimentul că am reuşit totuşi ceva în viaţă şi că am fost un tată bun, prin renunţare.

Se apropia toamna şi plecarea mea spre Paris devenea iminentă. Cu o săptămână înainte de îmbarcarea

25 Les Pieds Nickelés („Picioarele nichelate", expresie care înseamnă „cei cărora nu le place munca“) este o faimoasă serie de benzi desenate de Louis Forton.

spre Babilon, mama a făcut o criză religioasă. Până atunci nu o auzisem pomenindu-l pe Dumnezeu altfel decât cu un anumit respect burghez, de parcă ar fi vorbit despre o persoană de succes. Vădise întotdeauna o mare consideraţie faţă de Creator, dar cu acel tip de deferenţă strict verbală şi impersonală pe care o rezerva oamenilor de vază. Am fost deci destul de surprins atunci când, după ce şi-a îmbrăcat mantoul şi şi-a luat bastonul, mi-a cerut să o însoţesc la Biserica Rusă din Parcul Imperial.

— Păi, credeam că suntem, într-o oarecare măsură, evrei…

— N-are a face, îl cunosc pe popă.

Explicaţia mi s-a părut acceptabilă. Mama credea în relaţiile personale, chiar când la mijloc era Atotputernicul.

Îmi întorsesem faţa spre Dumnezeu în mai multe rânduri, în adolescenţă, şi mă convertisem cu adevărat, chiar dacă provizoriu, atunci când mama a făcut prima ei criză de hipoglicemie şi am devenit martor neputincios la coma ei insulinică. Imaginea chipului pământiu, a capului înclinat, a mâinii pe piept, a acelei lipse complete de vlagă, câtă vreme mai erau atâtea atâtea poveri de ridicat, m-a împins îndată în prima biserică întâlnită, care s-a întâmplat să fie Notredame[26]. Am făcut-o în taină, temându-mă ca mama să nu vadă în acest recurs la un sprijin din afară un semn al lipsei mele de încredere în ea, precum şi un indiciu al stării primejdioase în care se afla. Mi-a fost frică să nu-şi închipuie brusc că nu mă mai bizuiam pe ea, că apelam la alţii şi că, de fapt, întorcându-mă spre altcineva, o abandonam. Foarte iute însă, ideea pe care mi-a făcusem despre măreţia divină mi-a părut că nu se poate împăca deloc cu ce vedeam pe pământ, or eu *aici* voiam să văd întipărit pe chipul mamei un zâmbet fericit. Cu toate astea, cuvântul „ateu” mi-e nesuferit; îl găsesc neghiob, neîncăpător, are izul rânced al vremilor trecute, e demodat şi mărginit într-un mod burghez şi reacţionar pe care nu-l

26 Notre-Dame din Nisa (Notre-Dame de l’Assomption) este cea mai mare bazilică a oraşului, situată chiar în centrul urban, pe Avenue Jean Médecin.

pot defini, dar care mă face să-mi ies din fire, precum tot ceea ce arată mulţumire de sine şi se pretinde, cu înfumurare, pe de-a-ntregul descătuşat şi cunoscător.

— Bine. Hai la Biserica Rusă din Parcul Imperial!

I-am oferit braţul. Înainta încă destul de repede, cu mersul acela hotărât al oamenilor care au un ţel în viaţă. Purta de-acum ochelari, ochelari de baga care îi scoteau în evidenţă frumuseţea ochilor verzi. Avea nişte ochi foarte frumoşi.

Faţa îi era brăzdată de riduri, ofilită; nu mai stătea atât de dreapta ca înainte. Se ajuta din ce în ce mai mult de baston. Iar acum, se mai căptuşise şi cu o eczemă cronică la încheieturile mâinilor. Mi se întâmpla să visez în vremea aceea că sunt preschimbat în arbore, cu o scoarţă foarte tare, sau în elefant, cu piele de o sută de ori mai groasă ca a mea. Mi se întâmpla de asemenea, cum mi se mai întâmplă şi azi, să-mi iau floreta, să merg pe câmpul de duel şi, fără salutul de rigoare, să-mi încrucişez tăişul cu fiecare rază de soare venită din cer. Iau poziţia de gardă, fandez până la pământ, sar, lansez, încerc să lovesc, uneori scap câte un strigăt – „ehei!” – mă reped înainte, îmi caut duşmanul, fandez din nou, mă retrag, oarecum ca pe vremuri, pe terenul de tenis din Parcul Imperial, când săltăm în paşii unui dans disperat de urmărire a mingilor pe care nici măcar nu izbuteam să le ating.

În tagma spadasinilor, l-am admirat mult pe Malraux. Pe terenul de luptă, e preferatul meu. Mi s-a dezvăluit ca un mare autor-actor al propriei tragedii, mai ales prin poemul său despre artă. Un mim, mai degrabă, un mim universal: atunci când mă aflu singur pe colină, cu cerul în faţă, şi jonglez cu trei mingi ca să arăt de ce sunt în stare, mă gândesc la el. Alături de Chaplin cel de pe vremuri, este fără îndoială cel mai sfâşietor mim al poveştii omului pe care l-a cunoscut secolul nostru. Această gândire pătrunzătoare, condamnată să vorbească doar despre artă, această mână întinsă spre eternitate şi care întâlneşte doar o altă mână omenească, această inteligenţă excepţională, silită să-şi fie suficientă sieşi, această

năzuinţă tulburătoare de a pătrunde, a dezlega taine, a depăşi obstacole, a transcende, şi care nu atinge până la urmă decât f frumuseţea, au însemnat pentru mine, în plină vâltoare, o încurajare frăţească.

Am mers de-a lungul bulevardului Carlone, spre bulevardul Tsarevitch. Bazilica era pustie şi mama a părut încântată că deţine astfel o oarecare exclusivitate.

— Nu suntem decât noi, a zis ea. N-avem de aşteptat.

Se exprima de parcă Dumnezeu ar fi fost medic, iar noi am fi avut norocul să nimerim la o oră fără îmbulzeală. Şi-a făcut cruce, m-am închinat şi eu. A îngenuncheat lângă altar, am îngenuncheat şi eu lângă ea. Pe obraji i-au apărut nişte lacrimi, iar buzele au început să-i îngaime nişte vechi rugăciuni ruseşti, în care cuvintele *Iisus Hristos* reveneau neîncetat. Stăteam lângă ea, cu ochii în pământ. Se izbea în piept şi, dintr-odată, fără să se întoarcă spre mine, a şoptit:

— Jură-mi că n-o să accepţi în veci bani de la femei!

— Jur.

Ideea că era ea însăşi femeie nici nu i-a trecut prin minte.

— Ajută-l, Doamne, să stea neaplecat, dă-i dârzenie, fereşte-l de boli!

Întorcându-se spre mine:

— Jură-mi că o să fii cu băgare de seamă! Promite-mi că nu te molipseşti!

— Promit.

Mama a mai rămas acolo ceva vreme, fără să se roage, doar plângând. Am ajutat-o apoi să se ridice şi am ajuns pe stradă. Şi-a şters lacrimile şi mi s-a părut deodată foarte mulţumită. I-a apărut chiar şi o umbră poznaşă pe chip, atunci când şi-a întors pentru ultima dată capul spre biserică.

— Nu se ştie niciodată, a spus.

A doua zi dimineaţă, am luat autocarul spre Paris. Înainte de plecare, a trebuit să mă aşez şi să rămân aşa o vreme, potrivit unei vechi superstiţii ruseşti, ca să alung ghinionul. Îmi dăduse cinci sute de franci, pe care m-a silit

să-i ţin într-un săculeţ prins pe sub cămaşă, la brâu, pentru cazul, desigur, în care autobuzul ar fi fost oprit de tâlhari. Mi-am jurat că asta e ultima sumă de bani pe care o mai primesc de la ea şi, cu toate că nu mi-am respectat întru totul cuvântul, pentru moment m-am simţit tare uşurat.

La Paris, m-am închis în minuscula mea cameră de hotel şi, chiulind de la cursurile Facultăţii de Drept, m-am pus pe scris după pofta inimii. La prânz, mă duceam pe strada

Mouffetard de unde cumpăram pâine, brânzeturi şi, desigur, castraveţi muraţi. Nu izbuteam niciodată să ajung acasă cu provizia de castraveţi: întotdeauna îi înfulecam pe loc, în stradă. Timp de câteva săptămâni a fost singura mea sursă de satisfacţie. Cu toate astea, nu duceam lipsă de ispite. În timp ce mâneam în picioare pe stradă, sprijinit cu spatele de câte un zid, privirea mi-a fost atrasă în mai multe rânduri de o tânără, frumoasă coz, cu ochi negri şi păr castaniu, mătăsos cum nu a mai fost altul în istoria părului omenesc, îşi făcea piaţa la aceeaşi oră ca mine şi m-am învăţat s-o pândesc când trecea pe stradă. Nu voiam nimic de la ea – nici măcar la film n-o puteam duce –, tot ce-mi doream era să-mi pot ronţăi castravetele, delectându-mă cu priveliştea ei. Spectacolul frumuseţii, peisajele, culorile, femeile mi-au stârnit mereu foamea. Sunt consumator din născare. De altfel, fata a zărit în cele din urmă privirea ciudată cu care o învăluiam, în timp ce-mi mestecam castraveţii muraţi. Probabil c-a fost şocată de pofta mea deşănţată pentru legume, de iuţeala cu care le înfulecam şi, cu privirea neabătută, îmi zâmbea uşor, totuşi, când trecea pe lângă mine. Până la urmă, într-o bună zi, în timp ce mă întreceam pe mine, înghiţind un castravete enorm, mi-a spus în trecere, cu o urmă sinceră de grijă în glas: – Până la urmă o să crăpi, zău dacă nu!

Am făcut cunoştinţă. Ce noroc pe mine ca prima fată de care m-am îndrăgostit la Paris să fie o făptură cu totul dezinteresată. Era studentă şi, la concurenţă cu sora ei, cu siguranţă cea mai frumoasă fată din Cartierul Latin al acelor vremuri. Nişte tineri dotaţi cu automobile o curtau

stăruitor şi, până şi azi, după douăzeci de ani, când mi se-ntâmplă s-o zăresc prin Paris, inima prinde să-mi bubuie şi intru în prima băcănie rusească de pe drum ca să-mi cumpăr o jumătate de kil de castraveţi muraţi.

Într-o dimineaţă, când nu îmi mai rămăseseră decât cincizeci de franci în buzunar şi trebuia din nou să apelez la mama, am deschis săptămânalul *Gringoire* şi am descoperit nuvela mea *L'Orage*[27] publicată pe o pagină întreagă şi numele meu cu aldine, peste tot unde se cuvenea.

Am împăturit agale revista şi m-am dus acasă. Nu mă încerca nici urmă de bucurie, ba, dimpotrivă, mă simţeam ciudat de ostenit şi de trist: tocmai dădusem prima mea luptă cu morile de vânt.

În schimb, îmi e greu să descriu ce senzaţie a produs în piaţa Buffa publicarea nuvelei. Corporaţia a dat o petrecere în numele mamei, şi s-au rostit discursuri, cu accent local. Mama şi-a strecurat numărul respectiv al săptămânalului în geantă şi nu s-a mai despărţit de el niciodată. La cea mai măruntă sfadă, îl scotea de la locul lui, îl despăturea, vâra pagina împodobită cu numele meu în nasul vrăjmaşului şi spunea:

— Să nu uitaţi cu cine aveţi de-a face!

Apoi, cu fruntea sus, părăsea triumfătoare terenul, urmărită de priviri uluite.

Nuvela mi-a fost plătită cu o mie de franci şi, de data asta, mi-am pierdut complet capul. Nu văzusem niciodată până atunci o asemenea sumă de bani şi, lunecând în extrema cealaltă, precum o foarte bună cunoştinţă a mea, m-am simţit pus la adăpost de griji până la sfârşitul zilelor mele. Primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă duc la braseria Balzar, unde am savurat două porţii de varză călită şi un rasol de vită. Am fost mereu un mare mâncău şi, pe măsură ce trupul mi se împuţinează, mănânc din ce

27 Furtuna. Nuvelă publicată în numărul din 15 februarie 1935 al hebdomadarului Gringoire şi care avea să dea titlul unei culegeri (2005) care reuneşte proze ale autorului risipite prin reviste între 1935 şi 1967.

în ce mai mult. Am închiriat o cameră la etajul cinci, cu fereastră la stradă, şi i-am ticluit mamei o scrisoare foarte echilibrată, în care îi explicam că de-acum aveam un contract permanent cu *Gringoire*, precum şi cu multe alte publicaţii şi că, dacă va avea nevoie de bani, nu trebuia decât să-mi dea de ştire. Am făcut să-i parvină, prin serviciu telegrafic, un uriaş flacon de parfum şi un buchet de flori. Mi-am cumpărat o cutie de ţigări de foi şi o vestă sport. Trabucurile îmi făceau rău, dar, cum era hotărât să trăiesc pe picior mare, le-am fumat până la ultimul. Apoi, punând mâna pe stilou, am scris, una după alta, trei nuvele, care mi-au fost toate respinse, nu doar de *Gringoire*, ci şi de către alte reviste pariziene. Timp de şase luni, niciuna dintre operele mele n-a văzut lumina tiparului. Erau socotite prea „literare”. Nu pricepeam ce mi se-ntâmplă. Am priceput între timp. îmboldit de primul meu succes, m-am lăsat în voia mistuitoarei porniri de a prinde cu orice preţ ultima minge, de-a merge dintr-un condei până la capătul problemei şi, cum problema n-avea capăt, şi cum, orice s-ar zice, n-aveam braţul îndeajuns de lung, am fost încă o dată silit să mă mulţumesc cu rolul de clovn baletând şi tropăind pe terenul de tenis din Parcul Imperial, iar acrobaţia mea, oricât de tragică şi burlescă ar fi fost, nu putea decât să respingă publicul prin neputinţa mea de a stăpâni ceea ce nu reuşeam nici măcar să ating, în loc să-i dea încredere prin uşurinţa şi iscusinţa cu care profesioniştii ştiu să se menţină, doar o idee, sub cota maximă a talentului lor. Mi-a trebuit mult timp să accept că cititorul avea dreptul la anumite semne de bunăvoinţă şi că se cuvenea să-i indici, precum la hotelul-pensiune Mermonts, numărul camerei, să-i dai cheia şi să-l însoţeşti la etaj ca să-i arăţi de unde se-aprinde lumina şi unde se află obiectele de primă necesitate.

Curând, m-am trezit într-o situaţie materială disperată. Nu doar că banii mi se evaporaseră cu o iuţeală de necrezut, dar primeam neîncetat scrisori de la mama, încărcate de mândrie şi recunoştinţă, în care îmi cerea să-i anunţ dinainte datele de apariţie ale capodoperelor mele

viitoare, ca să le poată arăta la tot cartierul.

Nu m-a lăsat inima să-i mărturisesc eşecul.

Am recurs la un subterfugiu cât se poate de meşteşugit, cu care şi azi mă mai mândresc.

I-am scris mamei o misivă în care îi explicam că directorii de ziare îmi cereau nuvele de o calitate atât de joasă, de comercială, încât refuzam să-mi compromit reputaţia literară semnând aşa ceva sub nume propriu. Aveam, aşadar – după cum i-am mărturisit –, să semnez aceste subproduse cu diverse pseudonime – şi o rugam, în acelaşi timp, să nu dezvăluie, celor din jurul ei, şiretlicul de care mă folosisem, ca să nu-i mâhnesc pe prietenii mei, pe profesorii de la liceul din Nisa, într-un cuvânt, pe toţi cei care credeau în geniul şi în integritatea mea.

Apoi, cu multă seninătate, decupam săptămânal lucrările diferiţilor confraţi publicate de revistele pariziene şi le trimiteam mamei, cu conştiinţa împăcată şi cu sentimentul datoriei împlinite.

Această soluţie acoperea problema morală, dar nu şi pe cea materială. Nu mai aveam cu ce să-mi plătesc chiria şi petreceam zile în şir fără să mănânc. Preferam să mor de foame decât să spulber triumfalele iluzii ale mamei.

De fiecare dată când mă gândesc la această perioadă, îmi revine în minte o seară nespus de tristă. Nu mâncasem nimic din ajun. Mă duceam adesea să-l vizitez pe unul dintre colegii mei, care locuia împreună cu părinţii pe lângă staţia de metrou Lecourbe, şi remarcasem că, dacă îmi calculam sosirea cum se cuvine, eram aproape întotdeauna poftit să rămân la masă.

Cu maţele chiorăind, m-am hotărât să le fac o mică vizită de curtoazie. Mi-am luat chiar şi unul dintre manuscrise cu mine, ca să le citesc din el domnului şi doamnei Bondy, faţă de care nutream sentimente dintre cele mai bune. Eram lihnit de foame şi îmi socoteam grijuliu timpul ca să prind supa. Începusem să simt desluşit mireasma delicioasă a supei de cartofi cu praz încă din piaţa Contrescarpe, deşi mă mai despărţeau încă patruzeci şi cinci de minute de mers pe jos de strada

Lecourbe – n-aveam bani de metrou. Îmi ploua-n gură şi privirea îmi căpătase probabil sticliri demente de nesaţ, pentru că femeile singure care-mi ieşeau în cale se dădeau uşor la o parte şi grăbeau pasul. Eram aproape sigur că vor pune pe masă şi salam unguresc şi prăjitură cu ciocolată, aveau mereu. Cred că nu m-am dus niciodată la o întâlnire galantă cu inima aţâţată de un asemenea fior anticipativ.

Când am ajuns în sfârşit la destinaţie, prietenos cât încape, nimeni nu mi-a răspuns la sonerie: prietenii mei nu erau acasă.

M-am aşezat pe scări şi am aşteptat un ceas, apoi două. Spre orele unsprezece, însă, un sentiment elementar de demnitate – îţi rămâne întotdeauna aşa ceva printr-un cotlon al sufletului – m-a ferit să-i aştept până la miezul nopţii ca să le cer de mâncare.

M-am ridicat în capul oaselor şi am luat-o înapoi pe blestemata stradă Vaugirard, într-o stare de frustrare lesne de închipuit.

Iar aici s-a conturat un alt pisc al vieţii mele de campion.

Când am ajuns în dreptul Grădinii Luxembourg, am trecut prin faţa braseriei Médicis. Ghinionul a făcut ca la ora aceea târzie să zăresc, prin perdeaua albă de tul, un cetăţean cumsecade mâncând un muşchi de vită cu cartofi natur.

M-am oprit locului, am aruncat o privire spre friptură şi mi-am pierdut, pur şi simplu, cunoştinţa.

Leşinul meu nu se datora foamei. Sigur, nu mâncasem de-o zi întreagă, dar pe vremea aceea aveam o vigoare fără egal şi mi se întâmplase adesea să stau nemâncat câte două zile, fără să fug de obligaţii, oricare ar fi fost ele.

Leşinasem de furie, de indignare şi de umilinţă. Nu puteam admite că o fiinţă umană se poate afla într-o asemenea situaţie, şi nici azi nu mi se pare tolerabil. Judec regimurile politice după cantitatea de hrană pe care o oferă fiecăruia, iar atunci când adaugă vreo clauză, atunci

când pun condiţii, îmi vine să le scuip: oamenii au dreptul să mănânce necondiţionat.

Mi s-a pus un nod în gât de mânie, mi s-au încleştat pumnii, am văzut negru în faţa ochilor şi-am căzut lat pe trotuar.

Am rămas probabil aşa ceva vreme, fiindcă, atunci când am deschis ochii, în jurul meu se strânsese lume buluc. Eram bine îmbrăcat, purtam chiar mănuşi şi, din fericire, nimeni n-a bănuit motivul slăbiciunii mele. Chemaseră deja ambulanţa şi eram foarte tentat să mă las pe mâna lor: eram sigur că la spital, într-un fel sau altul, se găsea o cale să-mi umplu burta. Dar n-am ales această metodă lesnicioasă. Am rostit câteva scuze, m-am sustras atenţiei publicului şi m-am dus acasă. În mod cu totul neaşteptat, nu îmi mai era foame. Impactul umilinţei şi al leşinului m-a făcut să-mi las stomacul undeva în plan secund. Am aprins lumina, mi-am luat stiloul şi am început o nuvelă, intitulată „Unepetitefemme [28], pe care *Gringoire* a publicat-o după câteva săptămâni.

Mi-am făcut şi un examen de conştiinţă. Am descoperit că mă luam prea tare în serios şi duceam lipsă atât de smerenie, cât şi de umor. De asemenea, nu arătasem încredere în semenii mei şi nu încercasem să cercetez îndeajuns posibilităţile naturii umane, care nu putea totuşi fi complet văduvită de generozitate. Chiar a doua zi dimineaţă am făcut o experienţă şi pornirile mele optimiste s-au văzut pe deplin confirmate. Am început prin a împrumuta cinci franci de la feciorul de hotel, sub pretextul că mi-am pierdut portofelul. M-am dus apoi la cafeneaua Capoulade, şi am comandat o cafea direct la tejghea, după care mi-am vârât mâna cu îndrăzneală în coşuleţul cu croasanţi. Am mâncat şapte. Am mai comandat o cafea. Apoi l-am privit grav în ochi pe chelner – bietul de el nici nu bănuia că, prin intermediul lui, întreaga omenire dădea un examen.

— Cât vă datorez?

— Câţi croasanţi?

---

28 O femeiuşcă. Data publicării: 24 mai 1935.

— Unul.

Chelnerul a privit spre coşuleţul aproape gol. Apoi s-a uitat spre mine. Apoi a dat din cap.

— Măi, să fie, a zis el. Cred că vă bateţi joc de mine.

— Poate doi, îi răspund.

— Bine, gata, m-am lămurit, a zis chelnerul. Că n-oi fi fleţ. Două cafele, un croasant, cu totul şaptezeci şi cinci de centime.

Am ieşit de-acolo transfigurat. Inima-mi bătea în ritmul unei melodii: probabil cea a croasanţilor. Începând din ziua aceea, am devenit cel mai fidel client al cafenelei Capoulade. Uneori, bietul Jules – aşa se chema acest mare francez – mai vocifera anemic, fără prea multă convingere.

— Nu poţi şi tu să haleşti în altă parte? Se prinde şefu' şi mă bagi în rahat.

— Nu pot, i-am spus. Tu eşti tăticul şi mămica mea.

Uneori, se rătăcea în nişte probleme de aritmetică, pe care le-ascultam cu gândul aiurea.

— Doi croasanţi? îndrăzneşti să te uiţi în ochii mei şi să-ndrugi aşa ceva? Acu trei minute erau nouă croasanţi în coş.

Tratam problema cu răceală.

— Hoţi sunt peste tot, îi spuneam.

— Fir-ai tu să fii! zicea Jules admirativ. Ai ceva sânge-n vine. Ce studiezi, mai precis?

— Dreptul. Îmi dau licenţa în drept.

— Să-ţi fie de bine, ticălosule! făcea Jules.

Ne-am împrietenit. Când mi-a apărut cea de-a doua nuvelă în *Gringoire*, i-am dat un exemplar cu dedicaţie.

Estimez că între 1936 şi 1937 am mâncat fără să plătesc la tejgheaua de la Capoulade circa o mie – o mie cinci sute de croasanţi. Consideram asta un soi de bursă de studii acordată de stabilimentul cu pricina.

Croasanţii mi-au rămas foarte dragi. Găsesc că forma lor, crusta lor crocantă, aroma lor caldă au ceva simpatic şi prietenesc. Nu-i mai mistuiesc la fel de bine ca odinioară şi relaţiile noastre au devenit mai mult sau mai puţin platonice. Însă îmi place să-i ştiu acolo, în coşurile lor pe

tejghea. Au făcut pentru tinerimea studioasă mai mult decât a făcut a Treia Republică. Cum ar spune generalul de Gaulle, sunt nişte buni francezi.

CAPITOLUL XXV

Cea de-a doua nuvelă din *Gringoire* a picat la ţanc. Mama tocmai îmi scrisese o depeşă indignată, în care îmi vestea intenţia de a-l da în vileag, cu bastonul în mână, pe un individ care trăsese la hotel şi care pretindea că e autorul unei povestiri publicate de mine cu pseudonimul André Corthis. M-am îngrozit: André Corthis exista cu adevărat şi chiar era autorul nuvelei respective. Era urgent să-i ofer mamei ceva care să-i schimbe gândurile. Publicarea nuvelei *Une petite femme* venea la momentul potrivit şi surlele gloriei au răsunat din nou în piaţa Buffa. De data asta înţelesesem însă că nu se mai punea problema să trăiesc doar din scris, aşa că m-am apucat să-mi găsesc de „lucru”, un cuvânt pe care-l rosteam hotărât şi cu o nuanţă de mister.

Am fost, pe rând, ajutor de chelner la un restaurant din Montparnasse, comisionar pe tricicletă pentru casa „Lunch-Dâner-Repas-Fins”, recepţioner la un hotel de lux din Place de L’Étoile, figurant în filme, spălător de vase la Larue, la Ritz, şi am ţinut catastifele pentru hotelul Lapérouse. Am lucrat la Cirque d’Hiver[29], la clubul Mimi Pinson, am fost reprezentant de publicitate turistică pentru ziarul *Le Temps* şi am realizat, pentru un reporter de la săptămânalul *Voilà*, o anchetă amănunţită privind decorurile, atmosfera şi personalul a mai mult de o sută de bordeluri pariziene. *Voilà* n-a publicat niciodată ancheta şi am aflat, oarecum indignat, că trudisem, fără să ştiu, pentru un ghid secret destinat turiştilor din *Gai-Paree*[30]. Pe deasupra, nici n-am fost plătit, „ziaristul” cu pricina dispărând fără urmă. Am lipit etichete pe cutii şi am fost,

---

29 Circul de iarnă. Sală de spectacole situată în arondismentul XI din Paris. A fost construită în 1852 şi a fost denumită, succesiv, „Circul Napoleon" şi apoi „Circul naţional". Declarată monument istoric în 1975.

30 Gai Paris (Parisul vesel) în pronunţie ironic englezească.

probabil, unul dintre puţinii oameni care, chiar dacă nu a frecat cu adevărat pisoiul, măcar l-a pictat, operaţiune deosebit de delicată, pe care o îndeplineam într-o făbricuţă de jucării, unde petreceam câte trei ore pe zi, cu pensula în mână.

Dintre toate meseriile pe care le-am practicat atunci, de departe cea mai neplăcută a fost aceea de recepţioner într-un mare hotel din Place de L'Étoile. Pe de-o parte am fost fără încetare tratat de sus de către şeful de la recepţie, care-i dispreţuia pe „intelectuali" – se ştia că sunt student la drept –, pe de alta toţi băieţii în livrea erau pederaşti. Mi-era silă de toţi puştii ăştia de paisprezece ani care veneau să-ţi ofere, fără perdea, serviciile cele mai clare. După aşa ceva, vizitele prin bordeluri pentru *Voilà* au fost ca o gură de aer proaspăt.

Să nu-şi închipuie cineva că-i ostracizez pe homosexuali. N-am nimic împotriva lor, după cum nu am nimic nici în favoarea lor. Nu o dată, pederaşti care erau şi personalităţi eminente m-au sfătuit discret să mă psihanalizez, ca să văd dacă nu cumva sunt recuperabil şi ca să descopăr dacă dragostea mea pentru femei nu fusese pricinuită, în copilărie, de cine ştie ce traumatism de care puteam fi vindecat. Sunt o fire meditativă, cam tristă, şi înţeleg prea bine că în epoca noastră, după toate câte le-a îndurat, după lagărele de concentrare, după sclavia în miile ei de întruchipări, după bomba cu hidrogen, chiar nu există niciun motiv pentru care bărbatul să nu se lase… mă rog. După ce-am acceptat tot ce-am acceptat, în materie de laşitate şi aservire, e greu de înţeles cu ce drept facem dintr-odată pe dezgustaţii şi pe năzuroşii. Se cade să fim însă prevăzători. Prin urmare, mi se pare un lucru bun faptul că bărbaţii din epoca noastră îşi păstrează măcar un mic locşor neatins din propria persoană, suficient cât să-şi pună ceva deoparte pentru viitor, astfel încât să le mai rămână ceva de cedat.

Ocupaţia mea preferată a fost însă aceea de comisionar pe tricicletă. Imaginea mâncării mi s-a părut mereu atrăgătoare şi nu-mi displăcea nici să străbat

Parisul, cărând preparate gătite cu dichis. Oriunde mergeam, eram întâmpinat cu satisfacţie şi nerăbdare. Într-o zi, a trebuit să livrez o mică cină rafinată, caviar, şampanie, *foie-gras* – trai adevărat, ce mai încoace şi-ncolo –, în piaţa Ternes. Era o garsonieră, aflată la etajul cinci. Am fost întâmpinat de un domn distins, cu părul cărunt, care avea probabil vârsta mea de azi. Purta o „haină de casă", cum i se zicea pe-atunci. Masa era pregătită pentru două persoane. Domnul, în persoana căruia am recunoscut un scriitor foarte celebru în acea epocă, şi-a plimbat peste merinde o privire lehamisită. Am băgat brusc de seamă că părea foarte îngândurat.

— Tinere, mi-a zis, ţine minte: toate femeile sunt nişte curve. Iar eu ar fi trebuit s-o ştiu. Am scris şapte romane despre asta.

Privea cu silă caviarul, şampania şi aspicul de pui. A oftat.

— Ai vreo iubită?

— Nu, i-am răspuns. Sunt la pământ cu banii.

A părut plăcut impresionat.

— Eşti destul de tânăr, dar pari să te pricepi la femei.

— Am cunoscut şi eu una sau două, i-am zis cu modestie.

— Curve? m-a întrebat el, cu speranţă.

Mă uitam pofticios spre caviar. Nici aspicul de pui nu arăta prea rău.

— Nu-mi mai pomeniţi. Mi-au scos peri albi.

A părut încântat.

— Te-au înşelat?

— Vai de mine şi de mine! am făcut eu, cu un gest resemnat.

— Cu toate astea eşti tânăr, băiat chipeş.

— Maestre, i-am spus, întorcându-mi cu greu privirile de la aspic. M-au înşelat, maestre, m-au înşelat rău de tot. Amândouă femeile pe care le-am iubit din tot sufletul m-au lăsat baltă şi s-au dus după nişte bărbaţi de cincizeci de ani – ce zic eu, cincizeci? Unul din ei era sărit de şaizeci…

— Nu se poate… a zis el, vizibil satisfăcut. Hai,

povesteşte-mi. Ia loc! Să scăpăm odată de mâncarea asta afurisită. Cu cât mai repede, cu atât mai bine.

M-am năpustit pe caviar. Iar *foie-gras*-ul şi aspicul de pui le-am dat gata dintr-o înghiţitură. Când mănânc, nu mă joc. Nu zăbovesc pe detalii, nu dau ocoluri în jurul cratiţei. Mă pun la masă şi să te ţii! îndeobşte, nu-mi place carnea de pui, mai mereu fadă, cu excepţia cazurilor când e gătită cu ciuperci sau tarhon. Dar, până la urmă, se putea mânca! I-am istorisit cum două făpturi, tinere şi frumoase, cu încheieturi subţiri, cu ochi răvăşitori, mă părăsiseră pentru nişte bărbaţi copţi cu părul cărunt, dintre care unul era un scriitor destul de cunoscut.

— Fără îndoială, femeile preferă bărbaţii cu experienţă, mi-a explicat gazda mea. Pentru ele, există ceva liniştitor în tovărăşia unui bărbat care ştie bine cum stau lucrurile şi cum e cu viaţa, şi care s-a descotorosit de anumite… hm! nerăbdări tinereşti.

Am încuviinţat grăbit. Ajunsesem la fursecuri. Gazda mi-a mai turnat un strop de şampanie.

— Trebuie să ai puţintică răbdare, tinere, mi-a zis el binevoitor. Cândva, o să te maturizezi şi dumneata şi atunci o să ai, în sfârşit, ceva de oferit femeilor – acel ceva pe care-l caută mai presus de orice –, autoritate, înţelepciune, un braţ molcom şi hotărât. Adică maturitate, ce să mai… Abia atunci vei ştii să le iubeşti şi vei fi la rândul tău iubit.

Mi-am mai turnat nişte şampanie. N-avea rost să mai am reţineri. Toate gogoşile de profiterol se topiseră fără urmă. M-am ridicat. A luat o carte de-a lui din bibliotecă şi mi-a oferit-o cu dedicaţie. Mi-a pus o mână pe umăr.

— Nu trebuie să pleci steagul, tinere, mi-a zis. Douăzeci de ani e-o vârstă dificilă. Dar nu durează mult. E un moment greu, care-o să treacă. Când te părăseşte o prietenă pentru un bărbat în puterea vârstei, ia lucrurile aşa cum sunt: ca pe o promisiune de viitor. Într-o bună zi, vei fi şi dumneata un bărbat în toată firea.

„Nasol”, m-am gândit atunci, întors pe dos.

Reacţia mea e aceeaşi şi azi, când, iată, s-a întâmplat,

am ajuns la o vârstă.

Maestrul m-a însoţit până la uşă. Ne-am strâns îndelung mâinile, privindu-ne drept în ochi. Un subiect numai bun pentru un „Prix de Rome” 1: înţelepciunea şi Experienţa întinzând mâna Tinereţii şi Iluziilor ei.

Mi-am luat cartea la subraţ. Nu era însă nevoie s-o citesc. Ştiam de pe-acum tot ce conţine. Îmi venea să râd, să chiui şi să sporovăiesc cu trecătorii. Şampania şi cei douăzeci de ani ai mei îmi înaripau tricicleta. Toată lumea era a mea. Pedalam prin Parisul luminilor şi al stelelor. Am început să fluier, mi-am luat mâinile de pe ghidon şi am început să-mi rotesc braţele, trimiţând bezele doamnelor singurele de prin maşini. Am trecut pe roşu la un stop şi m-a oprit un sticlete, suflând indignat în fluier.

— Ce faci, măi? s-a răstit el la mine.

— Nimic, i-am răspuns eu hlizit. Viaţa e frumoasă!

— Hai, circulă! mi-a ordonat el, înduplecat de vorbele mele magice, ca un francez sadea cum era.

Eram tânăr, mai tânăr decât îmi închipuiam. Naivitatea mea era însă bătrână şi scârbită. De fapt, eternă: o regăsesc în fiecare nouă generaţie, începând cu aceea a „şobolanilor”[3132]

din Saint-Germain-des-Prés, până la generaţia *beat* californiană, pe care mi se întâmplă s-o mai frecventez, doar ca să mă distrez la vederea, în alte locuri şi pe alte chipuri, a scălâmbăielilor mele de la douăzeci de ani.

CAPITOLUL XXVI

Întâlnisem în perioada aceea o suedeză adorabilă, din acelea cum şi le imaginează orice ţară, din clipa în care lumea a cadorisit Suedia oamenilor. Era veselă, drăguţă, inteligentă şi, mai ales, mai ales, avea o voce încântătoare – am fost mereu sensibil la vocile celor din jur. Nu am un

---

31 Bursă de studii pentru studenţii de la arte din Franţa, instituită în 1663, sub Ludovic XIV, şi care îngăduia laureaţilor să se formeze în Italia.

32 Tinerii şi artiştii francezi, după Eliberare, îşi dădeau întâlnire în bistrourile modeste din cartierul Saint-Germain, unde dansatorii erau numiţi rats des caves (şobolanii din beciuri).

simţ dezvoltat al auzului şi între mine şi muzică s-a creat o neînţelegere tristă şi resemnată. Sunt însă extrem de simţitor când vine vorba de glasurile femeieşti. Nu ştiu de unde mi se trage. Poate că există ceva deosebit în urechile mele, un nerv care s-a pripăşit anapoda: odată m-am dus chiar la un specialist să-mi cerceteze trompa lui Eustache, ca să vadă ce se-ntâmplă, dar n-a găsit nimic. Într-un cuvânt, Brigitte avea voce, eu aveam ureche, eram făcuţi să ne înţelegem. Şi chiar ne înţelegeam, îi ascultam glasul şi eram fericit. Credeam cu naivitate, în ciuda aerelor bătrânicioase şi înţelepte pe care mi le dădeam, că nimic nu putea tulbura o potriveală atât de perfectă. Ofeream un asemenea exemplu de fericire, încât vecinii noştri de hotel, studenţi de toate culorile şi de pe toate meridianele, se luminau atunci când ne întâlneau dimineaţa pe scări. Apoi am constatat că Brigitte era absentă. Se ducea adesea în vizită la o bătrână doamnă suedeză care locuia la Hotel des Grands Hommes, în piaţa Panteonului. Rămânea până foarte târziu, uneori până la orele unu-două din noapte.

Brigitte se întorcea acasă foarte ostenită şi uneori îmi mângâia obrazul, oftând abătută.

Mi s-a strecurat în suflet o îndoială tainică: simţeam că mi se ascunde ceva. La cât de timpurie îmi era perspicacitatea, intram lesne la bănuieli: m-am întrebat prin urmare dacă nu cumva bătrâna doamnă suedeză se îmbolnăvise, dacă nu cumva trăgea încet să moară în camera de hotel. Dar dacă era chiar mama prietenei mele, venită la Paris ca să fie îngrijită de marii specialişti francezi? Brigitte avea un suflet foarte bun, mă adora şi era genul de femeie care-şi ascundea mâhnirea, doar ca să-mi ocrotească sensibilitatea şi să nu-mi tulbure avântul literar. Într-o noapte, spre ora unu, închipuindu-mi-o pe biata Brigitte cum plânge la căpătâiul unei muribunde, n-am mai îndurat şi m-am dus până în faţă la Hotel des Grands Hommes. Ploua. Uşa hotelului era zăvorâtă. M-am adăpostit sub porticul Facultăţii de Drept şi am pândit cu nelinişte faţada imobilului. Dintr-odată, la etajul patru s-a luminat o fereastră şi a apărut pe balcon Brigitte,

despletită. Purta un halat bărbătesc şi a rămas o clipă nemişcată, cu faţa în ploaie. Am fost cam mirat. Nu înţelegeam deloc ce căuta acolo, într-un halat bărbătesc, cu părul desfăcut. Poate că fusese surprinsă de potop şi bărbatul doamnei suedeze îi împrumutase halatul, cât timp i se uscau hainele. Deodată a apărut pe balcon un tânăr în pijama, care şi-a proptit coatele lângă Brigitte. De data asta, chiar că am fost surprins. Nu ştiam că doamna suedeză avea un fiu. Şi-atunci, pământul mi s-a căscat sub picioare, Facultatea de Drept mi s-a năruit în cap, iar infernul şi groaza mi-au pustiit inima: tânărul a apucat-o pe Brigitte pe după mijloc şi ultima mea speranţă – anume că intrase pur şi simplu la un vecin ca să-şi încarce stiloul – s-a risipit dintr-odată. Pramatia a tras-o pe Brigitte lângă el şi a sărutat-o pe buze. După care a luat-o după el înăuntru şi lumina s-a micşorat discret, fără să se stingă cu totul: pe deasupra, criminalul mai şi voia să vadă ce face. Am slobozit un urlet înfiorător şi m-am năpustit spre intrarea hotelului ca să împiedic crima. Aveam patru etaje de urcat, dar puteam încă să ajung la vreme, dacă ticălosul nu era vreo brută intratabilă şi dacă ar fi ştiut să se poarte. Din păcate, uşa hotelului era închisă şi am fost nevoit să bat, să sun, să zbier şi să mă dau de ceasul morţii, irosind astfel un timp cu atât mai preţios cu cât, acolo sus, rivalul meu nu părea să întâmpine aceleaşi greutăţi. Culmea ghinionului, în toată panica mea, reperasem greşit fereastra, aşa încât, atunci când portarul a sosit în sfârşit să-mi deschidă şi am zburat ca un vultur din etaj în etaj, am încurcat uşile şi, când aceea la care bătusem s-a deschis, m-am năpustit la beregata unui tânăr mititel, care s-a speriat aşa tare că a fost cât pe ce să-mi cadă leşinat în braţe. Am înţeles dintr-o singură ochire că nu era genul de bărbat care să se-ntâlnească cu femei la el în cameră, ba chiar dimpotrivă. Şi-a dat peste cap nişte ochi care cereau îndurare, dar nu-l puteam ajuta, eram prea grăbit. M-am trezit deci pe scara întunecată, pierzând clipe preţioase în căutarea întrerupătorului. De-acum era sigur că voi ajunge prea târziu. Asasinul meu nu avea de urcat patru etaje, nici

vreo uşă de scos de ţâţâni, era la locul faptei şi, în clipa de faţă, probabil că-şi freca mâinile de încântare. Brusc, m-au lăsat puterile. M-a cuprins o descurajare fără margini. M-am aşezat pe trepte şi mi-am şters năduşeala şi urmele de ploaie de pe frunte. Am auzit un lipăit slab şi graţiosul efeb a venit să se-aşeze lângă mine, luându-mi mâna într-ale lui. Nici măcar n-am avut tăria să mi-o smulg înapoi. S-a apucat să mă consoleze: după câte îmi aduc aminte, se oferea să fim prieteni. Mă bătea uşor pe mână, dându-mi asigurări că un bărbat ca mine îşi va găsi lesne sufletul geamăn pe care-l merita. L-am privit cu oarecare curiozitate: dar nu, nici vorbă, pentru mine, asta n-a fost nicicând o soluţie. Femeile erau nişte curve ordinare, dar numai pe ele le-aveam. Deţineau monopolul. M-a năpădit o uriaşă milă de mine însumi. Nu doar că îndurasem cel mai cumplit afront, dar în toată lumea asta mare nu s-a găsit nimeni altcineva să mă aline şi să mă ţină de mână decât un homosexual. I-am aruncat o privire ameninţătoare şi am părăsit Hotel des Grands Hommes şi m-am dus acasă. M-am băgat în aşternut, hotărât să mă înrolez chiar de a doua zi în Legiunea Străină.

Brigitte s-a întors pe la ora două noaptea, când începusem să intru la griji: poate păţise ceva? A râcâit timid la uşă iar eu i-am spus, limpede şi apăsat, cu o singură vorbă, ce credeam despre ea. Preţ de jumătate de ceas s-a străduit să mă înduplece prin uşa zăvorâtă. Apoi a urmat o tăcere prelungă, înspăimântat de ideea că s-ar fi putut întoarce la Hotel des Grands Hommes, am ţâşnit din pat şi i-am deschis. I-am tras câteva palme bine simţite – simţite de mine, vreau să spun: toată viaţa mi-a fost nespus de greu să lovesc o femeie. Probabil din lipsă de virilitate. După care i-am adresat întrebarea pe care şi azi, în lumina unei experienţe de douăzeci de ani, o socotesc cea mai neroadă din întreaga mea carieră de campion:

— De ce-ai făcut asta?

Răspunsul lui Brigitte a fost cu adevărat splendid. Ba chiar mişcător. A dezvăluit, fără tăgadă, forţa personalităţii mele. Şi-a ridicat spre mine ochii albaştri, plini de lacrimi

şi, apoi, scuturându-şi buclele blonde, şi făcând un efort sincer şi impresionant de a-mi lămuri totul, mi-a zis:

— Îţi seamănă atât de mult!

Nici acum nu îmi revin. Nu murisem, locuiam împreună, îi aparţineam pe de-a-ntregul… ei bine nu, îi trebuia să bată seară de seară câte un kilometru prin ploaie ca să se vadă cu cineva, numai şi numai pentru că semăna cu mine. Ori nu mă pricep eu, ori asta se cheamă să ai magnetism. M-am simţit mult mai bine. Am fost chiar nevoit să fac un efort ca să rămân modest şi să nu mi-o iau în cap. Orice s-ar spune, aveam un lipici serios la femei.

De-atunci, am chibzuit îndelung la răspunsul pe care mi-l dăduse Brigitte, iar concluziile, complet nule şi neavenite, la care am ajuns mi-au uşurat totuşi mult relaţiile cu femeile – dar şi cu bărbaţii care îmi seamănă.

De-atunci n-am mai fost niciodată înşelat de o femeie – mă rog, vreau să spun că n-am mai stat niciodată să aştept în ploaie.

CAPITOLUL XXVII

Mă aflam acum în ultimul meu an de drept şi, ceea ce era cel mai important, pe punctul să-mi închei instrucţia militară, ale cărei secvenţe de antrenament se desfăşurau de două ori pe săptămână în sătucul La Vaché Noire, de lângă Montrouge. Una dintre nuvelele mele fusese tradusă şi publicată în America şi suma fabuloasă de o sută cincizeci de franci cu care am fost răsplătit mi-a îngăduit să dau o raită până-n Suedia, în căutarea lui Brigitte, pe care am găsit-o căsătorită. M-am străduit să mă pun bine cu soţul ei, dar individul ăla era lipsit de inimă. În cele din urmă, cum devenisem o povară, Brigitte m-a exilat la maică-sa, pe o insuliţă la nord de arhipelagul Stockholm, într-un peisaj de legendă suedeză şi, acolo, rătăceam printre pini, în timp ce necredincioasa şi bărbatu-său îşi continuau dezmierdările vinovate. Mama lui Brigitte, ca să mă potolească, mă silea să fac zilnic băi de-o oră în apa rece ca gheaţa a Mării Baltice şi stătea acolo, neiertătoare, cu ceasul în mână, în timp ce toate mădularele mi se zgârceau, în timp ce trupul mă părăsea încet-încet, iar eu

mă muiam acolo, vertical, posomorât şi nefericit. Odată, când stăteam tolănit pe-o stâncă, aşteptând ca soarele să binevoiască să-mi dezgheţe sângele din vine, am zărit un avion cu zvastică străbătând cerul. A fost prima mea întâlnire cu inamicul.

Ascultasem doar într-o doară ce se petrecea în Europa. Aşa încât, nu numai pentru că eram preocupat în exclusivitate de mine însumi, ci şi, poate, pentru că fusesem crescut de o femeie şi înconjurat de tandreţe feminină, nu mă dovedeam capabil să urăsc tenace şi, prin urmare, îmi lipsea un element esenţial ca să-l înţeleg pe Hitler. Iar tăcerea Franţei în faţa ameninţărilor lui isterice, în loc să mă îngrijoreze, mi se părea semnul unei forţe calme, sigură pe ea însăşi. Aveam încredere în armata franceză şi în preaiubiţii noştri conducători.

Cu mult înainte ca Statul Major francez s-o ridice la graniţele noastre, mama ridicase împrejurul meu o linie Maginot făcută din certitudini paşnice şi imagini idilice, pe care nicio îndoială sau nelinişte nu le puteau zdruncina. Iată de ce, bunăoară, de-abia la liceu, la Nisa, am aflat pentru întâia oară de înfrângerea noastră în faţa nemţilor, în 1870. Mama uitase să-mi pomenească de ea. Adaug că, deşi am avut şi momente fericite, mi-a fost întotdeauna foarte greu să împlinesc uluitorul efort de prostie de care se cuvine să fii în stare ca să crezi de-adevăratelea în război şi să-i accepţi eventualitatea. Ştiu să fiu tâmpit, când am chef, dar fără să mă ridic pe acele piscuri glorioase de unde masacrul ţi se poate părea o soluţie acceptabilă. Am considerat întotdeauna că moartea este un fenomen regretabil şi că omorul este complet împotriva firii mele: mă văd obligat să mă forţez. Desigur, mi s-a întâmplat să omor oameni, ca să dau ascultare convenţiei unanime şi sacre a momentului, dar am făcut-o mereu fără tragere de inimă, fără să fiu cu adevărat inspirat. Nicio cauză nu mi se pare îndeajuns de dreapta, dacă inima nu-i de partea ei. Când e vorba să-mi ucid semenii, nu sunt suficient de poet. Nu ştiu să apăs pe acceleraţie, nu ştiu să intonez un imn de sfântă mânie, aşa că ucid fără strălucire,

prosteşte, pentru că trebuie musai.

Greşeala, cred, ţine şi de egocentrismul meu. Egocentrismul meu este, într-adevăr, atât de mare, încât mă recunosc îndată în toţi cei care suferă şi toate rănile lor îmi provoacă durere. Asta nu se limitează la oameni, se referă şi la jivine sau chiar la plante. Incredibil de mulţi indivizi pot asista la o coridă, pot să privească taurul rănit şi însângerat fără să tresară. Nu şi eu. Eu *sunt* taurul. Întotdeauna sufăr când sunt tăiaţi copaci, când e împuşcat un elan, un elefant sau un iepure. În schimb, nu-mi prea pasă când mă gândesc la cum sunt tăiaţi puii de găină. Nu izbutesc să mă văd în chip de pui.

Ne aflam în ajunul Acordului de la München, se vorbea mult despre război, iar stilul mamei, din scrisorile care-mi ajungeau în surghiunul meu sentimental de la Björkö, căpătase note stridente şi pătrunzătoare. Într-una din depeşele astea, cu scris energic, cu litere aplecate înainte şi care păreau că dau năvală asupra duşmanului, mă anunţa pur şi simplu că „Franţa va învinge pentru că e Franţa” şi, încă şi azi, găsesc că niciodată n-a fost mai clar prezisă înfrângerea noastră din ’40, şi nici mai bine exprimată lipsa noastră de preparative.

Am încercat adesea să găsesc drumul printre cauzele şi manifestările iubirii uimitoare a unei bătrâne rusoaice pentru ţara mea. N-am reuşit nicicând să aflu o explicaţie cu adevărat valabilă. Cu siguranţă, mama fusese marcată de ideile, valorile şi opiniile burgheze care circulau pe la 1900, într-o vreme când Franţa era „tot ce putea fi mai bun”. Poate va fi fost, la origine, şi vreun traumatism de tinereţe, suferit în timpul celor două călătorii la Paris, şi de care eu, care am avut toată viaţa o mare înţelegere pentru Suedia, aş fi ultimul în stare să se mire. Am avut mereu pornirea să caut, îndărătul marilor cauze, un oarece elan intim, şi să pândesc, în mijlocul unor simfonii tumultuoase, sunetul subţire al unui flaut duios care se iţeşte brusc. Mai rămâne, până la urmă, şi explicaţia cea mai simplă şi mai verosimilă, aceea că mama iubea Franţa fără niciun motiv, aşa cum se întâmplă de fiecare dată când iubeşti cu

adevărat. Oricum, se poate imagina ce reprezenta într-un asemenea univers psihologic tresa de sublocotenent de aviaţie ce avea să-mi împodobească epoleţii. Nu eram angajat activ. Îmi luasem, cu multe cazne, licenţa în drept, dar, în schimb, am fost admis la Şcoala de ofiţeri, pe locul al patrulea din toată zona Parisului.

Patriotismul mamei, exacerbat de iminenţa succesului meu militar, a căpătat atunci o întorsătură neaşteptată.

În această epocă se situează, într-adevăr, întâmplarea cu atentatul meu ratat împotriva lui Hitler.

Ziarele nu l-au pomenit. N-am salvat nici Franţa şi nici lumea, irosind astfel o ocazie care n-avea să se mai ivească, poate, niciodată.

Povestea s-a petrecut în 1939, la întoarcerea mea din Suedia.

După ce pierdusem orice speranţă să-mi recapăt dreptul ce mi se cuvenea, decepţionat şi scârbit de soţul lui Brigitte, care nu ştia să se poarte, uluit să văd că altcineva era preferat în locul meu, în ciuda tuturor promisiunilor mamei, şi hotărât să nu mai mişc niciodată, dar niciodată un deget pentru vreo femeie, m-am întors la Nisa ca să-mi ling rănile şi să-mi petrec acasă ultimele săptămâni înainte de încorporarea în Forţele Aeriene.

Am luat un taxi de la gară şi, la colţul bulevardului Gambetta cu strada Dante, am putut vedea din depărtare, în grădiniţa din faţa hotelului, o siluetă care m-a făcut să zâmbesc, ca întotdeauna, cu tandreţe şi ironie.

Mama m-a întâmpinat, totuşi, într-un fel tare ciudat. Mă aşteptam desigur, la nişte lacrimi sănătoase, la îmbrăţişări nesfârşite, la fornăieli de emoţie şi, deopotrivă, de satisfacţie. Dar nu la hohotele acelea de plâns, la privirile disperate care sugerau despărţirea – a zăbovit ceva vreme bocind şi tremurându-mi în braţe, îndepărtându-se doar puţin, din când în când, ca să-mi vadă mai bine chipul, apoi aruncându-se din nou spre mine, şi mai înfocată. Am fost cuprins de îngrijorare, m-am interesat cu nelinişte de starea ei de sănătate, dar nimic,

părea să se simtă bine-mersi, afacerile mergeau strună – da, totul era în regulă – şi deodată iar, alte şiroaie de lacrimi şi hohote înăbuşite. În cele din urmă, a reuşit să se liniştească şi, adoptând un aer misterios, m-a luat de mână şi m-a dus în restaurantul pustiu; ne-am aşezat la masa noastră obişnuită, într-un colţ, şi-acolo m-a înştiinţat fără zăbavă despre proiectul pe care-l croise pentru mine. Era foarte simplu: trebuia să mă duc la Berlin şi să salvez Franţa, eventual şi lumea, asasinându-l pe Hitler. Prevăzuse totul, inclusiv salvarea mea de ultimă clipă, fiindcă, presupunând că aş fi fost prins – mă cunoştea însă îndeajuns de bine ca să ştie că eram în stare să-l ucid pe Hitler fără să fiu capturat –, presupunând deci că aş fi fost prins, era dincolo de orice îndoială că marile puteri, Franţa, Anglia, Statele Unite, aveau să dea un ultimatum prin care să-mi ceară eliberarea.

Mărturisesc că am şovăit o clipă. Mă luptasem pe mai multe fronturi, făcusem zece meserii diferite şi adesea neplăcute, şi oferisem cu dărnicie, pe hârtie şi în viaţă, tot ce aveam mai bun în mine. Ideea de a mă repezi la Berlin, într-un vagon de clasa a III-a, bineînţeles, ca să-l omor pe Hitler în plină caniculă, cu toată enervarea, oboseala şi pregătirile de rigoare, nu-mi surâdea deloc. Aveam chef să rămân puţin pe ţărmul Mediteranei – întotdeauna am îndurat cu greu despărţirile noastre. Aş fi preferat, de departe, să-l omor pe Führer în octombrie, când se reluau cursurile. Îmi închipuiam, fără tragere de inimă, noaptea de nesomn petrecută pe bancheta tare din compartiment, în vagoanele ticsite, ca să nu mai vorbesc de orele de plictis pe care ar fi trebuit să le petrec căscând pe străzile Berlinului, aşteptând ca Hitler să binevoiască să se arate. Pe scurt, cam duceam lipsă de entuziasm. Dar, până la urmă, nu se punea problema să dau bir cu fugiţii. Am început, prin urmare, pregătirile. Trăgeam bine cu pistolul şi, în ciuda unei oarecare lipse de exerciţiu, antrenamentul pe care-l făcusem la gimnaziul locotenentului Sverdlovski încă îmi mai îngăduia să strălucesc la tarabele de tir de prin bâlciuri. Am coborât în pivniţă, mi-am luat revolverul,

pe care-l lăsasem în geamantanul familiei, şi m-am dus să rezolv problema biletului de tren. Mi-am mai venit oleacă în fire când am aflat din ziare că Hitler se afla la Berchtesgaden, fiindcă preferam să respir aerul pădurilor bavareze decât pe acela al unui oraş în plin zăduf de iulie. De asemenea, mi-am pus ordine în manuscrise: în ciuda optimismului mamei, nu aveam deloc siguranţa că voi scăpa cu viaţă. Am isprăvit câteva scrisori, mi-am gresat pistolul Parabellum şi am împrumutat o haină de la un prieten mai solid decât mine, ca să-mi pot ascunde mai comod arma. Eram destul de ţâfnos şi de prost dispus, cu atât mai mult cu cât în vara aceea se lăsase o vipie cumplită, cu cât Mediterana, după luni întregi de despărţire, nu mi se arătase nicicând mai ispititoare, iar plaja de la Grande Bleue fusese năpădită de suedeze isteţe şi cultivate. În tot acest timp, mama nu s-a dezlipit de mine. Privirea ei plină de mândrie şi de admiraţie mă urmărea pretutindeni. Am luat biletul de tren şi am fost destul de uimit să constat că, în Germania, căile ferate îmi făceau o reducere de treizeci la sută – ofereau condiţii speciale pentru vacanţe. În ultimele patruzeci şi opt de ore dinaintea plecării, mi-am drămuit cu prudenţă consumul de castraveţi muraţi, ca să evit orice fel de încurcături intestinale, care riscau să fie cât se poate de greşit interpretate de mama. În sfârşit, în ajun de ziua cea mare, m-am scăldat pentru ultima oară la Grande Bleue şi mi-am contemplat cu emoţie ultima suedeză. Întorcându-mă de la plajă, am găsit-o pe marea mea artistă dramatică prăbuşită într-un fotoliu din salon. De cum m-a văzut, buzele i s-au strâmbat copilăreşte, şi-a împreunat mâinile şi, înainte să apuc să schiţez vreun gest, a căzut în genunchi, cu faţa şiroind de lacrimi:

— Te implor, n-o face! Renunţă la planul tău eroic! De dragul mamei tale – n-au dreptul să ceară aşa ceva unui copil singur la părinţi! M-am căznit atât să te cresc, să fac bărbat din tine şi-acum… Doamne apără şi păzeşte!

Îi ieşiseră ochii din cap de spaimă, faţă îi era răvăşită, mâinile împreunate rugător.

Nu mă mira. Eram de mult „vaccinat”. O ştiam de-o groază de vreme şi o înţelegeam pe de-a-ntregul. Am luat-o de mână.

— Păi, mi-am luat deja bilet, i-am zis.

Un aer de hotărâre nestrămutată i-a şters de pe chip orice urmă de teamă şi de disperare.

— O să-ţi dea banii înapoi! a tunat ea, înşfăcându-şi bastonul.

Nu mă îndoiam o clipă de asta.

Şi uite-aşa nu l-am mai ucis pe Hitler. Dar, după cum vedeţi, a fost cât pe ce.

CAPITOLUL XXVIII

Doar câteva săptămâni o mai despărţeau acum pe mama de tresa de sublocotenent şi se poate lesne imagina cu câtă nerăbdare ne aşteptam amândoi chemarea sub drapel. Ne grăbeam: diabetul ei se agrava şi, în ciuda diferitelor regimuri alimentare pe care le încercau medicii, nivelul de zahăr din sânge îi creştea uneori în mod periculos. A făcut un nou şoc insulinic tocmai în mijlocul pieţii Buffa şi nu şi-a recăpătat cunoştinţa pe tejgheaua cu legume a domnului Pantaleoni decât datorită repeziciunii cu care acesta i-a turnat apă îndulcită în gură. Cursa mea contra cronometru începea să capete un caracter disperat, iar literatura mea s-a resimţit de pe urma acestui fapt. În dorinţa de a da o lovitură de maestru care să lase lumea cu gura căscată de admiraţie, îmi ridicam vocea peste puterile mele; ţintind măreţia, mă împotmoleam în scrâşnete şi excese, ridicându-mă pe vârfuri ca să-mi dezvălui statura, nu-mi puneam în lumină decât ifosele; hotărât să frizez geniul, nu izbuteam decât să mă arăt lipsit de talent. E anevoios, atunci când ai cuţitul la gât, să cânţi cum trebuie. Roger Martin du Gard, invitat, în timpul războiului, să-şi dea cu părerea despre un manuscris de-al meu, pe vremea când se credea c-am murit, m-a tratat, pe bună dreptate, de „oaie capie”. Mama ghicea, desigur, natura angoasată a luptei mele şi făcea tot ce-i stătea în putinţă ca să mă ajute. În timp ce-mi cizelam frazele, ea se lupta cu personalul, cu agenţiile, cu ghizii, îi înfrunta pe

clienţii dificili; în timp ce-mi sileam inspiraţia să se manifeste prin câte-un subiect de ameţitoare profunzime şi originalitate, ea veghea cu gelozie ca nimic să nu-mi tulbure avântul creator. Scriu aceste rânduri fără ruşine ori remuşcări, fără pic de ură faţă de mine însumi: nu făceam decât să mă plec în faţa visului ei, în faţa a ceea ce reprezenta unica ei raţiune de a fi şi de a lupta. Îşi dorea să fie o mare artistă, iar eu o ajutam pe cât puteam. În graba mea de-a o linişti şi de a-i dovedi ce valoare am, dar, poate, mai ales, de a mă linişti pe mine şi de a fugi de teroarea care mă invada, coboram uneori la bucătărie, unde nimeream în general numai bine ca să curm câte-o ceartă violentă cu bucătarul-şef, şi începeam pe loc câte-o şedinţă de lectură a unui pasaj cald încă şi care mi se părea deosebit de bine adus din condei. Furia i se topea cât ai vedea cu ochii, îl poftea pe bucătar să tacă şi să fie atent, şi mă asculta cu vie satisfacţie. Coapsele îi erau ciuruite de injecţii. De două ori pe zi, se aşeza într-un colţ, cu ţigara în gură, picior peste picior, apuca seringa cu insulină şi-şi înfigea acul, continuând să împartă indicaţii personalului. Supraveghea, cu neştirbită energie, bunul mers al afacerii, neîngăduind delăsarea şi străduindu-se să înveţe engleza, ca să fie în stare să se descurce mai bine cu poftele, fobiile, fanteziile şi mofturile clientelei de peste Canalul Mânecii. Eforturile pe care le făcea ca să fie amabilă, zâmbitoare şi mereu de acord cu turiştii de toate categoriile se băteau cap în cap cu firea ei deschisă şi impulsivă, agravându-i şi mai mult starea de nervozitate. Fuma trei pachete de Gauloise pe zi. E-adevărat că nu termina niciodată ţigara, pentru că, de-abia începută, o şi strivea, aprinzându-şi imediat alta. Decupase dintr-o revistă fotografia unei parade militare şi o arăta clienţilor, dar mai cu seamă clientelor, ca să admire frumoasa uniformă pe care aveam s-o port peste câteva luni. Obţineam anevoie permisiunea s-o ajut la restaurant, să servesc la masă, să duc dimineaţa în camere micul dejun, aşa cum făceam pe vremuri: considera că asemenea activităţi erau nepotrivite cu rangul meu de ofiţer. Adesea,

punea ea însăşi mâna să care valiza câte unui client şi încerca să mă dea la o parte, atunci când voiam s-o ajut. Cu toate astea, era limpede, dacă te luai după o anume voioşie care-i apărea acum pe chip, după zâmbetul aproape biruitor cu care mă privea din când în când, că avea sentimentul că e aproape de liman şi că nu-şi putea închipui o zi mai frumoasă decât aceea când aveam să mă întorc la hotelul-pensiune Mermonts, îmbrăcat în uniforma mea impunătoare.

Am fost încorporat la Salon-de-Provence, în data de 4 noiembrie 1938. Mă suisem în trenul cu recruţi, pe care îi însoţiseră la gară o grămadă de rude şi de prieteni; între ei, doar mama era echipată cu un steag tricolor, pe care-l vântura întruna, strigând din când în când „Trăiască Franţa!”, ceea ce-mi atrăgea priviri ostile sau băşcălioase. „Clasa” care fusese înrolată strălucea prin lipsa ei de entuziasm şi prin profunda convingere – pe care evenimentele din ’40 aveau s-o justifice pe de-a-ntregul – că era silită să ia parte la un „film cu proşti”. Îmi amintesc de un tânăr recrut, care, scos din sărite de manifestările patriotarde şi exaltate ale mamei, atât de potrivnice bunelor tradiţii antimilitariste ale momentului, a bombănit:

— Asta se vede că nu-i franţuzoaică.

Fiind eu însumi depăşit şi enervat peste măsură de exuberanţa fără perdea a bătrânei doamne cu tricolor, am fost foarte încântat să mă folosesc de acest comentariu ca să mă descarc un pic, şi i-am tras tipului de vizavi un foarte frumos cap în gură. Încăierarea a devenit generală, strigăte precum „fascist”, „trădător”, „jos armata” ţâşnind din toate părţile, în timp ce trenul s-a urnit, în timp ce drapelul a fluturat disperat pe peron, iar eu abia de-am avut timp să scot capul pe uşa vagonului şi să fac un semn cu mâna, ca apoi să mă amestec în învălmăşeala providenţială care-mi îngăduia să scap de momentul despărţirii.

Tinerii care trecuseră prin Şcoala de Ofiţeri urmau să fie trimişi la Şcoala de Aviaţie de la Avord, imediat după încorporare. Pe mine m-au ţinut la Salon-en-Provence

aproape şase săptămâni. Tuturor întrebărilor mele, ofiţerii şi subofiţerii le răspundeau ridicând din umeri: nu existau instrucţiuni privitoare la persoana mea. Am făcut cerere după cerere, pe cale ierarhică, toate începând cu „Am onoarea să vă solicit înalta bunăvoinţă… /4, după cum fusesem învăţat. Nimic. În cele din urmă, un locotenent deosebit de corect, Bărbier, s-a interesat de cazul meu şi s-a alăturat protestelor mele. Am fost îndreptat spre şcoala din Avord, unde am ajuns cu o lună de întârziere la un curs cu o durată totală de trei luni şi jumătate. Nu m-am lăsat descurajat de handicapul pe care-l aveam de recuperat. Ajunsesem acolo, în sfârşit. M-am pus pe studiu cu o îndârjire de care nu mă credeam în stare şi, cu excepţia câtorva dificultăţi întâmpinate la folosirea compasului, i-am prins din urmă pe colegii mei, fără să strălucesc în mod deosebit la alte materii în afară de exerciţiul aerian propriu-zis şi de comandamentul operaţiunilor pe teren, unde am descoperit pe neaşteptate că am aceeaşi autoritate în gesturi şi voce ca mama. Eram fericit. Iubeam avioanele, mai cu seamă avioanele acelor timpuri revolute, care se bizuiau încă pe om, care aveau nevoie de el şi care nu căpătaseră aerul impersonal din zilele noastre, când se poate deduce că avionul fără pilot nu mai e decât o chestiune de timp. Îmi plăceau orele nesfârşite pe care le petreceam pe teren, îmbrăcaţi în combinezoanele de piele în care ne dădeam de ceasul morţii ca să încăpem – tăvălindu-ne prin noroaiele de la Avord, încinşi în piele, cu căşti, mănuşi şi ochelari pe frunte, ne căţăram în carlingele mândrelor Potez-25, cu aerul lor de gloabe de povară şi mirosul lor plăcut de ulei, căruia i-am păstrat până azi o amintire plină de nostalgie. Imaginaţi-l pe elevul-ofiţer pe jumătate aplecat peste carlinga deschisă a unei rable zburând cu o sută douăzeci la oră, sau ghidându-l cu mâna, din botul avionului unde stă în picioare, pe pilotul unui biplan Léo 20, ale cărui aripi lungi şi negre se zbat în aer cu întreaga graţie a unei gărgăriţe bătrâne, şi veţi pricepe că, la un an înainte de Messerschmitt-110 şi la optsprezece luni până la Bătălia

Angliei, brevetul de observator în aviaţie ne pregătea energic şi eficient pentru războiul din 1914; iar rezultatele sunt cunoscute.

Vremea a trecut repede cu distracţii de felul ăsta şi am ajuns în sfârşit aproape de ziua cea mare a „amfiteatrului garnizoanei”, când aveau să ne fie comunicate locurile obţinute în clasament şi repartiţia.

Croitorul militar luase la rând dormitoarele, iar uniformele erau gata. Ca să-mi acopere cheltuielile pentru echipament, mama îmi trimisese cinci sute de franci, împrumutaţi în piaţa Buffa, de la dl Pantaleoni. Marea mea problemă rămăsese cascheta. Caschetele puteau fi comandate cu două feluri de cozoroace: scurte sau lungi. Nu mă puteam hotărî. Cozorocul lung îmi dădea un aer mai dur, chestie la mare căutare, dar cozorocul scurt îmi venea mai bine. Până la urmă am ales aerul de dur. După mii de încercări ratate, mi-am tras şi mustăcioară, foarte la modă atunci printre aviatori, şi, cu aripioarele aurite în piept – mă rog, puteai găsi şi ceva mai de soi ca mine, nu zic ba, dar nici eu nu eram de colo, nici pe departe.

Reuniunea din amfiteatru s-a ţinut într-o atmosferă de anticipare voioasă. Numele garnizoanelor disponibile erau trecute pe tablă – Paris, Marrakech, Meknés, Maison-Blanche[33], Biskra… Fiecare putea alege potrivit locului său din clasament. Fruntaşii optau îndeobşte pentru Maroc. Îmi doream fierbinte să am ocazia să prind un loc în Sud, ca să pot astfel să mă duc la Nisa cât mai des cu putinţă şi să mă afişez, cu mama la braţ, pe Promenade des Anglais şi în Piaţa Buffa. Baza aeriană din Fayence îmi părea că se potriveşte cel mai bine cu planurile mele şi, pe măsură ce elevii se ridicau să-şi exprime preferinţele, pândeam tabla din ce în ce mai neliniştit.

Trăgeam nădejde să fiu cât mai în faţă pe listă şi-l ascultam cu încredere pe căpitan cum ne strigă pe nume.

Zece nume, cincizeci de nume, şaptezeci şi cinci de nume… Hotărât lucru, Fayence părea să-mi scape printre

33 Aeroportul din Alger, construit în 1924, unul dintre cele mai importante obiective ale operaţiunilor Forţelor Aliate.

degete.

Cu toţii, eram două sute nouăzeci de elevi.

Fayence a fost înhăţată de al optzecilea clasat. Aşteptam. O sută douăzeci de nume, o sută cincizeci de nume, două sute de nume… Degeaba. Bazele aeriene mocirloase şi sumbre din Nord se apropiau de mine cu o viteză înspăimântătoare.

Nu era cine ştie ce, dar, în ultimă instanţă, nu mă simţeam obligat să-i mărturisesc mamei pe ce loc absolvisem.

Două sute cincizeci, două sute şaizeci de nume… Un presentiment cumplit mi-a îngheţat deodată sângele în vine. Simt şi acum pe tâmple picătura de sudoare rece care începea să se scurgă… Nu, nu e o amintire: tocmai mi-am şters-o cu palma, după douăzeci de ani. Probabil un fel de reflex al lui Pavlov. Nu mă pot gândi nici azi la acel moment de groază fără să mi se ivească un strop de năduşeală pe tâmplă.

Din cei aproape trei sute de elevi-observatori, am fost singurul care nu a primit gradul de ofiţer.

Nici măcar sergent n-am fost făcut, ori măcar caporal-şef; împotriva tuturor uzanţelor şi literei regulamentului, am primit gradul de caporal. În orele care au urmat reuniunii din amfiteatru, m-am zbătut într-un soi de coşmar, de pâclă scârboasă. Stăteam în picioare la ieşire, înconjurat de colegii amuţiţi şi consternaţi. Îmi adunam toată vlaga doar ca să stau în capul oaselor, doar ca să încerc să-mi păstrez un chip omenesc, să nu mă prăbuşesc. Ba chiar cred că zâmbeam.

De obicei, o asemenea schimbare de macaz a comandamentului faţă de un elev titular al brevetului de Pregătire militară superioară şi care terminase stagiul nu apărea decât pentru motive disciplinare. Doi elevi-piloţi fuseseră „înfrânaţi din acest motiv. Nu putea fi însă şi cazul meu: nu mi se făcuse niciodată nici cea mai măruntă observaţie. Lipsisem la începutul stagiului, dar independent de voinţa mea şi, de altfel, comandantul meu de brigadă, locotenentul Jacquard, un tânăr absolvent de

Saint-Cyr[34] sever şi onest, îmi spusese, iar mai târziu îmi confirmase în scris, că notele mele, în ciuda întârzierii cu care autorităţile mă trimiseseră la Avord, îndreptăţeau pe deplin ridicarea la gradul de ofiţer. Ce se-ntâmplase? De ce mă ţinuseră şase săptămâni la Salon-de-Provence, în dispreţ faţă de regulament?

Stăteam aşa, cu un nod în gât, complet dezorientat, în faţa Sfinxului cu un chip, de data asta, pur şi simplu uman, încercând să înţeleg, să-mi imaginez, să interpretez, în timp ce colegii, tăcuţi sau indignaţi, se grăbeau să-mi strângă mâna. Zâmbeam, rămânând fidel personajului meu. Însă îmi venea să mor. Vedeam aievea faţa mamei, o zăream coborând pe peronul gării din Nisa, fluturând cu mândrie drapelul tricolor.

La ora trei după-amiaza, în timp ce stăteam întins pe saltea, cu ochii ţintă în tavan, a venit să mă caute caporalul-şef Piaille (Piaye? Paille?). Nu-l cunoşteam. Nu-l văzusem niciodată înainte. Nu făcea parte din personalul navigant, era scârţa-scârţa pe hârtie la vreun birou. S-a proptit în faţa patului, cu mâinile în buzunare. Purta o haină de piele. „Nu-i cinstit, m-am gândit eu cu asprime, doar personalul navigant are dreptul la haine de piele”.

— Vrei să ştii de ce te-au picat?

L-am privit.

— Pentru că eşti naturalizat. Naturalizarea e prea recentă. Trei ani e cam puţin. De altfel, teoretic, ar trebui să ai părinţi francezi sau să fi fost naturalizat de cel puţin zece ani ca să poţi deveni personal navigant. Nu se aplică însă niciodată.

Nu-mi amintesc ce i-am răspuns. Cred că „Sunt francez” sau ceva pe-acolo, pentru că mi-a zis dintr-odată, compătimitor:

— În primul rând eşti un tâmpit.

Dar nu a plecat. Părea furios şi revoltat. Poate că era un tip de felul meu, care nu înghiţea nedreptatea, oricare-ar fi fost ea.

— Mulţumesc, i-am spus.

---

341 . Cea mai faimoasă şcoală militară de învăţământ superior din

— Te-au ţinut o lună la Salon, pentru că te anchetau. Apoi au discutat dacă aveau să te lase să devii personal navigant sau să te trimită la infanterie. Până la urmă, cei de la Ministerul Forţelor Aeriene şi-au dat acordul, dar cei de-aici au fost împotrivă. Ţi-au tras-o la nota de suflet.

„Nota de suflet” era nota hotărâtoare, fără lămuriri, lipsită de legătură cu examenele, care ţi se dădea la şcoală, după cum le cădeai cu tronc, şi nu putea fi contestată.

— Nici să protestezi nu poţi, asta-i treaba.

Am rămas întins pe spate. El a mai stat o vreme. Era un tip care nu prea ştia să-şi arate simpatia.

— Nu-ţi face gânduri negre, mi-a zis.

După care a adăugat:

— Îi răzbim noi!

Era prima oară când auzeam această expresie adresată de un soldat francez armatei franceze: până acum o credeam strict rezervată nemţilor. În ceea ce mă priveşte, nu simţeam nici duşmănie, nici furie, doar nevoia să vărs şi, ca să-mi ţin în frâu greaţa, încercam să mă gândesc la Mediterana şi la fetele ei frumoase, închideam ochii şi mă adăposteam în braţele lor, acolo unde nimic nu putea să mă rănească şi unde nimic nu-mi era refuzat. De jur-împrejurul meu, dormitorul părea pustiu şi totuşi nu eram singur. Zeii-maimuţă din copilărie, din braţele cărora mamei îi fusese atât de greu să mă smulgă şi pe care era convinsă că-i lăsasem în urma noastră, în Polonia şi în Rusia, se semeţiseră brusc deasupra mea pe acest pământ francez care credeam că le este interzis, iar acum, aici, în ţara raţiunii, auzeam cum li se înalţă râsul stupid. Nu mi-era deloc greu să văd, în ticăloşia pe care-o îndurasem, mâna lui Totoche, zeul prostiei, cel care avea să-l facă pe Hitler stăpânul Europei şi care avea să deschidă porţile ţării în faţa tancurilor germane, după ce izbutise să convingă statul nostru major că teoriile militare ale unui oarecare colonel de Gaulle erau apă de ploaie. Dar îl recunoşteam mai ales pe Filoche, zeul mic-burghez al mediocrităţii, al dispreţului şi al prejudecăţilor, iar ceea

ce-mi frângea inima era că se îmbrăcase, special pentru această ocazie, cu uniforma şi cascheta cu galoane ale Forţelor Aeriene. Ca de fiecare dată, asta se-ntâmpla pentru că nu reuşeam să văd oamenii ca pe nişte duşmani. Într-un mod nedesluşit şi inexplicabil, mă simţeam aliatul şi apărătorul celor care mă loviseră pe la spate. Înţelegeam perfect condiţiile sociale, politice şi istorice care-mi pricinuiseră umilinţa şi, chiar dacă eram hotărât să lupt împotriva tuturor aceste otrăvuri, ochii mei năzuiau către o victorie mult mai înaltă. Nu ştiu dacă nu cumva doarme în mine o forţă primitivă, păgână, fiindcă, la cea mai mică provocare, mă întorc mereu spre exterior, cu pumnii încleştaţi; fac tot ce-mi stă în putinţă să-mi împlinesc menirea în străvechea noastră rebeliune; văd viaţa ca pe o mare ştafetă, unde, fiecare din noi, înainte să cadă, trebuie să ducă mai departe provocarea de a fi om; nu văd niciun scop anume în limitările noastre biologice, intelectuale, fizice; speranţa mea este aproape nelimitată; sunt atât de încrezător în rezultatul luptei, încât sângele speciei prinde uneori să cânte în mine, iar vuietul fratelui meu, Oceanul, pare să se nască din propriile mele vene; mă cuprinde atunci o asemenea voioşie, beţie a speranţei şi credinţă în izbândă, încât, pe un pământ presărat totuşi de scuturi şi de săbii sfărâmate, mă simt încă în zorii celei dintâi lupte. Asta mi se trage cu siguranţă de la un soi de candoare elementară, primară, dar irezistibilă, pe care probabil am moştenit-o de la mama; deşi sunt perfect conştient de ea, deşi mă înfurie, n-am ce să-i fac, mi se pune de-a curmezişul mai ales când e vorba să disper. Nu izbutesc niciodată şi mă văd silit să mă prefac. În sufletul meu rămâne mereu o scânteie de încredere şi de optimism atavic şi, pentru ca ea se preschimbe-n vâlvătaie, e de ajuns ca întunericul dimprejurul meu să devină mai adânc. Chiar dacă nişte oameni se dovedesc proşti ca noaptea, chiar dacă în uniforma de ofiţer francez se pot cuibări meschinăria şi nerozia, chiar dacă nişte mâini umane, de francezi, germani, ruşi, americani se arată brusc incredibil de murdare, cred că nedreptatea vine din altă parte, iar

oamenii mi se par mai degrabă victimele acestei nedreptăţi decât uneltele ei. În momentul cel mai încins al încleştării politice sau militare, nu încetez să visez la un posibil front comun cu adversarul. Egocentrismul mă face complet nepotrivit pentru luptele fratricide şi nu-mi dau seama ce victorie aş putea smulge celor cu care, la urma urmei, împart aceeaşi soartă. Tot aşa, nu pot fi pe de-a-ntregul un animal politic, fiindcă mă recunosc necontenit în toţi duşmanii mei. Şi asta e un beteşug serios.

Stăteam aşa, lungit, întins cât toată tinereţea mea, zâmbitor, şi-mi amintesc că trupul mi-a fost smuls în sus de o nevoie fizică impetuoasă şi că, preţ de un ceas şi mai bine, m-am luptat cu chemarea sălbatică şi primitivă a sângelui.

Pe fercheşii căpitani, cu lovitura lor de pumnal pe la spate, i-am revăzut cinci ani mai târziu, şi erau tot căpitani, doar că mai puţin arătoşi. Niciun capăt de panglică nu le decora pieptul; l-au privit cu o faţă cam uimită pe acel alt căpitan care-i primea la el în birou. Pe vremea aceea eram Luptător pentru Eliberare, Cavaler al Legiunii de Onoare, primisem Crucea de Război şi nu ascundeam nimic din toate astea: roşesc mai degrabă de furie, decât de modestie. Am vorbit câteva clipe cu ei, depănând amintiri legate de Avord – amintiri nevinovate. Nu simţeam pic de duşmănie la adresa lor. Pentru mine, erau de mult morţi şi îngropaţi.

O altă urmare destul de neaşteptată a eşecului meu a fost faptul că, din acel moment, m-am simţit cu adevărat francez, de parcă, printr-o atingere pe creştet cu nuieluşa fermecată, aş fi fost cu adevărat asimilat.

În sfârşit, mi-am dat seama că francezii nu erau cine ştie ce rasă, că nu-mi erau superiori, că aveau printre ei şi tâmpiţi şi caraghioşi – într-un cuvânt, că eram, fără îndoială, fraţi.

În sfârşit, am înţeles că Franţa avea mii de chipuri, frumoase şi strâmbe, distinse şi respingătoare, şi că trebuia să-l aleg pe cel care mi se potrivea cel mai bine. M-am străduit, fără să izbutesc pe deplin, să devin un animal

politic. Am optat pentru o anume parte a baricadei, am ales cui să dau ascultare, nu m-am mai lăsat orbit de drapel, ci am încercat să văd mai bine faţa celui care-l flutura.

Mai rămânea mama.

Nu-mi venea să-i anunţ nereuşita. Deşi îmi tot repetam că e obişnuită să-şi ia scatoalce, încercam totuşi să-i dau lovitura cât mai blând. Înainte să plecăm la garnizoanele noastre, aveam opt zile de concediu, aşa că m-am suit în tren, dar fără să fi luat vreo decizie. Când am ajuns la Marsilia, mi-a venit să cobor, să dezertez, să mă angajez pe o navă comercială, în Legiunea Străină, să dispar pe vecie. Gândul la faţa ostenită şi brăzdată de riduri, ridicând spre mine nişte ochi măriţi de consternare şi incapabili să înţeleagă, era mai mult decât puteam îndura. Mi-a venit să vărs şi abia de-am putut să mă târăsc până la toaletă. Tot drumul între Marsilia şi Cannes n-am făcut altceva decât să dau la boboci. Cu doar zece minute înainte de intrarea în gara din Nisa, am avut brusc o idee inspirată. Trebuia să salvez cu orice preţ, în mintea mamei, imaginea Franţei ca „patrie a dreptăţii şi a tuturor frumuseţilor44. Eram hotărât să fac asta, indiferent de costuri. Franţa trebuia scoasă din chestiune – mama n-ar fi suportat o asemenea dezamăgire. Cunoscând-o cum o cunoşteam, mi-a trăsnit ideea unei minciuni foarte simple, foarte plauzibile şi care avea nu doar s-o consoleze, ci şi să-i întărească buna părere despre mine.

Când am ajuns pe strada Dante, am zărit un drapel tricolor fâlfâind pe faţada proaspăt vopsită a hotelului-pensiune Mermonts. Cu toate astea, nici vorbă de sărbătoare naţională: am avut imediat confirmarea, aruncând o privire pe faţadele goale ale clădirilor vecine.

Am priceput dintr-odată ce însemna drapelul acela: mama pavoazase clădirea în onoarea fiului întors acasă, proaspăt ridicat la gradul de sublocotenent al Forţelor Aeriene.

Am oprit taxiul. De-abia l-am plătit, că mi s-a făcut iar rău. Am străbătut restul drumului pe jos, fără vlagă în

picioare, trăgând adânc aer în piept.

Mama mă aştepta în holul hotelului, îndărătul tejghelei din fund.

După ce a aruncat un ochi peste uniforma de soldat de rând, cu tresa roşie de caporal proaspăt cusută pe mânecă, a rămas cu gura căscată, iar privirea aceea de animal paralizat de confuzie, pe care n-am putut-o niciodată suporta la oameni, jivine sau copii, s-a ridicat spre mine… îmi trăsesem cozorocul pe ochi, îmi luasem aerul de dur, am surâs misterios şi, după ce am sărutat-o pe fugă, i-am zis:

— Hai. Am păţit ceva destul de nostim. Dar să nu ne-audă cineva.

Am dus-o în restaurant, în colţişorul nostru.

— Nu m-au făcut sublocotenent. Singurul din trei sute. Măsură disciplinară şi provizorie…

Biata de ea aştepta, încrezătoare, gata să înghită orice, să-mi dea dreptate…

— Măsură disciplinară. Am de aşteptat şase luni. Ştii…

O privire în jur, ca să văd dacă nu trăgea cineva cu urechea.

— Am cucerit-o pe nevasta comandantului şcolii. N-am putut rezista. Aghiotantul ne-a turnat. Soţul a cerut să fiu pedepsit…

Pe chip i s-a zărit o urmă şovăială. Apoi au triumfat vechiul instinct romantic şi amintirea Annei Karenina. I-a înflorit un surâs pe buze şi o expresie de vie curiozitate.

— E frumoasă?

— Nici nu poţi să-ţi închipui, i-am spus eu, simplu. Ştiam ce risc. Dar n-am ezitat o clipă.

— Ai vreo poză?

— O să-mi trimită.

Mama mă privea cu nespusă mândrie.

— Don Juan! a exclamat. Casanova! Ştiam eu…

Am zâmbit cu modestie.

— Soţul ar fi putut să te omoare!

Am ridicat din umeri.

— Te iubeşte sincer?

— Sincer.

— Dar tu pe ea?

— Păi, cum să-ţi spun… i-am zis cu aerul meu de mare bărbat.

— Nu se cade să te porţi aşa, a zis mama fără pic de convingere. Promite-mi că o să-i scrii.

— Da, o să-i scriu.

Mama a rămas o clipă pe gânduri. După care a avut o strălucire:

— Din trei sute, singurul care n-a ieşit sublocotenent! a spus ea, cu o admiraţie şi o trufie fără margini.

S-a repezit să aducă ceaiul, dulceţurile, sandvişurile, prăjiturile şi fructele. S-a aşezat la masă şi a tras adânc aer pe nări, pe deplin mulţumită.

— Povesteşte-mi de-a fir a păr, mi-a poruncit.

Mamei îi plăceau poveştile frumoase. I-am povestit o mulţime.

CAPITOLUL XXIX

După ce am rezolvat ceea ce era mai urgent, adică după ce am salvat Franţa de o cumplită degradare în ochii mamei şi după ce i-am explicat nereuşita mea cu delicateţea unui om de lume, am înfruntat următoarea cumpănă, pentru care eram mult mai bine pregătit.

Cu patru luni înainte, la chemarea sub drapel, fusesem încorporat la Salon-de-Provence cu titlul de elev-ofiţer, ceea ce mă situa într-o categorie privilegiată: nu mă aflam sub autoritatea subofiţerilor, iar soldaţii mă priveau cu un anume respect. În clipa de faţă, mă întorceam printre ei ca simplu caporal.

E lesne de închipuit ce soartă am avut, câte ocări, corvezi, renghiuri diverse, glume proaste şi fine ironii am avut de îndurat. Subofiţerii din companie nu mă scoteau din „locotenentul lui peşte” sau, şi mai gingaş, „locotenentul spală-cur”. Pe vremea aceea, armata băltea în confortul şi deliciile jegului, jegul acela care a ajuns să se strecoare până şi în sufletele anumitor viitori învinşi din anul 1940. Sarcina mea de căpătâi, în decursul

săptămânilor de după întoarcerea la Salon, a fost aceea de delegat permanent cu inspectarea latrinelor, şi mărturisesc că mi se părea mai plăcut să contemplu latrine decât feţele anumitor plutonieri şi sergenţi din jurul meu. Pe lângă ce-am simţit atunci când am fost silit să mă întorc la mama fără tresa de sublocotenent, zeflemeaua şi diferitele jigniri al căror obiect eram mi se păreau un fleac şi mai degrabă mă amuzau. Îmi era însă de ajuns să ies din cazarmă şi să fac nişte paşi prin şesul provensal, această întindere cam funebră în frumuseţea ei, unde pietrele prizărite printre chiparoşi evocau o tainică ruină cerească.

Nu eram nefericit.

Mi-am făcut prieteni în rândul populaţiei civile.

Mă duceam la Baux[35], unde, cocoţat pe povârnişul uriaş, petreceam ore în şir privind marea de măslini.

Am făcut tir cu pistolul şi vreo cincizeci de ore de pilotaj pe deasupra munţilor Alpilles, graţie prieteniei cu doi colegi, sergentul Christ şi sergentul Blaise. În cele din urmă, cineva, undeva, şi-a dat seama că aveam brevet de zbor şi am fost numit instructor de tir aerian. Războiul m-a prins acolo, cu mitralierele gata de luptă îndreptate spre cer. Nici nu-mi trecea prin cap gândul că Franţa ar fi putut să piardă acest război. Viaţa mamei mele nu se putea încheia cu o asemenea înfrângere. Acest raţionament foarte strâns îmi dădea mai multă încredere în victoria armatei franceze decât toate liniile Maginot şi toate discursurile trâmbiţate de preaiubiţii noştri conducători. Propriul meu şef preaiubit nu putea pierde războiul şi eram sigur că destinul, după atâta amar de lupte şi de sacrificii, îi hărăzea victoria ca pe un lucru de la sine înţeles.

Mama a venit să-şi ia rămas-bun la Salon-de-Provence cu vechiul taxi Renault pe care l-am pomenit. A sosit cu braţele doldora de provizii, cu jamboane, conserve, borcane cu dulceaţă, ţigări, toate lucrurile la care putea visa un soldat la ceas de nevoie.

---

35 Les Baux-de-Provence sau Baux, sat situat în departamentul Bouches-du-Rhone, în masivul Alpilles, la circa 250 km de Nisa.

S-a dovedit însă că pachetele nu-mi erau destinate. Figura mamei era plină de şiretenie atunci când mi le-a întins şi mi-a spus, cu un aer confidenţial:

— Pentru ofiţerii tăi.

Am rămas şocat. Într-o străfulgerare, mi s-au arătat feţele pe care le-ar face căpitanul Longevialle, căpitanul Moulignat, căpitanul Turben, la vederea unui caporal care intră în birou ca să le dea, din partea mamei lui, acest tribut de cârnaţi, jambon, coniac şi cofeturi, menit să le câştige bunăvoinţa. Nu ştiu dacă nu-şi închipuia că genul ăsta de bacşiş era unul obişnuit în armata franceză, aşa cum se întâmpla, poate, în garnizoanele de provincie din Rusia, cu un secol în urmă, dar m-am ferit să dau explicaţii sau să protestez. Ar fi fost în stare să înşface „cadourile” şi să le ducă ea însăşi celor interesaţi, însoţindu-le cu una dintre tiradele ei patriotice care l-ar fi făcut să roşească până şi pe Déroulède. Am reuşit cu mare greutate s-o sustrag pe mama, efuziunile şi pachetele ei, curiozităţii răcanilor tolăniţi pe terasa cafenelei, şi am dus-o înspre pista de decolare, printre avioane. A păşit prin iarbă, sprijinită în baston, inspectând preocupată materialul nostru de zbor. Trei ani mai târziu, aveam să însoţesc o altă mare doamnă la trecerea în revistă a echipajelor noastre, pe o pistă din Kent. Era regina Elizabeta a Angliei, şi ţin să spun că Maiestatea Sa nu avea nici pe departe aerul de stăpân cu care mama trecea prin faţa avioanelor noastre Morane-315, pe aerodromul din Salon.

După ce a cercetat astfel starea materialului nostru de zbor, mama s-a simţit un pic ostenită şi ne-am aşezat în iarbă, la marginea pistei. Şi-a aprins o ţigară şi faţa ei a căpătat un aer meditativ. Cu sprâncenele încruntate, se gândea insistent la ceva. Am zăbovit. Mi-a mărturisit, cu sinceritate, ce-i trecea prin minte.

— Trebuie să atacaţi de îndată, mi-a zis ea.

Am părut probabil surprins, pentru că apoi a specificat:

— Trebuie mers direct la Berlin.

Spunea în ruseşte: *Nado îţi na Bierlin*, cu o profundă

convingere şi cu un soi de siguranţă vizionară.

De-atunci, am regretat mereu că, în lipsa generalului de Gaulle, comandamentul armatei franceze n-a fost încredinţat mamei mele. Cred că statul-major din timpul străpungerii germane de la Sedan şi-ar fi aflat naşul. Mama avea un foarte dezvoltat simţ al ofensivei şi darul, extrem de rar, de a-şi transmite energia şi spiritul de iniţiativă până şi celor mai văduviţi de aşa ceva. Vă rog să mă credeţi când spun că mama nu era genul de femeie care să stea cu mâinile-n sân îndărătul liniei Maginot, cu flancul stâng complet descoperit.

I-am făgăduit că voi face tot ce-mi stă în putinţă. A părut mulţumită şi pe chip i s-a întors expresia visătoare.

— Toate avioanele astea au carlinga neacoperită, a remarcat ea. Iar pe tine te ia răceala una-două.

Nu m-am putut împiedica să nu-i atrag atenţia că, dacă tot ce riscam în lupta cu Luftwaffe, era o faringită, mă puteam considera norocos. A zâmbit protector şi m-a privit ironic.

— N-o să păţeşti nimic, mi-a spus ea liniştită.

Pe faţă îi era întipărită o expresie de încredere desăvârşită, de certitudine. Ai fi zis că *ştia*, că încheiase un pact cu destinul şi că, în schimbul vieţii ei ratate, îi fuseseră oferite anumite chezăşii, îi fuseseră făcute anumite promisiuni. Eram şi eu convins de asta, dar cum această convingere tainică, eliminând riscul, mă împiedica să ţopăi eroic printre pericole, şi mă *dezamorsa*, dacă vreţi, anulând totodată primejdiile, m-am simţit cuprins de furie şi de indignare.

— Nici măcar unul din zece aviatori n-o să apuce sfârşitul războiului, i-am spus.

Preţ de o clipă m-a privit speriată, nepricepând, şi apoi buzele au început să-i tremure şi s-a pus pe plâns. I-am luat mâna. Făceam arareori acest gest cu ea: îmi ieşea doar cu femeile.

— N-o să păţeşti nimic, mi-a spus ea, de data asta pe un ton rugător.

— N-o să păţesc nimic, mamă. Îţi promit.

A şovăit. Înlăuntrul ei se dădea o luptă şi asta i se vedea pe chip. Apoi mi-a făcut o concesie.

— Poate că o să fii rănit la picior, mi-a spus.

Se străduia să găsească soluţii. Totuşi, sub cerul acela funerar cu chiparoşi şi pietre albe, era greu să nu simţi prezenţa străvechiului destin al omului, al omului care nu participă la propria sa tragedie. Văzând însă acel chip încordat, ascultând-o pe femeia aceea care încerca să negocieze cu zeii, îmi venea şi mai greu să cred că aceştia puteau fi mai refractari la milostenie decât şoferul Rinaldi, mai puţin îngăduitori decât negustorii de usturoi şi de plăcinte din piaţa Buffa, mai puţin mediteraneeni. Undeva în preajma noastră, o mână cinstită ţinea în cumpănă balanţa, iar măsurătoarea finală nu putea fi decât dreaptă, zeii nu puneau la bătaie inimile de mamă, jucând cu zaruri măsluite. Tot acest tărâm provensal s-a pus deodată să cânte în jurul meu, cu glas de greiere, şi-am spus, fără să şovăi o clipă:

— Nu-ţi face griji, mamă. Am înţeles. N-o să păţesc nimic.

Ghinionul a făcut ca, în timp ce ne îndreptam spre taxi, să-l întâlnim pe comandantul diviziei de pilotaj, căpitanul

Moulignat. L-am salutat, explicându-i mamei că era şeful unităţii mele. Cât de nesocotit am putut fi! Într-o clipă, mama a deschis portiera şi, umflând un jambon, o sticlă şi două salamuri, înainte să apuc să schiţez vreun gest, a ajuns lângă căpitan, oferindu-i în chip de omagiu aceste preacinstite merinde, însoţite de câteva vorbe bine tocmite. Am crezut că mor de ruşine. E de la sine înţeles că pe vremea aceea nutream o groază de iluzii, fiindcă, dacă s-ar fi murit de ruşine, omenirea era de mult terminată. Căpitanul mi-a aruncat o privire uimită şi i-am răspuns cu o expresie atât de grăitoare, încât ofiţerul, ca un adevărat absolvent de Saint-Cyr, n-a mai stat pe gânduri. I-a mulţumit politicos mamei după ce mi-a zvârlit o privire ucigaşă, şi, cum ea s-a îndreptat spre taxi, a ajutat-o să urce şi i-a dat onorul. Mama i-a mulţumit

pătrunsă, cu un gest imperial din cap, şi s-a instalat triumfal pe canapea; şi sunt sigur că trăgea zgomotos aer pe nări, încântată, şi dovedind o dată în plus că are acel spirit descurcăreţ de care eu, fiul său, aveam uneori pretenţia că mă îndoiesc. Taxiul a luat-o din loc, iar ea s-a schimbat la faţă. A părut dintr-odată năruită, iar chipul său lipit de geam s-a întors tulburat spre mine. Încerca să-mi strige ceva ce n-am auzit şi, până la urmă, neştiind cum să mă facă să pricep de la distanţă ce voia să-mi spună, şi-a făcut semnul crucii îndreptat spre mine.

Se cuvine să pomenesc aici un episod al vieţii mele pe care l-am trecut intenţionat cu vederea, păcălindu-mă, în naivitatea mea, singur. Încerc de ceva vreme să trec peste el fără să-l clintesc, pentru că e încă dureros: s-au scurs de-atunci abia douăzeci de ani. Cu câteva luni înainte de război, m-am îndrăgostit de o tânără unguroaică care locuia la hotelul-pensiune Mermonts. Urma să ne căsătorim. Ilona avea păr negru şi ochi mari de cenuşă. Zic asta ca să nu tac. A plecat să-şi vadă familia la Budapesta, războiul ne-a despărţit, am mai îndurat o înfrângere, şi cu asta basta. Ştiu că încalc toate regulile genului neacordând acestui episod locul pe care-l merită, dar e încă prea recent şi, doar ca să scriu rândurile astea, a trebuit să folosesc prilejul unei otite care m-a pălit chiar acum şi m-a pus la pat în camera mea de hotel din México, profitând astfel de o suferinţă cumplită, doar fizică din fericire, care-mi slujeşte drept anestezic şi-mi îngăduie să pun degetul pe rană.

CAPITOLUL XXX

Escadrila de antrenament din care făceam parte a fost transferată la Bordeaux-Marignac şi-mi petreceam cinci-şase ore pe zi în aer, ca instructor de navigaţie pe avionul Potez-540. Am fost repede făcut sergent, solda era îndestulătoare, Franţa rezista şi împărtăşeam opinia generală a tovarăşilor mei cum că trebuia să ne bucurăm de viaţă şi să ne simţim bine, fiindcă războiul nu putea să dureze o veşnicie. Aveam o cameră în oraş şi trei pijamale de mătase, de care eram nespus de mândru. Mi se părea

că sunt un semn de mare lux şi îmi dădeau sentimentul că evoluţia mea ca om de lume e pe drumul cel bun; o colegă de la facultatea de drept le furase special pentru mine, după incendiul dintr-un mare magazin unde era angajat logodnicul ei. Raporturile mele cu Marguerite erau strict platonice aşa că, în toată afacerea cu pricina, morala fusese grijuliu respectată. Pijamalele erau uşor pârlite şi au mirosit fără încetare a peşte afumat, dar asta e, nu le poţi avea pe toate! Am putut, de asemenea, să-mi ofer din când în când câte o cutie cu ţigări de foi, pe care acum le puteam fuma fără să mi se facă rău, ceea ce-mi dădea multă încredere şi-mi dovedea că mă călesc pe zi ce trece. Una peste alta, viaţa mi se schimba în bine. Totuşi, chiar în perioada aceea, am avut un accident de avion destul de urât, care a fost cât pe ce să mă lase fără nas, lucru cu care nu m-aş fi împăcat prea uşor. A fost, normal, din vina polonezilor.

Pe-atunci, militarii polonezi nu erau foarte populari în Franţa: lumea îi cam dispreţuia, fiindcă pierduseră războiul. O luaseră rău pe coajă şi li se spunea asta verde-n faţă. Mai mult, ca în toate organismele sociale bolnave, începuse să facă ravagii „spionita”, aşa încât, de fiecare dată când un soldat polonez îşi aprindea o ţigară, era imediat acuzat că trimite semnale luminoase vrăjmaşului. Pentru că ştiam polona la perfecţie, am fost folosit ca interpret în timpul misiunilor cu dublă comandă, al căror ţel era familiarizarea echipajelor poloneze cu materialul nostru de zbor. Stăteam în picioare între cei doi piloţi, traducând sfaturile şi comenzile instructorului francez. Roadele acestei concepţii originale despre munca aviatică nu s-au lăsat aşteptate. La aterizare, fiindcă pilotul polonez amânase prea mult luarea de contact cu solul, monitorul s-a răstit, uşor îngrijorat:

— Zi-i idiotului ăsta că o să-şi rupă gâtul. Să bage viteză!

Am tradus imediat. Pot afirma, cu conştiinţa împăcată, că am turuit fără să irosesc o secundă:

— Prosze dodac gazu bo za chwile zawalimy sie w

dtzewa na koncu lotniska!!

Când mi-am venit în fire, îmi curgea sânge pe obraji, infirmierii stăteau aplecaţi peste noi, iar plutonierul-major polonez, într-o stare jalnică, dar politicos în continuare, încerca să se sprijine într-un cot şi să-i ceară scuze pilotului francez:

— Za pozni mi pan przytlumaczyl! 1

— Zice că… am bâiguit eu.

Sergentul major, destul de şifonat şi el, a avut timp doar să ne susure „Rahat!”, după care şi-a pierdut cunoştinţa.

Tradusesem întocmai, aşa încât, cu misiunea îndeplinită, am tras pe dreapta. Aveam nasul zdrenţe, dar la infirmerie au considerat că pagubele interne nu sunt tocmai grave. S-au[36]

Înşelat. M-a durut nasul timp de patru ani de zile şi am fost nevoit să ascund halul în care mă aflam şi migrenele cumplite care mă hărţuiau neîncetat, ca să nu fiu dat afară din rândurile personalului navigant. Mi-au refăcut complet nasul de-abia în 1944, într-un spital al R.A.F. Nu mai e capodopera fără seamăn dinainte, dar îmi fac treaba cu el şi am toate motivele să nădăjduiesc că va rezista cât va fi nevoie.

În afara orelor de zbor ca navigator, mitralior şi bombardier, eram adesea lăsat de camarazii mei la manşă şi făceam astfel, în medie, o oră de pilotaj pe zi. Aceste ceasuri nepreţuite nu existau oficial, din păcate, şi nu puteau nici măcar să fie trecute în carnetul meu de zbor. Mi-am făcut deci un al doilea carnet, clandestin de data asta, căruia îi legalizam conştiincios fiecare pagină cu ştampila escadrilei, mulţumită bunăvoinţei şefului de birou. Eram convins că, după ce se vor înregistra primele pierderi de război, regulamentul avea să fie mai îngăduitor, iar orele mele clandestine, peste o sută de-acum, îmi vor permite să devin pilot de luptă.

Pe 4 aprilie 1940, la doar câteva săptămâni de ofensivă germană, în timp ce fumam tihnit o ţigară pe

36 Mi-a tradus prea târziu!

aerodrom, un soldat de pază mi-a înmânat o telegramă: „Mama grav bolnavă. Vino imediat”.

Am încremenit, cu afurisita de ţigară în gură, cu cascheta trasă pe frunte, cu moaca de mare bărbat, cu mâinile înfundate în buzunare, în timp ce tot pământul a devenit dintr-odată pustiu. Acesta e amănuntul care-mi vine acum prima oară în minte: o senzaţie de straniu, de parcă locurile cele mai familiare, ţărâna, casele şi toate certitudinile din jurul meu se preschimbaseră într-o planetă necunoscută, unde nu mai călcasem până atunci. Întreg sistemul meu de măsuri şi greutăţi s-a năruit dintr-odată. De pomană îmi tot spuneam că poveştile frumoase de dragoste se isprăvesc întotdeauna rău, crezusem că a mea se va încheia tot rău, dar nu înainte să se fi făcut dreptate. Posibilitatea ca mama să moară înainte ca eu să fi avut timp să mă arunc pe talerul balanţei ca s-o îndrept, ca să restabilesc echilibrul şi să demonstrez limpede, fără putinţă de tăgadă, onorabilitatea acestei lumi, să dovedesc existenţa, în miezul lucrurilor, a unui plan cinstit şi tainic, mi se părea o negare a celei mai umile şi elementare demnităţi umane, ca o interdicţie de a respira. Mi se pare de prisos să insist, în faţa cititorilor mei, asupra tinereţii exagerate care prilejuise o asemenea atitudine. Astăzi, sunt om cu experienţă. Nu e nevoie să spun mai mult, se înţelege.

Mi-au trebuit patruzeci şi opt de ore ca să ajung la Nisa, cu trenul ostaşilor în permisie. Moralul din acest tren de culoarea zării era la pământ. Anglia ne băgase în bucluc, o să fim bătuţi de-o să ne meargă fulgii, Hitler nu era chiar aşa rău, doar că nu fusese înţeles cum se cuvine şi-ar fi trebuit să stăm de vorbă cu el, dar, peste toate, exista şi un punct luminos pe boltă: se născocise un nou medicament care vindeca blenoragia în câteva zile.

Cu toate astea, nu eram deloc disperat. Cum nu sunt nici în momentul de faţă. Doar mă prefac. Cea mai straşnică strădanie a vieţii mele a fost întotdeauna să ajung să fiu răpus de disperare. N-am încotro. Există în mine ceva care nu încetează să zâmbească.

Am ajuns la Nisa în zori şi m-am repezit la Mermonts. Am urcat la etajul şapte şi am bătut la uşă. Mama locuia în cea mai strâmtă cameră din hotel: interesul patronului era mai presus de orice. Cămăruţa, triunghiulară, avea un aer ordonat şi nelocuit, care m-a îngrozit. Am coborât jos în fugă, am trezit-o pe portăreasă şi am aflat că mama fusese transportată la clinica Saint-Antoine. Am sărit într-un taxi. După ceva vreme, infirmierele mi-au spus că, atunci când m-au văzut intrând, au crezut că e vorba de un jaf armat. Mama stătea cu capul înfundat în pernă, era trasă la faţă, neliniştită, dezorientată. Am sărutat-o şi m-am aşezat pe pat. Rămăsesem cu haina de piele pe mine şi cu cascheta trasă pe ochi: aveam nevoie de-o carapace. În această permisie, mi s-a întâmplat să rămân ore în şir cu un chiştoc de ţigară în colţul gurii: era nevoie să mă adun în jurul unui punct. Pe noptiera ei, la vedere în cutiuţa violet, stătea medalia de argint pe care era gravat numele meu şi pe care o câştigasem la campionatul de ping-pong în 1932. Am stat aşa vreo oră, două, fără să ne vorbim. Pe urmă m-a rugat să trag perdelele. Am ezitat o clipă şi apoi am ridicat ochii spre cer, ca să nu fie nevoie să-mi ceară ea asta. Am stat aşa, o vreme, cu ochii ridicaţi spre lumină. Cam asta era tot ce puteam să fac pentru ea. Am rămas aşa, tustrei, în tăcere. Nu era nevoie să mă întorc spre ea, ca să ştiu că plânge. Şi nici măcar nu eram sigur că motivul sunt eu. Apoi m-am dus să mă aşez în fotoliul din faţa patului. Am trăit în acest fotoliu patruzeci şi opt de ore. Nu mi-am dat jos aproape deloc cascheta, haina de piele şi chiştocul: aveam nevoie de tovarăşi. La un moment dat, m-a întrebat dacă am veşti de la unguroaica mea, Ilona. I-am spus că nu.

— Ai nevoie de-o femeie care să-ţi stea alături, a spus ea, cu hotărâre.

I-am spus că toţi bărbaţii au nevoia asta.

— Ţie îţi va fi mai greu decât altora, a zis ea.

Am jucat o mică belotă. Fuma la fel de mult, dar mi-a spus că medicii îi ridicaseră interdicţia. Nu mai avea rost să se ferească. Fuma, privindu-mă atent, şi simţeam că

plănuieşte ceva. Dar nu puteam bănui ce anume. Sunt însă convins că atunci i-a venit, prima oară, ideea. Îi întrezăream în privire o expresie vicleană, şi ştiam prea bine că e pe cale să clocească ceva, dar nu puteam ghici, chiar dacă o cunoşteam atât de bine, că e în stare să meargă atât de departe. Am vorbit puţin cu doctorul: m-a liniştit. Putea s-o mai ducă nişte ani. „Ştiţi cum e cu diabetul... /4, mi-a zis el cu un aer complice. A treia zi, pe seară, m-am dus să iau masa la Masséna şi am dat peste un *mynheer*[37] olandez, care se ducea cu avionul în Africa de Sud ca „să se pună la adăpost de viitoarea invazie germană". Fără că eu să-l fi stârnit, dar având probabil încredere în uniforma mea de aviator, m-a întrebat dacă nu-i pot găsi o femeie. Dacă stau să mă gândesc, numărul bărbaţilor care mi-au cerut acelaşi lucru, de-a lungul vieţii, e destul de îngrijorător. Asta deşi am trăit mereu cu convingerea că am un aer distins. I-am zis că nu sunt în apele mele în seara aceea. M-a înştiinţat că toată averea îi ajunsese de-acum în Africa de Sud, aşa că ne-am dus să sărbătorim vestea cea bună la cabaretul Chat Noir. Mynheer era un butoi fără fiind; eu, în schimb, nu puteam suferi băutura, dar făceam în aşa fel încât să nu se vadă. Am ras aşadar o sticlă de whisky în doi, apoi am trecut pe coniac. Curând, în cabaret s-a răspândit zvonul că eram, de partea franceză, asul aşilor din acest război, aşa că doi sau trei foşti luptători din 1914 au venit să-mi solicite onoarea de a da mâna cu mine. Foarte măgulit că mă cunoaşte lumea, am dat autografe, am strâns mâini şi am acceptat turnee. Mynheer mi-a prezentat o veche prietenă de-a lui, cu care tocmai făcuse cunoştinţă. Am avut încă o dată prilejul să apreciez prestigiul de care se bucura uniforma de aviator în rândul celor ce muncesc în spatele frontului. Micuţa s-a oferit să-mi câştige existenţa pe toată durata ostilităţilor şi, la nevoie, să mă urmeze din garnizoană în garnizoană. M-a asigurat că poate s-o pună şi de douăzeci de ori pe zi. M-a cuprins depresia şi am acuzat-o că nu voia să facă asta pentru mine, ci pentru

37 Domn.

Forţele Aeriene, în general. I-am zis că, pentru ea, conta prea mult patriotismul şi că aş fi vrut să fiu iubit pentru mine însumi, nu pentru uniforma pe care-o purtam. Mynheer şi-a băut şampania şi s-a oferit să ne binecuvânteze relaţia, punându-i, într-un fel, piatra de temelie. Patronul mi-a adus meniul ca să-i dau un autograf şi, când tocmai eram pe cale să mă execut, am văzut că mă cercetează un ochi zeflemitor. Individul nu purta scurtă de piele, n-avea insignă prinsă-n piept, dar, cu toate astea, avea o cruce de război cu stea, ceea ce, pe-atunci, nu era puţin lucru pentru un pifan. M-am mai potolit. Mynheer s-a arătat dispus să urce în cameră cu aleasa mea, care m-a pus să-i jur că o voi aştepta a doua zi la Cintra. () caschetă cu aripioare aurite, o haină de piele, o expresie de dur şi gata, viitorul ţi-e asigurat. Mă durea groaznic capul, iar nasul îmi atârna vreun kil; am părăsit crâşma şi m-am afundat în noapte, printre miile de buchete multicolore din piaţa de flori.

A doua zi, şi apoi a treia, după cum aveam să aflu, micuţa mea cu suflet mare a stat de la ora şase seara până la două noaptea în barul Cintra, aşteptându-şi aviatorul.

Mi se-ntâmplă şi azi să mă-ntreb dacă nu cumva am trecut fără să ştiu pe lângă marea iubire a vieţii mele.

Peste câteva zile, am citit numele bunului meu mynheer pe lista victimelor unei catastrofe aeriene din regiunea Johannesburg, ceea ce demonstrează că niciodată n-ajungi să-ţi pui paralele la adăpost.

Permisia mea se-apropia de sfârşit. Am mai petrecut o noapte în fotoliul de la clinica Saint-Antoine, şi dimineaţa, cu perdelele doar puţin ridicate, m-am apropiat de mama să-mi iau rămas-bun.

Nu prea ştiu cum să descriu despărţirea. Îmi lipsesc cuvintele. Dar m-am comportat vitejeşte. Îmi aminteam foarte bine ce mă învăţase despre felul cum să mă port cu femeile. De douăzeci şi şase de ani mama trăia fără bărbat, aşa că, plecând, poate pentru totdeauna, doream tare mult să-i las imaginea unui bărbat mai degrabă decât pe aceea a unui fiu.

— Atunci, la revedere.

Am sărutat-o pe obraz, zâmbind. Cât m-a costat acel zâmbet, doar ea putea să ştie. Ea, care surâdea la rându-i.

— Când se întoarce, trebuie să vă căsătoriţi. E exact ce-ţi trebuie. E foarte frumoasă.

Probabil că se întreba ce-o să mă fac fără o femeie alături. Avea dreptate: nu m-am descurcat niciodată.

— Ai vreo poză de-a ei?

— Poftim.

— Crezi că familia ei are bani?

— N-am habar.

— Când a fost la concertul lui Bruno Walter, la Cannes, n-a luat autocarul. A luat un taxi. Probabil că ai ei au mulţi bani.

— Nu-mi pasă, mamă. Nu-mi pasă.

— În diplomaţie, trebuie să dai recepţii. Ai nevoie de servitori, de haine. Părinţii ei ar trebui să înţeleagă.

I-am apucat mâna.

— Mamă, i-am spus. Mamă.

— Stai liniştit, o să le spun toate astea părinţilor ei, dar cu tact.

— Mamă, hai…

— Dar, mai ales, nu-ţi face griji pentru mine. Sunt un catâr bătrân: am rezistat până acum, o să mai rezist un pic. Scoate-ţi cascheta…

M-am descoperit. Mi-a făcut pe frunte, cu mâna, semnul crucii.

— Blagoslavliaiu tibia\ Fii binecuvântat!

Mama era evreică. Dar asta n-avea importanţă. Trebuie să te exprimi cumva. În ce limbă, chiar nu contează.

M-am dus la uşă. Ne-am mai privit o dată, surâzători.

De-acum, mă simţeam pe deplin împăcat.

Ceva din dârzenia ei se mutase în mine şi-a rămas acolo pe veci. Până şi azi, voinţa şi curajul ei sălăşluiesc în mine şi îmi îngreunează viaţa, împiedicându-mă să cad pradă disperării.

PARTEA A TREIA

Nu-mi trecuse niciodată prin minte gândul că Franţa ar fi putut pierde războiul. Ştiam că pierdusem o dată, în 1870, dar pe-atunci nu eram născut şi nici mama. Era altă situaţie.

Pe 13 iunie 1940, în timp ce frontul cădea peste tot, întorcându-mă dintr-o misiune de escortare cu un Bloch-210, am fost rănit de un şrapnel pe aerodromul din Tours, în cursul unui bombardament. Era o rană uşoară, aşa că am lăsat schija în coapsă: parcă vedeam mândria cu care mama avea s-o pipăie, la prima mea permisie. Şi azi e tot acolo. E drept că acum aş putea la fel de bine s-o scot.

Succesele zdrobitoare ale ofensivei germane m-au lăsat rece. Văzuserăm aşa ceva şi în 1914 – 1918. Noi, francezii, ne reveneam întotdeauna în ultima clipă, cum bine se ştie. Tancurile Panzer ale lui Guderian năpustindu-se prin breşa de la Sedan mă făceau să râd şi mă gândeam la Marele nostru Stat-Major cum îşi freacă mâinile de bucurie, văzând că planul său magistral e îndeplinit punct cu punct şi că molâii ăia de nemţi cad din nou în capcană. Cred că însuşi sângele meu purta în sine credinţa de nestrămutat în ursita patriei, ceea ce mi se trăgea probabil de la străbunii mei tătari şi evrei. Superiorii mei de la Bordeaux-Mérignac au desluşit repede în mine aceste calităţi atavice, adică încrederea în tradiţiile noastre şi lipsa de clarviziune, aşa încât am fost desemnat să fac parte dintr-unul din cele trei echipaje de supraveghere însărcinate să patruleze pe deasupra cartierelor muncitoreşti din Bordeaux. Ni s-a explicat, în mod confidenţial, că trebuia să asigurăm protecţia mareşalului Pétain şi a generalului Weygand, care erau hotărâţi să continue lupta împotriva unei a cincea coloane comuniste care căuta să pună mâna pe putere şi să negocieze cu Hitler. N-am fost singurul martor, după cum n-am fost nici singurul tras pe sfoară în această iscusită ticăloşie: brigăzi de elevi-ofiţeri, între care se afla Christian Fouchet, astăzi ambasadorul nostru în Danemarca, fuseseră plasate la răspântiile oraşului, ca să asigure protecţia preamăritului tătuc al defetiştilor şi colaboraţioniştilor. Rămân totuşi

convins că această şmecherie fusese isprava eşaloanelor secunde, care o născociseră spontan, în entuziasmul patriotic şi politic al momentului. Am executat, aşadar, patrulări aeriene la joasă altitudine, pe deasupra oraşului Bordeaux, cu mitralierele încărcate, gata să atac orice adunare care mi-ar fi fost semnalată. Aş fi făcut-o fără ezitare şi fără să bănuiesc o clipă că a cincea coloană, căreia fusesem însărcinaţi să-i dejucăm planurile, câştigase deja meciul, că nu-i stătea în obicei să mărşăluiască sub cerul liber cu steagurile pe străzi, ci că se strecurase insidios în suflete, în voinţe şi în minţi. Eram cu desăvârşire incapabil să cred că un comandant, ajuns în rândul întâi al celei mai vechi şi mai glorioase armate din lume, putea să se dovedească dintr-odată un defetist, un suflet slab ori chiar un intrigant dispus să-şi pună duşmăniile, ranchiunele şi patimile politice înaintea destinului naţiei. Din acest punct de vedere, Afacerea Dreyfuss nu mă învăţase nimic: în primul rând, Esterházy nu era francez sadea, fusese naturalizat, şi, apoi, trebuia ca un evreu să fie acoperit de ocară, or, după cum se ştie, în asemenea situaţii, toate mijloacele sunt îngăduite: conducătorii noştri militari care se ocupaseră de Afacerea Dreyfuss crezuseră că fac bine ce fac. Pe scurt, mi-am păstrat credinţa neştirbită până la capăt şi, cu siguranţă, nu m-am prea schimbat nici până în ziua de azi: o înfrângere precum aceea de la Dien-Bien-Phu, câteva mârşăvii legate de războiul din Algeria mă năucesc, mă fac să nu mai pricep nimic. La fiecare înaintare a duşmanului, la fiecare rupere de front, surâdeam cu un aer înţelept şi aşteptam răsturnarea neaşteptată, dezlănţuirea fulgerătoare, acel „Hopa!” ironic şi fascinant al strategilor noştri – fanfaroni cât încape. Această neputinţă atavică de a mă lăsa pradă disperării, şi care e pentru mine o infirmitate de netămăduit, ajungea să pară o fericită şi congenitală imbecilitate, comparabilă oarecum cu aceea care le mânase odinioară pe reptilele fără plămâni să se târască afară din Oceanul primordial, făcându-le nu doar să respire, ci şi să devină primul grăunte de umanitate pe

care azi îl vedem lipăind prin noroaiele dimprejurul nostru. Eram prost şi aşa am rămas – prostul proştilor, prost de dau în gropi, prost ca noaptea, prost de bun, prost în toate felurile. Cu cât situaţia militară se agrava, cu atât prostia mea se încăpăţâna să nu vadă în ea decât un prilej favorabil, aşa încât aşteptam ca geniul patriei să se întrupeze brusc într-un conducător, potrivit bunului nostru obicei. Am fost mereu pornit să cred întocmai poveştile frumoase pe care omul, în clipele sale de elan creator, le-a scornit despre sine, iar Franţa, din punctul ăsta de vedere, n-a dus niciodată lipsă de inspiraţie. Strălucitul talent la mamei de a crede, de a nu înceta să creadă şi să spere, se deştepta deodată în mine şi se ridica chiar pe culmi nebănuite. Am crezut, rând pe rând, în toţi conducătorii noştri şi în fiecare din ei am recunoscut omul providenţial. Iar atunci când, unul după altul, dispăreau din scenă sau erau puşi cu botul pe labe, nu-mi pierdeam râvna, ci doar mă orientam către alt general. N-am încetat, până în ultima clipă, să-mi fac negoţul, fiind înşelat întruna, dar fără să mă pot lecui, şi de fiecare dată când dădeam greş cu vreun mare bărbat, treceam la următorul, cu încredere sporită. Am crezut deci succesiv, în generalul Gamelin, în generalul Georges, în generalul

Weygand – îmi amintesc cu câtă emoţie am citit felul cum o agenţie de presă îi descria cizmele roşcate şi pantalonii de piele atunci când, după ce preluase conducerea supremă, cobora treptele Cartierului General –, am crezut în generalul Huntzinger, în generalul Blanchard, în generalul Mittelhauser, în generalul Nogués, în amiralul Darlan şi – mai e nevoie s-o spun? – în mareşalul Pétain. Aşa am ajuns, în mod firesc, la generalul de Gaulle, cu degetul mic pe vipuşca pantalonilor şi salutând încontinuu. Nu-i greu de închipuit ce uşurare am simţit, atunci când prostia mea congenitală şi inaptitudinea mea pentru disperare au aflat dintr-odată pe cineva care să le cânte în strună şi când din adâncurile prăpastiei s-a ivit – aşa cum mă aşteptam – un adevărat model de conducător, care nu doar că era pe măsura

împrejurărilor, dar mai şi purta un nume de-al nostru, din popor. De fiecare dată când mă aflu în faţa generalului de Gaulle, simt că mama nu m-a dus de nas şi că ştia despre ce vorbeşte.

Am hotărât deci să trec în Anglia, însoţit de trei camarazi, la bordul unui Den-55, un tip cu totul nou de avion, pe care niciunul dintre noi nu îl pilotase până atunci.

Aerodromul Bordeaux-Mérignac, în zilele de 15, 16 şi 17 iunie, era cu siguranţă unul dintre cele mai ciudate locuri în care mi-a fost dat vreodată să mă aflu.

Aparate de zbor cu nemiluita, din toate zările, aterizau fără încetare pe pistă şi paralizau aerodromul. Avioane cărora nu le cunoşteam nici modelul, nici modul de folosinţă, revărsau pe gazon pasageri nu mai puţin ciudaţi, dintre care unii păreau pur şi simplu că nimeriseră în primul mijloc de transport care le-a căzut la îndemână. Aerodromul devenise un soi de retrospectivă a prototipurilor pe care Forţele Aeriene le înşiraseră în ultimii douăzeci de ani: înainte să-şi dea obştescul sfârşit, aviaţia franceză îşi revizita trecutul. Echipajele erau uneori chiar mai ciudate decât avioanele. Am întâlnit un pilot din aviaţia maritimă, având una dintre cele mai frumoase Cruci de Război ce puteau fi văzute pe pieptul unui combatant, ieşind din carlinga avionului său de vânătoare cu o fetiţă adormită în braţe. Am văzut un sergent-pilot lăsând să coboare din aparatul său Goéland pe nimeni altcineva decât cinci graţioase pensionare ale unui tractir de provincie. Într-un Simoun, am văzut un sergent cu părul alb şi o femeie în pantaloni, cu doi câini, o pisică, un canar, un papagal, nişte covoare făcute sul şi un tablou de Hubert Robert[38] rezemat de peretele cabinei. Am văzut o familie respectabilă, tată, mamă, două fiice, cu valiza în mână, discutând cu un pilot preţul unei treceri în Spania, *pater familias* fiind cavaler al Legiunii de Onoare. Dar mai ales am văzut şi nu voi înceta să văd toată viaţa feţele piloţilor

38 Unul dintre cei mai importanţi pictori francezi ai secolului ;il XVII-lea, peisagist de mare talent.

de pe Dewoitine-520 şi de pe Morane-406, întorşi din ultimele lupte, cu aripile ciuruite de gloanţe şi pe unul din ei smulgându-şi Crucea de Război şi dând cu ea de pământ. Am văzut vreo treizeci de generali, strânşi în jurul turnului de control, aşteptând, aşteptând, aşteptând. Am văzut tineri piloţi punând mâna, de capul lor, pe nişte Bloch-151 şi decolând, fără muniţie şi fără altă speranţă decât aceea de a se zdrobi de bombardierele inamice, care erau anunţate de alertele succesive, dar care niciodată nu soseau. Şi, mereu, neverosimila faună aeriană fugind de un naufragiu în văzduh; în rândurile ei, faimoasele sicrie zburătoare Bloch-210, care păreau făcute pentru aşa ceva.

Cu cea mai multă căldură îmi voi aminti însă de dragile mele Potez-25 şi de bătrânii piloţi pe care nu-i zăream niciodată venind fără să intoneze un cântecel foarte popular pe vremea aceea: „Tataie, tataie, ai plecat fără cal”. Aceşti bătrâni, cu vârste între patruzeci şi cincizeci de ani, rezervişti cu toţii, foşti luptători în Primul Război Mondial, fuseseră, în ciuda decoraţiilor pe care le arborau orgolioşi, menţinuţi tot timpul luptelor în funcţii „pământeşti”, popotari, hârţogari, şefi de birou, în ciuda promisiunilor, mereu reînnoite, dar niciodată respectate, că vor fi lăsaţi să se antreneze pentru zbor. Acum însă, recuperau. Erau vreo douăzeci de cvadragenari zdraveni care, profitând de debandada generală, luaseră problema în mână. Rechiziţionând toate avioanele Potez-25 disponibile, nepăsători la toate semnele dezastrului care se îmbulzeau în jurul lor, se apucaseră de antrenamente, strângeau ore de zbor şi efectuau liniştiţi tururile de pistă, precum nişte pasageri care se distrează făcând cercuri în apă la vreme de naufragiu, convinşi, cu un optimism indestructibil, că aveau să ajungă la timp la „cele dintâi lupte”, după cum le numeau, într-un complet dispreţ faţă de tot ce se întâmplase înaintea lor în arenă. Aşa încât, în mijlocul acestui ciudat Dunkerque aerian, într-o atmosferă de sfârşit de lume, pe deasupra generalilor descumpăniţi, rătăciţi în cea mai pestriţă faună aeriană, pe deasupra capetelor celor înfrânţi, şmecheri sau disperaţi, aparatele

Potez-25 ale veteranilor continuau să toarcă neabătute, aterizau şi decolau din nou, iar feţele voioase şi hotărâte ale acestor primi şi de pe urmă rezistenţi răspundeau din carlingă saluturilor noastre prieteneşti. Erau Franţa vinului şi a patimii radioase, cea care încolţeşte, creşte şi renaşte la vremea cuvenită, orice s-ar întâmpla. Se aflau printre ei cârciumari, muncitori, măcelari şi agenţi de asigurări, haimanale şi traficanţi, ba chiar şi un preot. Aveau însă cu toţii un punct comun, situat se ştie unde.

În ziua când Franţa a fost înfrântă, stăteam aşezat, cu spatele lipit de peretele unui hangar, privind cum se învârt elicele unui Den-55 care trebuia să ne ducă spre Anglia. Mă gândeam la pijamalele de mătase pe care le abandonasem în camera mea din Bordeaux, o pierdere cumplită, dacă stai să te gândeşti că se adăuga celei a Franţei şi a mamei, pe care, după toate probabilităţile, nu aveam s-o mai revăd nicicând. Trei camarazi, sergenţi şi ei, şedeau lângă mine, cu priviri nepăsătoare, cu revolverul încărcat la centură – eram foarte departe de front, dar eram tineri, cu bărbăţia lezată de înfrângere, iar revolverele scoase din toc, ameninţătoare, constituiau un simplu efect vizual prin care ne exprimam sentimentele. Ne ajutau să ne punem în acelaşi registru cu drama care tocmai se desfăşură în jurul nostru, dar şi să ne ascundem şi să compensăm sentimentele noastre de neputinţă, de zăpăceală şi de zădărnicie. Niciunul dintre noi nu fusese încă la luptă, şi de Gaches, cu un glas ironic, a tradus prea bine biata noastră pornire de a ne umfla pieptul, de a ne refugia îndărătul unor gesturi şi de-a fugi de înfrângere:

— E ca şi cum Corneille şi Racine ar fi fost împiedicaţi să scrie, ca să se poată spune apoi că Franţa duce lipsă de poeţi tragici.

În ciuda tuturor eforturilor pe care le făceam ca să-mi scot din minte pierderea pijamalelor de mătase, chipul mamei îmi apărea uneori printre toate celelalte limpezimi ale acestui iunie fără de nori. Degeaba îmi încleştam atunci fălcile, îmi scoteam bărbia în faţă şi-mi duceam mâna la revolver, că tot mă podideau lacrimile; aşa că-mi

aţinteam ochii direct în soare, ca să-mi pun camarazii pe o pistă greşită. Tovarăşul meu Belle-Gueule avea şi o problemă morală, pe care ne-a expus-o: în civilie era peşte, şi favorita lui avea condicuţa la un tractir din Bordeaux. I se părea că nu-i cinstit faţă de ea să plece de unul singur. M-am străduit să-l îmbărbătez, explicându-i că fidelitatea faţă de patrie se cuvenea să fie mai presus de orice şi că eu însumi lăsasem în urmă tot ce aveam mai de preţ. De asemenea, i l-am dat exemplu pe cel de-al treilea camarad, Jean-Pierre, care-şi lăsase fără să şovăie nevasta şi cei trei copii, ca să lupte în continuare. Belle-Gueule a scos atunci o frază admirabilă, care ne-a adus pe toţi cu picioarele pe pământ şi care, pe mine, încă mă mai umple de smerenie, de fiecare dată când îmi vine în gând:

— Da, a spus el, dar voi nu sunteţi interlopi, aşa că nu sunteţi obligaţi.

De Gaches urma să piloteze avionul. Avea trei sute de ore de zbor, o întreagă avere. Cu mustăcioara lui, cu uniforma de la Lanvin, cu aerul său stilat, era prin excelenţă băiatul de familie bună care, într-un fel, dădea hotărârii noastre de a dezerta, ca să continuăm lupta, binecuvântarea burgheziei catolice franceze.

După cum se vede, în afara voinţei de a nu ne recunoaşte înfrânţi, nu aveam nimic în comun. Dobândeam însă, de pe urma lucrurilor care ne despărţeau, un soi de exaltare şi o încredere mai mare în singura noastră punte de legătură. Dacă am fi avut un asasin printre noi, am fi văzut până şi-n asta dovada naturii sacre, pilduitoare, venerabile a misiunii noastre, însăşi mărturia solidarităţii noastre fundamentale.

De Gaches s-a suit în Den ca să primească de la mecanic câteva ultime instrucţiuni privind mânuirea unui aparat despre care nu ştia nimic. Urma să facem un raid de probă, ca să ne familiarizăm cu instrumentele de bord, să aterizăm, să-l lăsăm pe mecanic la aerodrom şi să decolăm din nou, cu destinaţia Anglia. De Gaches ne-a făcut semn din avion şi-am început să ne închidem centurile paraşutelor. Belle-Gueulle şi Jean-Pierre au urcat

primii. Eu mă încurcasem cu centura. Eram cu un picior pe scară, când am văzut apropiindu-se o persoană pe bicicletă, pedalând cu grabă şi gesticulând. Am aşteptat.

— Sergent, sunteţi aşteptat la turnul de observaţie. Un apel telefonic pentru dumneavoastră. E urgent.

Am încremenit. În toiul naufragiului, când drumurile, liniile de telegraf, toate căile de comunicare erau în haos complet, când comandanţii n-aveau veşti de la trupe şi când orice urmă de organizare dispăruse sub dezlănţuirea tancurilor germane şi a Luftwaffe, faptul că vocea mamei ar fi putut să-şi croiască drum până la mine mi se părea aproape supranatural. În privinţa asta, n-aveam urmă de îndoială: cea care telefonase era mama. În timpul străpungerii de la Sedan şi, mai târziu, când primii motociclişti germani vizitau castelele de pe Loara, încercasem, mulţumită prieteniei cu un sergent de transmisiuni din turnul de control, să fac să-i ajungă un mesaj liniştitor, să-i amintesc de Joffre, de Pétain, de Foch, alături de celelalte nume sacre pe care mi le repetase de atâtea ori în clipele noastre de cumpănă sau când făcea una din crizele ei de hipoglicemie. Deşi atunci încă mai domnea o părere de ordine prin transmisiuni, iar consemnele erau respectate, tot n-am izbutit să prind legătura cu ea.

I-am strigat lui de Gaches să facă turul de probă fără mine şi să se întoarcă să mă ia din faţa hangarului; apoi am luat bicicleta caporalului şi am început să dau la pedale.

Ajunsesem la câţiva metri de turn, când Denul s-a năpustit pe pista de decolare. Am coborât de pe bicicletă şi, înainte să intru, mi-am aruncat într-o doară privirea spre avion. Denul se afla de-acum la vreo douăzeci de metri deasupra solului. O clipă, a părut că stă suspendat în aer, fără să se clintească, apoi a ezitat, a ridicat botul, a cotit, a intrat în picaj şi s-a strivit de pământ, explodând. Am privit o clipă coloana de fum negru pe care, ulterior, aveam s-o văd de atâtea ori deasupra avioanelor prăbuşite. Am trăit atunci prima dintre acele arsuri de singurătate

bruscă şi totală cu care mai bine de o sută de camarazi aveau mai târziu să mă marcheze, făcându-mă să păstrez toată viaţa acest aer absent care, chipurile, mă caracterizează. Treptat, în decursul celor patru ani de zbor, vidul a devenit pentru mine cel mai populat loc posibil. Toate noile prietenii pe care le-am încercat după război n-au reuşit decât să facă şi mai dureroasă absenţa care-mi trăieşte în preajmă. Uneori le-am uitat feţele, râsul şi glasurile lor s-au îndepărtat, dar până şi ce-am uitat din ei face golul şi mai fratern. Cerul, Oceanul şi plaja Big Sur pustie până în zare: ca să hoinăresc pe pământ, aleg întotdeauna spaţiile unde e suficient loc pentru toţi cei care nu mai sunt aici. Încerc întruna să populez această absenţă cu lighioane, cu păsări, şi de fiecare dată când o focă se zvârle din înaltul unei stânci şi înoată spre ţărm sau când cormoranii şi rândunicile de mare îşi strâng un strop cercul în jurul meu, nevoia mea de prietenie şi de solidaritate agoniseşte o nouă speranţă ridicolă şi imposibilă, şi nu mă pot împiedica să surâd şi să întind mâna.

Mi-am croit drum printre cei douăzeci sau treizeci de generali care se învârteau în gol, ca nişte egrete, în jurul turnului de control, şi am pătruns în Centrală.

Centrala telefonică din Mérignac era pe-atunci, laolaltă cu cea aflată chiar în Bordeaux, forţa însufleţitoare a ţării. Din Bordeaux plecau mesajele lui Churchill, sosit în grabă ca să împiedice armistiţiul, ale generalilor care încercau să se orienteze prin nemărginirea înfrângerii, ale ziariştilor şi ambasadorilor din întreaga lume, veniţi pe urmele guvernului refugiat. Acum, se isprăvise aproape totul, liniile telefonice deveniseră suspect de tăcute, şi pe întreg teritoriul, în armata fărâmiţată, unde responsabilitatea deciziilor din unităţile încercuite revenise companiilor sau uneori chiar plutoanelor, nu mai erau ordine de transmis, iar ultimele tresăriri agonice se petreceau pe fundalul eroismului tăcut al câtorva, în lupte de unu contra o sută, care durau ore sau minute, lupte care nu puteau fi urmărite pe hartă şi care nu figurează în

niciun proces-verbal.

L-am găsit pe prietenul meu, sergentul Dufour, instalat în Centrală, unde asigura permanenţa de douăzeci şi patru de ore, cu faţa leoarcă de năduşeală, năduşeala aceea de iunie care curgea râu prin porii întregii ţări. Cu fruntea de om căpăţânos, cu chiştocul stins în gură, cu bărbia năpădită de peri arţăgoşi şi aspri, avea, sunt convins, acelaşi aer obraznic şi zeflemitor ca atunci când a fost răpus în *maquis*, trei ani mai târziu, de gloanţele duşmanilor.

Cu zece zile în urmă, când încercasem să obţin de la el o legătură telefonică cu mama, îmi răspunsese, cu un rictus cinic, că „n-ajunsesem chiar aşa de rău şi că situaţia nu îndreptăţea o măsură atât de exagerată”. Acum, mă chemase din proprie iniţiativă, şi acest fapt în sine spunea mai mult despre situaţia actuală decât toate zvonurile despre armistiţiu. Mă privea, cu ţinuta în neorânduială, descheiat la pantaloni, cu mânia, dispreţul şi revolta înscrise până şi în prohabul căscat, cu fruntea înaltă, brăzdată de trei cute orizontale – cincisprezece ani mai târziu, aflat în căutarea unui chip pentru Morel, personajul meu din *Les Racines du ciel*, omul care nu cunoştea disperarea, aveam să-i împrumut trăsăturile memorabile. Mă privea, cu o cască audio lipită de ureche. Părea să asculte muzică, cu un soi de încântare. Am aşteptat, în timp ce se uita la mine, iar sub pleoapele lui arse de nesomn mai era încă loc pentru o scânteie de ghiduşie. Mă întrebam peste ce conversaţie nimerise. Să fi fost comandantul-şef în discuţii cu cei din avanposturi? M-am lămurit foarte curând.

— Brossard pleacă să lupte în Anglia, mi-a zis. I-am obţinut o convorbire de bun-rămas cu nevastă-sa. Nu te-ai răzgândit, nu?

Am dat din cap că nu. El a încuviinţat cu un gest, şi aşa am aflat că sergentul Dufour blocase de câteva ceasuri toate liniile, astfel încât unii dintre cei care refuzau să se predea, plecând să continue lupta, să aibă prilejul să schimbe un ultim strigăt de tandreţe şi de încurajare cu

aceia pe care îi părăseau, fără îndoială, pentru totdeauna.

Nu le port pică celor responsabili pentru înfrângerea şi armistiţiul din 1940. Îi înţeleg prea bine pe cei care au refuzat să-l urmeze pe de Gaulle. Erau prea bine înşurubaţi în confortul lor, pe care-l numeau condiţie umană. Deprinseseră şi propovăduiau „înţelepciunea44, acest ceai de muşeţel otrăvit pe care obişnuinţa de a trăi ni-l toarnă pe gât cu picătura, cu gustul lui dulceag de supuşenie, de renunţare şi de consimţire. Oameni învăţaţi, gânditori, visători, subtili, cultivaţi, sceptici, nobili, bine-crescuţi, tobă de umanioare, au ştiut mereu în adâncul lor, tainic, că omenia e un ţel imposibil şi au considerat, prin urmare, că victoria lui Hitler e un lucru firesc. Acestei certitudini a robiei noastre biologice şi metafizice au acceptat, cu dezinvoltură, să-i ofere o prelungire politică şi socială. Ba mai mult, aş spune, fără să vreau să jignesc pe nimeni: aveau *dreptate*, iar asta ar fi trebuit să le dea de bănuit. Aveau dreptate, din punctul de vedere al îndemânării, prudenţei, respingerii aventurii, descurcărelii, din acel punct de vedere care l-ar fi ferit pe Iisus să moară pe cruce, pe Van Gogh să picteze, pe Morel al meu să-şi apere elefanţii, pe francezi să fie împuşcaţi, şi care ar fi adunat în acelaşi neant, împiedicându-le să vadă lumina zilei, catedrale şi muzee, imperii şi civilizaţii.

E de la sine înţeles că nu erau însufleţiţi de aceeaşi idee naivă pe care mama o nutrea faţă de Franţa. N-aveau de apărat un basm de adormit copiii, crescut în mintea unei femei bătrâne. Nu le pot purta pică celor care, nefiind născuţi la fruntariile stepei ruseşti dintr-un amestec de sânge evreiesc, cazac şi tătăresc, aveau o perspectivă mult mai senină şi mai cumpătată asupra Franţei.

După câteva clipe, auzeam la telefon vocea mamei. Nu sunt în stare să descriu aici ce ne-am spus. A fost o înlănţuire de ţipete, de cuvinte, de lacrimi, ceva ce nu mai avea legătură cu limbajul articulat. Din acea clipă, am căpătat senzaţia că pot înţelege necuvântătoarele. Atunci când, în noaptea africană, aveam să aud glasul animalelor, mi se strângea adesea inima recunoscând semnele de

durere, de groază, de sfâşiere şi, de la conversaţia aia telefonică încoace, am reuşit mereu să recunosc, în toate pădurile lumii, vocea femelei care şi-a pierdut puiul.

Singurele cuvinte articulate, caraghioase, luate parcă din cea mai amărâtă poezea populară, au fost cele de la sfârşit. Se lăsase o tăcere care a durat ceva vreme, fără vreo pârâitură măcar pe fir, o linişte care părea să fi cuprins toată ţara, şi-atunci am auzit dintr-odată o voce derizorie, rostind din depărtare, printre hohote de plâns:

— Îi răzbim noi!

Acest strigăt nătâng al dârzeniei umane, nespus de primitiv şi de sincer, mi-a pătruns în inimă şi a rămas acolo pentru totdeauna – *este* inima mea. Ştiu că va dăinui şi după mine şi că oamenii se vor bucura de o victorie mai strălucită decât toate cele la care au visat până acum.

Am mai rămas o clipă la telefon, cu cascheta trasă peste ochi, cu haina de piele, tot atât de singur precum au fost dintotdeauna milioane de oameni şi precum vor fi pentru totdeauna în faţa destinului lor comun. Sergentul Dufour mă privea pe deasupra chiştocului, având în ochi acea scânteie de veselie care a fost mereu pentru mine, de fiecare dată când am întâlnit-o la semenii mei, o garanţie a supravieţuirii.

Am încercat apoi să găsesc alt echipaj şi alt avion.

Câteva ceasuri am tot colidant aerodromul, de la un avion la altul, de la un echipaj la altul.

Fusesem întâmpinat destul de rău de mai mulţi piloţi pe care încercasem să-i momesc, când mi-am amintit de uriaşul cvadrimotor Farman, negru de sus până jos, sosit în ajun pe aerodrom, şi care-mi părea potrivit să mă ducă până în Anglia. Era, cu siguranţă, cel mai mare avion pe care-l văzusem vreodată. Monstrul părea gol. Dintr-o simplă pornire de curiozitate, am urcat pe scară şi am băgat capul înăuntru, să văd ce-i pe-acolo.

Un general cu două stele tocmai scria, trăgând din pipă, la o masă pliantă. Un revolver masiv cu butoiaş îi stătea la îndemână, aşezat pe o foaie de hârtie. Generalul avea o mutră tânără, părul cărunt tuns perie şi, cum

tocmai intrasem în avion, mi-a aruncat o privire absentă, pe care apoi a coborât-o spre hârtia lui, continuând să scrie. L-am salutat, din reflex, dar nu mi-a răspuns. Am aruncat o privire puţin uimită spre revolver, şi, dintr-odată, am priceput. Generalul învins scria un bilet de adio înainte să se sinucidă. Mărturisesc că m-am simţit tulburat şi profund recunoscător. Mi se părea că, atâta vreme cât vor exista generali capabili de un asemenea gest în faţa înfrângerii, ne era îngăduită orice speranţă. Am întâlnit acolo o imagine a măreţiei, o dimensiune a tragediei, la care pe-atunci, tânăr fiind, eram deosebit de sensibil.

Am mai salutat aşadar încă o dată, m-am retras discret şi am făcut câţiva paşi pe pistă, aşteptând focul de armă ce urma să ne spele onoarea. După un sfert de oră, cuprins de nelinişte, m-am întors spre Farman şi mi-am mai băgat o dată nasul înăuntru.

Generalul scria în continuare. Mâna lui fină şi elegantă alerga pe hârtie. Lângă revolver, am observat două sau trei plicuri deja lipite. Mi-a aruncat din nou o privire şi din nou l-am salutat, retrăgându-mă apoi respectuos. Simţeam nevoia să mă încred în cineva, iar generalul ăsta, cu chipul său tânăr şi nobil, îmi inspira încredere; am aşteptat deci răbdător lângă avion să-mi ridice moralul. Cum nu se întâmpla nimic, am hotărât să dau o raită până la departamentul de navigaţie, ca să văd în ce stadiu se afla proiectul escadrei de a ateriza în Portugalia, înainte de sosirea în Anglia. M-am întors după jumătate de oră şi am urcat pe scară: generalul nu se oprise din scris. Colile acoperite cu o scriitură ordonată se adunaseră sub revolverul masiv, aşezat în preajmă. Am înţeles brusc că, departe de a avea vreun plan înălţător şi demn de o tragedie greacă, viteazul general îşi scria corespondenţa, folosind revolverul drept prespapier. După toate aparenţele, noi doi nu trăiam în acelaşi univers. Am fost profund mâhnit şi dezamăgit, şi m-am îndepărtat de Farman, cu capul plecat. După o vreme, l-am văzut din nou pe marele şef îndreptându-se liniştit spre popotă, cu revolverul în toc şi servieta în mână, purtând pe chipul

senin semnele datoriei împlinite.

Un soare nemărginit lumina năstruşnica faună aeriană de pe aerodrom. Nişte senegalezi înarmaţi, aşezaţi în jurul avioanelor ca să le apere de ipotetice sabotaje, priveau spre formele ciudate şi uneori cam neliniştitoare care coborau din cer. Îmi amintesc cu precădere de un avion Bréguet pântecos, al cărui fuzelaj se termina cu o grindă, ca o protează, la fel de fistichie şi de caraghioasă ca unele fetişuri africane, în zona avioanelor Potez, babalâcii din 1914 – 1918, neînvinşi şi răzbunători, dădeau în continuare tururi de pistă, antrenându-se în vederea unui miracol; zbârnâiau cu zel pe cerul albastru şi, la aterizare, îmi comunicau speranţa lor de neclintit că vor fi gata la timp.

Îmi amintesc de unul dintre ei, ieşind din carlinga Potezului, imagine perfectă a unui cavaler al aerului din epoca lui Reichthoffen şi Guynemer, în compleu, cu un ciorap de mătase peste păr şi pantaloni de cavalerie, strigându-mi prin huruit de elice, şi trăgându-şi sufletul după acrobaţia pe care o reprezenta coborârea din carlingă a unui om de gabaritul lui:

— Stai liniştit, prostovane, suntem aici!

I-a dat viguros în lături pe cei doi amici care-l ajutaseră să coboare şi s-a îndreptat spre sticloanţele de bere care-l aşteptau în iarbă. Unul dintre fârtaţi purta o jachetă kaki, plină de decoraţii, avea cască pe cap şi cizme în picioare; celălalt, care purta beretă şi ochelari pe frunte, veston de echitaţie şi moletiere, m-a bătut prieteneşte pe umăr, şi m-a asigurat:

— Îi răzbim noi!

În mod vădit, îşi trăiau cele mai frumoase clipe din viaţă. Erau deopotrivă înduioşători şi ridicoli, însă, cu moletierele lor cu tot, cu ciorapul de mătase pe creştet şi cu feţele lor puhave, dar hotărâte, la ieşirea din carlingă aminteau de nişte vremuri ceva mai încărcate de glorie. Ca să nu mai spun că niciodată n-am simţit mai puternic ca atunci nevoia unui tată. Era un sentiment încercat de întreaga Franţă şi adeziunea aproape generală faţă de

bătrânul mareşal nu avea alt temei. Am încercat prin urmare să fiu de folos, i-am ajutat să urce în carlingă, am împins la elice, am dat fuga la popotă să le mai aduc bere. Îmi povesteau despre miracolul de pe Marna, făcându-mi complice cu ochiul, despre Guynemer, despre Joffre, despre Foch, despre Verdun, într-un cuvânt îmi vorbeau despre mama, şi nu-mi trebuia nimic mai mult. Unul dintre ei, mai cu seamă, cel cu ghetre, ochelari, bandulieră de piele şi cu decoraţiile revărsate, mă ducea cu gândul, nu ştiu de ce, la nemuritoarele versuri ale unui bine-cunoscut cântecel de liceu: „Căpuşa mea motociclistă, crezând că gaura din… e-o pistă, i-a anunţat pe ofiţeri că generalu-i mort de ieri”! – a exclamat, cu o voce care a acoperit huruitul elicelor:

— Grijania cui v-a făcut, vedeţi voi pe dracu’!

După care, împins de mine, s-a căţărat în avion, şi-a coborât ochelarii de pilot pe ochi, a pus mâna pe manete şi a pornit. Poate că sunt uşor nedrept, dar cred că veteranii ăştia, dragii de ei, se răzbunau mai ales pe comandamentul francez care îi împiedicase să zboare şi că refrenul cu „îi răzbim noi” era îndreptat nu doar împotriva nemţilor, ci şi împotriva acestuia din urmă.

La începutul după-amiezii, în timp ce mă duceam încă o dată la biroul escadrei ca să aflu veşti, a venit un coleg să-mi spună că mă căuta o tânără la postul de gardă. Îmi era o teamă superstiţioasă să mă îndepărtez de aerodrom, convins că escadra avea să-şi ia zborul spre Anglia de îndată ce aş lipsi o clipă, dar o femeie-i o femeie, şi cum imaginaţia mi-o luase razna, ca întotdeauna, m-am dus repede la postul de gardă, unde am fost destul de dezumflat când am dat de o tânără ştearsă, cu umeri uscaţi şi subţire în talie, dar cu şolduri şi pulpe zdravene, ale cărei faţă şi ochi înroşiţi de plâns purtau urmele unei amărăciuni adânci, dar şi un soi de hotărâre plină de cerbicie, sălbatică, care se întrevedea şi în forţa exagerată cu care strângea mânerul valizei pe care o ţinea în mână. Mi-a spus că se numeşte Annick şi că era prietena sergentului Clément, zis Belle-Gueule, care îi vorbise

adesea de mine, ca despre prietenul lui „diplomat şi scriitor4. O vedeam pentru întâia oară, dar Belle-Gueule îmi pomenise şi el de ea, în termeni foarte elogioşi. Avea vreo două-trei fete „la produs44, dar preferata lui era Annick, pe care-o plasase la Bordeaux, când cu încartiruirea lui la Mérignac. Belle-Gueule nu-şi ascunsese niciodată latura de băiat rău, iar în momentul ofensivei germane era anchetat disciplinar pe acest subiect, fiind ameninţat cu excluderea din armată. Noi doi eram în relaţii destul de bune, poate şi pentru că n-aveam nimic în comun şi că tot ceea ce ne despărţea stabilea între noi, prin contrast, un fel de legătură. Trebuie să recunosc însă că repulsia pe care mi-o inspira jalnica lui „meserie" era dublată şi de un soi de fascinaţie, ba chiar de invidie, pentru că mi se părea că acela care o practica dădea dovadă de un grad înalt de insensibilitate, de nepăsare şi de rezistenţă la tăvăleală, calităţi indispensabile celui care vrea să fie împăcat cu viaţa şi de care eu eram, din păcate, lipsit. Îmi lăudase adesea seriozitatea şi devotamentul lui Annick, de care îl bănuiam îndrăgostit lulea. Prin urmare, mă uitam acum la fată cu multă curiozitate. Avea aerul unei ţărăncuţe de rând, obişnuită să dea în brânci, dar, sub fruntea îngustă şi îndărătnică, în privirea ei limpede, se citea ceva mai mult, ceva răzbătător, care mergea dincolo de faptele şi de fiinţa noastră. Mi-a plăcut pe dată, pur şi simplu pentru că în starea de tensiune nervoasă în care mă aflam, orice prezenţă feminină mă întrema şi-mi aducea linişte. Da, m-a întrerupt ea, când am început să vorbesc despre accident, ştia că murise Clément în dimineaţa aceea. Îi repetase în mai multe rânduri că avea să plece în Anglia, să continue lupta. Urma ca ea să i se alăture, mai târziu, trecând prin Spania. Acum, deşi Clément nu mai era, ea voia să ajungă oricum în Anglia. N-o să muncească pentru nemţi. Simţea că poate fi de folos în Anglia şi, în felul ăsta, izbutea măcar să fie cu cugetul împăcat şi să pună umărul, după puteri. Aveam oare cum s-o ajut? Mă privea rugător ca un câine, în tăcere, strângând puternic de mânerul valijoarei, cu fruntea dârză sub părul brun-

roşcat, dornică să ducă lucrurile la bun sfârşit; simţeai că e hotărâtă să treacă peste orice piedici. Era imposibil să nu vezi aici manifestarea unei curăţenii fundamentale şi a unei nobleţi pe care nicio pată măruntă şi trecătoare a trupului nu putea s-o mânjească. Cred că era vorba nu atât de fidelitate faţă de memoria prietenului meu, cât de un soi de devotament instinctiv faţă de ceva mai presus de noi şi de faptele noastre, faţă de ceva care nu poate fi alterat sau întinat. În delăsarea şi marasmul general, puteai întâlni aici o întruchipare a statorniciei şi a seriozităţii care mă mişca profund. Pentru mine, care n-am acceptat niciodată să folosesc comportamentul sexual al oamenilor ca pe un criteriu al binelui sau al răului, care am socotit întotdeauna că demnitatea umană se află mult mai sus de brâu, la nivelul inimii şi al spiritului, la nivelul sufletului, acolo unde se petrec cele mai detestabile curvăsăreli, această bretonă micuţă mi se părea că are mai multă înţelegere instinctivă pentru ceea ce este sau nu important, decât toţi cavalerii moralelor tradiţionale. A desluşit probabil în ochii mei un licăr de simpatie, pentru că şi-a sporit eforturile ca să mă convingă, de parcă aş fi avut nevoie să fiu convins. În Anglia, ostaşii francezi aveau să se simtă cam singuri, trebuiau ajutaţi, iar ei nu-i era frică de muncă, după cum îmi pomenise, poate, şi Clément. A zăbovit o clipă, nerăbdătoare să afle dacă Belle-Gueule îi adusese acest omagiu, sau dacă nu-i stătuse mintea la aşa ceva. Da, m-am grăbit eu s-o liniştesc, îmi spusese numai lucruri frumoase despre ea. S-a îmbujorat de încântare. Aşadar, nu se dădea-n lături de la muncă, era zdravănă-n şale, puteam s-o iau în Anglia cu avionul şi, cum eram prieten de-al lui Clément, avea să trudească pentru mine, un aviator are mereu nevoie de sprijin la nivelul solului, se ştie prea bine. I-am mulţumit şi i-am spus că aveam deja pe cineva. I-am explicat, de asemenea, că era aproape cu neputinţă să găseşti un avion către Anglia, eram păţit, iar pentru un civil, pentru o femeie, nici nu se punea problema. Annick nu era însă o fată care să se lase cu una cu două. În timp ce încercam să ies din încurcătură

îndrugându-i baliverne, spunându-i că putea fi tot atât de folositoare în Franţa ca şi în Anglia, că va fi nevoie şi pe la noi de fete ca ea, mi-a zâmbit drăgălaş, ca să-mi arate că nu-mi poartă pică şi, fără o vorbă, a pornit-o spre aerodrom, cu valijoara în mână. După un sfert de oră, ajunsese printre echipajele celor de pe Potez, discutând aprins, apoi n-am mai văzut-o. Nu ştiu ce s-a întâmplat cu ea. Trag nădejde că e-n viaţă, că a ajuns în Anglia şi că a făcut o droaie de copii. Avem nevoie de fete şi de băieţi cu inimi atât de cutezătoare ca a ei.

Spre sfârşitul după-amiezii s-a răspândit zvonul că baza de la Mérignac o să fie în pană de benzină aşa că echipajele nu se mai dezlipeau de aparate, fie de teamă că o să-şi piardă rândul la alimentare, fie că le „va suge” cineva benzina, fie, pur şi simplu, că le va dispărea avionul, furat de vreun hoinar ca mine, hotărât s-o şteargă de-acolo. Aşteptau ordine, consemne, lămuriri asupra situaţiei, se sfătuiau, şovăiau, se întrebau ce decizie să ia, sau nu se întrebau nimic şi aşteptau nu se ştie ce. Cei mai mulţi erau încredinţaţi că războiul avea să continue în Africa de Nord. Unii erau atât de descumpăniţi, încât cea mai mică întrebare privitoare la intenţiile lor îi scotea din fire. Propunerea mea de a merge în Anglia era întotdeauna rău primită. Englezii nu se bucurau de popularitate. Ne târâseră în război. În clipa de faţă, îşi strângeau catrafusele şi ne lăsau baltă. Subofiţerii de pe cele trei Potez-63 pe care încercam, ca un nechibzuit, să-i racolez, s-au strâns în jurul meu cu feţe duşmănoase şi s-au vorbit să mă aresteze pentru tentativă de dezertare. Din fericire, cel cu gradul mai mare, un plutonier-major, a fost mult mai îngăduitor şi mai omenos cu mine. În timp ce doi subofiţeri mă ţineau zdravăn, el n-a făcut altceva decât să-mi care pumni în mutră până când nasul, buzele şi obrajii mi-au fost năpădite de sânge. După care mi-au golit o sticlă de bere în cap şi mi-au dat drumul. Aveam în continuare revolverul la cingătoare şi ispita de a-l folosi a fost mare, mai mare decât toate cele care m-au încercat vreodată. Ar fi fost însă destul de aiurea să-mi încep războiul ucigând

nişte francezi; aşa că m-am îndepărtat, ştergându-mi sângele şi berea de pe faţă, frustrat ca tot omul care nu s-a putut răcori. De altfel, mi-a fost întotdeauna foarte greu să ucid francezi şi, după câte ştiu, nici n-am ucis vreunul; teamă mi-e că patria nu se va putea vreodată bizui pe mine în caz de război civil; tot aşa, am refuzat mereu, neînduplecat, să comand un pluton de execuţie, ceea ce mi se trage probabil de la vreun tainic complex de venetic.

De când cu accidentul de traducător înaripat, îndur destul de greu loviturile la nas, aşa că, timp de mai multe zile, am suferit cumplit. Cu toate astea, ar însemna să fiu nerecunoscător dacă n-aş admite că această suferinţă strict fizică mi-a fost de mare ajutor, pentru că a mai diminuat-o şi m-a ajutat s-o uit pe cealaltă, cea adevărată şi de departe cea mai anevoie de suportat, îngăduindu-mi astfel să resimt mai puţin înfrângerea Franţei şi gândul că n-aveam, cu siguranţă, s-o mai revăd pe mama preţ de mai mulţi ani. Simţeam că-mi pocneşte capul, îmi ştergeam fără încetare sângele şiroind din nas, şi mă lua continuu cu greaţă şi vărsături. Pe scurt, eram într-un asemenea hal, că Hitler, dacă stăteai să te uiţi la mine, a fost la un pas să câştige războiul în momentul acela. Totuşi, nu încetam să mă târăsc din avion în avion în căutarea unui echipaj.

Unul dintre piloţii pe care încercam să-i conving astfel mi-a lăsat o amintire de neuitat. Era proprietarul unui Amyot-372, proaspăt sosit pe aerodrom. Spun „proprietar”, pentru că şedea tolănit în iarbă, lângă avion, ca un fermier circumspect care-şi păzeşte vaca. În faţa lui, pe un ziar, stătea un munte de sandviciuri, iar el tocmai le dădea gata, unul după altul. Aducea, la înfăţişare, cu Saint-Exupéry, printr-o oarecare rotunjime a trăsăturilor şi prin proporţiile masive ale trupului – dar asemănările se opreau aici. Părea neîncrezător, stătea la pândă, cu tocul revolverului deschis, convins fără doar şi poate că aerodromul de la Mérignac era plin de tâlhari porniţi să-i fure vita. Şi nu era departe de adevăr. I-am spus verde-n faţă că umblam după un avion ca să duc mai departe lupta în Anglia, ţară căreia, apoi, i-am lăudat deşănţat măreţia şi

vrednicia.

M-a lăsat să dau din gură, continuând să înfulece şi privind cu oarece curiozitate spre moaca mea tumefiată şi spre batista plină de sânge pe care mi-o ţineam la nas. Am rostit un discurs destul de reuşit – patriotic, mişcător, inspirat –, cu toate că mă încercau răbufniri violente de greaţă – abia stăteam în picioare şi aveam pietriş în ţeastă –, m-am ţinut tare şi, judecând după expresia încântată a publicului, contrastul dintre jalnicul meu aspect fizic şi vorbele mele înălţătoare trebuie să fi fost amuzant la culme. În orice caz, trupeşul pilot m-a lăsat, politicos, să turui. Întâi de toate, se cădea să-l perii – era genul de individ căruia îi plăcea să se simtă important –, şi pe urmă, tirada mea patriotică, cu mâna pe inimă, probabil că nu-i cădea rău şi îi uşura digestia. Din când în când mă opream, aşteptându-i reacţia – şi cum tăcea mâlc şi-şi lua alt sandvici, îmi luam de la capăt încropeala lirică, o adevărată odă de care nici măcar Dérouléde nu s-ar fi dezis. La un moment dat, când ziceam ceva de genul „să mori pentru patrie e cea mai fericită soartă, e tot ce-ţi poţi dori”, a făcut un insesizabil gest de încuviinţare, apoi, oprindu-se din mestecat, s-a străduit să-şi extragă cu unghia o bucată de şuncă rămasă între dinţi. Când m-am oprit o clipă, ca să-mi trag sufletul, m-a privit, cred, un pic mustrător, aşteptând continuarea. Era un om care, după toate aparenţele, se străduia să scoată tot ce era mai bun din mine. Când, în cele din urmă, am încetat cu lălăiala – n-am găsit alt cuvânt mai bun – şi am tăcut, văzând că am isprăvit şi că nu mai are ce-aştepta de la mine, şi-a întors privirea, a apucat un nou sandvici şi a căutat pe bolta cerească un alt punct vrednic de interes. Nu rostise o vorbuliţă. Nu voi şti niciodată dacă era un normand excesiv de prudent, sau un necioplit fără margini, lipsit de orice urmă de sensibilitate, un imbecil patent sau un om foarte calculat, care ştia exact ce face, dar care nu se dădea pe mâna nimănui, un individ complet năucit de împrejurări şi incapabil de altceva decât să bage în el, ori un plăvan de la ţară căruia nu-i rămăsese nimic pe lume în

afara joianei, lângă care era hotărât să rămână până la capăt, cu orice preţ. Ochii lui mici mă priveau fără cea mai măruntă expresie în timp ce, cu o mână pe inimă, cântam frumuseţea patriei-mumă, voinţa noastră nezdruncinată de a continua lupta, onoarea, curajul şi viitorul glorios. În genul bovin, individul era fără îndoială măreţ. De fiecare dată când citesc pe undeva că un bou a luat premiul întâi la nişte serbări agricole, mă gândesc la el. Am plecat când era pe cale să-şi înceapă ultimul sandvici.

Nu mâncasem nimic de-o zi întreagă. La popota subofiţerilor, după înfrângere, meniul era întocmit cu deosebită grijă. Ni se servea mâncare franţuzească adevărată, demnă de cele mai bune tradiţii ale noastre, ca să ni se ridice moralul şi să ne fie alungate îndoielile, prin recurs la valorile noastre perene. Însă nu îndrăzneam să părăsesc aerodromul, de teamă să nu ratez vreun prilej de plecare. Mi-era mai ales sete, aşa că am acceptat duşca de vin roşu pe care mi-a oferit-o echipajul unui Potez-63, care stătea cu fundurile pe asfalt, la umbra unei aripi a avionului. Fiind poate niţel pilit, m-am pornit să ţin unul din discursurile mele înflăcărate. Am vorbit despre Anglia, portavionul victoriei noastre, i-am evocat pe Guynemer, pe Jeanne d’Arc şi pe Bayard, am gesticulat, mi-am dus mâna la inimă, am ridicat pumnul, mi-am luat un aer vizionar. Cred, cu adevărat, că glasul mamei îmi înlocuise propriul glas, pentru că, pe măsură ce vorbeam, am fost eu însumi năucit de avalanşa de clişee care-mi ieşeau pe gură şi de lucrurile pe care eram în stare să le spun fără pic de jenă, şi degeaba mă revoltam în faţa lipsei de bună-cuviinţă de care dădeam dovadă, o pornire ciudată, pe care nu o controlam deloc şi care se datora în mare măsură oboselii şi alcoolului, dar mai ales faptului că personalitatea şi voinţa mamei fuseseră întotdeauna mai puternice, mă făcea să continui şi să îngroş totul, cu gestul sau cu simţirea. Cred chiar că mi s-a schimbat vocea şi că s-a simţit limpede un puternic accent rusesc, atunci când mama a zugrăvit „Patria nemuritoare” şi ne-a îndemnat să ne dăm viaţa pentru „Franţa, Franţa, mereu mai

puternică” în faţa unui grup de subofiţeri deosebit de interesaţi. Uneori, când o lăsam mai moale, împingeau butelca spre mine şi mă porneam într-o nouă tiradă, astfel încât mama, profitând de starea în care eram, s-a depăşit pe sine în scenele cele mai avântate ale repertoriului ei patriotic. Într-un sfârşit, cei trei subofiţeri s-au milostivit de mine şi mi-au dat să mănânc nişte ouă fierte, pâine şi salam, ceea ce m-a mai dezmeticit puţin, m-a ajutat să mă mai întremez, s-o fac să tacă şi s-o pun în banca ei pe rusoaica aia aţâţată care-şi permitea să ne dea lecţii de patriotism. Cei trei subofiţeri mi-au mai oferit şi prune uscate, dar au refuzat să meargă în Anglia. În opinia lor, Africa de Nord, sub comanda generalului Nogués, avea să continue războiul, aşa încât voiau să ajungă în Maroc, de îndată ce-şi vor fi făcut plinul de benzină, chestie pe care musai doreau s-o izbutească, fie şi cu preţul capturării cu arma în mână a camionului-cisternă.

Avuseseră loc mai multe încăierări în jurul camionului, aşa că vehiculul nu se mai deplasa decât păzit de nişte senegalezi înarmaţi, suiţi pe cisternă, cu baioneta la ţeavă.

Aveam nasul înfundat cu cheaguri de sânge şi respiram anevoie. Îmi doream un singur lucru: să mă întind în iarbă şi să rămân acolo, stând pe spate, neclintit. Vitalitatea mamei, voinţa ei fără egal mă îmbrânceau înainte şi, de fapt, nu eu eram cel care colinda din avion în avion, ci o bătrână doamnă dârză, cu veşminte cenuşii, cu bastonul în mână şi o Gauloise între buze, care era hotărâtă să plece în Anglia ca să continue lupta.

Până la urmă am acceptat opinia generală potrivit căreia Africa de Nord avea să rămână în război şi, pentru că escadra primise în sfârşit ordinul să plece la Meknés, am părăsit Mérignac la ora cinci după-amiaza şi am ajuns la Salangue, pe ţărmul Mediteranei, la căderea nopţii, numai bine ca să aflu că fusese interzisă decolarea tuturor avioanelor aflate pe aerodrom. O nouă autoritate controla de câteva ceasuri deplasările aeriene pe deasupra Africii, şi toate ordinele anterioare erau considerate nule şi

neavenite. O cunoşteam îndeajuns de bine pe mama ca să ştiu că nu va ezita să mă pună să străbat înot Mediterana; aşa că m-am înţeles imediat cu un adjutant din escadră şi, fără să mai aştept ordinele şi contraordinele noilor noştri comandanţi preaiubiţi, am pornit încă din zori spre Algeria.

Potezul nostru avea motoare Petrel, ceea ce nu-i conferea o autonomie îndestulătoare ca să zboare până la Alger fără rezervoare suplimentare. Riscam să ni se oprească râşniţele la patruzeci de minute de coasta africană.

Cu toate astea, am decolat. Ştiam prea bine că n-aveam ce să păţesc, fiindcă eram vegheat de puterea unei iubiri nemărginite, dar şi fiindcă înclinaţia mea către capodoperă, modul meu instinctiv de a trata viaţa ca pe o operă artistică în plină elaborare, a cărei logică ascunsă, dar statornică, va fi mereu, în ultimă instanţă, cea a frumuseţii, mă îndemnau să-mi orânduiesc în imaginaţie viitorul, potrivit unui acord riguros între tonuri şi proporţii, între zonele de umbră şi cele luminoase, de parcă întreaga soartă a omenirii ar fi fost rodul unui magistral duh clasic şi mediteraneean, preocupat în primul rând de echilibru şi de armonie. O asemenea perspectivă asupra lucrurilor, care transforma dreptatea într-un soi de imperativ estetic, mă făcea, după mintea mea, invulnerabil, câtă vreme mama trăia – eu eram *happy-e*nd-ul ei – şi îmi garanta o întoarcere triumfală acasă. Cât îl priveşte pe adjutantul Delavault, cu toate că era cu siguranţă departe de a-şi închipui viaţa hărăzită cu tainica şi fericita coerenţă a unei opere de artă, n-a şovăit nici el să se repeadă pe deasupra apelor cu nişte motoare şubrede, rostind un „om vedea noi” flegmatic, fără să caute vreun sprijin în literatură, ci având doar două cauciucuri în carlingă, ca să ne folosească drept colaci de salvare, la nevoie.

Din fericire, în dimineaţa aceea a suflat un vânt providenţial şi, fără discuţie, a mai suflat un pic şi mama, pentru mai multă siguranţă, aşa că am aterizat cu bine pe aerodromul de la Maison-Blanche, în Alger, având o

confortabilă rezervă de benzină pentru încă zece minute.

Ne-am continuat drumul spre Meknés, unde Şcoala Aviatică era temporar evacuată şi unde am ajuns la timp ca să aflăm nu doar că armistiţiul fusese acceptat de autorităţile din Africa de Nord, ci şi că, după primele zboruri cu avioane operate de către „dezertorii care urmau să aterizeze la Gibraltar, se dăduse ordin ca toate aparatele să fie avariate.

Mama era foarte afectată. Nu-mi dădea pace o clipă. Se înfuria, făcea scandal, protesta. Nu izbuteam s-o liniştesc. Se entuziasma în fiecare strop din sângele meu, se indigna şi se răzvrătea în fiecare dintre bătăile inimii mele şi mă ţinea treaz noaptea, hărţuindu-mă, punându-mă mereu să fac câte ceva. Îmi întorceam privirea de la faţa ei, încercând să nu-i mai văd acea expresie de nelămurire scandalizată în faţa unui fenomen complet nou pentru ea, acceptarea înfrângerii, de parcă omul ar fi fost ceva ce putea fi înfrânt. O imploram să se controleze ca să pot respira, să fie răbdătoare, să aibă încredere-n mine, dar degeaba, simţeam că nici măcar nu mă ascultă. Nu din pricina distanţei care ne despărţea, nici vorbă, pentru de fapt că nu mă părăsise o clipă de-a lungul acestor ceasuri de groază. Era însă scandalizată, rănită în adâncul sufletului de refuzul Africii de a răspunde chemării ei.

Chemarea generalului de Gaulle la continuarea luptei datează din 18 iunie 1940. Deşi nu doresc să complic sarcina istoricilor, ţin totuşi să precizez că apelul mamei la continuarea luptei a avut loc pe 15 sau 16 iunie – cu cel puţin două zile înainte. Există numeroase mărturii privind acest aspect, care şi azi mai pot fi consultate în piaţa Buffa.

Douăzeci de persoane aveau să-mi relateze o scenă înspăimântătoare, de spectacolul căreia, slavă Cerului, am fost scutit, dar care încă mă face să roşesc de jenă când mă gândesc la el: mama, stând în picioare pe un scaun în faţa tejghelei cu legume a domnului Pantaleoni, agitându-şi bastonul, poftea tot poporul să se împotrivească armistiţiului şi să continue bătălia în Anglia, alături de fiul

ei, celebrul scriitor, care în clipele acelea tocmai dădea lovituri mortale duşmanului. Biata femeie! Mi se umplu ochii de lacrimi când mă gândesc că amărâta îşi isprăvea tirada deschizându-şi geanta şi scoţând pentru cei strânşi roată pagina unui săptămânal care conţinea o nuvelă scrisă de mine. Vor fi fost poate şi unii care să râdă. N-am nimic cu ei. Mi-e necaz doar că am fost lipsit de talent, de eroism, că n-am ştiut să fiu decât eu însumi. Nu aşa ceva aş fi vrut să-i ofer.

Sabotarea avioanelor de pe aerodromurile Africii de Nord ne-a umplut de consternare. Mama tuna şi fulgera, protesta, se lua de mine, de slăbiciunea mea, se arăta scandalizată de felul cum stăteam acolo, prăbuşit în pat, în loc să reacţionez energic, şi să merg, de pildă, să-l găsesc pe generalul Nogués ca să-i spun, în câteva fraze meşteşugite, ce gândesc. Încercam să-i explic că generalul n-avea nici măcar să mă primească, dar o şi vedeam, cu bastonul în mână, pe treptele de la Résidence[39], ştiind că ar fi găsit ea cum să se facă ascultată. Mă simţeam nevrednic.

Niciodată prezenţa ei n-a fost mai reală pentru mine decât atunci, mai concretă ca în acele ceasuri nesfârşite pe care le-am petrecut rătăcind aiurea prin *medina* din Meknés, în îmbulzeala aceea arabă care mă zăpăcea cu nuanţele, zgomotele, aromele ei, încercând să uit fie şi pentru o clipă, copleşit de acel val neaşteptat de exotism care se năpustea peste mine, vocea sângelui care nu înceta să mă cheme la luptă cu o grandilocvenţă insuportabilă, ticsită cu cele mai tocite clişee ale repertoriului de paradă patriotică. Mama profita de sfârşeala mea nervoasă extremă şi de posomoreala mea ca să ocupe toată scena: descumpănirea mea profundă, nevoia mea de afecţiune şi de ocrotire, născută din prea lunga adăpostire sub aripa maternă şi care mă potcovise cu acea nelămurită nevoie de

39 Rezidentul general al Franţei în Maroc era reprezentantul guvernului francez la Rabat, în timpul protectoratului francez (1912-1956). La Résidence era sediul său oficial. Generalul Nogués a ocupat această funcţie între 1936 şi 1943.

a mă simţi vegheat de o providenţială tandreţe feminină, mă lăsau pradă imaginii ei, care nu-mi dădea pace o clipă; în decursul acelor prelungi ceasuri de pribegie, în singurătatea unei mulţimi străine şi pestriţe, cred că tot ce era mai puternic în firea mamei a triumfat definitiv asupra metehnelor şi nehotărârilor mele, că duhul ei s-a aciuat în mine, înlocuind propriu-mi duh, că a devenit adevăratul meu *ai* –, cu toată violenţa ei, toanele şi lipsa ei de măsură, agresivitatea şi atitudinile ei afectate, pasiunea ei pentru dramă, toate aceste semne ale unui caracter excesiv au ajuns să-mi atragă în faţa camarazilor mei, în toată perioada care a urmat, reputaţia de zăltat.

Mărturisesc că încercam să scap de prezenţa ei dominaloare, mă străduiam să mă pierd în universul colcăitor şi mozaicat al *medinei*\ hoinăream prin bazaruri; mă pierdeam în contemplarea pielăriei şi metalelor cizelate cu o artă complet nouă pentru mine, mă aplecam asupra puzderiei de obiecte sub privirea neclintită şi străină a negustorilor aşezaţi turceşte prin tarabe, cu umerii şi capul sprijinite de perete, cu ciubucul unei narghilele între buze, în miros de tămâie şi de mentă; străbăteam cartierul acela deocheat la capătul căruia mă aştepta, fără să am de unde bănui, cea mai sumbră aventură a vieţii mele; m-am instalat pe strada cafenelelor arabe şi am fumat o ţigară, bând ceai verde ca să lupt, potrivit vechiului meu obicei, printr-un sentiment de mulţumire fizică, împotriva tulburării sufleteşti; mama nu înceta să mă urmărească peste tot şi vocea ei se făcea auzită în mine, cu o ironie muşcătoare. Aşa deci, oleacă de turism nu strică. Ca să-mi mai schimb gândurile, nu? În timp ce Franţa străbunilor mei zace sfâşiată între un duşman neîndurător şi un guvern de slugi? Ei bine, dacă în halul ăsta a ajuns fiul ei, acum la maturitate, am fi putut la fel de bine să rămânem la Vilnius, nu merita să mai venim în Franţa, chiar n-aveam stofa de francez.

M-am ridicat şi m-am afundat cu paşi mari pe o străduţă, printre femei cu văluri, cerşetori, tarabagii, măgari, soldaţi şi, zău dacă mint, în continua cascadă de

impresii, de forme şi de culori, mărturisesc cu umilinţă că am izbutit să scap de ea o dată sau de de două ori.

Atunci am trăit ceea ce, fără îndoială, s-ar putea numi cea mai scurtă poveste de dragoste a tuturor timpurilor.

Într-un bar din cartierul european, unde intrasem să beau un pahar, barmaniţa blondă căreia, după două minute, îi făceam inevitabile confesiuni, a părut deosebit de mişcată de recitalul meu fierbinte. Privirea ei a prins să-mi colinde pe faţă, oprindu-se la fiecare trăsătură cu o duioşie şi o grijă care-mi dădeau sentimentul că părăsesc stadiul de crochiu şi devin bărbat pe de-a-ntregul. În timp ce ochii i se plimbau de la urechea mea spre buze, ca apoi să urce visători spre rădăcina părului, mi-a crescut pieptul şi vitejia-n suflet, muşchii mi s-au învârtoşat cu o forţă pe care zece ani de exerciţii la sală nu le-ar fi dat-o, şi întreg pământul s-a preschimbat într-un piedestal de admiraţie.

Când i-am împărtăşit intenţia mea de a merge în Anglia, şi-a scos de la gât un lanţ cu o cruciuliţă din aur şi mi l-a întins. Am fost brusc şi irezistibil ispitit s-o las baltă pe mama, şi laolaltă cu ea, Franţa, Anglia şi întreg bagajul spiritual care mă împovăra, doar ca să rămân alături de această făptură fără seamăn, care mă înţelegea atât de bine. Barmaniţa era o poloneză venită din Rusia prin Pamir şi Iran; mi-am pus lanţul la gât şi am cerut-o de nevastă. De-acum, ne cunoşteam de vreo zece minute. A acceptat. Mi-a spus că soţul şi fratele ei fuseseră ucişi în timpul campaniei din Polonia şi că, de-atunci, rămăsese fără bărbat, cu excepţia micilor aventuri de neocolit, care-o ajutau să supravieţuiască economic şi să facă rost de acte. Avea ceva dureros şi patetic pe chip, care mă întărea în convingerea că trebuia s-o ajut şi s-o ocrotesc, deşi, exact pe dos, eu eram cel care căutam să mă agăţ de primul colac de salvare femeiesc care-mi plutea în cale. Ca să pot înfrunta viaţa, am avut întotdeauna nevoie de ajutorul unei feminităţi deopotrivă vulnerabilă şi devotată, ascultătoare cât trebuie şi plină de recunoştinţă, care să-mi dea sentimentul că ofer în vreme ce iau, că sprijin, atunci când

de fapt sunt sprijinit. Mă întreb de unde mi se trage nevoia asta ciudată. Cuirasat cum eram în haina de piele, în ciuda căldurii sufocante, cu cascheta pe ochi, cu un aer sigur pe mine şi viril ocrotitor, m-am spânzurat de mâna ei. Lumea care se năruia în jurul nostru ne împingea unul spre altul cu o viteză fulgerătoare, aceeaşi viteză cu care ea însăşi se năruia.

Era ora două după-amiaza, ora siestei, sacră în Africa, şi barul era pustiu. Am urcat la ea în cameră şi am rămas acolo jumătate de ceas, încleştaţi unul de altul; niciodată două fiinţe pe cale se se-nece nu au făcut atâtea eforturi să se susţină reciproc. Ne-am hotărât să ne căsătorim pe loc şi apoi să plecăm împreună în Anglia. La ora trei şi jumătate aveam întâlnire cu un camarad care se dusese la consulul englez din Casablanca să-i ceară să ne ajute. Am părăsit barul la ora trei ca să mă văd cu el şi să-i spun că vom fi trei, nu doi, aşa cum prevăzuserăm iniţial. Când m-am întors la bar la ora patru şi jumătate, apăruse ceva lume şi logodnica mea era foarte ocupată. Nu am idee ce s-o fi petrecut în lipsa mea – întâlnise probabil pe cineva dar se vedea limpede că totul s-a isprăvit între noi. Tocmai vorbea cu un locotenent frumuşel de spahii: presupun că intrase în viaţa ei în timp ce mă aştepta. A fost greşeala mea: nu trebuie niciodată să pleci de lângă o femeie pe care o iubeşti, pe femei le chinuie singurătatea, nesiguranţa, descurajarea, şi după aia, gata, totul s-a sfârşit. Îşi pierduse probabil încrederea în mine, închipuindu-şi, poate, că n-aveam să mă mai întorc, şi hotărâse să-şi refacă viaţa. Eram tare amărât, dar n-aveam cum să-i port pică. Am mai întârziat o vreme în faţa paharului cu bere, foarte dezamăgit totuşi, fiindcă fusesem convins că îmi rezolvasem toate problemele. Poloneza era cu adevărat frumoasă şi avea pe chip aerul acela de femeie părăsită şi fără apărare, care mă aţâţă la culme. Iar gestul cu care-şi dădea buclele blonde de pe faţă mă tulbură şi-acum când mi-l amintesc. Mă leg sufleteşte foarte uşor. I-am privit o clipă pe-amândoi, să văd dacă mai era loc de speranţă. Nu mai era. I-am zis câteva vorbe în polonă, ca

să-i ating coarda patriotică, dar mi-a retezat-o, dându-mi de veste că avea să se mărite cu locotenentul, care era colonist, că urma să se stabilească în Africa de Nord, că-i era lehamite de război şi că, de altfel, războiul se încheiase, că mareşalul Pétain salvase Franţa şi că totul avea să fie bine. A mai adăugat că englezii ne trădaseră. Am aruncat o privire abătută spre locotenentul de spahii care ocupa tot locul, cu mantia lui roşie, şi m-am resemnat. Biata femeie încerca să se agaţe de orice i-ar fi oferit o iluzie de siguranţă în plin naufragiu, aşa că nu puteam fi supărat pe ea. Am plătit berea şi am lăsat în farfurioară bacşişul dimpreună cu lanţul şi cruciuliţa de aur. Ori eşti domn, ori nu eşti!

Părinţii camaradului meu locuiau la Fez şi ne-am dus la ei cu autobuzul. Ne-a deschis uşa sora lui şi am descoperit acolo, în faţa ochilor, un colac de salvare care m-a făcut imediat să-l dau uitării pe cel pe care-l ratasem la mustaţă în Meknés. Simone era una dintre acele franţuzoaice din Africa de Nord ale căror minunate însuşiri sunt pielea deschisă la culoare, încheieturile subţiri şi ochii galeşi. Era veselă, cultivată, ne încuraja pe fratele ei şi pe mine să ne continuăm lupta şi mă privea uneori cu o seriozitate care mă zăpăcea. Sub această privire, m-am simţit din nou întreg, drept, cu picioarele bine înfipte-n pământ, şi m-am hotărât pe dată să-i cer mâna. Cererea mi-a fost bine primită, ne-am îmbrăţişat sub privirile emoţionate ale părinţilor, şi a rămas stabilit că va veni după mine în Anglia, cu primul prilej. Şase săptămâni mai târziu, la Londra, fratele ei mi-a înmânat o scrisoare în care Simone mă înştiinţa că se căsătorise cu un tânăr arhitect din Casablanca, ceea ce a fost o lovitură cumplită, fiindcă nu doar crezusem că era femeia vieţii mele, ci şi pentru că o uitasem cu desăvârşire, iar scrisoarea ei a fost pentru mine, dar şi despre mine, o dublă şi neplăcută revelaţie.

Strădaniile noastre de a-l convinge pe consulul Angliei să ne procure acte false nu au dat niciun rezultat, aşa că m-am hotărât să pun mâna pe un Morane-313 de la

aerodromul din Meknés şi să aterizez la Gibraltar. Mai trebuia însă găsit un aparat care să fie în stare de funcţionare sau un mecanic de treabă; m-am apucat prin urmare să colind aerodromul uitându-mă insistent la fiecare meşter în parte, încercând să-i citesc sufletul. Mă pregăteam să discut cu unul dintre ei, ale cărui înfăţişare sănătoasă şi nas cârn îmi inspirau încredere, când am văzut un Simoun lăsându-se pe pistă şi oprindu-se la douăzeci de paşi de locul unde mă aflam. Un locotenenptilot a ieşit din avion şi s-a îndreptat spre hangar. Cerul îmi făcea cu ochiul, complice şi amical, şi n-aveam de gând să scap ocazia. M-au trecut sudori reci şi mi s-a urcat un nod în gât de spaimă: nu eram deloc sigur că pot să ridic de la pământ un Simoun şi să-l pilotez. În orele de antrenament clandestin, nu trecusem niciodată de Morane şi de Potez-540. Nu se punea însă problema să renunţ: promisesem.

Simţeam asupra mea privirea admirativă şi orgolioasă a mamei. Dintr-odată, m-am întrebat dacă, după înfrângere şi ocupaţie, avea să se mai găsească insulină în Franţa. N-ar fi rezistat mai mult de trei zile fără injecţii. Aş fi putut să aranjez cu Crucea Roşie de la Londra să i-o trimit prin Elveţia.

Am înaintat spre Simoun, am urcat şi m-am instalat la manete. Se părea că nu m-a văzut nimeni.

Mă înşelasem. Cam peste tot, în fiecare hangar, comandamentul plasase jandarmi de la Poliţia Aviatică, exact ca să împiedice „dezertările” pe calea aerului, dintre care unele avuseseră deja loc, cu participarea complice a anumitor mecanici. Chiar în dimineaţa aceea, un Morane-230 şi un Goéland aterizaseră pe pista de la Gibraltar. De-abia mă instalasem în scaunul de pilotaj, că am zărit doi jandarmi ţâşnind din hangar şi năvălind spre mine – unul din ei tocmai îşi scotea revolverul din toc. Ajunseseră la treizeci de metri depărtare şi elicea încă nu se rotea. Am făcut o ultimă încercare disperată, apoi am sărit din avion. Vreo zece soldaţi ieşiseră din hangar şi mă priveau curioşi. Nu s-au ostenit deloc să pună mâna pe mine, în timp ce o

tuleam iepureşte prin faţa trupei, dar au avut timp berechet să-mi studieze chipul. Culmea neroziei, pentru că acţionam cu precădere sub efectul atmosferei de „ori învingem, ori murim” în care mă bălăceam de câteva zile încoace, îmi scosesem revolverul când am sărit din Simoun, şi, alergând cât mă ţineau picioarele, îl ţineam în continuare în mână, ceea ce, e de prisos să spun, nu avea să-mi uşureze deloc situaţia în faţa curţii marţiale. Am hotărât însă că n-am să mă las pe mâinile nici unei curţi marţiale. În halul în care mă aflam, nu cred, cu toată sinceritatea, că ar fi avut cum să mă prindă viu. Şi cum eram un bun trăgător, tremur şi-acum gândindu-mă la ce s-ar fi putut întâmpla dacă nu izbuteam să scap. Am reuşit însă, fără să mă căznesc prea tare. Am ascuns până la urmă revolverul şi, în ciuda fluierelor din spatele meu, am încetinit pasul şi am ieşit agale din unitate, trecând prin faţa postului de gardă. Am nimerit în drumul mare, şi n-am făcut nici cincizeci de paşi, că a şi apărut un autobuz. I-am făcut semn, punându-mă în calea lui, şi s-a oprit. Am urcat şi am luat loc lângă două femei cu văl şi un lustragiu cu tunică albă. Am scos un oftat adânc de uşurare. Mă băgasem într-o serioasă încurcătură, dar nu-mi păsa. Ba, dimpotrivă, mă năpădise o adevărată euforie. Se produsese ruptura mea cu armistiţiul, eram în sfârşit un nesupus, un dur, un adevărat, un barosan, războiul izbucnise din nou, nu se mai punea problema să dau înapoi. Simţeam pe faţă privirea fermecată a mamei şi nu m-am putut împiedica să zâmbesc, uşor trufaş, şi chiar să râd din tot sufletul. Ba cred, Dumnezeu să mă ierte, că i-am trântit ceva cam pompos, ceva de genul „stai niţel, ăsta-i de-abia începutul, de-acu’ să vezi şi să te minunezi44. Aşezat în autobuzul jegos, printre *mouquéres* cu hijab şi burn uzuri albe, mi-am încrucişat braţele pe piept şi am simţit că în sfârşit mă ridicasem la înălţimea aşteptărilor. Mi-am aprins o ţigară de foi, ca să împing răzvrătirea până la capăt – fumatul era interzis în autobuz – şi am rămas aşa o vreme, mama şi cu mine, fumând şi felicitându-ne în tăcere. N-aveam nici cea mai vagă idee despre ce urma să fac, dar îmi luasem un

aer atât de feroce încât, zărindu-mă brusc în oglinda retrovizoare, m-am speriat aşa de rău că mi-a căzut ţigara din gură.

Mă chinuia un singur regret: îmi lăsasem haina de piele în cantonament şi, fără ea, mă simţeam cam singur. Îndur cu greu singurătatea şi stabilisem o legătură foarte specială cu haina. Aşa cum am mai spus, mă leg sufleteşte foarte uşor. Era singura umbră din peisaj. M-am agăţat atunci de ţigară, dar ţigările nu prea durează, iar a mea părea să se consume cam iute în uscăciunea aerului african şi ameninţa să mă lase singur dintr-o clipă în alta.

Stând aşa şi fumând, mi-am croit nişte planuri. Patrulele militare aveau cu siguranţă să mă caute prin tot oraşul, prin urmare trebuia să evit cu orice preţ locurile unde uniforma mi-ar fi contrastat prea puternic cu fundalul indigen. Mi se părea că soluţia cea mai bună ar fi fost să rămân ascuns câteva zile şi apoi să mă duc la Casablanca şi să încerc să mă îmbarc pe un vapor gata de plecare. Umbla zvonul că trupele poloneze urmau să fie evacuate spre Anglia cu acordul guvernului şi că vapoarele englezeşti veneau să-i ia de prin porturi. Înainte de toate, trebuia ca lumea să uite puţin de mine. Am hotărât să-mi petrec primele patruzeci şi opt de ore în *bousbir*\ cartierul rezervat, unde, în fluxul neîntrerupt al militarilor de tot felul care veneau să se ostoiască, aveam şanse serioase să trec neobservat. Mama a părut uşor îngrijorată de această ascunzătoare, dar i-am oferit imediat toate asigurările cuvenite. Am coborât aşadar din autobuz în oraşul arab şi m-am îndreptat spre cartierul „rezervat”.

CAPITOLUL XXXIII

Cartierul *bousbir* din Meknés, un oraş în toată regula, înconjurat cu ziduri fortificate, număra pe vremea aceea câteva mii de prostituate, împărţite între câteva sute de „case44. La porţi stăteau de pază santinele înarmate şi patrulele poliţiei băteau străzile „oraşului44, însă erau prea ocupate să curme încăierările dintre soldaţii de la felurite arme, ca să se ocupe şi de nişte „stingheri44 ca mine.

Bousbir-ul, imediat după armistiţiu, clocotea literalmente sub efectul unei activităţi pe cât de intense, pe atât de puţin variate. Nevoile fizice ale soldaţilor, considerabile chiar şi în vremuri obişnuite, sporesc şi mai mult în timp de război şi înfrângerea îi aduce la un soi de paroxism disperat. Străduţele dintre case erau invadate de trupe – două zile pe săptămână erau rezervate populaţiei civile, dar aveam noroc că[40]

nimerisem într-o zi potrivită – iar chipiele albe ale Legiunii Străine, tulpanele kaki alegøz/røzvr-ilor1, ipingelele roşii ale spahiilor, ciucurii marinarilor, scufiile stacojii ale senegalezilor, şalvarii cavaleriei mehariste[4142], vulturii aviatorilor, turbanele bej ale anamiţilor[43], feţele galbene, negre şi albe, erau toate acolo, venind din întreg imperiul, în vacarmul asurzitor pe care patefoanele îl revărsau prin ferestre şi din care îmi amintesc mai ales de vocea Rinei Ketty, care promitea că „te voi aştepta, te voi aştepta mereu, noapte şi zi, dragostea mea”, în timp ce armata, căreia îi lipseau victoriile şi luptele, se descotorosea de vlaga virilă pe trupurile tinerelor berbere, negrese, evreice, armence, grecoaice, poloneze, fete cu pielea albă, întunecată sau galbenă, al căror zbucium le făcuse pe „madamele” prevăzătoare să interzică folosirea paturilor şi să întindă saltelele direct pe jos, ca să limiteze stricăciunile şi să scadă costurile. Din centrele profilactice însemnate cu o cruce roşie se ridicau exalaţiile de

---

40 Zonă împrejmuită cu ziduri care, în timpul protectoratului francez, a devenit „cartier rezervat" prostituţiei şi turismului sexual. Denumirea lui este o deformare, în araba marocană, a numelui lui Prosper Ferrieu, mare dezvoltator imobiliar în anii ’20.

41 Soldaţi aparţinând unor goums - unităţi de infanterie uşoară ale Armatei Africii, alcătuite din trupe autohtone marocane sub comandă franceză. Au funcţionat între 1908 şi 1956.

42 Companiile mehariste sahariene („Compagnies méharistes sahariennes", supranumite „santinelele deşertului), erau unităţi ale Armatei franceze menite să controleze teritoriile Saharei în epoca Algeriei franceze. Foloseau pentru deplasare dromaderi.

43 Trupe de puşcaşi aduse de Franţa din Indochina.

permanganat, de săpun negru[44] şi duhoarea unei alifii extrem de greţoase pe bază de calomel[45], pe care infirmierii senegalezi cu halate albe o foloseau în doze generoase în lupta cu ameninţarea treponemelor şi gonococilor care, în lipsa acestei linii Maginot sanitare, risca să doboare o armată ajunsă în situaţia de a fi de două ori înfrântă. Izbucneau neîncetat încăierări, între diferitele arme, mai ales între legionari, spahii şi *goumieri*, pe chestiuni de prioritate. În general însă, oricine venea la rând după oricine, contra unei sume care mergea de la cinci franci, plus cincizeci de centime pentru prosop, până la doisprezece sau douăzeci de franci în stabilimentele de lux, unde fetele aşteptau îmbrăcate, în loc să stea goale pe trepte. Uneori, câte o fată isterizată de efectele surmenării sau haşişului dădea buzna în stradă urlând şi arătându-şi toate cele, iar poliţia militară punea capăt spectacolului din respect pentru bunul-simţ. Aici mi-am căutat adăpost, în acest loc pitoresc şi foarte nimerit pentru aşa ceva, la stabilimentul coanei Zoubida, considerând, pe bună dreptate, că acest talmeş-balmeş apocaliptic îmi va oferi mai multă siguranţă împotriva percheziţiilor poliţiei militare decât orice alt loc de azil, de când bisericile îşi pierduseră acest privilegiu ce le era pe vremuri specific. M-am întors de pe-o parte pe alta, preţ de o zi şi două nopţi, într-un loc neprielnic.

Mă aflam, într-adevăr, într-o situaţie greu suportabilă pentru un om însufleţit de convingeri înalte şi de porniri eroice; în plus, mă aflam sub privirea siderată a unei mame ale cărei convingeri şi porniri erau şi mai înalte încă. De obicei, *bousbir*-ul îşi închidea porţile la ora două noaptea, grilajele caselor erau ferecate şi fetele trimise la odihnă, cu excepţia câtorva mozoleli de aşternut, îngăduite dar neautorizate de regulamentul militar: sub rezerva unor învoiri exprese pe timp de noapte, poliţia, mână-n mână cu matroanele, consimţea, în schimbul plocoanelor de

44 Săpun sub formă de pastă, folosit în băile publice, ale cărui principale ingrediente sunt uleiul de măsline şi potasiul.

45 Clorură de mercur.

cuviinţă, să închidă ochii. Asta mi-a fost explicat de coana Zoubida către douăsprezece şi jumătate noaptea, cu un ceas înainte să-şi închidă tractirul. E lesne de imaginat în ce dilemă am intrat. Până atunci, mă ferisem riguros „să consum”. Voiam să ajung teafăr în Anglia, fără să-mi risc sănătatea în această hazna. Şapte ani din viaţă am fost soldat, am văzut multe, am făcut multe, iar oamenii cutezători şi grăbiţi care eram, cărora le putea fi luată viaţa în orice clipă, şi chiar le era luată în nouă cazuri din zece, nu căutau compania fetelor cu suflet bun doar ca să uite ce îi pândea. Cu toate astea, lăsând deoparte orice alte consideraţii, în rândul cărora cea mai mică nu era, după gustul meu, lipsa de vino-ncoa’ a întreprinzătoarelor „pensionarei cea mai elementară prudenţă mă îndemna să nu mă arunc în ape atât de aglomerate. Nu voiam să mă arăt comandantului Franţei luptătoare într-o stare care ar fi putut să-l facă să ridice din sprânceană. Însă refuzul de a „consuma” nu avea decât o alternativă: pe uşă-afară şi apoi controlul documentelor de către patrulele militare care supravegheau străzile aproape pustii la ora aceea. În cazul meu, asta însemna arestarea şi curtea marţială. Trebuia prin urmare nu doar „să consumi ci şi să trec la aşternut, ca să mă încadrez în învoiala cu poliţia a coanei Zoubida. Şi nu numai atât, pentru că, dacă voiam să stau ascuns în stabiliment, aşteptând să se liniştească valurile iscate de fuga mea grăbită cu pistolul în mână, se cuvenea să dau dovada unui antrenament şi a unei silinţe exemplare, ca să nu deştept bănuieli şi să-mi justific prezenţa neîntreruptă timp de o zi şi două nopţi. Cu greu însă se putea cineva simţi mai lipsit de avânt decât mine în împrejurările date. Eram, ce-i drept, cu gândurile în altă parte. Spaima, agitaţia, exasperarea, nerăbdarea paroxistică de a mă ridica la înălţimea tragediei pe care o trăia Franţa, miile de întrebări îngrijorătoare pe care mi le puneam, toate astea nu mă recomandau deloc pentru rolul de soldat chefliu. Doar atât pot spune: nu mă trăgea deloc aţa. Se poate uşor ghici cu ce uluire ne-am privit atunci eu şi mama. Am schiţat un gest de lehamite, ca să-i arăt că n-

aveam de-ales şi că, o dată în plus, dar într-un mod cu totul neaşteptat, adică fie ce-o fi, mă hotărâsem să fac tot ce-mi stătea în putinţă. Apoi, luându-mi inima-n dinţi, m-am zvârlit cu capu-nainte în vâltoare. Zeii copilăriei mele trebuie să se fi prăpădit de râs când m-au văzut. Parcă-i vedeam pe atotştiutorii de ei, ţinându-se de foaie, cu burta scoasă-n faţă, cu ochii subţiaţi de veselie, cu biciul de dresor în mână, cu cămăşile de zale şi coifurile ascuţite strălucind în lumina tulbure a cerului lor de doi bani, arătând uneori cu un deget batjocoritor spre ucenicul idealist plecat în cucerirea piscurilor imaculate şi care acum îşi lua în sfârşit lumea în primire, cuprinzând în braţe ceva ce n-avea nici cea mai mică legătură cu nobilele trofee la care visase. Nicicând dorinţa de a-mi ţine făgăduiala şi de a mă întoarce cândva acasă cu fruntea încununată de lauri, ca să-i ofer mamei un soroc luminos în viaţă, nu a fost întâmpinată mai zeflemitor ca atunci, de-a lungul orelor nesfârşite pe care le-am pierdut în acea mocirlă.

S-au scurs douăzeci de ani şi bărbatul care sunt azi, pe care tinereţea l-a lăsat de mult de izbelişte, îşi aminteşte cu mult mai puţină gravitate şi cu un strop în plus de ironie de cel care am fost atunci, atât de serios şi de convins. Ne-am spus tot ce era de spus şi totuşi mi se pare că abia de ne cunoaştem. Eram eu cu adevărat băiatul acela frământat şi îndârjit, încremenit naiv în credinţa într-un basm de adormit copiii şi tânjind cu toată făptura lui să-şi stăpânească miraculos destinul? Mama îmi spusese prea multe poveşti frumoase, cu prea mult talent şi, în ceasurile acelea tremurătoare din zori, când fiecare fibră a unui copil este pe veci înrâurită de impresiile clipei, ne făcusem prea multe promisiuni ca să nu mă simt dator să le respect. Cu o asemenea sete de înălţare în inimă, totul se preschimba în hău şi cădere. Astăzi, când căderea chiar s-a petrecut, ştiu că talentul mamei m-a îndemnat adesea să privesc viaţa ca pe un material artistic şi m-am dat de ceasul morţii vrând s-o ordonez, potrivit unei secţiuni de aur, în jurul unei fiinţe iubite. Pasiunea pentru

capodoperă, pentru măiestrie, pentru frumuseţe m-a făcut să mă năpustesc, cu mâini nerăbdătoare, spre un lut inform pe care nicio voinţă omenească nu-l poate modela, dar care, în schimb, are puterea insidioasă de a te plămădi după plac, imperceptibil; cu fiecare încercare a ta de a-ţi lăsa amprenta, el îţi impune şi mai mult o formă tragică, grotescă, neînsemnată sau smintită, până ajungi, de pildă, să te trezeşti cu braţele larg deschise, pe ţărmul Oceanului, într-o singurătate sfâşiată câteodată de lătratul focilor şi de ţipetele pescăruşilor, printre miile de păsări marine nemişcate, a căror imagine se răsfrânge în oglinda nisipului jilav. În loc să jonglez, cât mă pricepeam şi eu, cu cinci, şase sau şapte mingi, precum toţi artiştii iluştri, mă chinuiam să *trăiesc* ceea ce, eventual, putea fi doar *cântat*. Goana mea a fost o rătăcire după ceva la care arta mă făcuse să năzuiesc, dar pe care viaţa nu mă putea ajuta să-l ating. Nu-mi mai fac de mult iluzii în privinţa suflului meu creator şi, dacă visez încă să preschimb lumea într-o grădină a fericirii, sunt conştient acum că asta se-ntâmplă nu din dragoste faţă de oameni, ci faţă de grădini. Şi, desigur, gustul pentru arta vie şi trăită îmi stăruie încă pe buze, dar mai ales sub formă de surâs: va fi fără doar şi poate ultima mea creaţie literară, dacă voi mai păstra până atunci vreo fărâmă de talent.

Îmi aprindeam uneori un trabuc şi-mi pironeam, nelămurit, privirea în tavan, întrebându-mă cum de ajunsesem acolo, în loc să desenez arabescuri eroice pe un cer plin de glorie. Arabescurile pe care le făceam acum nu aveau nimic eroic, iar tipul de glorie pe care-l cucerisem în stabiliment la încheierea maratonului nu era câtuşi de puţin dintre acelea care-ţi asigură un loc în Panteon, după moarte. Da, cred că zeii jubilau. Latura lor moralizatoare şi didactică triumfa. Cu un picior proptit în spinarea mea, se aplecau probabil cu încântare spre mâna aceea de om întinsă spre flacăra din înalt pe care voia să le-o fure, dar pe care o făcuseră să se chircească asupra celui mai umil bulgăre de ţărână pământească. Îmi ajungea uneori la urechi un râs mitocănesc şi nu ştiam dacă era hohotul lor

ori cel al soldaţilor din sala comună. Oricum nu-mi păsa. Nu fusesem încă învins.

Am scăpat în mod providenţial de munca aceea silnică, graţie întâlnirii cu un camarad care-şi aştepta rândul la serviciul de permanenţă sanitară din preajma stabilimentului. M-a înştiinţat că nu mă ameninţă niciun pericol serios, că locotenent-colonelul Hamel, comandantul escadrei, nu doar că refuzase să-mi semnaleze dispariţia, dar că mai şi susţinuse cu încăpăţânare şi împotriva oricărei evidenţe că tentativa de furt a avionului nu-mi putea fi pusă în cârcă, pentru simplul motiv că nu venisem în Africa de Nord la bordul vreunuia dintre aparatele sale. Mulţumită acestei mărturii, pentru care îi exprim aici acestui francez întreaga mea recunoştinţă, nu am fost dat dezertor, mama nu a fost anchetată, iar poliţia a încetat să mă mai caute. Totuşi, această nouă situaţie, deşi favorabilă în sine, nu îmi dădea voie să ies iar la suprafaţă şi mă condamna la clandestinitate. Cum nu aveam o leţcaie în buzunar, pentru că lăsasem tot ce aveam în ghearele coanei Zoubida, m-am împrumutat cu bani de la amicul meu cât să-mi plătesc biletul de autocar până la Casablanca, unde aveam de gând să mă strecor la bordul unui vapor gata să ridice ancora.

Nu m-am putut totuşi resemna să plec din Meknés fără o vizită pe furiş la baza aviatică. S-a putut vedea că nu mă despart uşor de ceea ce mi-e drag, aşa că gândul de a-mi părăsi haina de piele în Africa mi-era de nesuportat. Niciodată nu avusesem mai multă nevoie de ea ca acum. Era un înveliş familiar şi ocrotitor, o carapace care-mi dădea un sentiment de siguranţă şi de forţă; ajutându-mă să strecor în ea o siluetă uşor ameninţătoare, hotărâtă, chiar primejdioasă pentru cei care ar fi îndrăznit să-i vrea răul, îmi îngăduia, de fapt să trec neobservat. Când am ajuns în cantonament, în camera unde locuisem, n-am văzut decât un cuier gol: vesta dispăruse.

M-am aşezat pe pat şi am început să plâng. Nu ştiu cât să fi bocit aşa, privind la cuierul gol… Acum, chiar mi se luase totul.

Am aţipit într-un sfârşit, într-o asemenea stare de sleială fizică şi nervoasă, încât am dormit şaisprezece ore la rând şi m-am trezit în aceeaşi poziţie în care mă prăbuşisem, de-a curmezişul patului, cu cascheta trasă pe ochi. Am făcut un duş rece şi am ieşit din unitate în căutarea autobuzului spre Casablanca. Pe drum mă aştepta o bucurie neprevăzută: am dat de-un negustor ambulant care avea în borcane, printre alte delicatese, castraveţi muraţi. Aveam în sfârşit dovada că puterea dragostei care mă veghea nu mă abandonase. M-am aşezat pe marginea drumului şi-am înfulecat o jumătate de duzină de castraveţi în loc de mic dejun. M-am simţit mai bine. Am rămas o vreme la soare, scindat între nevoia de a continua să mă înfrupt şi sentimentul că, în împrejurările tragice pe care le străbătea Franţa, trebuia să dau dovadă de stoicism şi de cumpătare. Mi-era cam greu să mă despart de negustor şi de borcanele lui şi chiar l-am întrebat, pierdut într-o vagă reverie, dacă n-avea o fată cu care să mă însor. Mă şi vedeam negustor de castraveţi muraţi alături de o tovarăşă de viaţă iubitoare şi credincioasă şi de un socru harnic şi îndatoritor. Eram într-un asemenea hal de zăpăceală şi de singurătate, că am fost la un pas să pierd autobuzul spre Casablanca. L-am oprit totuşi, cu o tresărire de energie şi, luând cu mine o rezervă zdravănă de castraveţi într-o foaie de ziar, am urcat în autobuz ţinându-mi strâns la piept credincioşii prieteni. E ciudat cum poate supravieţui copilul într-un om adult!

La Casablanca am descins în Place de France, unde am întâlnit aproape imediat doi elevi de la Şcoala de Aviaţie, aspiranţii Forsans şi Daligot, aflaţi, ca şi mine, în căutarea unei căi de evadare spre Anglia. Am hotărât să ne unim forţele şi ne-am petrecut toată ziua colindând prin oraş. Intrarea în port era păzită de jandarmi şi nu întâlneai urmă de ofiţer polonez pe străzi: ultimul transport de trupe engleze trebuie să fi plecat de mult. Spre orele unsprezece ale serii, stăteam sub un felinar, cam descurajaţi. Începusem s-o las mai moale, îmi spuneam că făcusem tot

ce era cu putinţă, şi că nimănui nu i se poate cere imposibilul. Simţeam că e ceva necurat la mijloc. Se deştepta în mine fatalismul stepei asiatice şi-mi şopocăia vorbe otrăvite. Sau există un destin, şi-atunci trebuie să se manifeste, sau nu există nimic, şi atunci mai bine stau liniştit la locul meu. Dacă o forţă senină şi dreaptă veghea cu adevărat asupra mea, ei bine, n-avea decât să se manifeste. Mama nu încetase niciodată să-mi vorbească despre victoriile şi laurii care aveau să mă încunune; de fapt, îmi făcuse nişte promisiuni: n-avea decât să se descurce.

Nu ştiu cum a făcut, dar am văzut dintr-odată venind spre mine, ivit parcă de nicăieri, un brav caporal polonez. I-am sărit în braţe: era primul caporal pe care-l strângeam la piept. Ne-a înştiinţat că *Oakrest*, un cargou britanic care transporta un contingent de trupe poloneze din Africa de Nord, urma să ridice ancora la miezul nopţii. A adăugat că se dăduse jos de pe vas pentru nişte provizii, ca să-şi completeze tainul. Cel puţin aşa credea el: eu însă ştiam care fusese de fapt forţa care-l mânase să părăsească vaporul şi care-i călăuzise paşii până sub reverberul care ne lumina melancolia. Se vede treaba că temperamentul artistic al mamei, care în mod constant şi, uneori, tragic o împinsese să ne rânduiască neobosit viitorul potrivit canoanelor marii literaturi, continua să se exprime în mine în acelaşi fel şi, cum încă nu-mi făcusem scepticul legământ de supunere faţă de artă, mă ambiţionam să găsesc în jurul meu, în viaţa însăşi, un imbold creator capabil să ne hotărască destinul într-un mod fericit.

Caporalul apăruse deci la momentul potrivit. Forsans a împrumutat de la el bluzonul, iar Daligot, cascheta; eu mi-am scos pur şi simplu haina şi le-am dat, tunător, tovarăşilor mei ordine în polonă, aşa că am străbătut fără probleme cordonul de jandarmi care străjuia grilajul portului şi pasarela, şi am urcat la bord, ajutaţi, trebuie precizat, de cei doi ofiţeri polonezi de serviciu, cărora le-am explicat situaţia noastră în câteva cuvinte dramatice, în frumoasa limbă a lui Mickiewicz:

— Misiune specială de legătură. Winston Churchill. Căpitan la Maison Rouge, Biroul numărul doi.

Am petrecut o noapte tihnită pe mare, în depozitul de cărbuni, legănaţi de nemaipomenite vise de glorie. Din păcate, goarna a dat deşteptarea tocmai în clipa când mă pregăteam să intru în Berlin pe un cal alb.

Moralul ne era destul de ridicat şi căpăta grabnic forme declamatorii: credincioşii noştri aliaţi englezi ne aşteptau cu braţele deschise; ridicând împreună săbiile şi pumnii împotriva zeilor duşmănoşi care-şi închipuiau că pot coborî omul la condiţia de învins, aveam, asemenea celor mai vechi apărători ai nobleţii sale, să scrijelim pe mutrele lor de satrapi însemnele demnităţii noastre.

Am ajuns la Gibraltar numai bine cât să fim prezenţi la întoarcerea flotei britanice, care tocmai scufundase eroic cele mai mândre vase ale noastre la Mers-el-Kébir. E lesne de imaginat ce însemna pentru noi această veste: ultima noastră speranţă, englezii, ne răspundeau cu o lovitură sub centură.

În acest aer sclipitor şi pur cu care Spania întâmpina Africa, era îndeajuns să ridic ochii ca să văd umbra mătăhăloasă a lui Totoche, zeul prostiei: sta în picioare în rada portului, răscăcărat, în apa albăstrie care-i venea până la glezne, cu capul dat pe spate, şi, ţinându-se de burdihan, umplea tot cerul cu hohotele lui de râs – purta, special pentru această ocazie, o caschetă de amiral englez.

Gândul m-a dus apoi la mama. Mi-o închipuiam coborând în stradă şi ducându-se să spargă geamurile Consulatului britanic din Nisa, de pe bulevardul Victor Hugo. Cu pălărioara într-o rână, peste părul alb, cu ţigara-n gură şi bastonul în mână, îi poftea pe trecători să i se alăture şi să-şi manifeste indignarea.

Neputând, în condiţiile date, să accept să mai rămân la bordul unui vapor englezesc şi, zărind în radă o vedetă rapidă sub steag tricolor, m-am dezbrăcat şi am plonjat în apă.

Eram complet năuc şi, neştiind ce hotărâre să iau şi-ncotro s-o apuc, mă repezisem instinctiv spre drapelul

naţional. În timp ce înotam, mi-a trecut pentru întâia oară prin cap gândul sinuciderii. Nu sunt însă o fire supusă şi nu-mi întind nimănui şi celălalt obraz. M-am hotărât aşadar să-l iau cu mine în lumea de dincolo pe amiralul englez care săvârşise măcelul de la Mers-el-Kébir. Cel mai simplu ar fi să-i cer o audienţă în Gibraltar şi să-mi descarc revolverul în medaliile lui, după ce-i voi fi transmis complimentele mele. Apoi m-aş lăsa împuşcat de bunăvoie: nu-mi displăcea ideea unui pluton de execuţie. Mi se părea că se potriveşte perfect cu felul în care înţeleg eu frumuseţea.

Aveam de străbătut doi kilometri, aşa că, ajutat şi de răcoarea apei, m-am mai liniştit un pic. La urma urmei, doar n-o să mă bat pentru Anglia! Josnica lovitură pe care ne-o dăduse era de neiertat, dar măcar dovedea că exista voinţa nestrămutată ca războiul să fie dus mai departe. Am hotărât că n-avea rost să-mi schimb planurile şi că trebuia să mă duc în Anglia, în pofida englezilor. Mă aflam totuşi la două sute de metri de vasul francez şi aveam nevoie să-mi trag puţin sufletul înainte s-o iau înapoi doi kilometri.

Am scuipat deci în sus – înot mereu pe spate – şi, scăpând în felul ăsta de amiralul britanic, lordul de Mers-el-Kébir, mi-am continuat drumul către vedeta rapidă. Am înotat până la scara vasului şi m-am căţărat la bord. Pe punte stătea aşezat un sergent aviator care curăţa cartofi. M-a privit ieşind în pielea goală din apă, fără să se arate deloc mirat. Când ai văzut Franţa pierzând războiul şi Marea Britanie scufundând flota aliată, nu te mai poate surprinde nimic.

— E totu-n regulă? m-a întrebat el politicos.

I-am explicat în ce situaţie mă aflu şi am aflat la rândul meu că vedeta rapidă mergea în Anglia, cu doisprezece aviatori la bord, care urmau să se întâlnească cu generalul de Gaulle. Am fost de acord că atitudinea flotei britanice era de condamnat şi, tot aşa, am tras amândoi concluzia că englezii aveau să continue războiul şi să refuze semnarea armistiţiului cu nemţii, ceea ce, până la urmă, era singurul lucru care conta.

Sergentul Caneppa – locotenent-colonelul Caneppa, Luptător pentru Eliberare, Comandor al Legiunii de Onoare, de douăsprezece ori citat pe ordinul de zi al armatei, avea să cadă în luptă optsprezece ani mai târziu, în Algeria, după ce se bătuse pe toate fronturile unde Franţa şi-a lăsat sângele – sergentul Caneppa, deci, mi-a propus să rămân la bord ca să mă cruţe de navigarea sub pavilion britanic şi s-a declarat cu atât mai încântat de prezenţa mea la bord cu cât asta însemna un om în plus la curăţat cartofi. Am chibzuit cu gravitatea cuvenită asupra acestui factor nou şi neprevăzut şi am admis că, oricât de necaz mi-ar fi fost pe englezi, preferam să fac traversarea sub pavilionul lor decât să trebuiască să mă supun unor munci menajere atât de opuse firii mele inspirate. I-am fâlfâit un mic gest prietenesc şi m-am zvârlit din nou în valuri.

Călătoria de la Gibraltar la Glasgow a durat şaptesprezece zile şi am descoperit că vaporul transporta şi alţi „dezertori" francezi, cu care am făcut cunoştinţă. Printre ei, Chatoux, doborât ulterior deasupra Mării Nordului; Gentil, care avea să se prăbuşească cu avionul său Hurricane într-o luptă de unul contra zece; Loustreau, căzut în Creta; cei doi fraţi Langer, dintre care cel mic mi-a fost pilot înainte să fie ucis de un fulger, în plin zbor, pe cerul Africii, iar celălalt încă trăieşte; Mylski-Latour, care avea să-şi schimbe numele în Latour-Prendsgarde şi care avea să cadă cu al său Beaufighter, cred, în largul apelor Norvegiei. Mai erau şi marsiliezul

Rabinovitch, zis Olive, mort la un antrenament; Charnac, care a sărit cu bombele în spate deasupra regiunii Ruhr; Stone, cel stăpân pe sine, care încă zboară; şi alţii alături de ei, cu nume mai mult sau mai puţin fictive, inventate ca să-şi protejeze familiile rămase în Franţa, sau pur şi simplu ca s-o rupă cu trecutul; dar printre toţi răzvrătiţii prezenţi la bordul lui *Oakrest* era unul al cărui nume nu va înceta nicicând să-mi dezlege, undeva în adâncul inimii, toate întrebările, îndoielile şi descurajările.

Se numea Bouquillard şi, la treizeci şi cinci de ani, era de departe cel mai vârstnic dintre noi. Scund mai degrabă, uşor adus de spate, purtând o veşnică beretă, cu ochi căprui veghind o faţă prelungă şi prietenoasă, era de un calm şi de o blândeţe îndărătul cărora se afla una dintre acele văpăi care fac din Franţa cel mai luminat loc din lume.

A devenit cel dintâi „as” al bătăliei pentru Anglia, înainte să cadă, după cea de-a şasea lui victorie; şi-atunci, douăzeci de piloţi, stând în picioare la centrul de comandă, cu ochii lipiţi de gura neagră a megafonului, l-au auzit cântând, până la explozia finală, marele cântec de luptă francez şi, în timp ce mâzgălesc aceste rânduri, în faţa Oceanului, al cărui vuiet a acoperit atâtea alte chemări, atâtea alte ameninţări, iată că acel cântec îmi vine dintr-odată pe buze şi, încercând să reînvii un trecut, o voce, un prieten, iată-l că se iveşte din nou viu şi surâzător lângă mine şi-mi trebuie toată singurătatea de la Big Sur ca să-i fac loc.

N-are o stradă cu numele său la Paris, dar pentru mine toate străzile din Franţa îi poartă numele.

CAPITOLUL XXXV

La Glasgow am fost întâmpinaţi în sunetele de cimpoi ale unui regiment scoţian, care a defilat sub ochii noştri în ţinută stacojie de gală. Mamei îi plăceau mult marşurile militare, dar sila faţă de Mers-el-Kébir nu ne părăsise încă, aşa încât, întorcând spatele fanfarei care se perinda pe aleile parcului unde aveam cantonamentul, toţi militarii francezi s-au întors tăcuţi în corturile lor, în vreme ce vajnicii scoţieni, ofensaţi la culme şi mai stacojii ca niciodată, au continuat cu o îndărătnicie tipic britanică să umple de antren aleile pustii. Din cincizeci de aviatori câţi eram acolo, doar trei au mai rămas în viaţă la sfârşitul războiului. În lunile cumplite care au urmat, răspândiţi pe cerul englez, pe cerul francez, pe cerul rus, pe cerul african, au doborât, doar ei, mai mult de o sută cincizeci de avioane inamice, după care au fost doborâţi la rândul lor. Mouchotte, douăsprezece victorii, Castelain, nouă

victorii, Marquis, douăsprezece victorii, Léon, zece victorii, Poznański, cinci victorii, Daligot… La ce bun să şopteşti aceste nume care nu mai spun nimănui nimic? Din nou, la ce bun, câtă vreme nu m-au părăsit, de fapt, niciodată? Tot ce a mai rămas viu în mine li se datorează. Uneori mi se pare că nu continui să trăiesc decât din politeţe, şi că, dacă-mi mai las inima să bată, o fac doar pentru că mi-au plăcut întotdeauna animalele.

La scurtă vreme după sosirea mea la Glasgow, mama m-a împiedicat să comit o prostie ireparabilă, ale cărei stigmate şi remuşcări riscam să le car după mine toată viaţa. Se ştie în ce condiţii am fost împiedicat să-mi iau tresa de sublocotenent, la terminarea Şcolii de Aviaţie de la Avord. În sufletul meu, rana acestei nedreptăţi era încă proaspătă şi dureroasă. Iată însă că nimic nu era mai uşor, acum, decât s-o vindec singur. Trebuia doar să-mi cos o tresă de sublocotenent pe mâneci, şi gata. La urma urmei, era dreptul meu şi fusesem lipsit de el de către nişte nemernici. De ce să nu-mi fac dreptate?

E de la sine înţeles că mama şi-a băgat imediat nasul. Nu pentru că i-aş fi cerut sfatul, nici vorbă. Ba chiar am făcut tot posibilul s-o ţin departe de micul meu plan şi s-o alung din gândurile mele. De pomană: cât ai bate din palme, a ajuns acolo, lângă mine, cu bastonul în mână, şi mi-a spus tot soiul de vorbe jignitoare. Nu aşa mă crescuse, nu asta aştepta de la mine. Niciodată, niciodată n-avea să mă mai lase să pun piciorul la noi în casă, dacă săvârşeam o asemenea faptă. Era topită de ruşine şi de supărare. Degeaba încercam să scap de ea, cu coada între picioare, pe străduţele din Glasgow, nu mă slăbea o clipă, mă amenința cu bastonul şi-i vedeam limpede chipul, când rugător şi indignat, când schimonosit de expresia aceea de nelămurire pe care i-o cunoşteam atât de bine. Purta tot mantoul ei cel gri şi pălărioara gri cu violet, iar la gât avea şiragul de perle. Femeilor cel mai repede le îmbătrâneşte gâtul.

Am rămas sergent.

La Olympia Hall, din Londra, unde se adunaseră cei

dintâi voluntari francezi, tinerele şi doamnele din înalta societate veneau să ne facă oleacă de conversaţie. Una dintre ele, o încântătoare blondă în uniformă militară, a jucat cu mine nenumărate partide şah. Părea foarte hotărâtă să ridice moralul bieţilor voluntari francezi şi ne-am petrecut tot timpul în jurul tablei de şah. Era o jucătoare excelentă şi mă bătea de fiecare dată de-mi mergeau fulgii, după care îmi propunea o nouă partidă. După şaptesprezece zile pe mare, să-ţi iroseşti timpul jucând şah cu o tânără splendidă, când ţie nu-ţi stă capul decât la luptă, e una dintre cele mai enervante îndeletniciri posibile. Până la urmă, am preferat s-o evit şi am privit-o de la distanţă cum se măsura cu un sergent de artilerie, care a sfârşit prin a deveni la fel de posomorât şi fără chef ca mine. Stătea aşa, blondă şi fermecătoare, şi, cu un uşor aer sadic, muta piesele pe eşichier. O depravată. Niciodată n-am întâlnit o fată de familie bună care să se străduiască mai mult să distrugă moralul armatei.

Pe vremea aceea nu ştiam boabă de engleză şi contactele mele cu localnicii au fost destul de anevoioase; din fericire, izbuteam uneori să mă fac înţeles prin semne. Englezii nu prea gesticulează, dar reuşeşti totuşi să-i faci să priceapă ce vrei de la ei. În acest sens, necunoaşterea unei limbi poate chiar să simplifice raporturile, reducându-le la esenţă şi scutindu-te de introduceri inutile şi de arabescuri.

La Olympia Hall mă împrietenisem cu un băiat căruia îi voi spune aici Lucien şi care, după mai multe zile şi nopţi de nuntire deosebit de agitate, îşi trăsese brusc un glonţ în inimă. În trei zile şi patru nopţi îşi făcuse timp să se-ndrăgostească lulea de o animatoare de la Wellington, un local pe care cei de la R.A.E. îl frecventau cu asiduitate, să fie înşelat de aceasta cu un alt client şi, din această pricină, să fie lovit de o asemenea tristeţe, încât moartea să i se pară singura soluţie. În realitate, cei mai mulţi dintre noi părăsiseră Franţa şi îşi lăsaseră familiile în mare grabă şi în nişte împrejurări ieşite din comun, iar reacţia nervoasă nu apărea adesea decât după câteva săptămâni şi

cu manifestări adesea neprevăzute. Unii încercau să se agaţe de primul colac de salvare ce le ieşea în cale, iar cum, în cazul prietenului meu, colacul se dezumflase imediat sau, mai precis, trecuse la următorul solicitant, Lucien s-a dus la fund sub povara disperărilor acumulate. În ceea ce mă priveşte, eram agăţat de un colac bun în orice împrejurare, aflat la distanţă, e drept, dar care îmi dădea un sentiment de siguranţă desăvârşită, fiindcă o mamă, în ultimă instanţă, nu te lasă la greu decât arareori. Pe-atunci mi se-ntâmpla totuşi să beau câte o sticlă de whisky pe noapte, prin câte unul din locşoarele pe unde ne târâm nerăbdarea şi frustrările. Eram scoşi din minţi de lentoarea cu care ni se repartizau avioane şi cu care eram trimişi la luptă. Cel mai adesea stăteam cu Lignon, de Mézillis, Béguin, Périer, Barberon, Roquére, Melville-Lynch. Lignon şi-a pierdut un picior în Africa, a continuat să zboare cu o proteză şi a fost doborât când era într-un Mosquito, în Anglia. Béguin a fost ucis în Anglia, după opt victorii pe frontul rusesc. De Mézillis şi-a lăsat antebraţul stâng la Tibesti, cei de la R.A.F. i-au făcut o proteză şi a fost ucis pe un Spitfire în Anglia. Pigeaud a fost doborât în Libia; cu arsuri deosebit de grave, a mers cincizeci de kilometri pe jos prin deşert şi a căzut secerat când a atins liniile noastre. Roquére a fost torpilat în largul apelor de la Freetown şi a fost apoi înghiţit de rechini sub ochii soţiei sale. Astre de Vialatte, Saint-Péreuse, Barberon, Périer, Langer, Ézanno magnificul, cutezător fără pereche, sunt şi astăzi în viaţă. Ne întâlnim uneori. Destul de rar: tot ce aveam să ne spunem a fost ucis.

Am fost împrumutat către Royal Air Forces pentru câteva misiuni de noapte peste Wellington şi Blenheim, ceea ce i-a prilejuit postului BBC să anunţe cu gravitate, încă din iulie 1940, că „aviaţia franceză a bombardat Germania, plecând de la bazele sale britanice”, Aviaţia franceză” era un coleg numit Morel şi cu mine. Comunicatul BBC o entuziasmase peste măsură pe mama. Fiindcă, în mintea ei, nu se îndoise o clipă de ceea ce însemna de fapt „aviaţia franceză, plecând de la bazele

sale britanice”. Adică eu. Am aflat mai apoi că, timp de câteva zile, îşi plimbase prin piaţa Buffa un chip radios şi răspândise vestea cea mare: eram în sfârşit stăpân pe situaţie.

După aceea am fost trimis la Saint-Athan şi, în timpul unei permisii la Londra împreună cu Lucien, acesta din urmă, dintr-odată, după ce mă sunase de la hotel să-mi spună că era totul în ordine şi că avea moralul ridicat, a pus receptorul în furcă şi s-a sinucis. Atunci, pe loc, am fost tare supărat pe el, dar furiile mele nu durează niciodată prea mult şi, atunci când, alături de doi caporali, am fost însărcinat să escortez lada funerară până la micuţul cimitir militar din R, îmi trecuseră complet.

La Reading, un bombardament distrusese calea ferată şi am fost nevoiţi să aşteptăm câteva ceasuri. Am lăsat lada la sala de bagaje, şi cu recipisa cuvenită în buzunar, ne-am dus să dăm o raită prin oraş. Oraşul Reading nu era amuzant deloc şi, ca să luptăm împotriva acelei atmosfere deprimante, ne-am văzut nevoiţi să bem un pic mai mult decât s-ar fi cuvenit, aşa încât, atunci când ne-am întors la gară, nu eram în stare să cărăm lada. Am chemat doi hamali, le-am dat recipisa şi le-am cerut să pună lada în vagonul de bagaje. Ajunşi la destinaţie, într-un *black-out* total şi neavând la dispoziţie decât trei minute ca să ne recuperăm prietenul, ne-am năpustit în vagon şi, de-abia am avut răgaz să punem mâna pe ladă, că trenul s-a şi urnit din loc. După un nou drum de o oră într-un camion, am putut în sfârşit să ne depunem povara la punctul de pază al cimitirului, unde am lăsat-o peste noapte, dimpreună cu drapelul care urma să fie folosit la ceremonie. A doua zi dimineaţă, când am ajuns la punctul de pază, am dat peste un subofiţer englez zăpăcit, care ne privea cu ochii măriţi. Potrivind drapelul tricolor peste ladă, şi-a dat seama că aceasta avea scris pe ea cu litere negre sloganul publicitar al unei mărci de bere foarte cunoscute: *Guinness is good for you*. Nu ştiu dacă hamalii, furioşi din pricina bombardamentului, au fost de vină sau chiar noi, pe când eram în *black-out*, însă un lucru e sigur:

cineva, undeva, încurcase lăzile. Eram, desigur, foarte necăjiţi, cu atât mai mult cu cât preotul aştepta, alături de şase soldaţi aliniaţi pe marginea gropii, pregătiţi pentru salva de onoare. Până la urmă, preocupat în primul rând să nu ne expunem acuzaţiei de neseriozitate pe care aliaţii noştri britanici ar fi fost tare dispuşi s-o formuleze împotriva francezilor liberi, am hotărât că era prea târziu să dăm înapoi şi că era în joc prestigiul uniformei. L-am privit ţintă în ochi pe sergentul englez, acesta a făcut un scurt semn din cap ca să arate că pricepe perfect şi, după ce am aşezat din nou drapelul pe ladă, am dus-o pe umeri la cimitir şi am început înmormântarea. Preotul a zis câteva cuvinte, noi am luat poziţie de drepţi cu mâna la chipiu, salva a fost trasă spre cerul albastru iar eu m-am simţit cuprins de o asemenea furie împotriva omului care ne părăsise la greu, care cedase în faţa duşmanului, care se dovedise lipsit de camaraderie şi care se sustrăsese de la necruţătoarea noastră întovărăşire, că mi s-au încleştat pumnii şi mi-a venit pe buze o vorbă de ocară, în timp ce mi se punea un nod în gât.

N-am aflat nici până acum ce s-a întâmplat cu cealaltă ladă, cea bună. Îmi vin în minte tot soiul de ipoteze interesante.

CAPITOLUL XXXVI

În cele din urmă am fost trimis să mă antrenez la Andover, cu escadrila de bombardament care se pregătea să plece în Africa sub comanda lui Astier de Villatte. Deasupra capetelor noastre se desfăşurau atunci luptele istorice în care junii englezi ţineau piept unui duşman înverşunat, cu o cutezanţă surâzătoare, şi schimbau soarta lumii. Nu erau mulţi. Printre ei, şi nişte francezi: Bouquillard, Mouchotte, Blaise… Eu, nu. Hoinăream pe câmpurile însorite, cu ochii lipiţi de cer. Uneori. Câte un tânăr englez ateriza pe pistă într-un Hurricane ciuruit de gloanţe, îşi făcea plinul de benzină şi de muniţie şi pleca din nou la luptă. Toţi purtau în jurul gâtului eşarfe multicolore, aşa că m-am apucat şi eu să port eşarfă la gât. A fost singura mea contribuţie la bătălia pentru Anglia,

încercam să nu mă gândesc la mama şi la tot ce-i promisesem. Am simţit pentru Anglia o prietenie şi o stimă de care niciunul dintre cei care au avut cinstea să păşească pe meleagurile ei, în iulie 1940, nu se va dezice vreodată.

Odată încheiat antrenamentul, am avut dreptul la patru zile de permisie la Londra, înainte să ne îmbarcăm pentru

Africa. Aici se situează un episod de o stupizenie fără margini, chiar şi pentru viaţa mea de campion.

În a doua zi de permisie, în timpul unui bombardament mai violent decât altele, la Wellington, unde îşi dădeau întâlnire toţi aviatorii aliaţi, mă aflam în compania unei tinere poete din Chelsea. Poeta s-a dovedit o mare decepţie, nu făcea decât să vorbească fără încetare şi apoi iar să vorbească despre T.S. Eliot, Ezra Pound şi Auden, aruncând spre mine frumoasa-i privire albastră, ce scăpăra de imbecilitate. N-o mai puteam îndura şi o uram din tot sufletul. Din când în când, o sărutam tandru pe gură ca s-o fac să tacă, dar pentru că nasul meu paradit era în continuare înfundat, după vreun minut mă vedeam silit să-i părăsesc buzele ca să respir – dar nu mă îndepărtam bine, că ea turna la loc despre E.E. Cummings şi despre Walt Whitman. Mă întrebam dacă n-ar fi fost mai potrivit să simulez o criză de epilepsie, ceea ce fac întotdeauna în împrejurări asemănătoare, dar eram îmbrăcat în uniformă şi ar fi fost cam stânjenitor; aşa că m-am mulţumit să-i mângâi gingaş buzele cu vârful degetelor, încercând să-i stăvilesc şuvoiul vorbelor în timp ce, cu o privire grăitoare îi sugeram o tăcere tandră şi languroasă, în care să se-audă doar vocea inimii. În zadar! N-am putut nicicând să suport plictiseala venită din conversaţie şi prostia provocată de intelect şi începeam să simt cum picăturile de năduşeală mi se scurg de pe frunte, în timp ce privirea îngrozită mi se pironise pe acel sfincter bucal care nu înceta să se închidă şi să se caşte, să se închidă şi să se caşte, şi m-am năpustit încă o dată asupra organului cu pricina cu toată energia disperării, încercând

zadarnic să-l opresc cu sărutări. Am văzut aşadar cu imensă uşurare cum un chipeş ofiţer aviator polonez din armata Anders se apropie de masa noastră şi, înclinându-se în faţa tinerei, o pofteşte la dans. Cu toate că eticheta în vigoare interzice invitarea unei femei însoţite, i-am zâmbit recunoscător şi m-am răsturnat pe banchetă, dând peste cap două pahare unul după altul, după care i-am adresat câteva gesturi disperate chelneriţei, decis să achit nota de plată şi să dispar în noapte. Tocmai gesticulam ca înecatul încercând să-i atrag atenţia ospătăriţei, când micuţa Ezra Pound s-a întors la masă şi a început să-mi vorbească îndată despre revista *Horizon*, pe al cărei redactor-şef îl admira ceva de speriat. Politicos ca întotdeauna, m-am prăbuşit peste masă, cu capul prins în mâini, astupându-mi urechile şi fiind hotărât să nu mai ascult o vorbuliţă din ce îndruga. În acel moment, s-a arătat un al doilea ofiţer polonez. I-am zâmbit cu un aer graţios: cu un strop de noroc, micuţa Ezra Pound avea, poate, să-şi găsească alte puncte comune cu el decât literatura şi voi izbuti să scap. Nici vorbă! N-a plecat bine, că s-a şi întors. Când mă ridicam s-o întâmpin, cu vechea mea galanterie franţuzească, a apărut un al treilea ofiţer polonez. Dintr-odată, mi-am dat seama că eram privit. Şi am mai băgat de seamă că era vorba despre o acţiune integral premeditată şi că intenţia şi întreaga atitudine a celor trei ofiţeri polonezi erau vădit injurioase şi ofensatoare la adresa mea.

Nici măcar nu-i dădeau partenerei mele răgaz să se-aşeze, o apucau, unul după altul, de braţ, zvârlindu-mi priviri ironice şi zeflemitoare. După cum am spus, la Wellington era buluc de ofiţeri aliaţi, englezi, canadieni, norvegieni, olandezi, cehi, polonezi, australieni, şi începusem să fiu luat în tărbacă, cu atât mai mult cu cât sărutările mele tandre nu trecuseră neobservate: îmi luau fata, iar eu nu reacţionam. Mi s-a suit sângele la cap: era în joc prestigiul uniformei. Mă aflam, aşadar, în situaţia absurdă de a trebui să mă lupt ca să păstrez o fată de care, de ore în şir, mă dădusem de ceasul morţii ca să mă

descotorosesc. N-aveam însă de ales. Oricât de totală ar fi fost nerozia situaţiei, n-aveam dreptul să mă fofilez. M-am ridicat prin urmare zâmbind şi, după ce am rostit cu glas foarte puternic, în engleză, cele câteva vorbe bine chitite pe care lumea le aştepta de la mine, am început prin a-i arunca în faţă paharul de whisky celui dintâi locotenent, apoi un dos de palmă peste bot celui de-al doilea, după care m-am aşezat, cu onoarea salvată şi cu mama privindu-mă plină de satisfacţie şi mândrie. Credeam c-am isprăvit. Greşeală! Al treilea polonez, cel căruia nu-i făcusem nimic pentru că nu mai aveam niciun membru disponibil, s-a considerat insultat. În timp ce încercau să ne despartă, a început să deşerte ocări la adresa aviaţiei franceze şi a dezvăluit în gura mare felul în care Franţa se purtase cu eroica aviaţie poloneză. Am avut o scurtă pornire de simpatie faţă de el. La urma urmei, şi eu eram niţel polonez, dacă nu prin sânge, măcar prin anii pe care-i trăisem în ţara lui – câtăva vreme, chiar deţinusem un paşaport polonez. A fost cât pe ce să-i strâng mâna, însă, în loc de asta, obligat de codul de onoare şi neputând să-mi eliberez braţele imobilizate, unul de către un australian şi celălalt de către un norvegian, i-am dat un foarte izbutit cap în gură. Pentru că, în ultimă instanţă, cine eram eu ca să mă pun de-a curmezişul tradiţiilor din codul de onoare polonez? A părut mulţumit şi s-a prăbuşit. Am crezut că s-a terminat. Greşeală! Cei doi tovarăşi ai lui m-au invitat să-i urmez afară. Am acceptat cu bucurie – nădăjduind că scap de micuţa Ezra Pound. Din nou greşeală! Micuţa, simţind cu un instinct infailibil că se afla în plină „experienţă de viaţă”, mi s-a agăţat hotărâtă de braţ. Ne-am regăsit toţi cinci afară, în bezna de camuflaj. Ploua din greu cu bombe. Ambulanţele treceau cu sirenele lor mieroase, dezgustătoare.

— Bine, şi-acum?

— Duel! a zis unul din cei trei locotenenţi.

— Cu neputinţă, le-am spus. Nu mai avem public. E întuneric peste tot. Lipsă de galerie. N-are niciun rost să ne-agităm. Aţi priceput, tăntălăilor?

— Toţi francezii sunt nişte laşi, a zis alt locotenent polonez.

— Bine, duel, le-am răspuns.

Mă pregăteam să le propun să rezolvam treaba în Hyde Park. În zgomotul tunurilor antiaeriene cu care era împânzit parcul, palidele noastre focuri de revolver ar fi trecut neobservate şi am fi putut lăsa în urma noastră, fără grijă, un cadavru în întuneric. Nu voiam cu niciun chip să mă expun unor sancţiuni disciplinare din pricina unei aventuri cu polonezi piliţi. Pe de altă parte, în întunecime, riscam să nu nimeresc şi, cu toate că neglijasem oarecum tirul cu pistolul în anii din urmă, nu dădusem uitării pe de-a-ntregul lecţiile locotenentului Sverdlovski, aşa încât eram convins că, într-un loc civilizat, aş fi putut să ating onorabil ţinta.

— Unde duel? am întrebat.

Mă feream grijuliu să le vorbesc în polonă. Aş fi riscat să seiste confuzie. Năzuiau să se răzbune pe Franţa prin mine, aşa că n-avea rost să le creez condiţii psihologice anevoioase.

— Unde duel? am întrebat.

S-au sfătuit.

— La Regent's Park Hotel, au hotărât ei în sfârşit.

— Pe acoperiş?

— Nu, într-o cameră. Duel cu pistolul de la cinci metri.

Mi-am spus că, în marile hoteluri londoneze, fetele nu erau în general lăsate să urce în cameră cu patru bărbaţi, aşa că am văzut aici un nesperat prilej să scap de micuţa Ezra Pound. Îmi stătea agăţată de braţ: un duel cu pistolul de la cinci metri distanţă – asta da literatură! mieuna, aţâţată ca o mâţă. Ne-am suit într-un taxi, după o prelungă discuţie curtenitoare, menită să stabilească cine urcă primul, şi am trecut pe la Clubul R.A.F., unde polonezii au coborât ca să-şi ia revolverele de serviciu. Eu nu aveam decât revolverul de calibru 6, 35, pe care-l purtam mereu la subraţ. Apoi maşina ne-a dus la Regent. Fiindcă micuţa Ezra Pound insista să urce şi ea, a trebuit să punem mână

de la mână şi să închiriem un apartament cu living. Înainte să urcăm, unul dintre locotenenţi a ridicat un deget.

— Martor! a zis el.

Am privit de jur-împrejurul meu, în căutarea unei uniforme franceze. Nu era niciuna. Holul hotelului era ticsit cu civili, cei mai mulţi în pijamale, care nu îndrăzneau să rămână în camere în plin bombardament, aşa încât veniseră în foaier, înfofoliţi cu fulare şi în halate, în timp ce bombele zguduiau pereţii. Un căpitan englez, cu monoclu la ochi, tocmai completa o fişă la recepţie. M-am dus la el.

— Domnule, i-am zis. Sunt implicat într-un duel, la camera 520, etajul cinci. Vreţi să fiţi martorul meu?

A surâs cu lehamite.

— Ah, franţujii! a spus el. Mulţumesc, dar n-am curiozităţi de-astea.

— Domnule, i-am zis. Nu e deloc ce credeţi. Un duel adevărat. De la distanţă de cinci metri, cu pistolul, cu trei patrioţi polonezi. Eu însumi sunt un pic patriot polonez şi, cum în joc e onoarea Franţei, nu am dreptul să mă eschivez. Pricepeţi?

— Perfect, a spus el. Lumea e plină de patrioţi polonezi. Din păcate, unii din ei sunt nemţi, francezi sau englezi. Aşa se nasc războaiele. Tot din păcate, domnule, nu pot să vă asist. O vedeţi pe tânăra persoană de acolo?

Stătea aşezată pe o banchetă, blondă şi cu vino-ncoa', exact ce-i trebuie unui tip în permisie. Căpitanul şi-a aranjat monoclul şi a oftat.

— Mi-a luat cinci ore s-o conving. Am dansat trei ceasuri, am cheltuit o groază de bani, i-am susurat tandru în taxi şi, în cele din urmă, a acceptat. Nu pot să mă duc acum să-i explic că, înainte să urcăm în cameră, trebuie să fac pe martorul. De altfel, nu mai am douăzeci de ani, e ora două noaptea, am fost silit să lupt cinci ore ca s-o conving şi acum sunt complet la pământ. Nu mai am pic de chef, dar sunt şi eu puţin patriot polonez şi n-am dreptul să mă eschivez. Tremur tot gândindu-mă la ce-o să iasă. Pe scurt, domnule, găsiţi-vă alt martor: am eu însumi un duel pe

cap. Întrebaţi-l pe portar.

Am aruncat din nou privirea roată. Printre persoanele aşezate pe banchetele circulare, în centru, se afla un domn în pijama, cu pardesiu, papuci, pălărie, fular şi aer posac, care-şi împreună mâinile şi ridica ochii spre cer de fiecare dată când vreo bombă prea apropiată părea să-i cadă în cap. În noaptea aceea, aveam parte de un bombardament de clasă. Pereţii se zguduiau. Ferestrele se făceau ţăndări. Cădeau obiecte. L-am privit cu atenţie pe domnul respectiv. Ştiu instinctiv să-i recunosc pe oamenii cărora vederea unei uniforme le inspiră o teamă adâncă şi respectuoasă. Nu refuză nimic autorităţii. M-am dus direct la el şi i-am explicat că nişte raţiuni imperioase îi cereau să fie prezent ca martor la un duel cu pistolul, care urma să aibă loc la etajul cinci al hotelului. Mi-a aruncat o privire înspăimântată şi rugătoare, dar, în faţa aerului meu neîndurător şi cu epoleţi, s-a ridicat oftând. Ba chiar a găsit şi o frază de circumstanţă:

— Sunt fericit să contribui la efortul de război al Aliaţilor, a zis el.

Am ucat pe jos: pe timp de alarmă, ascensoarele nu funcţionau. Plantele pricăjite din ghivece tremurau pe fiecare palier. Micuţa Ezra Pound, spânzurată de braţul meu, era pradă unei excitaţii literare respingătoare şi murmura, ridicându-şi spre mine ochii lăcrimoşi:

— O să ucideţi un om! Simt că veţi ucide un om!

Martorul meu se sprijinea de ziduri la fiecare şuierat de bombă. Cei trei polonezi erau antisemiţi şi au privit alegerea martorului ca pe o jignire suplimentară. Cu toate astea, bietul om a continuat să urce treptele aşa cum alţii coboară în infern, închizând ochii şi murmurând rugăciuni. Etajele superioare erau complet pustii, părăsite de clienţi, şi le-am spus patrioţilor polonezi că orice coridor mi se părea acolo un teren ideal pentru confruntare. Am cerut, de asemenea, ca distanţa să fie mărită la zece paşi. S-au declarat de acord şi au început să măsoare locul. Îmi doream să nu sufăr nici cea mai mică zgârietură în povestea asta, dar nici nu voiam să risc să-mi ucid

adversarul, sau să-l rănesc prea tare, ca să nu-mi atrag neplăceri. Un cadavru dintr-un hotel sfârşeşte mereu prin a fi remarcat, iar un rănit grav nu poate coborî de unul singur pe scări. Pe de altă parte, cunoscând onoarea poloneză – *honor polski* – am cerut să primesc asigurarea că nu va fi nevoie să mă bat, pe rând, cu fiecare dintre patrioţi, în condiţiile în care primul era scos din luptă. Se cuvine să mai adaug ceva: pe toată durata acestui incident, mama nu s-a împotrivit nicicum. Se simţea probabil fericită că făceam în sfârşit ceva pentru Franţa. Iar duelul cu pistolul, la distanţa de zece paşi, îi convenea de minune. Ştia prea bine că Puşkin şi Lermontov fuseseră amândoi ucişi în dueluri cu pistolul, şi nu degeaba mă târâse, încă de la vârsta de opt ani, la locotenentul Sverdlovski.

M-am pregătit. Trebuie să mărturisesc că nu eram pe deplin stăpân pe mine, pe de-o parte pentru că micuţa Ezra Pound mă scotea din fire şi, pe de alta, pentru că mă temeam ca nu cumva vreo bombă, căzând prea aproape atunci când aveam să apăs pe trăgaci, să mă facă să-mi tremure mâna şi să atragă urmări neplăcute pentru ţinta mea.

În cele din urmă, ne-am ocupat poziţiile pe culoar, am ochit cât am putut de bine, dar condiţiile nu erau ideale, exploziile şi şuierăturile se ţineau lanţ în preajma noastră şi, atunci când supraveghetorul înfruntării, unul dintre polonezi, profitând de o acalmie, a dat semnalul, mi-am atins adversarul un pic mai serios decât ar fi fost sănătos pentru mine. Ne-am instalat confortabil în apartamentul pe care-l închiriasem, şi micuţa Ezra Pound s-a trezit în grabă că face pe infirmiera şi pe sora de caritate, aşteptând vindecarea, pentru că, până la urmă, locotenentul nu fusese rănit decât la umăr. După aceea, am avut momentul meu de glorie. Mi-am salutat adversarii, care m-au salutat la rândul lor pocnindu-şi tocurile, după obiceiul prusac, şi apoi, în cea mai bună polonă a mea, cu cel mai curat accent de Varşovia, le-am spus tare şi răspicat ce credeam despre ei. Expresia de tâmpire care le-a cuprins chipurile atunci când noianul de insulte rostite

în bogata lor limbă natală a început să se reverse asupră-le a fost unul dintre cele mai frumoase momente din cariera mea de patriot polonez şi a compensat din plin iritarea profundă pe care mi-o pricinuiseră. Surprizele serii nu se isprăviseră însă. Martorul meu care, în timpul schimbului de focuri, dispăruse într-una din camerele goale, a venit după mine pe scări, cu un aer radios. Părea că uitase de spaimă şi de bombele de-afară. Cu un surâs care i se lăţea pe chip într-atât încât m-a făcut să mă tem pentru urechile lui, a scos din portofel patru bancnote drăgălaşe de cinci lire şi a încercat să mi le înghesuie în mână. Pentru că respingeam această ofrandă cu demnitate, a făcut un gest către apartamentul unde îi lăsasem pe cei trei polonezi şi a spus, într-o franceză stricată:

— Cu toţii nişte antisemiţi! Sunt polonez eu însumi şi-i ştiu! Hai, luaţi, luaţi!

— Domnule, i-am spus eu în polonă, în timp ce încerca să-mi strecoare bancnotele în buzunar, domnule, onoarea mea de polonez, *moj honor polski*, nu-mi îngăduie să primesc aceşti bani. Trăiască Polonia, domnule, care este o veche aliată a ţării mele!

Am văzut cum i se cască gura peste măsură, iar ochii săi au dat glas acelei monumentale neputinţe de a înţelege pe care atât îmi place s-o văd în privirea oamenilor; l-am lăsat acolo, cu bancnotele în mână şi am coborât, fluierând, treptele, câte patru odată, şi de-acolo în noapte.

A doua zi, încă de dimineaţă, o maşină a poliţiei venea să mă culeagă de la Odiham şi, după câteva momente destul de neplăcute, petrecute la Scotland Yard, am fost predat autorităţilor franceze, la Statul Major al amiralului Muselier, unde am fost interogat amical de către locotenentul de marină d'Angassac. Ne înţeleseserăm între noi că locotenentul polonez avea să părăsească hotelul sprijinit de tovarăşii săi şi prefăcându-se beat, dar micuţa Ezra Pound nu putuse să reziste pornirii de a chema o ambulanţă, aşa că o cam încurcasem. Am fost ajutat de faptul că personalul navigant bine instruit era pe vremea aceea foarte rar în Franţa Liberă şi

că era deci nevoie de mine, dar şi datorită iminenţei plecării escadrilei mele către alte zări, însă cred că şi mama se agitase probabil niţel, în culise, pentru că am scăpat doar cu un blam, ceea ce n-a omorât niciodată pe nimeni, şi m-am îmbarcat, vesel nevoie mare, câteva zile mai târziu, spre Africa.

CAPITOLUL XXXVII

La bordul lui *Arundel Castle* erau vreo sută de tinere englezoaice de familie bună, toate angajate voluntar în corpul feminin de conducătoare auto, şi cele cincisprezece zile cât a durat traversarea, în întunericul total, instituit pentru camuflaj, ne-au lăsat cea mai bună impresie. Şi azi mă întreb cum de n-a luat foc vaporul.

Într-o seară, ieşisem pe punte şi, sprijinit cu coatele de bastingaj, priveam dâra fosforescentă lăsată în apă de vapor, când am auzit pe cineva venind tiptil spre mine şi m-am simţit apucat de mână. Ochii mei, deprinşi cu întunericul, de-abia au avut timp să recunoască silueta plutonierului-şef responsabil cu disciplina în formaţiunea noastră, că acesta îmi şi dusese mâna la gură şi o acoperea cu sărutări. Pare-se că avea o întâlnire în locul unde mă aflam cu o dulce şoferiţă, dar, ieşind din salonul puternic luminat şi trezindu-se brusc în întuneric, fusese victima unei greşeli perfect scuzabile. O clipă, l-am lăsat în treaba lui cu indulgenţă – era foarte interesant să vezi un plutonier-şef cu disciplina în acţiune –, dar, când buzele i-au ajuns pe la subsuoară, am găsit totuşi de cuviinţă să-l lămuresc şi, cu cea mai tunătoare voce de bas, i-am zis:

— Nu sunt cea pe care-o credeţi!

A dat un urlet de fiară rănită şi-a început să scuipe, ceea ce nu mi s-a părut tocmai elegant. Timp de câteva zile se îmbujora la faţă de fiecare dată când mă întâlnea pe punte şi când eu îi aruncam zâmbete dintre cele mai curtenitoare. Pe-atunci viaţa era tânără şi, cu toate că azi cei mai mulţi dintre noi sunt morţi – Roque căzut în Egipt, La Maisonneuve dispărut pe mare, Castelain ucis în Rusia, Crouzet ucis în Gabon, Goumenc în Creta, Caneppa căzut în Algeria, Maltcharsky ucis în Libia, Delaroche căzut la El

Facher alături de Flury-Hérard şi de Coquen, Clariond dispărut în deşert –, cu toate că astăzi suntem aproape toţi morţi, veselia noastră a rămas şi ne regăsim adesea cât se poate de vii în privirile tinerilor din jurul nostru. Viaţa e tânără. Când îmbătrânim, se face durată, se preschimbă în timp, devine salut de adio. Ţi-a luat totul şi nu mai are nimic să-ţi ofere. Mă duc adesea în locurile frecventate de tineret, încercând să regăsesc ce-am pierdut. Uneori, recunosc faţa unui camarad ucis la douăzeci de ani. Adesea, întâlnesc aceleaşi gesturi, acelaşi râs, aceiaşi ochi. Întotdeauna rămâne ceva neschimbat. Mi se-ntâmplă atunci să cred – sau pe-aproape – că am păstrat în mine ceva din cel ce-am fost cu douăzeci de ani în urmă, că n-am dispărut cu totul. Şi-atunci îmi mai vin în fire, apuc floreta, mă duc cu paşi vioi în grădină, privesc cerul şi mă duelez. Uneori, de asemenea, urc pe colină şi jonglez cu trei, patru mingi, ca să le arăt că nu mi-am ieşit din mână şi că încă trebuie să se compare cu mine. Ei? Ştiu că nimeni nu mă priveşte, dar am nevoie să-mi demonstrez că sunt încă în stare să fiu naiv. Adevărul e că am fost învins, însă am fost învins şi-atât, fără să fi învăţat ceva. Mă întind la soare, pe plaja Big Sur şi-mi simt în trup tinereţea şi curajul tuturor celor care vor veni după mine şi-i aştept cu încredere, privind focile şi balenele care trec cu sutele în acest anotimp, cu jeturile lor de apă, şi ascult Oceanul; închid ochii, zâmbesc şi ştiu că suntem cu toţii aici, gata s-o luăm iar de la capăt.

Mama venea să-mi ţină de urât pe punte aproape în fiecare seară, ne aşezam amândoi cu coatele pe bastingaj, privind dâra cu desăvârşire albă din care creşteau noaptea şi stelele. Noaptea avea un fel al ei de a ţâşni din valul fosforescent şi de a urca spre cer, unde exploda în şiraguri de stele, care ne ţinea aplecaţi peste valuri până la ivirea celui dintâi licăr al zorilor; când ne-am apropiat de Africa, aurora a măturat brusc Oceanul dintr-un capăt în altul şi cerul mi s-a arătat în toată limpezimea lui, în timp ce inima îmi bătea încă în ritmul nopţii, iar ochii mei credeau încă în tenebre. Sunt însă un bătrân mâncător de stele şi mi-e

mai uşor să mă dau pe mâna nopţii. Mama fuma la fel de mult şi, în mai multe rânduri, pe când stăteam sprijiniţi în coate la marginea nopţii, am fost cât pe ce să-i spun că se dăduse stingerea şi că fumatul era interzis pe punte, din pricina submarinelor. Apoi zâmbeam uşor la gândul că sunt atât de naiv, fiindcă s-ar fi cuvenit de mult să ştiu că, atâta timp cât va fi lângă mine, cu sau fără submarine, nu ni se putea întâmpla nimic rău.

— N-ai mai scris nimic de luni de zile, îmi spunea ea mustrător.

— Păi, suntem în război, nu?

— Asta nu-i un motiv. Trebuie să scrii.

Ofta.

— Mereu am vrut să fiu o mare artistă.

Mi se strângea inima.

— Nu-ţi face griji, mamă, îi spuneam. O să fii o mare artistă, o să fii celebră. Văd eu cum fac.

Tăcea o vreme. Aproape că-i vedeam silueta, fâlfâirea părului alb, jăraticul din vârful ţigării Gauloise. O inventam în jurul meu cu toată dragostea şi toată fidelitatea de care eram în stare.

— Ştii, trebuie să-ţi fac o mărturisire. Nu ţi-am spus adevărul.

— Adevărul despre ce?

— N-am fost cu adevărat o mare actriţă, o artistă de calibru. N-a fost chiar aşa. E-adevărat că am făcut teatru. Dar n-am rupt niciodată gura târgului.

— Ştiu, i-am zis eu cu blândeţe. O să ajungi o mare artistă, îţi promit. Operele îţi vor fi traduse în toate limbile lumii.

— Bine, dar nu munceşti, îmi spunea ea mâhnită. Cum vrei să se-ntâmple aşa ceva, dacă nu faci nimic?

M-am pus pe muncă. Era anevoios, pe puntea unui vapor aflat în plin război, sau într-o cabină minusculă împreună cu alţi doi colegi, să te înhami la o operă de largă respiraţie, aşa că m-am hotărât să scriu patru sau cinci nuvele, fiecare din ele urmând să celebreze curajul oamenilor în lupta cu nedreptatea şi cu împilarea. Odată

isprăvite, aveam să le integrez în corpul unui text amplu, un fel de frescă a Rezistenţei şi a refuzului nostru de a ne preda, fiecare dintre aceste povestiri urmând să fie pusă în gura unora dintre personajele romanului, potrivit vechii metode a povestitorilor picareşti. Aşa încât, dacă aş fi ucis înainte să termin cartea, măcar voi lăsa în urmă câteva nuvele, izvorâte toate din însăşi tema vieţii mele, iar mama va vedea că, aidoma ei, mă străduisem cât am putut de mult. Aşa a fost scrisă cea dintâi nuvelă a romanului meu *Education européenne*, la bordul vasului care ne ducea spre luptele din cerul african. I-am citit-o imediat mamei, pe punte, odată cu primele şoapte ale zorilor. A părut mulţumită.

— Tolstoi! mi-a zis ea, foarte simplu. Gorki!

Apoi, din politeţe faţă de ţara mea, a adăugat:

— Prosper Mérimée!

De-a lungul acestor nopţi îmi vorbea cu mai multă dezinvoltură şi mai multă încredere decât în timpul nopţilor noastre trecute. Poate pentru că-şi închipuia că nu mai sunt copil. Poate, pur şi simplu, pentru că marea şi cerul înlesneau destăinuirile şi pentru că nimic nu părea să lase urme în jurul nostru, cu excepţia dârei albe a vaporului, ea însăşi efemeră în atâta tăcere. Poate şi pentru că plecam să mă lupt pentru ea, iar ea dorea să insufle o vlagă nouă acelui braţ pe care nici nu avusese încă prilejul să se sprijine. Aplecat peste valuri, scoteam din trecut noian de crâmpeie: fărâme de dialoguri de odinioară, vorbe auzite de o mie de ori, atitudini şi gesturi de care încă-mi sunt plini ochii, temele esenţiale care-i străbăteau viaţa ca nişte iţe de lumină, ţesute de mâna ei şi de care niciodată nu încetase să se agaţe.

— Franţa e tot ce poate fi mai frumos pe lume, spune ea cu vechiul său zâmbet inocent. De-asta vreau să fii francez.

— Ei bine, acum sunt, nu?

Tăcea, apoi scăpa un oftat.

— Va trebui să te lupţi din greu, a spus ea.

— Am fost rănit la picior, i-am amintit. Poftim, poţi să

pui mâna.

Întindeam piciorul care avea în coapsă fărâmă de plumb. Am refuzat constant să-mi scot fărâma de plumb. Ţinea foarte mult la ea.

— Totuşi, fii cu băgare de seamă, mă ruga ea.

— Voi fi.

Adesea, în timpul misiunilor care au precedat debarcarea, în timp ce scăpărarea şi suflul exploziilor se izbeau de carcasa avionului cu zgomot de talazuri, mă gândeam la vorbele mamei „Fii cu băgare de seamă!” şi nu-mi puteam înăbuşi un scurt zâmbet.

— Ce-ai făcut cu licenţa în drept?

— Vrei să spui cu diploma?

— Da. N-ai pierdut-o, nu?

— Nu. E pe undeva prin valiză.

Ştiam ce-i trece prin minte. împrejurul nostru marea dormea, iar vaporul mergea pe urmele suspinelor ei. Se auzea păcănitul vătuit al motoarelor. Mărturisesc cinstit că mă temeam puţin de intrarea mamei în lumea diplomatică ale cărei porţi aveau să-mi fie deschise, în opinia ei, de către acea faimoasă licenţă în drept. Se împlineau zece ani de când tot lustruia cu sârg, lună de lună, vechiul nostru serviciu imperial de argint, în vederea zilei când urma să dau recepţii. Nu cunoşteam niciun ambasador, iar ambasadoare, nici atât, şi, pe atunci, mi le închipuiam pe toate ca fiind însăşi întruchipările tactului, civilităţii şi comportamentului ales. În lumina unei experienţe de cincisprezece ani, am revenit la o concepţie mai umană asupra situaţiei. În epoca respectivă, îmi construisem însă o imagine foarte exaltată despre cariera diplomatică. Prin urmare mă întrebam, nu fără oarecare teamă, dacă mama n-avea cumva să mă stânjenească în exercitarea funcţiunilor. Nu-i împărtăşisem niciodată, Doamne fereşte, îndoielile mele cu voce tare, dar învăţase să-mi descifreze tăcerile.

— Nu-ţi face griji, m-a asigurat ea. Ştiu cum să primesc oaspeţi.

— Ascultă, mamă, nu-i vorba de asta…

— Dacă ţi-e ruşine cu mama ta, n-ai decât să-mi spui.

— Mamă, te rog…

— E însă nevoie de mulţi bani. S-ar cuveni ca tatăl Ilonei să-i dea o zestre serioasă… Nu eşti fiştecine. O să-l vizitez. O să stăm de vorbă. Ştiu că o iubeşti pe Ilona, dar trebuie să nu te pierzi cu firea. O să-i spun: „Uite ce avem, uite ce oferim. Voi ce ne daţi?”

Îmi puneam mâinile-n cap. Zâmbeam, dar obrajii îmi erau scăldaţi în lacrimi.

— Da, mama, da. Aşa va fi. Fac tot ce vrei. O să fiu ambasador. Voi ajunge un mare poet. Voi fi Guynemer. Lasă-mi doar ceva timp. Ai grijă de tine. Du-te periodic la doctor.

— Sunt o mârţoagă bătrână. Am ajuns până aici, merg eu şi mai departe.

— Am aranjat să primeşti insulină, o trimit prin Elveţia. Cea mai bună insulină. O fată de pe vapor mi-a făgăduit că o să se ocupe.

Mary Boyd îmi promisese că o să se ocupe şi, cu toate că n-am mai întâlnit-o de atunci, preţ de mai multă vreme, până la un an după terminarea războiului, insulina a continuat să sosească din Elveţia la hotelul-pensiune Mermonts. N-am mai reuşit să dau de Mary Boyd ca să-i mulţumesc. Sper că va citi aceste rânduri.

Îmi ştergeam faţa şi oftam din rărunchi. Nu era nimic mai pustiu pe lume decât puntea vasului de lângă mine. Năvăliseră zorii, cu peştii lor zburători. Şi, dintr-odată, cu o limpezime de cristal, am auzit tăcerea şoptindu-mi la ureche: – Grăbeşte-te. Grăbeşte-te.

Am rămas încă o clipă pe punte, încercând să mă liniştesc sau poate căutându-mi adversarul. Dar adversarul nu se-arăta. Nu erau decât nemţi. Simţeam golul dinlăuntrul pumnilor mei şi, deasupra capului, tot ce era nesfârşit, veşnic, inaccesibil, înconjura câmpul de bătălie cu un miliard de zâmbete cărora nu le păsa de cea mai veche luptă a noastră.

CAPITOLUL XXXVIII

Primele ei scrisori îmi ajunseseră la scurtă vreme

după sosirea mea în Anglia. Fuseseră trimise clandestin în Elveţia, de unde o prietenă a mamei mi le reexpedia regulat. Niciuna nu era datată. Până la întoarcerea mea la Nisa, trei ani şi şase luni mai târziu, până în preziua revenirii mele acasă, aceste scrisori fără dată, din afara timpului, aveau să mă urmărească pretutindeni cu devotament. Timp de trei ani şi jumătate am fost astfel sprijinit de o respiraţie şi de o voinţă mai mari decât ale mele, iar acel cordon ombilical împărtăşea sângelui meu cutezanţa unei inimi mai încercate decât cea care-mi bătea în piept. Exista în aceste depeşe un crescendo liric, iar mama părea să considere de la sine înţeles că înfăptuiesc minuni de destoinicie în felul cum ilustram invincibilitatea umană, că eram mai dibaci decât Rastelli, jonglerul, mai falnic decât Tilden, tenismenul, şi mai eroic decât Guynemer. De fapt, isprăvile mele nu se materializaseră încă, dar mă străduiam cât mai mult să mă menţin în formă. În fiecare zi, făceam o jumătate de oră de gimnastică, o jumătate de oră de alergări şi un sfert de oră de exerciţii cu haltere şi greutăţi. Apoi jonglam cu şase mingi, fără să disper că n-o prind pe-a şaptea. Continuam de asemenea să lucrez la romanul *Education européenne*, şi cele patru nuvele care urmau să fie topite în corpul textului erau deja terminate. Credeam cu tărie că e posibil, în literatură ca şi în viaţă, să faci lumea să dea ascultare inspiraţiei tale şi apoi s-o restitui adevăratei sale vocaţii, care este aceea a unei opere bine tocmite şi cumpănit gândite. Talentul mamei mă îndemna să vreau să-i ofer capodopera artistică şi de viaţă la care atât visase pentru mine, în care crezuse şi pentru care muncise atât de pătimaş. Mi se părea cu neputinţă ca această meritată împlinire să nu-i fie oferită, pentru că nu credeam că e posibil ca viaţa să fie atât de lipsită de artă. Candoarea şi imaginaţia ei, credinţa în miracol care o făceau să vadă în copilul rătăcit într-o provincie a Poloniei orientale un viitor mare scriitor francez şi un ambasador al Franţei, continuau să palpite în mine cu întreaga forţă a poveştilor frumoase spuse cu har. Viaţa încă mi se părea un gen

literar.

În scrisorile ei, mama îmi descria izbânzile, pe care le citeam, mărturisesc, cu o oarecare plăcere. „Fiul meu strălucit şi preaiubit, îmi scria ea. Citim în ziare, cu admiraţie şi recunoştinţă, povestea isprăvilor tale eroice. Pe cerul din Köln, din Bremen, din Hamburg, aripile tale larg deschise împrăştie spaima în inima duşmanilor. „O cunoşteam bine şi înţelegeam perfect ce voia să spună. Pentru ea, de fiecare dată când un avion al R.A.F. bombarda un obiectiv, eu eram la bord. În fiecare bombă, îmi desluşea vocea. Eram prezent pe toate fronturile şi băgăm groaza în duşmani. Mă aflam, în acelaşi timp, în avioanele de vânătoare şi în bombardiere şi, de fiecare dată când un avion german era doborât de către aviaţia engleză, îmi atribuia în mod firesc victoria. Probabil că aleile din piaţa Buffa răsunau de ecoul isprăvilor mele. La urma urmei, mă cunoştea. Ştia bine că eu eram acela care câştigase campionatul de ping-pong de la Nisa, în 1932.

„Fiul meu adorat, Nisa e mândră de tine. M-am dus să-i văd pe profesorii tăi de la liceu şi i-am pus la curent. Radio Londra ne vorbeşte despre flăcările şi pârjolul pe care le arunci peste Germania, şi fac bine că nu-ţi pomenesc numele. Ar putea să-mi pricinuiască neplăceri”. În mintea bătrânei doamne de la hotelul-pensiune Mermonts, numele meu figura în fiecare comunicat de pe front, se afla în fiece urlet de furie al lui Hider. Şezând în cămăruţa ei, asculta BBC, care nu-i vorbea decât despre mine şi aproape că-i vedeam surâsul plin de încântare. Nu era deloc uimită. Exact asta aştepta de la mine. Ştiuse dintotdeauna. O spusese dintotdeauna. Ştiuse mereu cine sunt.

Exista un singur neajuns: în tot acest timp nu izbuteam să mă duelez cu duşmanul. Odată cu primele zboruri în Africa, mi s-a dat de înţeles cât se poate de limpede că nu voi fi lăsat să-mi ţin făgăduiala, şi cerul din jurul meu s-a preschimbat în terenul de tenis din Parcul Imperial, unde un tânăr clovn năucit dansa o sarabandă caraghioasă urmărind nişte mingi de neatins, sub privirile

unui public amuzat.

La Kano, în Nigeria, avionul nostru a fost prins într-o furtună de nisip, a izbit un copac şi s-a prăbuşit, făcând o gaură de-un metru în pământ; am ieşit buimăciţi, dar teferi, spre marea indignare a personalului de la R.A.F., fiindcă pe vremea aceea materialul de zbor era greu de găsit şi preţios, mult mai preţios decât viaţa francezilor ăia neajutoraţi.

A doua zi, când am suit la bordul altui avion, cu un alt pilot, am făcut o nouă tumbă, atunci când aparatul nostru – un Blenheim –, după ce s-a angajat în decolare, s-a răsturnat şi a luat foc, iar noi am scăpat doar pârliţi pe ici, pe colo.

Aveam acum prea multe echipaje şi prea puţine avioane. Murind de urât la Maidaguri, într-o trândăveală totală, întreruptă doar de prelungi galopuri călare prin mărăcinişul deşertic, am cerut şi am obţinut permisiunea să fac câteva misiuni de escortă pe marea rută aeriană Coasta de Aur-Nigeria-Ciad-Sudan-Egipt. Avioanele veneau în cutii la Takoradi, unde erau asamblate, şi apoi pilotate de-a lungul întregii Africi, către luptele din Libia. N-am avut prilejul să fac decât o singură escortare şi Blenheimul meu nici măcar n-a ajuns până la Cairo. S-a prăbuşit în nordul Lagosului, în stepă. Eram la bord ca pasager, ca să mă familiarizez cu traseul. Pilotul meu neozeelandez şi navigatorul au murit. N-am avut nici cea mai mică zgârietură, dar nu-mi era bine deloc. Există ceva înfiorător în imaginea unui chip storcit, într-o faţă deformată, plină de găvane şi în roirea nesfârşită de muşte cu care jungla ştie să te împresoare. Iar oamenii îţi păreau nemaipomenit de lungi, atunci când trebuia să le scurmi cu mâinile ultimul lăcaş. Viteza cu care muştele se strângeau laolaltă şi luceau în soare, sub toate combinaţiile pe care albastrul şi verdele le pot face cu un roşu aprins, este de asemenea ceva destul de înfricoşător.

După câteva ceasuri într-o astfel de intimitate zumzăitoare, au început să mă lase nervii. Atunci când avioanele care ne căutau au prins să se învârtă în jurul

meu, am dat din mâini ca să le alung, pentru că le confundasem zumzetul cu cel al insectelor care încercau să mi se aşeze pe buze şi pe frunte.

O întrevedeam pe mama. Îşi înclina capul într-o parte, cu ochii pe jumătate închişi. Ţinea o mână apăsată pe inimă. O văzusem în aceeaşi atitudine, cu mulţi ani în urmă, în momentul primei sale crize hipoglicemice. Faţa îi era pământie. Făcuse probabil un efort fără seamăn, dar nu avusese atâta forţă câtă i-ar fi trebuit ca să-i salveze pe toţi fiii lumii. Izbutise să-l salveze doar pe al ei.

— Mamă, i-am zis, ridicând ochii. Mamă.

Mă privea.

— Mi-ai promis că o să fii cu băgare de seamă.

— Nu eu pilotam.

Am avut totuşi o tresărire de combativitate. Printre proviziile noastre de la bord se afla un sac cu portocale necoapte.

M-am dus să le caut în carlingă. Mă văd şi acum stând în picioare lângă avionul sfărâmat şi jonglând cu cinci portocale, în ciuda lacrimilor care-mi împăienjeneau uneori ochii. De fiecare dată când mă cuprindea panica, apucam portocalele şi începeam să jonglez. Nu era doar o formă de a-mi reveni în fire. Ci şi o problemă de stil şi o bravadă. Era tot ce puteam face ca să-mi proclam demnitatea, ca să proclam superioritatea omului asupra a tot ce i se întâmplă.

Am rămas acolo treizeci şi opt de ore. Am fost găsit în carlingă, cu acoperişul tras, într-o căldură infernală, inconştient şi pe jumătate deshidratat, dar fără o muscă pe mine.

Lucrurile s-au petrecut în acelaşi chip de-a lungul întregii mele şederi în Africa. De fiecare dată când mă avântam, cerul mă respingea cu un zgomot năprasnic şi mi se părea că aud în tot tărăboiul prăbuşirii mele vuietul unui râs tâmp şi zeflemitor. Mă prăvăleam cu o constanţă uimitoare: stând în fund lângă bidiviul meu dat de-a berbeleacul, având în buzunar ultima scrisoare în care mama îmi explica faptele mele strălucite cu o încredere

absolută, coboram nasul spre pământ, oftam, apoi mă ridicam şi mai încercam o dată, cât puteam de bine.

În cinci ani de război, dintre care jumătate în cadrul escadrilei, cu întreruperi doar pentru spitalizări, nu cred să fi făcut mai mult de patru sau cinci misiuni de luptă, de care azi îmi amintesc doar cu vagul sentiment că am fost un fiu bun. Lunile treceau în cadenţa plicticoasă a zborurilor de rutină sau a celor care aduceau mai degrabă a transport în comun decât a legende eroice. Detaşat alături de mai mulţi camarazi la Bangui, în A.E.F.[46], ca să asigurăm apărarea aeriană a unui teritoriu ameninţat doar de ţânţari, ne-a cuprins atât de iute exasperarea, încât am aruncat cu bombe de ipsos asupra palatului Guvernatorului, în speranţa că ne vom face discret simţită nerăbdarea printre autorităţi. Nici măcar n-am fost pedepsiţi. Ne-am străduit atunci să cădem în dizgraţie, organizând pe străzile micului oraş un marş al cetăţenilor de culoare, cu pancarte care proclamau: „Civilii din Bangui susţin: «Aviatorii pe front!»” Tensiunea noastră nervoasă căuta să se descătuşeze prin nişte jocuri care au avut adesea consecinţe tragice. Acrobaţiile nebuneşti la bordul unor aparate perimate, în căutarea intenţionată a pericolului, i-au costat viaţa pe mai mulţi dintre noi. Când, împreună cu un camarad, ne-am năpustit razant asupra unei turme de elefanţi, în Congoul belgian, avionul s-a izbit de una dintre lighioane, ucigând dintr-o singură lovitură şi elefantul, şi pilotul. Când am ieşit dintre sfărâmăturile avionului Luciole, m-a întâmpinat cu lovituri de bâtă un pădurar civil ale cărui vorbe mâniate: „Nimeni n-are dreptul să nesocotească viaţa în felul ăsta!” mi-au rămas multă vreme întipărite în minte. Am fost onorat cu cele cincisprezece zile de arest regulamentare, pe care mi le-am petrecut defrişând grădina bungalowului meu, unde iarba răsărea la loc în fiecare dimineaţă, mai repede încă decât îmi creştea mie barba pe obraji, apoi m-am întors la Bangui şi am tândălit pe acolo, până când un gest prietenesc al lui Astier de Villatte mi-a dat în sfârşit locul

46 Africa Ecuatorială Franceză.

cuvenit în escadrila care opera atunci pe frontul din Abisinia.

Doresc, aşadar, s-o spun răspicat: n-am făcut nimic. Nimic. Mai cu seamă dacă stai să te gândeşti la speranţa şi încrederea bătrânei doamne care mă aştepta. M-am zbătut. Dar de bătut, nu m-am bătut.

Anumite momente pe care am impresia că le-am trăit mi s-au şters complet din memorie. Un camarad, Périer, căruia nu-i voi pune nicicând cuvântul la îndoială, mi-a povestit, multă vreme după război, că, întorcându-se târziu, într-o seară, în bungalowul în care locuia împreună cu mine la Fort-Lamy, mă găsise sub pânza care ne ferea de ţânţari cu ţeava unui revolver lipită de tâmplă şi că abia de a avut timp să se năpustească peste mine, ca să devieze glonţul. I-am explicat gestul, pare-se, prin disperarea care mă copleşise la gândul că-mi părăsisem în Franţa o mamă bătrână, bolnavă şi lipsită de mijloace de trai, doar ca să vin să mucezesc, fără rost, departe de front, în sălbăticia africană. Nu-mi mai amintesc de acest episod ruşinos şi care nu-mi seamănă deloc, fiindcă, pradă disperărilor mele, pe cât de năbădăioase pe atât de trecătoare, îmi îndrept atenţia nu către mine însumi, ci către exterior şi mărturisesc că, departe de a-mi tăia urechea, precum Van Gogh, aş ţinti mai ales către urechile altora. Cu toate astea, trebuie să adaug că lunile de dinainte de septembrie 1941 mi-au rămas cam neclare în minte, ca urmare unei păcătoase febre tifoide de care m-am molipsit în acea perioadă, şi care m-a făcut să mă căptuşesc cu un sfânt maslu, care mi-a şters câteva episoade din memorie şi care i-a făcut pe doctori să spună că, şi dacă aş supravieţui, n-aveam nicicând să-mi recapăt judecata.

M-am întors prin urmare la escadrila din Sudan, dar campania din Etiopia ajunsese atunci pe sfârşit; când am plecat de pe aerodromul Gordons Tree din Khartoum, aviaţia italiană de vânătoare dispăruse, iar cele câteva rotocoale de fum ale tunurilor antiaeriene vizibile în zare semănau cu ultimele suspine ale unui învins. Ne întorceam la căderea serii şi mergeam să pierdem vremea în două

localuri de noapte în care englezii „internaseră44 două trupe de dansatoare unguroaice, surprinse în Egipt de intrarea în război a ţării lor împotriva Aliaţilor şi, în faptul dimineţii, plecam într-o plimbare fără duşmani în vizor. N-am putut oferi nimic. Vă daţi seama cu ce sentiment de frustrare şi de ruşine citeam scrisorile în care mama îmi murmura încrederea şi admiraţia ei. Departe de a mă fi ridicat la nivelul aşteptărilor ei, mă mulţumeam cu tovărăşia unor biete fete, ale căror chipuri drăgălaşe se ascuţeau văzând cu ochii, sub muşcătura nemiloasă a soarelui sudanez din luna mai. Trăiam fără răgaz o înfiorătoare senzaţie de neputinţă şi făceam totul ca să mă amăgesc şi să-mi dovedesc că nu-mi pierdusem cu totul bărbăţia.

CAPITOLUL XXXIX

Descurajării mele i se adăugau teama şi rana unei clipe de fericire, pe care tocmai o trăisem. N-am pomenit-o încă, din lipsă de talent. De fiecare dată când ridic fruntea şi mă apuc din nou să scriu în carnet, paloarea vocii mele şi sărăcia mijloacelor de care dispun mi se par o insultă faţă de tot ceea ce încerc să povestesc, faţă de tot ce am iubit. Poate că, într-o zi, un mare scriitor va afla în ceea ce am trăit o sursă de inspiraţie pe măsura talentului său, şi se va dovedi că rândurile pe care le-am scrijelit n-au fost zadarnice.

La Bangui, locuiam într-un mic bungalow rătăcit printre bananieri, la poalele unui deal pe care luna venea în fiecare seară să adaste precum o bufniţă luminoasă. Seară de seară, mă duceam la terasa grupului nostru de pe malul fluviului, faţă în faţă cu Congoul, care începea pe celălalt ţărm, şi ascultam singurul disc pe care-l aveau: *Remember our forgotten men*.

Într-o zi, am văzut-o mergând pe drum, cu sânii goi, cărând pe cap un coş cu fructe.

Întreaga splendoare a trupului femeiesc la fragedă adolescenţă, întreaga frumuseţe a vieţii, a speranţei, a surâsului, şi o călcătură neînfricată. Louison avea şaisprezece ani şi atunci când pieptul ei mă făcea să am

două inimi, nutream sentimentul că mi-am ţinut toate legămintele şi că am împlinit totul. I-am căutat părinţii şi ne-am serbat logodna după rânduiala tribului ei; prinţul austriac Stahremberg, pe care vicisitudinile unei vieţi agitate îl făcuseră locotenent pilot în escadrila mea, mi-a fost martor. Louison a venit să locuiască împreună cu mine. Niciodată în viaţă n-am fost mai bucuros să privesc şi să ascult. Nu ştia o iotă de franceză şi nu pricepeam nimic din ce-mi spunea, cu excepţia faptului că viaţa e frumoasă, fericită, neîntinată. Avea o voce care te făcea pentru vecie nepăsător la orice altă muzică. Nu o pierdeam din ochi. Fineţea trăsăturilor şi fragilitatea nemaivăzută a încheieturilor, veselia din priviri, părul mătăsos – dar ce-aş putea oare să spun aici, ca să nu-mi trădez amintirea şi acea perfecţiune care-şi făcuse loc în viaţa mea? apoi mi-am dat seama că tuşea uşor şi, foarte îngrijorat, crezând că tuberculoza se instalase în acest trup, prea frumos ca să fie la adăpost, am trimis-o la medicul-comandant Vignes pentru un control. Tuşea era un fleac, însă Louison avea o pată ciudată pe braţ, care i-a atras doctorului atenţia. M-a căutat în aceeaşi seară la bungalow. Părea stânjenit. Se ştia că sunt fericit. Sărea tuturor în ochi. Mi-a spus că micuţa avea lepră şi că trebuia să mă despart de ea. A spus-o fără convingere. Vreme îndelungată, am tăgăduit. Pur şi simplu, am refuzat să admit. Nu puteam crede că e posibilă o asemenea crimă. Am petrecut o noapte cumplită cu Louison, privind-o cum îmi doarme în braţe, cu faţa aceea luminată până şi-n somn de veselie. Nici astăzi nu ştiu dacă o iubeam sau dacă pur şi simplu nu-mi puteam lua ochii de la ea. Am privit-o pe Louison stând în braţele mele cât de mult am putut. Vignes nu mi-a zis nimic, nu mi-a reproşat nimic. Ridica doar din umeri când înjuram, când blestemam şi ameninţam. Louison a început un tratament, dar se întorcea în fiecare seară să doarmă lângă mine. N-am strâns niciodată ceva la piept cu atâta duioşie şi durere. N-am acceptat despărţirea decât atunci când mi s-a explicat, cu ajutorul unui articol de ziar – eram suspicios – că, la Léopoldville, fusese experimentat un nou

remediu împotriva bacilului lui Hansen şi că se obţinuseră rezultate eficiente în stabilizarea şi poate chiar vindecarea bolii. Am suit-o pe Louison la bordul faimoasei „aripi zburătoare44 pe care plutonierul Soubabére o pilota în vremea aceea între Brazzaville şi Bangui. A plecat şi am rămas pe aerodrom, pustiit, cu pumnii încleştaţi, având impresia că nu doar Franţa, ci întreaga lume fusese ocupată de duşman.

La fiecare cincisprezece zile, un Blenheim pilotat de Hirlemann efectua un transport militar spre Brazzaville şi ne-am înţeles că voi zbura şi eu la următorul drum. Îmi simţeam întreg trupul golit pe dinăuntru; simţeam absenţa lui Louison cu toţi porii. Braţele îmi păreau inutile.

Avionul lui Hirlemann, pe care-l aşteptam la Bangui, şi-a pierdut o elice deasupra râului Congo şi s-a prăbuşit în pădurea acoperită de ape. Hirlemann, Béquart, Crouzet au murit pe loc. Courtiaud, mecanicul, şi-a făcut praf un picior; doar transmisionistul, Grasset, a scăpat teafăr. Ca să-şi semnaleze prezenţa, a avut ideea să tragă focuri de mitralieră la fiecare jumătate de oră. La fiecare salvă, sătenii unui trib din vecinătate, care văzuseră avionul căzând şi care veneau să-i salveze, o luau îngroziţi la sănătoasa. Au rămas acolo trei zile, iar Courtiaud, imobilizat din pricina rănii, a fost la un pas s-o ia razna după ce s-a luptat noapte şi zi cu furnicile roşii care încercau să i se suie pe rană. Fusesem adesea în acelaşi echipaj cu Hirlemann şi Béquart; din fericire, o providenţială criză de malarie mi-a îngăduit, timp de o săptămână, să uit tot.

Călătoria mea la Brazzaville a trebuit deci să fie amânată pe luna următoare, în aşteptarea întoarcerii lui Soubabére. Dar Soubabére a dispărut şi el în pădurea congoleză împreună cu ciudata „aripă zburătoare44, pe care doar el şi americanul Jim Mollison ştiau s-o piloteze. Am primit ordin să mă alătur escadrilei mele pe frontul din Abisinia. Pe-atunci nu aveam habar că luptele cu italienii erau, ca să zic aşa, terminate şi că o să fiu inutil. M-am executat. Nu am mai văzut-o niciodată pe Louison. Am

primit veşti despre ea de la nişte camarazi, de două sau trei ori. Era bine îngrijită. Exista speranţă. Întreba când o să mă întorc. Era voioasă. Apoi a căzut cortina. Am trimis scrisori, cereri pe cale ierarhică, am expediat câteva telegrame destul de răstite. Nimic.

Autorităţile militare păstrau o linişte de gheaţă. Am făcut gălăgie, am protestat: cea mai dulce voce din lume mă chema de undeva dintr-o tristă leprozerie a Africii. Am fost trimis în Libia. Am fost de asemenea poftit la un control ca să se stabilească dacă am lepră. N-aveam. Dar nici bine nu-mi era. Nu mi-am închipuit niciodată că e posibil să fii atât de obsedat de o voce, de un gât, de nişte umeri, de nişte mâini. Ce vreau să spun e că avea nişte ochi în care era atât de bine să trăieşti, încât de-atunci n-am mai ştiut niciodată încotro s-o apuc.

CAPITOLUL XL

Scrisorile de la mama deveneau tot mai scurte; scrise în grabă, cu creionul, îmi ajungeau câte patru sau cinci o dată. Era sănătoasă. Nu ducea lipsă de insulină. „Fiul meu strălucit, sunt mândră de tine... Trăiască Franţa!” Mă aşezam la masă pe acoperişul de la Royal, de unde se zăreau apele Nilului şi mirajele care făceau oraşul să plutească în mii de lacuri incandescente, şi rămâneam acolo, cu teancul de scrisori în mână, printre animatoarele unguroaice, aviatorii canadieni, sud-africani, australieni, care se îmbulzeau pe ringul de dans şi în jurul barului, încercând să le convingă pe unele dintre fete să le facă hatârul în noaptea respectivă – plăteau cu toţii, cu excepţia francezilor, ceea ce demonstrează că, până şi după înfrângere, Franţa îşi păstrase neştirbit prestigiul. Citeam şi reciteam cuvintele tandre şi încrezătoare, în timp ce micuţa Ariana, prietena de suflet a unuia dintre cei mai valoroşi plutonieri ai noştri, venea, între două dansuri, să se aşeze la masa mea şi mă privea curioasă.

— Te iubeşte? mă întreba ea.

Încuviinţam fără să şovăi şi fără falsă modestie.

— Şi tu pe ea?

Ca de obicei, făceam pe durul şi mă dădeam mare.

— O, ştii cum e, eu, când e vorba de femei… îi răspundeam. S-a dus una, apar zece – n loc.

— Nu ţi-e teamă că o să te-nşele, când nu eşti acolo?

— Ei bine, după cum vezi, nu, îi răspundeam.

— Chiar dacă o să dureze ani în şir?

— Chiar dacă o să dureze.

— Păi, doar nu crezi că o femeie normală poate să stea singură cu anii, fără bărbat, numai pentru ochii tăi frumoşi?

— Închipuieşte-ţi că asta cred, i-am spus. Am fost de faţă. Am cunoscut o femeie care a rămas ani şi ani la rând fără bărbat doar de dragul unor ochi frumoşi.

Ne-am dus aşadar în Libia pentru a doua campanie împotriva lui Rommel şi, încă din primele zile, şase camarazi francezi şi nouă englezi au murit în cel mai tragic accident al nostru. În dimineaţa aceea, *hamsin*-ul bătea crâncen şi, când am decolat împotriva vântului, sub comanda lui Saint-Péreuse, piloţii şi cele trei Bleinheims ale noastre au văzut brusc ieşind dintre vârtejurile de nisip trei Bleinheims engleze care greşiseră sensul şi veneau spre noi, cu vântul din spate. La bordul avioanelor se aflau trei mii de kile de bombe şi cele două formaţiuni atinseseră deja viteza de decolare, adică acea clipă dintre pământ şi văzduh când e cu neputinţă să faci vreo manevră. Doar Saint-Péreuse, cu Bimont la postul de observator, a reuşit să evite ciocnirea. Toţi ceilalţi au fost pulverizaţi. Ore în şir după aceea, câinii au putut fi văzuţi alergând cu hălci de carne în gură.

Din fericire, în ziua aia nu mă aflam la bord. În momentul în care a avut loc explozia, primeam ultima împărtăşanie la spitalul militar din Damasc.

Mă pricopsisem cu o febră tifoidă cu hemoragii intestinale, iar medicii care mă îngrijeau, căpitanul Guyon şi comandantul Vignes, estimau că n-aveam nici măcar o şansă la mie să scap. Mi se făcuseră cinci transfuzii, dar hemoragiile nu se opreau, şi camarazii veneau unii după alţii la căpătâiul meu ca să-mi doneze sânge. Am fost îngrijit cu un devotament exemplar de către o tânără

călugăriţă armeancă, sora Félicienne, din ordinul Sfântul Iosif al Micii Vestiri, care trăieşte azi în mănăstirea ei de lângă Bethleem. Delirul meu a durat cincisprezece zile, dar mi-au trebuit mai bine de şase săptămâni ca să-mi recapăt complet uzul raţiunii: am păstrat vreme îndelungată o cerere adresată pe cale ierarhică generalului de Gaulle, prin care protestam împotriva erorii administrative în urma căreia, spuneam eu, nu mai figuram pe lista celor vii, situaţia ce avea, la rândul său, drept consecinţă, subliniam eu, faptul că soldaţii şi subofiţerii nu mă mai salutau, purtându-se ca şi cum n-aş fi existat. Se cuvine spus că tocmai fusesem făcut sublocotenent şi, după aventura de la Avord, ţineam mult la tresă şi la însemnele exterioare de respect ce mi se cuveneau.

Medicii au considerat, în cele din urmă, că nu mai aveam decât câteva ore de trăit şi camarazii mei de la baza aeriană din Damasc au fost invitaţi să facă de gardă lângă trupul meu în capela spitalului, în timp ce sicriul era adus în camera mea de către infirmierul senegalez. Recăpătându-mi pentru o clipă cunoştinţa, lucru care îndeobşte se întâmpla după o hemoragie care, drenându-mi sângele, îmi scădea febra, am zărit coşciugul aşezat jos lângă pat şi, crezând că nu e altceva decât o nouă capcană, am fugit imediat de-acolo; am găsit forţa să mă ridic şi să mă târăsc pe picioarele mele subţiri ca nişte scobitori până în grădină, unde un tânăr tific aflat în convalescenţă se încălzea la soare; văzând că vine spre el un strigoi împleticit şi gol puşcă, purtând doar o caschetă de ofiţer, nefericitul a dat un urlet şi s-a năpustit spre postul de gardă: în aceeaşi seară boala i-a recidivat. În plin delir, îmi pusesem pe cap cascheta de sublocotenent cu tresa nouă-nouţă, proaspăt obţinută, şi refuzam să mă mai despart de ea, ceea ce pare să arate că şocul pe care-l suferisem cu trei ani înainte, când cu umilinţa de la Avord, fusese mai puternic decât bănuiam. Horcăiturile mele agonice semănau foarte mult, se pare, cu fâsâitul unui sifon gol. Iar dragul meu Bimont, venit în grabă din Libia să mă vadă, mi-a spus mai târziu că i se păruse uşor şocantă şi chiar

indecentă maniera în care nu voiam să renunţ. Insistam prea mult. Eram complet lipsit de eleganţă şi de delicateţe. Dădeam, cum se zice, din mâini şi din picioare. Cam dezgustător. Păream un zgârcit care se-agaţă de mărunţiş. Şi, cu surâsul acela abia schiţat, care-i venea atât de bine şi pe care sper că şi l-a păstrat, în ciuda trecerii anilor, acolo în Africa Ecuatorială unde trăieşte, mi-a spus:

— Aveai aerul că-ţi place viaţa.

Trecuse deja o săptămână de când primisem sfântul maslu şi recunosc că n-ar fi trebuit să fac atâtea nazuri. Nu ştiam să pierd. Refuzam să mă recunosc înfrânt. Trebuia să-mi respect promisiunea, să mă întorc acasă acoperit de lauri, după o sută de bătălii victorioase, să scriu *Război şi pace*, să devin ambasador al Franţei, pe scurt să dau voie talentului mamei să se manifeste. Culmea, refuzam să cedez în faţa manifestărilor informe. Un artist adevărat nu se lasă învins de materialul cu care lucrează, caută să impună materiei brute propria lui inspiraţie, încearcă să dea magmei o formă, un înţeles, o expresie. Refuzam să accept ca viaţa mamei să se încheie prosteşte în pavilionul pentru contagioşi al spitalului din Damasc. Nevoia de artă şi pasiunea mea pentru frumos, adică pentru dreptate, îmi interziceau să-mi abandonez opera trăită, înainte s-o văd căpătând formă, înainte să fi iluminat lumea din jurul meu, fie şi pentru o clipă, cu un înţeles fratern şi emoţionant. N-aveam să-mi pun semnătura pe actul pe care mi-l întindeau zeii, un act al lipsei de noimă, al inexistenţei şi al absurdului. Nu puteam să fiu chiar în halul ăsta de lipsit de talent.

Cu toate astea, ispita de a lăsa totul baltă era covârşitoare. Trupul îmi era plin de răni purulente, acele care-mi administrau serul picătură cu picătură îmi stăteau înfipte cu orele în vene şi îmi dădeau senzaţia că sunt înfăşurat în sârmă ghimpată, limba îmi era despicată de o ulceraţie, falca stângă, fisurată în accidentul de la Mérignac, se infectase, şi o bucată de os se dezlipise şi-mi străpungea gingia, fără ca nimeni să îndrăznească s-o atingă de teama unei hemoragii, continuam să am scaune

cu sânge, febra îmi crescuse atât de mult încât, atunci când mă înfăşau în cearşafuri îngheţate, corpul îşi recăpăta temperatura în câteva minute şi, colac peste pupăză, doctorii descoperiseră cu îngrijorare că adăpostisem în tot acest timp o tenie imensă, care acum începuse să-mi iasă, metru cu metru, din măruntaie. Mulţi ani după boală, atunci când îl întâlneam pe vreunul dintre medicii care mă îngrijiseră, acesta mă privea cu aceeaşi nedumerire şi spunea:

— Nu veţi şti niciodată prin ce-aţi trecut.

Se prea poate, însă zeii uitaseră să taie cordonul ombilical. Invidioşi pe orice mână de om care încearcă să modeleze destinul şi să-i dea un înţeles, se înverşunaseră atât de tare împotriva mea, încât trupul îmi era tot o rană deschisă, însă nu pricepuseră nimic din dragostea mea. Uitaseră să taie acest cordon ombilical şi am supravieţuit. Voinţa, vitalitatea şi dârzenia mamei continuau să se strecoare în mine şi să mă hrănească.

Scânteia de viaţă care încă mai pâlpâia s-a aprins dintr-odată cu toată vâlvătaia focului sfânt al mâniei, atunci când l-am văzut pe preot intrând în cameră ca să-mi dea ultima împărtăşanie.

Când l-am văzut pe bărbosul acela, în straie albe şi violet, venind spre mine cu un pas hotărât, cu crucifixul întins în faţă şi când am înţeles ce voia de la mine, am crezut că-l văd pe Satana în carne şi oase. Spre uimirea infirmierei care mă sprijinea, eu, care nu eram în stare decât să horcăi, am fost auzit spunând cu voce limpede şi răstită:

— Nici vorbă, altă întrebare!

Apoi am dispărut câteva minute şi, când m-am întors la suprafaţă, binele fusese deja înfăptuit. Nu eram însă convins. Eram absolut hotărât să mă întorc la Nisa, în piaţa Buffa, în uniforma de ofiţer, cu pieptul doldora de decoraţii, cu mama la braţ. După care aveam, poate, să dăm o raită pe Promenade des Anglais, în ropote de aplauze. „Salutaţi-o pe această mare doamnă a Franţei de la hotelul-pensiune Mermonts, s-a-ntors din război, a fost

de cincisprezece ori citată pe ordin de zi al armatei, s-a acoperit de glorie în aviaţie, fiul ei poate fi mândru de ea!” Domnii în vârstă îşi dădeau jos pălăriile cu respect, se cânta *Marseilleza*, cineva şoptea: „Sunt încă legaţi prin cordonul ombilical” şi vedeam desluşit, într-adevăr, tubul prelung de cauciuc care-mi ieşea din vene şi zâmbeam triumfător. Ei, asta da artă! Asta da promisiune îndeplinită! Iar ei voiau să renunţ la misiune sub pretext că fusesem condamnat de doctori, că mi se administrase sfântul maslu şi că tovarăşii mei cu mănuşi albe se pregăteau să-mi facă de gardă la catafalc? Ah, niciodată! mai degrabă trăiesc – după cum se poate vedea, nu pregetam în faţa nici unei extreme.

N-am murit deloc. M-am înzdrăvenit. Nu foarte repede. Febra a scăzut, apoi a dispărut, dar n-am încetat s-o mai iau razna. De altfel, delirul meu nu se exprima decât prin gângăveli: limba îmi era pe jumătate secţionată de o ulceraţie. Apoi s-a declanşat o flebită şi au apărut temeri că-mi voi pierde piciorul. O paralizie facială mi-a cuprins definitiv partea inferioară stângă a feţei, în locul unde mi se infectase maxilarul, ceea ce îmi conferă şi azi un interesant aer asimetric. Aveam o leziune pe vezica biliară, miocardita persista, nu recunoşteam pe nimeni, nu puteam vorbi, dar cordonul ombilical continua să funcţioneze. Şi, în locul cu adevărat important, nu fusesem atins: atunci când am redevenit pe deplin conştient şi am fost în sfârşit în stare să articulez, ridicol de peltic, am încercat să aflu de cât timp mai aveam nevoie ca să mă întorc la luptă.

Pe doctori i-a pufnit râsul. Pentru mine, războiul se încheiase. Nu era deloc sigur că voi mai putea merge normal, inima avea să rămână cu sechele, iar cât priveşte revenirea pe un avion de război – ei bine, ridicau din umeri şi zâmbeau politicos.

Trei luni mai târziu, mă aflam la bordul unui Blenheim, hăituind submarine de deasupra Mediteranei orientale, împreună cu Thuisy, ucis după câteva luni în Anglia, pe un Mosquito.

Trebuie să dau glas aici recunoştinţei mele faţă de

Ahmed, un obscur şofer egiptean de taxi, care, contra modestei sume de cinci lire, a acceptat să-mi îmbrace uniforma şi să facă în locul meu vizita medicală la spitalul R.A.F. din Cairo. Nu era arătos, nu mirosea frumos a nisip încins[47], dar a trecut triumfal de control şi ne-am felicitat reciproc, mâncând câteva îngheţate pe terasa de la Gropi.

Îi mai aveam de înfruntat pe doctorii de la baza din Damasc, pe comandantul Fitucci şi pe căpitanul Bercault. Acolo nici nu se punea problema să trişez. Mă cunoşteau. Văzuseră ce-mi poate pielea, ca să zic aşa, pe patul de spital. Ştiau de asemenea că mi se întâmpla să intru în ceaţă şi să leşin fără motiv. Pe scurt, mi s-a cerut să accept o lună de concediu în Valea Regilor, la Luxor, înainte să iau în calcul revenirea în rândurile echipajului. Prin urmare, am vizitat mormintele faraonilor şi m-am îndrăgostit nebuneşte de Nil, pe care l-am coborât şi l-am urcat de două ori pe întregul său parcurs navigabil. Pentru mine, acest peisaj rămâne şi azi cel mai frumos din lume. E un loc unde sufletul îşi află tihna. Iar sufletul meu chiar avea nevoie de aşa ceva. Stăteam ore în şir pe balconul de la Winter Palace, privind cum trec felucile. M-am apucat să lucrez din nou la carte. I-am scris câteva scrisori mamei, ca să recuperez cele trei luni de tăcere. În bileţelele care-mi soseau de la ea nu se întrezărea nici urmă de îngrijorare. Nu era mirată de tăcerea mea prelungită. Mi s-a părut chiar cam ciudat. Ultima depeşă plecase din Nisa într-un moment în care se împliniseră cel puţin trei luni fără nicio veste de la mine. Nu părea să fi băgat de seamă. Punea, fără îndoială, acest fapt pe seama căilor întortocheate pe care trebuia să le urmeze corespondenţa noastră. Ca să nu mai zic că, până la urmă, ştia prea bine că voi depăşi mereu toate obstacolele. Totuşi, în scrisorile ei se strecura acum o urmă de tristeţe. Descopeream în ele pentru prima oară o nuanţă diferită, ceva neformulat, mişcător şi nespus de tulburător. „Micuţul meu drag. Te implor să nu te gândeşti la mine, să nu ai temeri legate de

47 Aluzie la versurile cântecului Mon légionnaire (1935) al lui Edith Piaf: Il était beau / Il sentait bon le sabie chaud.

mine, să fii un bărbat curajos. Aminteşte-ţi că nu mai ai nevoie de mine, că eşti bărbat, de-acum, nu copil, că te poţi ţine singur pe picioare. Micuţul meu, căsătoreşte-te degrabă, pentru că vei avea mereu nevoie de o femeie lângă tine. Poate că ăsta e răul pe care ţi l-am pricinuit. Însă încearcă mai ales să scrii repede o carte frumoasă, fiindcă, după aceea, te vei împăca mult mai lesne cu toate. Ai fost mereu un artist. Nu-ţi întoarce prea mult gândurile spre mine. Sunt bine-sănătoasă. Bătrânul doctor Romanoff e mulţumit de mine. Îţi transmite salutările lui. Micuţul meu drag, fii curajos, mama". Am citit şi recitit scrisoarea de o sută de ori, pe balconul meu de deasupra Nilului, care curgea domol. Apărea acolo un accent aproape disperat, o gravitate şi o strunire a tonului complet noi şi, pentru prima oară, mama nu vorbea despre Franţa. Mi s-a strâns inima. Ceva nu era-n regulă, ceva, în toată această scrisoare, nu era spus. Şi mai era şi îndemnul acela cam ciudat la curaj, care revenea din ce în ce mai insistent în depeşe. Mi se părea niţel cam enervant: ar fi trebuit să ştie prea bine că niciodată nu mi-era teamă de nimic. În sfârşit, important e că se afla în continuare în viaţă şi că speranţa că voi ajunge în timpul cât se cere îmi creştea cu fiecare nouă zi.

CAPITOLUL XLI

Mi-am reluat locul în escadrilă şi m-am dedicat unei netulburate vânători de submarine italieneşti în largul apelor Palestinei. Era o îndeletnicire lipsită de pericole, în care îmi luam întotdeauna cu mine câte o gustare. Am atacat în largul

Ciprului un submarin care ni se oferise pe tavă la suprafaţă şi l-am ratat. Bombele de adâncime căzuseră prea departe.

Din acea zi, pot spune că am aflat ce înseamnă remuşcarea.

Numeroase filme şi foarte multe romane au fost consacrate acestei teme, cea a războinicului bântuit de amintirile faptelor pe care le-a comis. Nu sunt o excepţie. Mi se-ntâmplă şi azi să mă trezesc urlând, plin de sudori

reci: visez că am ratat încă o dată submarinul. De fiecare dată, e acelaşi coşmar: îmi ratez ţinta, nu trimit în adâncuri echipajul de douăzeci de oameni, un echipaj italian pe deasupra – şi, cu toate astea, iubesc mult Italia şi pe italieni. Explicaţia simplă şi fără înconjur este că angoasele mele nocturne sunt legate de faptul că *nu am ucis*, ceea ce este deosebit de stânjenitor pentru o fire nobilă, şi cer iertare cu umilinţă tuturor celor pe care îi rănesc cu această mărturisire. Mă consolez cât de cât încercând să-mi spun că nu sunt un om rău şi că ceilalţi, cei buni cu adevărat, nu sunt aşa, ceea ce-mi ridică puţin moralul, fiindcă, mai presus de orice, am nevoie să cred în omenire.

Jumătate din romanul *Education europé enne* era terminat şi-mi rezervam tot timpul liber scrisului. Când escadrila mea a fost transferată în Anglia, în august 1943, am început să dau bice: se simţea că vine debarcarea şi nu mă puteam întoarce acasă cu mâinile goale. Vedeam aievea bucuria şi mândria mamei, atunci când îşi va zări numele tipărit pe coperta cărţii. Va trebui să se mulţumească cu gloria literară, în lipsa celei pe care o cunoscuse Guynemer. Măcar ambiţiile ei artistice aveau să fie în sfârşit împlinite.

La baza aeriană din Hartford Bridge, condiţiile de muncă literară nu erau prielnice. Era foarte frig. Scriam noaptea, în baraca de tablă ondulată pe care o împărţeam cu trei camarazi; îmi puneam vesta de zbor şi cizmele îmblănite, mă tolăneam în pat şi scriam până-n zori; îmi amorţeau degetele; răsuflarea mea îşi lăsa dâra vaporoasă în aerul îngheţat; nu mi-a fost deloc greu să recompun atmosfera câmpiilor înzăpezite din Polonia, unde se desfăşura romanul. Către orele trei-patru dimineaţa, lăsam jos stiloul, încălecam pe bicicletă şi mă duceam să beau o ceaşcă de ceai la popotă; urcam apoi în avion şi plecam din nou în misiune prin zorii cenuşii, împotriva unor obiective păzite cu străşnicie. Aproape mereu, la întoarcere, lipsea câte un camarad; odată, când am zburat spre Charleroi, am pierdut şapte avioane dintr-un foc, când am trecut de

coastă. În condiţiile astea, era greu să faci literatură. E-adevărat însă că eu nu făceam: pentru mine, totul era parte a unei singure lupte, a unei singure opere. Mă puneam iar pe scris noaptea, atunci când camarazii dormeau. Am fost singur în baracă doar o singură dată, atunci când a fost doborât echipajul lui Petit.

Împrejurul meu, cerul devenea din ce în ce mai gol.

Schlözing, Béguin, Mouchotte, Maridor, Gouby şi Max Guedj, legendarul, au dispărut unii după alţii, iar apoi ultimii rămaşi au plecat şi ei: de Thuisy, Martell, Colcanap, de Maismont, Mahé şi a venit în sfârşit ziua când dintre toţi cei pe care-i cunoscusem după sosirea mea în Anglia, n-au mai rămas decât Barberon, cei doi fraţi Langer, Stone şi Périer. Ne priveam adesea în tăcere.

Am terminat *Education européenne*, i-am trimis manuscrisul lui Moura Boudberg, prietena lui Gorki şi a lui H.G. Wells, şi mi-am mutat gândul de la el. Într-o dimineaţă, la întoarcerea dintr-o misiune deosebit de turbulentă – făceam pe-atunci ieşiri în zbor razant, la zece metri de sol, şi trei camarazi intraseră cu botul în pământ –, am găsit o telegramă de la un editor englez care îmi anunţa intenţia acestuia de a traduce romanul şi de a-l publica în cel mai scurt timp. Mi-am scos casca şi am rămas multă vreme aşa, în ţinuta de zbor, privind telegrama. Mă născusem.

M-am grăbit să-i telegrafiez mamei vestea, prin Elveţia. I-am aşteptat nerăbdător reacţia. Aveam sentimentul că făcusem în sfârşit ceva pentru ea şi ştiam cu ce bucurie avea să dea paginile cărţii a cărei autoare era. Vechile ei năzuinţe artistice începeau în sfârşit să se concretizeze şi, cine ştie, cu puţin noroc, avea poate să devină celebră. Debuta târziu: împlinise şaizeci şi unu de ani. Nu devenisem erou, nici ambasador al Franţei, nici măcar secretar de ambasadă, dar începusem totuşi să-mi ţin promisiunea, să dau un sens luptelor şi sacrificiului ei, iar cartea mea, oricât de uşoară şi de subţire ar fi fost, odată aruncată pe talgerul balanţei, îmi părea că va avea greutate. Apoi am aşteptat. Îi citeam şi reciteam scrisorile,

căutând vreo aluzie la prima mea victorie. Părea însă s-o ignore. Mi s-a părut că pricep înţelesul acestui reproş tăcut pe care refuzul clar de a vorbi despre cartea mea îl presupunea. Câtă vreme Franţa era sub ocupaţie, mama aştepta de la mine fapte de luptă, nu literatură.

Nu eram totuşi vinovat că războiul meu nu fusese eroic. Mă străduisem cât am putut de mult. În nicio zi nu lipseam de la întâlnirea din văzduh, şi avionul meu se întorcea ciuruit de schije. Nu eram pilot de vânătoare, ci zburam pe un bombardier, iar meseria noastră nu era foarte spectaculoasă. Aruncam bombe asupra unui obiectiv şi apoi ne întorceam, sau nu ne întorceam. Ajunsesem chiar să mă întreb dacă nu cumva mama aflase de povestea cu submarinul ratat în largul apelor Palestinei şi dacă nu era cumva, din această pricină, puţin supărată pe mine.

Publicarea *Education européenne* în Anglia m-a făcut aproape celebru. Cum mă întorceam dintr-o misiune, găseam noi tăieturi din ziare, iar agenţiile trimiteau reporteri să mă fotografieze când coboram din avion. Luam o poză avantajoasă, fiind foarte atent să ridic ochii spre cer, cu casca la subraţ, îmbrăcat în combinezonul de zbor – regretam puţin că nu mai am vechea mea uniformă de cerchez, care-mi şedea atât de bine. Eram sigur că mamei aveau să-i placă aceste fotografii, foarte asemănătoare cu originalul, şi le colecţionam pentru ea, grijuliu. Am fost invitat la ceai de către d-na Eden, soţia ministrului britanic, şi am fost foarte atent să nu îndepărtez degetul mic, atunci când apucam ceaşca.

Stăteam ore în şir culcat pe jos în aerodrom, cu capul pe paraşută, încercând să lupt împotriva veşnicei mele frustrări, împotriva zbuciumului din sângele meu, împotriva nevoii mele de a învia, de a învinge, de a depăşi obstacole, de a ieşi de acolo. Nici azi nu ştiu ce înţeleg de fapt prin „acolo”. Presupun că e vorba de condiţia umană. În orice caz, nu mai vreau să existe oameni abandonaţi.

…Uneori ridic fruntea şi-l privesc pe fratele meu, Oceanul, cu prietenie: se preface infinit, dar ştiu că se

izbeşte şi el, pretutindeni, de propriile limite; iată de unde, fără îndoială, tot acest tumult, tot acest vuiet.

Am mai făcut cincisprezece alte misiuni, dar nu s-a întâmplat nimic.

Într-o zi, totuşi, am avut parte de o incursiune mai agitată decât de obicei. La câteva minute de obiectiv, în timp ce dansam printre norii de obuze, am auzit în căşti un strigăt al pilotului meu, Arnaud Langer. A urmat un moment de tăcere, apoi vocea lui a anunţat sec:

— M-au nimerit în ochi. Sunt orb.

Pe un Boston, pilotul e despărţit de navigator şi de mitralior prin nişte paravane blindate şi, în zbor, nu puteam face nimic unii pentru alţii. Chiar în clipa când Arnaud mă înştiinţa de rana lui la ochi, am primit o lovitură năprasnică de bici în stomac. Într-o secundă, sângele mi-a îmbibat pantalonii şi mi-a năpădit mâinile. Din fericire, ni se distribuiseră căşti de oţel ca să ne protejăm capetele. Echipajele engleze şi americane îşi puneau, fireşte, căştile pe cap, dar francezii, în unanimitate, le foloseau ca să-şi apere o parte din trup pe care o socoteau mult mai preţioasă. Mi-am ridicat iute casca şi m-am asigurat că esenţialul e în bună stare. M-am simţit atât de uşurat, încât gravitatea situaţiei în care ne aflam nu m-a impresionat peste măsură. Am simţit mereu în viaţă ce e important şi ce nu e. După ce am slobozit un oftat de uşurare, am evaluat situaţia. Mitraliorul, Bauden, nu era lovit, dar pilotul orbise; ne aflam încă în formaţie şi eram navigatorul din frunte, adică responsabilitatea bombardamentului colectiv cădea pe umerii mei. Ne aflam la doar câteva minute de obiectiv şi mi s-a părut că ar fi fost mai simplu să continuăm în linie dreaptă, să aruncăm bombele la ţintă şi de-abia apoi să examinăm situaţia, dacă mai exista cumva vreo situaţie. Am procedat întocmai, nu fără să fim loviţi de încă două ori.

De data asta, a avut de tras spatele meu, şi când spun „spatele” sunt politicos. Am izbutit totuşi să arunc bombele unde trebuia, cu satisfacţia omului care face o faptă bună.

Am mers în continuare drept înainte, apoi am început să-l ghidăm pe Arnaud cu vocea, îndepărtându-ne de formaţie, a cărei conducere a fost predată echipajului lui Allegret. Pierdusem mult sânge şi imaginea pantalonilor mei năclăiţi mă seca la inimă. Unul din cele două motoare dădea rateuri. Pilotul încerca să-şi scoată una câte una aşchiile din ochi. Când trăgea de pleoape cu degetele, izbutea să-şi vadă conturul mâinii, ceea ce părea să indice că nervul optic nu îi fusese atins. Ne hotărâserăm să ne-aruncăm cu paraşuta de îndată ce vom atinge coasta britanică, dar Arnaud a constatat că acoperişul său glisant fusese deteriorat de obuze şi nu se mai deschidea. Nu se punea problema să lăsăm un pilot orb singur la bord; a trebuit să rămânem deci cu el şi să încercăm o aterizare, ghidându-l verbal. Strădaniile noastre nu au fost foarte eficiente şi am ratat de două ori pista. Îmi amintesc că a treia oară, când pământul dansa în jur şi stăteam în cuşca mea de sticlă, din botul avionului, cu senzaţia că oul se va transforma în omletă, am auzit vocea lui Arnaud, devenită brusc glas de copil, strigându-mi în căşti: „Iisuse Hristoase, apără-mă şi păzeşte-mă!”, şi m-am simţit abătut şi destul de jignit pentru că se rugase doar pentru el, uitându-şi amicii, îmi mai amintesc că în momentul în care avionul era să se izbească de sol, am zâmbit – şi acest zâmbet a fost fără doar şi poate una dintre creaţiile mele literare cel mai îndelung premeditate. O pomenesc aici cu speranţa că va figura în operele mele complete.

Cred că a fost prima oară în istoria R.A.F. când un pilot pe trei sferturi orb a reuşit să aducă avionul la sol. Procesul-verbal al R.A.F. menţiona doar că „în timp ce ateriza, pilotul a reuşit să-şi deschidă pleoapele cu o mână, în ciuda faptului că erau ciuruite de aşchii”. Acest act de bravură i-a adus imediat lui Arnaud Langer decoraţia britanică Distinguished Flying Cross. Avea să-şi recapete integral vederea; pleoapele îi fuseseră ţintuite de ochi de nişte aşchii de plexiglas, dar nervul optic era intact. După război, a devenit pilot la Air-Transport. În iunie 1955, când se pregătea să aterizeze la Fort-Lamy, cu câteva secunde

înaintea unei furtuni tropicale care înainta spre oraş, martorii au văzut fulgerul ţâşnind ca un pumn dintre nori şi lovind avionul chiar în cabina de pilotaj. Arnaud Langer a fost ucis pe loc. Doar această lovitură mârşavă a destinului a putut să-i ia manşa din mână.

Am fost dus la spital unde fişa medicală mi-a definit rana ca fiind „o plagă perforantă la nivelul abdomenului!”. Nimic esenţial nu fusese însă atins şi rana s-a cicatrizat repede. În schimb, mult mai supărător a fost că, în decursul diferitelor controale, starea nu prea fericită a organelor mele interne a devenit vizibilă şi medicul-şef a făcut un raport prin care îmi cerea radierea din rândurile personalului navigant. Între timp, am părăsit spitalul şi, mulţumită prieteniei tuturor, am putut să mai fac, în scurt timp, alte câteva misiuni.

În acest moment e plasat evenimentul cel mai miraculos din viaţa mea. Nici până azi nu-mi vine pe de-a-ntregul să cred că s-a întâmplat.

Cu câteva zile înainte, fusesem convocat la BBC împreună cu Arnaud Langer şi intervievat îndelung asupra misiunii noastre. Cunoşteam nevoile propagandei, setea de ştiri a publicului francez despre aviatorii săi, aşa că am trecut mai departe. Am fost deci foarte uimit să văd că *Evening Star* publica a doua zi un articol despre „izbânda” noastră.

M-am întors apoi la baza Hartford Bridge. Mă aflam la popotă când un soldat de gardă mi-a înmânat o telegramă. Am aruncat o privire la semnătură: Charles de Gaulle.

Primisem ordinul Croix de la Libération.

Nu ştiu dacă a mai rămas cineva în stare să priceapă ce însemna atunci pentru noi acea panglică verde cu negru. Cei mai buni dintre tovarăşii noştri morţi în luptă erau aproape singurii care o primiseră. Nu ştiu dacă astăzi numărul titularilor, morţi sau în viaţă, e mai mare de şase sute. Din întrebările care mi se pun, îmi dau seama adesea, fără surprindere, cât de puţini sunt cei care ştiu ce este această Croix de la Libération şi ce semnifică acea

panglică. E foarte bine că-i aşa. În vreme ce aproape totul a fost pocit sau dat uitării, e bine ca ignoranţa să apere şi să pună la adăpost amintirea, fidelitatea şi prietenia.

M-a cuprins un soi de năuceală. Mergeam din lung în lat, strângând mâinile care mi se întindeau, încercând aproape să mă justific, să mă apăr, fiindcă ei, camarazii mei, ştiau prea bine că nu meritasem o asemenea cinste.

Nu dădeam însă decât de mâini fraterne şi de chipuri fericite.

Vreau, până şi în clipa de faţă, să mă explic. Cu toată sinceritatea, nu găsesc nimic în bietele mele strădanii care să justifice o asemenea distincţie. Tot ce-am făcut, ce am încercat, ce abia am schiţat, este caraghios, inexistent, nul, în comparaţie cu tot ce aştepta mama de la mine, cu tot ce mă învăţase şi-mi povestise despre ţara mea.

Distincţia Croix de la Libération avea să-mi fie prinsă în piept câteva luni mai târziu, sub Arcul de Triumf, de către generalul Charles de Gaulle în persoană.

După cum vă puteţi imagina, m-am grăbit să telegrafiez în Elveţia, aşa încât mama să poată afla vestea, fie şi printr-o discretă aluzie. Pentru mai multă siguranţă, i-am scris, în Portugalia, unui funcţionar al ambasadei britanice, rugându-l să trimită o scrisoare prudentă la Nisa, cu prima ocazie. Mă puteam în sfârşit întoarce acasă cu fruntea sus: cartea mea îi oferise mamei un strop din gloria artistică la care râvnise, iar eu puteam să-i înmânez cele mai înalte distincţii militare franceze, pe care atât le meritase.

Avusese loc debarcarea trupelor aliate, războiul avea să se sfârşească în curând şi se simţea, în scrisorile care-mi soseau de la Nisa, un fel de bucurie şi de seninătate, de parcă mama ar fi ştiut că şi-a atins în sfârşit ţelul. Apărea chiar şi un fel de umor tandru, pe care nu-l desluşeam prea bine. „Fiul meu drag, se împlinesc ani buni de când suntem departe, şi trag nădejde că ţi-a intrat în obicei să nu mă mai vezi, fiindcă, asta e, nu o să rămân aici pe vecie. Aminteşte-ţi că nu m-am îndoit niciodată de tine. Când o să te întorci acasă şi o să înţelegi tot, sper că mă vei ierta. N-

aveam cum altfel să fac”. Ce făcuse oare? Ce trebuia să-i iert? M-a bătut dintr-odată gândul tâmpit că se recăsătorise, dar la şaizeci şi unu de ani era puţin probabil. Simţeam îndărătul acestei poveşti un fel ironie duioasă şi aproape că puteam să-i văd expresia uşor vinovată, ca de fiecare dată când îşi făcea de cap. Câte griji nu-mi făcusem şi până atunci! Acum, în aproape toate scrisorelele ei, apărea această nuanţă de stinghereală şi simţeam că mai făcuse probabil încă o trăsnaie. Dar care anume? „Tot ce-am făcut a fost pentru că aveai nevoie de mine. Să nu-mi porţi pică. Mă simt bine. Te aştept. „Mi-am bătut capul în zadar.

CAPITOLUL XLII

Mă aflu acum foarte aproape de cuvântul de încheiere şi, pe măsură ce deznodământul devine mai vizibil, mă simt tot mai ispitit să arunc carnetul şi să-mi aşez capul în nisip. Cuvintele de încheiere sunt întotdeauna aceleaşi şi-ţi doreşti să ai măcar dreptul să te rupi din corul învinşilor. Nu mai am însă decât câteva vorbe de spus şi treaba se cuvine dusă până la capăt.

Parisul urma să fie eliberat şi am stabilit cu cei de la B.C.R.A.[48] să fiu paraşutat în Alpii Maritimi pentru o misiune de legătură cu Rezistenţa.

Mi-era groaznic de teamă că n-o să ajung la timp.

Cu atât mai mult cu cât în viaţa mea se produsese un eveniment neobişnuit, care completa într-un mod cu totul neaşteptat ciudatul traseu pe care-l străbătusem de la plecarea de-acasă. Primisem de la Ministerul Afacerilor Externe o scrisoare oficială care-mi sugera să-mi depun candidatura pentru un post de secretar de ambasadă. Nu cunoşteam pe nimeni la Externe, nici în vreo altă administraţie civilă; nu cunoşteam, efectiv, niciun civil. Niciodată nu împărtăşisem cuiva ambiţiile pe care mama le nutrise odinioară pentru mine. Romanul meu *Education*

48 Bureau central de renseignements et d’action (B.C.R.A.). Era, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, serviciul de informaţii şi de acţiuni clandestine al Franţei Libere. A fost creat în iulie 1940 de către generalul de Gaulle.

européenne făcuse oarece vâlvă în Franţa şi în anumite cercuri ale Franţei Libere, dar asta nu era îndeajuns ca să explice acea ofertă, venită din senin, de a intra în diplomaţie fără examene, „pentru servicii excepţionale aduse cauzei Eliberării”. Am privit îndelung scrisoarea fără să-mi cred ochilor, am întors-o şi răsîntors-o pe toate părţile. Era redactată în nişte termeni care n-aveau legătură cu tonul impersonal specific corespondenţei administrative; dimpotrivă, se întrezărea simpatie, prietenie chiar, şi asta m-a tulburat profund: să fiu cunoscut sau, mai exact, imaginat de către cineva, era o senzaţie cu totul nouă pentru mine. Trăiam unul dintre acele momente în care era greu să nu te simţi mângâiat de o voinţă providenţială preocupată de raţiune şi de limpezime. Era ca şi cum o Mediterană senină ar fi vegheat la talgerele balanţei, la o dreaptă împărţire a umbrelor şi luminilor, a sacrificiilor şi bucuriilor de pe străvechiul tărâm al oamenilor. Destinul mamei cunoştea schimbarea cuvenită. Totuşi, cum în entuziasmul meu cel mai înalt se strecoară până la urmă şi un grăunte de sare a pământului, ce aduce gustul un pic amar al experienţei şi al prudenţei şi care mă îndeamnă să privesc miracolele cu un ochi atent, nu mi-a fost deloc greu să desluşesc îndărătul măştii providenţiale surâsul uşor vinovat pe care-l ştiam atât de bine. Mama făcuse iar tot soiul de năzbâtii. Ca de obicei, se agitase în culise, bătuse pe la uşi, trăsese sfori, mă ridicase în slăvi acolo unde trebuia, pe scurt, îşi băgase coada. Iată, fără îndoială, explicaţia acelui accent de uşoară stânjeneală, de uşoară vinovăţie, care-i străbătea ultimele scrisori şi care aproape că îmi dădea impresia că-şi cere scuze: mă împinsese încă o dată în faţă şi ştia prea bine că n-ar fi trebuit să facă aşa ceva, că niciodată nu trebuie să ceri nimic.

Debarcarea în sudul Franţei mi-a retezat brusc planurile de paraşutare. Am primit îndată un ordin de misiune zgomotos şi imperativ din partea generalului Corniglion-Molinier şi, cu ajutorul americanilor – documentul meu conţinea, potrivit formulei dibaci găsite

de generalul însuşi, menţiunea: „Misiune urgentă de recuperare4 – am fost dus urgent din jeep în jeep până la Toulon; de-acolo, a fost puţin mai complicat. Totuşi, ordinul meu de misiune, atât de categoric, îmi deschidea toate drumurile şi-mi amintesc de remarca lui Corniglion-Molinier, atunci când, cu amabilitatea lui mereu cam răutăcioasă, mi-a semnat documentul, iar eu i-am mulţumit:

— Misiunea dumitale e foarte importantă pentru noi. O victorie e foarte importantă…

Până şi aerul din jurul meu era îmbibat de aburii ameţitori ai triumfului. Cerul părea mai aproape, mai împăciuitor, fiecare măslin era un semn de prietenie, iar Mediterana înainta spre mine pe deasupra chiparoşilor şi pinilor, pe deasupra sârmelor ghimpate, a tunurilor şi blindatelor prăvălite, precum o doică regăsită. O prevenisem pe mama că voi sosi prin zece mesaje diferite, care probabil ajunseseră la ea din toate părţile, la doar câteva ceasuri după intrarea în Nisa a trupelor aliate. B.C.R.A. trimisese chiar un mesaj codat pentru luptătorii din *maquis*, cu o săptămână înainte. Căpitanul Vanurien, care fusese paraşutat în zonă cu două săptămâni înainte de debarcare, trebuia să ia imediat legătura cu ea şi să-i spună că sosesc. Camarazii englezi din reţeaua Buckmaster îmi promiseseră că vor avea grijă de ea în timpul luptelor. Aveam mulţi prieteni şi mă înţelegeau. Ştiau că nu era vorba nici de mine, nici de ea, ci de vechea noastră camaraderie omenească, de acel cot la cot fratern în lupta noastră comună pentru dreptate şi raţiune. Sălăşluiau, în sufletul meu, o tinereţe, o încredere, o recunoştinţă, cărora marea antică, martorul nostru cel mai credincios, le cunoştea prea bine semnele, de când cu prima întoarcere acasă a unuia dintre fiii ei victorioşi. Cu panglica verde cu negru a Eliberării la vedere pe piept, deasupra Legiunii de Onoare, a Crucii de Război şi a alte cinci sau şase medalii – nu-mi scăpase niciuna –, cu tresele de căpitan pe umerii ţinutei negre de luptă, cu cascheta trasă pe ochi, cu un aer mai dur ca niciodată, din pricina

paraliziei faciale, cu romanul meu în franceză şi în engleză în mapa ticsită cu tăieturi din presă, cu scrisoarea care-mi deschidea uşile carierei diplomatice în buzunar şi având în trup doar atâta plumb cât să-mi dea greutate, beat de speranţă, de certitudini şi de Mediterana, în picioare, în sfârşit stând în picioare în lumină, pe un ţărm binecuvântat unde nicio suferinţă, nicio jertfa, nicio iubire nu erau vreodată irosite, unde totul avea importanţă, totul era respectat, avea noimă, era gândit şi săvârşit potrivit unei arte a fericirii, mă întorceam acasă după ce demonstrasem că există onoare pe lume, după ce dădusem formă şi înţeles sorţii unei făpturi iubite.

Nişte G.I. de culoare, aşezaţi pe pietre, cu nişte zâmbete atât de largi şi de strălucitoare încât păreau alimentate din interior, de parcă lumina le venea direct din inimă, îşi ridicau mitralierele în aer când treceam, iar râsul lor prietenesc avea voioşia şi bucuria promisiunilor împlinite:

— Victory, man, victory!

Victorie, omule, victorie! Luasem din nou lumea în stăpânire şi fiecare tanc răsturnat semăna cu carcasa unui zeu ucis. Câţiva *goumiers* stând pe vine, cu feţe supte şi palide sub eşarfele răsucite în turban, frigeau ditamai boul pe un foc de lemne; în viile răvăşite stătea înfiptă coada unui avion ca o spadă frântă şi, printre măslini, sub chiparoşi, nişte cazemate de ciment chioare şi câte-un tun mort care atârna pleoştit, cu ochiul lui nătâng şi pleoştit de învins.

Stăm în picioare în jeep, în acest peisaj în care măslinii, viile, portocalii păreau că năvăliseră din toate părţile ca să mă întâmpine, şi unde trenurile ieşite de pe şine, podurile dărâmate, sârmele ghimpate răsucite de-a valma precum nişte vrajbe stinse erau, la fiecare colţ, măturate de limpezimea luminii, şi de-abia când am ajuns pe pontoanele din Var am încetat să mai văd mâinile şi chipurile, n-am mai căutat să recunosc miile de cotloane familiare, n-am mai răspuns saluturilor voioase ale femeilor şi copiilor, şi am rămas aşa, în capul oaselor,

sprijinit de parbriz, cu toată făptura înfrigurată de apropierea oraşului, a cartierului, a casei, a siluetei cu braţele deschise care mă aştepta sub drapelul victoriei.

Ar trebui să opresc aici povestea. Nu scriu ca să arunc o umbră şi mai mare peste pământ. Mi-e greu să continui, dar o voi face cât mai repede cu putinţă, adăugând în fugă aceste câteva cuvinte, pentru ca totul să se isprăvească şi să pot să-mi las din nou capul pe întinderea nisipului, la marginea Oceanului, în singurătatea de la Big Sur unde am încercat în zadar să fug de promisiunea că voi încheia această istorie.

La hotelul-pensiune Mermonts, unde am oprit jeepul, nu m-a întâmpinat nimeni. Auziseră vag vorbindu-se de mama, dar n-o cunoşteau. Prietenii mei erau risipiţi în toate zările. Mi-au trebuit câteva ceasuri ca să aflu adevărul. Mama murise cu trei ani şi jumătate înainte, la câteva luni după plecarea mea în Anglia.

Ştia însă bine că nu puteam sta în picioare fără sprijinul ei şi îşi luase măsuri de siguranţă.

În ultimele zile dinaintea morţii, scrisese aproape două sute cincizeci de scrisori, pe care le făcuse să ajungă la prietena ei în Elveţia. Nu aveam voie să aflu – trebuia ca scrisorile să-mi fie trimise regulat –, probabil că asta ticluia ea cu atâta dragoste, atunci când îi surprinsesem aerul de şiretenie din priviri, la clinica Saint-Antoine, unde venisem să o văd pentru ultima oară.

Am continuat aşadar să primesc de la mama tăria şi curajul de care aveam nevoie ca să merg înainte, deşi ea murise de mai bine de trei ani.

Cordonul ombilical continuase să funcţioneze.

Gata. S-a isprăvit. Plaja de la Big Sur e pustie pe o lungime de o sută de kilometri, dar când ridic uneori capul, văd nişte foci pe una din cele două stânci dinaintea mea, iar pe cealaltă mii de cormorani, de pescăruşi şi de pelicani, şi, uneori, jetul de apă al balenelor care trec în larg, iar atunci când rămân aşa nemişcat o oră sau două pe nisip, un vultur prinde să se rotească domol deasupra mea.

Sunt ani buni de când căderea mea s-a încheiat şi îmi

pare că am căzut chiar aici, pe stâncile plajei Big Sur şi că ascult de-o veşnicie şi încerc să înţeleg murmurul Oceanului.

N-am fost învins în mod cinstit.

Azi am părul cărunt, dar culoarea asta nu mă ascunde cum se cuvine şi nici n-am îmbătrânit cu adevărat, deşi, de-acum, am împlinit cam vreo opt ani. N-aş vrea mai ales să se înţeleagă că dau prea multă importanţă acestor lucruri; refuz să acord o semnificaţie universală căderii mele, şi chiar dacă flăcăra mi-a fost smulsă din mâini, încă zâmbesc profetic şi plin de speranţă, gândindu-mă la toate mâinile pregătite s-o preia, şi la toate forţele noastre ascunse, latente, incipiente, viitoare, care încă nu s-au manifestat. Nu trag niciun fel de învăţăminte din sfârşitul meu, nu mă resemnez, nu am renunţat decât la mine însumi şi asta nu e un lucru foarte grav.

Fără îndoială am dat dovadă de lipsă de solidaritate. Fără îndoială nu e îngăduit să iubeşti atât de mult o singură fiinţă, chiar dacă aceasta e mama ta.

Greşeala mea a fost să cred în victoriile individuale. Astăzi, când nu mai exist, totul mi-a fost restituit. Oamenii, popoarele, toate legiunile noastre mi-au devenit aliaţi, nu reuşesc să le împărtăşesc scandalurile intestine şi rămân deschis spre exterior, la poalele cerului, ca o santinelă uitată la post. Nu încetez să mă văd în toate făpturile vii şi chinuite, şi am devenit complet incapabil de lupte fratricide.

În rest însă, e îndeajuns să priviţi cu atenţie bolta cerească, după ce voi fi murit: veţi zări lângă Orion, lângă Pleiade sau lângă Ursa Mare, o constelaţie nouă: cea a Cotarlei umane, cu toţi colţii înfipţi în cine ştie ce nas ceresc.

Mi se întâmplă uneori să fiu chiar fericit, precum în această seară, aici, întins pe plaja Big Sur, în asfinţitul cenuşiu şi pâclos, când îmi ajunge la urechi, de pe stânci, lătratul îndepărtat al focilor şi îmi e îndeajuns să ridic un pic capul ca să zăresc Oceanul. îl ascult cu multă atenţie şi am mereu impresia că sunt pe cale să pricep ce vrea să-mi

destăinuiască, că o să sparg în sfârşit cifrul şi că murmurul insistent, continuu al valurilor încearcă, aproape vehement, să-mi ofere o explicaţie.

Uneori, mi se-ntâmplă să nu mai ascult şi rămân pur şi simplu întins acolo, respirând. E o odihnă binemeritată. Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă.

În mâna stângă, strâng medalia de argint de la campionatul de ping-pong, pe care am câştigat-o la Nisa, în 1932.

Pot fi văzut adesea cum îmi scot haina şi, brusc, mă dau în stambă, mă îndoi, mă dezdoi şi mă îndoi la loc, mă răsucesc şi mă dau de-a dura, dar trupul meu se ţine tare şi nu pot să mă descotorosesc de el, să-mi dărâm zidurile. Îndeobşte, lumea crede că fac doar un pic de gimnastică, iar un mare săptămânal american mi-a publicat pe două pagini poza în plin exerciţiu, ca pe un exemplu bun de urmat.

Nu m-am arătat nevrednic, mi-am ţinut legământul şi continui. Am slujit Franţa cu tot sufletul, pentru că e tot ce mi-a rămas de pe urma mamei, cu excepţia unei mici fotografii de identitate. Mai scriu şi cărţi, am făcut carieră şi îmi comand hainele la Londra, aşa cum am promis, deşi urăsc croiala englezească. Am făcut chiar şi mari servicii umanităţii. Odată, de pildă, la Los Angeles, unde eram pe-atunci consul general al Franţei, ceea ce atrage de bună seamă anumite îndatoriri, când am intrat într-o dimineaţă în salon, am găsit un colibri care nimerise acolo plin de încredere, ştiind că e casa mea, dar pe care o rafală de vânt, trântind uşa, îl închisese înăuntru toată noaptea. Stătea pe o pernă, minuscul şi nepricepând ce i se întâmplă, atins poate de disperare şi simţind că-l lasă curajul, şi plângea cu unul din cele mai triste glasuri pe care mi-a fost dat vreodată să le aud, pentru că niciodată nu-ţi auzi propria voce. Am deschis fereastra şi şi-a luat zborul şi arareori mi s-a întâmplat să fiu atât de fericit ca atunci, având convingerea că n-am trăit de pomană. Altă dată, în Africa, am izbutit să-i dau un şut, la momentul potrivit, unui vânător care luase la ţintă o gazelă care

stătea nemişcată în mijlocul drumului. Au mai fost şi alte păţanii asemănătoare, dar nu vreau să pară că mă laud cu ceea ce am făcut pe pământ. Povestesc toate astea doar ca să arăt că am făcut cu adevărat tot ce-am putut. Nu am devenit niciodată cinic, şi nici măcar pesimist, dimpotrivă, încerc adesea clipe de speranţă şi de clarviziune. În 1951, într-un deşert din New Mexico, în timp ce stăteam pe o stâncă de lavă, două şopârliţe albe s-au căţărat pe mine. M-au explorat în toate direcţiile, cu o siguranţă desăvârşită şi fără cea mai mică umbră de teamă, iar una din ele, după ce şi-a sprijinit liniştită lăbuţele din faţă pe obrajii mei, şi-a apropiat botul de urechea mea şi a rămas aşa o vreme. Vă puteţi închipui cu ce tulburătoare speranţă, cu ce înflăcărată nerăbdare am stat acolo, aşteptând. Dar n-a spus nimic sau, în orice caz, n-am auzit eu. E totuşi ciudat să te gândeşti că, în schimb, omul e vizibil pe de-a-ntregul, complet revelat în ochii prietenilor lui. N-aş vrea nici să vă imaginaţi că încă mai aştept un mesaj sau o lămurire: nu e cazul. De altfel, nu cred în reîncarnare, nici în altă prostie de genul ăsta. Mărturisesc însă că nu m-am putut împiedica să sper ceva, preţ de o clipă. Am fost destul de zăbăuc după război, pentru că nu puteam să calc pe vreo furnică sau să văd vreun cărăbuş în apă şi, până la urmă, am scris un cărţoi în care ceream ca omul să se ocupe de protecţia naturii cu propriile-i mâini. Nu ştiu ce văd de fapt în ochii jivinelor, dar privirea lor are un soi de chemare mută, de nelămurire, ceva întrebător, care îmi aminteşte de ceva şi care mă întoarce complet pe dos. De altfel, nu ţin animale acasă, pentru că mă ataşez foarte uşor şi, dacă stau să mă gândesc, prefer să mă ataşez de Ocean, care nu moare aşa repede. Prietenii mei susţin că am uneori un obicei ciudat, că mă opresc pe stradă şi ridic ochii spre lumină, după care rămân aşa o bună bucată de vreme, luându-mi un aer care mă avantajează, de parcă încă mai încerc să fiu pe placul cuiva.

Aşa, deci. Va trebui în curând să părăsesc ţărmul unde stau de atâta vreme culcat, ascultând marea. Seara asta se va lăsa un pic de ceaţă peste Big Sur, o să fie

răcoare, iar eu n-am învăţat încă să aprind un foc şi să mă încălzesc singur. Voi încerca să mai rămân aici o vreme, trăgând cu urechea, pentru că am mereu senzaţia că sunt pe cale să pricep ce-mi spune Oceanul. Închid ochii, zâmbesc şi ascult. Mai am curiozităţi de felul ăsta. Cu cât ţărmul e mai pustiu, cu atât îmi pare mai umblat. Focile au amuţit, acolo pe stânci, şi eu rămân aşa, cu ochii închişi, surâzând, şi-mi închipui că una dintre ele se va apropia tiptil de mine şi că o să-i simt dintr-odată, lipit de obraz sau în căuşul umărului, botul tandru. Am trăit…

partea întâi / 7
PARTEA A DOUA /119 PARTEA A TREIA/223